

**Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва
иттилоот**

*Шӯрои илмии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии
фарҳанг ва иттилоот ба ҷоп тавсия намудааст.*

**Мутобиқи «Барномаи рушди
фаъолияти китобдорӣ дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон
барои солҳои 2006-2015» нашр
шудааст.**

**ФАЪОЛИЯТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАМОНИ
ИСТИҚДОЛИЯТ**

**Душанбе
«Маориф ва фарҳанг»
2012**

ББК – 92Я2+91.9:4+63.3 (2 тоҷ)

Б-93

**Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқдолият:
Маҷмӯа/Ғаҳияи Қ. Бӯриев, муҳаррир С. Шосаидов. –
Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2012. - 256 с.**

Муқарризон:

Муҳиддинов С.Р. доктори илмҳои таърих,
профессор.

Комилзода Ш. номзади илмҳои педагогӣ,
дотсент.

Маводи мазкур оид ба омӯзиши фаъолияти пурсамари олимони китобдории тоҷик барои эҳтиёҷмандони соҳа муҳим аст. Дар он мақолаҳои илмӣ ва илмӣ-методии олимон ва пажӯҳишгарони соҳа гирд оварда шуда, ҳамчун маҷмӯаи мақолаҳо барои омӯзиши масъалаҳои муҳими соҳа ба омӯзгорону донишҷӯён ва доираи васеи хонандагон пешниҳод мегардад.

Хуруфчини компютери Бӯризода Фаррух.

© Бӯриев Қ.Б.

© Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот», 2012

ПЕШГУФТОР

Пас аз ноил шудан ба истиқлолияти давлатӣ ҳаёти фарҳангии мардуми тоҷик маҷрои тоза пайдо намуд, афқору андешаи миллӣ бар пояи асолатҳои таърихӣ ва арзишҳои пурғановати анъанавӣ устувор гардида, рушди бештар ёфтанд.

Бо вучуди ҳама мушкилоти солҳои аввали истиқлолият мардуми тоҷик роҳи қатъии эҳё суннатҳои миллӣ ва баланд бардоштани сатҳи маънавиётро пеш гирифта, тавассути эҳсоси баланди худшиносӣ, робитаҳои гуногунпаҳлӯ бо аҳли ҷаҳон, бархурдори аз арзишҳои умумибашарӣ симои маънавӣ, хусусияти миллии худро нигоҳ дошт ва пойдевори фарҳанги хешро боз ҳам қавитар намуд.

Нақши созандаи истиқлолияти давлатӣ, сулҳу ваҳдат, аз ҷумла дар самти рушду нумӯи назария ва амалияи китобдорӣ, ки барои ташаккули фарҳанги миллӣ заминаҳои мусоид фароҳам меорад, ба таври возеҳ зоҳир гардид.

Маҳз бо шарофати истиқлолият оид ба фаъолияти китобдорӣ санадҳои муҳими давлатӣ, ба монанди Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006—2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015» (2005) қабул гардида, баҳри

ривочу равнақи минбаъдаи соҳа тадбирҳои мушаххасу судманд андешида шуданд.

Олимону мутахассисони соҳаи китобдорӣ бо дарки баланди масъулият, ҳисси ватандӯстию хештаншиносӣ бо азму талошҳои беш аз пеш, пайгирона ба таҳқиқи проблемаҳои ҳаётан муҳими китобдории тоҷик оғоз намуданд.

Новобаста аз он ки омӯзиши проблемаҳои рушди афкори китобдории тоҷик ба таҳқиқоти густурдае ниёз дорад, дар ин дастур ибрази чанд мулоҳизаро зарур мешуморем.

Қабл аз ҳама, мавриди зикр аст, ки яке аз хусусиятҳои хоси илму амалияи китобдории тоҷик дар даврони истиқлолият аз он иборат аст, ки аксарияти пажӯҳандагон дар ин самт кӯшиш ба харҷ додаанд, ки ҳар як масъалаи мавриди назарро, вобаста ба имконоти зеҳнии хеш, дар муқоисаи сечониба – бо таърихи тоинқилобӣ (октябри соли 1917), бо дастоварду мушкilotи замони шӯравӣ ва комёбиву арзишҳои даврони истиқлолияти миллӣ мавриди таҳқиқу арзёбӣ қарор диҳанд.

Хусусияти рушди назария ва амалияи библиографияи кишоварзӣ дар даврони истиқлолият дар он зоҳир мегардад, ки олимону мутахассисон талош варзидаанд, ки ҳар як дастоварди амалӣ ва комёбии илми китобдориро бо назардошти худвижагиҳо дар омезишу ҳамвобастагӣ бо арзишҳои умумибашарӣ инъикос намоянд.

Бо баракати ҳамин азму талошҳо афкори китобдории тоҷик бо осори арзишманде ғанӣ гардидааст, ки аксарияти онҳо ба забони давлатӣ таълиф гардидаанд. Дар замони шӯравӣ донишҷӯёну омӯзгорон ва дигар алоқамандони соҳаи китобдорӣ аз чунин неъмат (китобҳо ба забони модарии хеш) баҳраманд набуданд.

Айни замон дар раванди тарбияи китобдорон имконияти истифода аз як теъдод дарсномаҳо, дастурҳои таълимию методӣ, барномаҳои таълимии фанҳои гуногуни тахассусӣ ба забони тоҷикӣ фароҳам омадааст. Вале ин нокифоя аст. Сарчашмаҳои илмӣ, асару мақолаҳои муҳаққиқони соҳаи китобдорӣ бо сабабҳои гуногун хеле парокандаанд. Ин мушкилот бахусус дар раванди таълиму тарбияи китобдорон, ҳангоми омӯзишу баррасии масъалаҳои мубрами китобхонашиносӣ, библиографияшиносӣ, китобшинохтӣ, таърихи китоби тоҷик бештар эҳсос мешавад. Чунин вазъият боиси нигаронии олимону мутахассисон, донишҷӯёну омӯзгорони соҳаи китобдорӣ гардидааст.

Бо назардошти қонеъгардонии ҳамин эҳтиёҷот Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот тасмим гирифтааст, ки дастури мазкур – библиографияи кишоварзии тоҷикро таҳия ва манзури омӯзгорону донишҷӯён гардонад.

Ҳангоми интиҳоби мақолаҳо барои ворид намудан ба дастур, пеш аз ҳама сатҳи муҳимияти мавзӯи таҳқиқ ба инобат гирифта шуда, вобаста ба фаъолияти

библиографияи кишоварзӣ онҳо тибқи хронологияи чопи мақолаҳо чо ба чо гузошта шудаанд.

Ба дастури мазкур инчунин мақолаҳое, ки аҳамияти калони назариявӣ ва амалиро молиқбуда, қаблан дар нашрияҳои адади нашрашон (тираж) камшумор чоп ва бо ҳамин иллат дастраси ниёзмандон нагардидаанд, низ ворид карда шудаанд.

Андешаву хулосаҳои муҳаққиқ хонандаро бо суннатҳои дерин ва решаҳои амиқи таърихии библиографияшиносӣ ва махсусан библиографияи кишоварзӣ тоҷик, инчунин ба яке аз машҳуртарин ва мукамалтарин асари библиографияи асри Х – «Ал Феҳрист»-и Ибни Надим, феҳристи китобхонаи Сомониён «Савонех ул ҳикмат», феҳрист дар таҳияи Абӯрайҳони Берунӣ, Ибни Сино, асари библиографияи XVII – и Ҳоҷӣ Халифа «Кашф уз зунун ан асомиил кутуби ва л фунун» оид ба адабиёту сарчашмаҳо бахшида ба соҳаи кишоварзӣ ошно месозанд. Қайд кардан чоиз аст, ки рӯйхати осори¹ муҳаққиқ калонҳаҷм

¹ Бӯриев Қ.Б. Таърихи библиографияи кишоварзӣ/Мух. Ш.К. Тошев. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 176 с.; Бӯриев Қ.Б. Адабиёти кишоварзӣ дар “Кашф уз зунун ан асомиил кутуби ва л фунун” – и Ҳоҷӣ Халифа//Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 156 – 162; Бӯриев Қ.Б. Аз гахвора то гур дониш бичӯед [Таҳлили дастхатҳои кишоварзӣ]//Саховат – 1992 – 24 апр.; Бӯриев Қ.Б. Библиографияномаи адабиёти кишоварзӣ: таҳқиқи фаъолияти марказҳои библиографӣ//Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 125 – 155. (бо иловаи рӯйхати дастхатҳо ва дастурҳои библиографияи кишоварзӣ); Бӯриев Қ.Б. Библиография дар аҳди Сомониён./Мухаррири илмӣ Н.Н. Неъматов. - Душанбе, 1999. – 27 с.; Бӯриев Қ. Б. Ганҷҳои пинҳон

[Оид ба дастурҳои кишоварзии КТИК]//Чавон. Тоҷик. – 1992. – 21 янв.; Бӯриев Қ. Б. «Зироатчиғии лалмӣ» танзим шуд аммо...[Вазъи китобшиносии соҳаи кишоварзӣ]//Чумхурият. – 1992. – 20 февр.; Бӯриев Қ. Б. Китобҳои маҳбус [Оид ба дастурҳои аз назари мутахассисон дурмондаи соҳаи кишоварзӣ]//Саховат. – 1992. – 31 янв.; Бӯриев Қ.Б. Маданияти заминдорӣ аҷдодон//Ваҳдат. – 2000. – сент. – С. 5.; Бӯриев Қ. Самтҳои умдаи библиографияи тоҷик дар давраи Сомониён// Фарҳанг ва ҳунар. – 2009. - № 3. – С. 23 -32.; Бӯриев Қ.Б. Саҳми Китобхонаи ба номи А.Фирдавсӣ дар китобшиносии адабиёти риштаи пахтакорӣ//Китобхонаи миллии Тоҷикистон: Чашннома/Таҳия ва виростории Р. Шарофзода. - Душанбе, 1993. - С. 69-74.; Бӯриев Қ. Б. Тарбуз доруест зидди касалиҳои гуногун [Порчаҳо аз нигоштаҳои ниёгон]//Саховат. – 1992. – 30 апр.; Бӯриев Қ.Б. Таърихи кишоварзӣ [оиди се дастхат]//Саховат.- 1992.- 6 март.; **Бӯриев Қ.Б. Фарҳанги аспарварии халқи тоҷик ва таърихи пайдоиши он//Паёмномаи фарҳанг – 2009. – № 1(12). – С. 65 – 72.;** **Бо забони русӣ:** Буриев К.Б. Библиография земледельческой культуры таджикского народа: до середины XIX в./Науч. рук. Академик Н.Н. Негматов; Диссертация на соискание к.и.н по специальности 07.00.09. (-Историография, источниковедение и методы исторического исследования).– Душанбе, 2000. – 174 с.; Буриев К.Б. Возникновение и развитие сельскохозяйственной библиографии: Монография/Отв. ред. академик Н.Н. Негматов. - Душанбе, 2000. - 104 с.; Буриев К.Б. Возникновение библиографической информации в библиотеках//Паёмномаи фарҳанг. – 2010. - №2(14). – С. 3 – 30.; Буриев К.Б. Из истории сельскохозяйственной библиографии таджикского народа//Вклад молодых ученых в решение проблем современной науки и образования. - Душанбе, 2001. - С. 60 - 63.; **Буриев К.Б. История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.;** Буриев К.Б. История сельского хозяйства Таджикистана (на основе рукописного наследия)/Под ред. академика Н.Н. Негматова, И.Б. Буриева. – Душанбе, 2002. – 167 с.; **Буриев К.Б. Источники по истории библиографии сельскохозяйственной литературы//Паёмномаи фарҳанг – 2009. – № 1(12). – С. 23 – 28.;** Буриев К.Б. Источники по истории библиографии сельскохозяйственной литературы//Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 156 – 162.; Буриев К. Культ коня у арийцев//Фарҳанг ва ҳунар. – 2009. - № 2. – С. 24 - 26.

аст. Масалан бахшида ба дастурҳои библиографӣ: «Ганҷҳои пинҳон» (1992), «Зироатчиғии лалмӣ» танзим шуд аммо...[Вазъи китобшиносии соҳаи кишоварзӣ] (1992), Адабиёти кишоварзӣ дар “Кашф уз зунун ан асомии л кутуби ва л фунун” (2010), «Библиографияномаи адабиёти кишоварзӣ: таҳқиқи фаъолияти марказҳои библиографӣ» (2010), «Саҳми Китобхонаи ба номи А.Фирдавсӣ дар китобшиносии адабиёти риштаи пахтакорӣ» (1993) ва ғ., оид ба таърихи адабиёти кишоварзӣ: «Самтҳои умдаи библиографияи тоҷик дар давраи Сомониён» (2009), «Маданияти заминдорӣ аҷдодон» (2000), «Таърихи кишоварзӣ [оиди се дастхат]» (1992). Инчунин ба қалами ӯ чор монография оид ба таърихи библиографияи кишоварзӣ, амсоли: «Таърихи библиографияи кишоварзӣ» (2011), «Возникновение и развитие сельскохозяйственной библиографии» (2000), «История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии» (2010), «История сельского хозяйства Таджикистана: На основе рукописного наследия» (2002) ва рисолаи илмӣ «Библиография земледельческой культуры таджикского народа: до середины XIX в.» (2001) тааллуқ дорад.

Бо мақсади огоҳӣ ва баҳрабардории ҳарчи бештари хонандагон дар ин мавод мақолаҳои низ ворид карда шудаанд, ки ба проблемаҳои муосири библиографиносии кишоварзӣ бахшида шудаанд. Мутолиаи мақолаҳои мазкур ба хонандаи зақӣ имкон

медиханд, ки ба мақом ва саҳми марказҳои калонтарини библиографии мамлакат дар рушди нумӯи назарияи библиографишиносии кишоварзӣ, ҷанбаҳои гуногуни китобшиносии онҳо ва дурнамои фаъолияти библиографӣ дар кишвар ошно гардад. Аз лиҳози муҳимияти омӯзиши проблемаҳои марбут ба услуби таҳияи китобномаҳо оид ба адабиёти кишоварзӣ, ки ба фаъолияти рӯзмарраи китобхонаҳои мамлакат робитаи қавӣ доранд, мақолаҳо бахшида ба таҳқиқи фаъолияти ду муассисаи бузурги ҷумҳурӣ дар бахши кишоварзӣ инъикос гардидаанд.

Албатта, таҳияи дастури мазкур ба забони тоҷикӣ ҳамчун падидаи нави даврони истиқлолият нахустин иқдом дар ин самт ба шумор рафта, аз камбудиву норасоӣ орӣ нест.

Вале бо итминони комил метавон қайд намуд, ки сарфи назар аз ҷузъиёти мутазаккира маводи китоббарои омӯзишу баррасии масъалаҳои муҳими соҳаи китобдорӣ, бахусус библиографияи кишоварзии тоҷик ба омӯзгорону донишҷӯён мусоидат хоҳад кард.

С.Ҳ. Шосаидов, дотсенти кафедраи китобхонашиносии ДДСТ ба номи М. Турсунзода.

САРСУХАН

Раванди босуръат ва ҳайратангези илму техникаи муосир, назардошти ҳамгирии иқтисодию иҷтимоӣ ва илмию фарҳангӣ рушди бемайлони соҳаҳои гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди олимони соҳаи китобдорӣ вазифаҳои нав мегузорад. Ин вазифаҳо аз дарки амиқи масъалаҳои ҳастии миллат, бақои давлат, баҳрабардорӣ аз дастовардҳои илму фарҳанги аҷдодӣ ва умумибашарӣ бармеоянд. Вобаста ба ин омӯзиш ва таҳқиқи афкори илми китобдорӣ, соҳаҳои ҷудогонаи он, умуман фарҳанги аҷдодӣ ва муосир ба манфиати ҷомеа буда, истифодаи арзишҳои суннати миллиро дақиқ омӯхтан, барои ояндаи мутахассисони ҷавони кишвар роҳи дурусти пешравиро муайян сохтан вазифаи ватандӯстонаи кормандони соҳаҳои илм, маориф ва фарҳанг аст.

Дар ин самт омӯзиши фанни библиографияи кишоварзӣ низ мавқеи хосаро ишғол менамояд. Барои мустаҳкамнамоии истиқлолияти илмиву амалии соҳаи кишоварзии Тоҷикистон рушди ин соҳа муҳим ва қобили таваҷҷӯҳ аст. Агар назарияи библиографияи кишоварзӣ дар самти ҳамкориҳо барои рушди илми соҳа сахм гирад, дар самти амалия он ҳамчун миёнҷӣ байни хонада ва иттилоот буда, қори ҳазорон мутахассисон ва эҳтиёҷмандоро осон ва вақти пурқиммати онҳоро дар ҷустуҷӯи иттилооти муҳим

ҳаддалимкон ва осон мегардонад. Албатта, дар ин соҳа дар баробари пешравӣ камбудихо низ ҷой доранд. Масалан, агар таърих ва самтҳои мушаххаси фаъолияти соҳавии он аз нуқтаи назари илми библиографишиносӣ зери таҳқиқ қарор гирифта бошад ҳам, вале то имрӯз барои омӯзиш асари дастаҷамъӣ мавҷуд нест. Мақолаҳо ва асарҳои ҷудогона дар сарчашмаҳои гуногун маҷданд, аммо ин фаъолияти донишомӯзони соҳаро осон намегардонад. Зеро пайдо кардани маълумот аз дахҳо сарчашмаҳо, ки баъзан дарёфт кардани он ниҳоят душвор аст, ба миён меояд. Таваҷҷӯҳ ба сарчашмаҳо ва дастраснамоии он дар шакли маҷмӯа барои донишомӯзон ва омӯзгорон басо муҳим аст. Тибқи иттилои сарчашмаҳои омории даврони муосир самти аграрии Тоҷикистони соҳибистиқлол дар истифодаи самараноки замин ва рушди чорводорӣ ба комёбиҳои назаррас ноил гардидааст. Солҳои охир даромад аз истифодаи самараноки замин ва корқади маҳсулоти кишоварзиву чорводорӣ воридоти масолеҳи берунаи хӯроквориро ба ҷумҳурӣ кам менамоянд, ки ин ба неқўаҳолии аҳоли, ки яке аз масъалаҳои муҳим барои Тоҷикистон аст, мусоидат менамояд.

Маҷмӯаи “Библиографияи кишоварзии тоҷик” – ин силсилаи мақолаҳо марбут ба таърихи кишоварзии халқи тоҷик, дастовардҳои он, самтҳои ҷудогонаи таҳлили фаъолияти библиографӣ бо тамоми дастовардҳо ва тазодҳои мебошад.

Қайд кардан чоиз аст, ки як зумра муҳаққиқони риштаҳои гуногуни библиографияшиносӣ дар рушду нумӯи библиографияи тоҷик аллакай саҳми босазои худро гузоштаанд. Саҳми олимони соҳа Р. Шарофзода, А. Раҳимов, С.Р. Муҳиддинов, Ш. Тошев ва дигарон дар ин самт назаррас аст.

Маҷмӯа, фарогирии маводи таҳқиқотӣ ва амалӣ, дар самти таърихи пайдоиш ва рушди библиографияи кишоварзӣ - яке аз соҳаҳои муҳим барои донишҷӯёну эҳтиёҷмандони соҳа аст.

Падидовар ба устодон ва ҳамкорон, олимони зиндаёд Нӯъмон Неъматович Неъматов, Абдурахим Ҳамроевич Раҳимов, Раҳимҷон Шарофзода, инчунин ҳамкорон Сайдалӣ Раҷабович Муҳиддинов, Шариф Комилович Тошев, Сафар Ҳасанович Шосаидов барои дастгирӣ ва маслиҳатҳои муфид арзи сипоси бепоён изҳор менамояд.

*С. Шосаидов,
дотсент, н.и.п.*

Ташаккули фарҳанги иттилоотии китобдорон

Иттилоот ҳамеша ҷузъи таркибии ҳаёти инсон ва ҷомеа маҳсуб ёфта, дар ҳазорсолаи нав моҳияти он ҳамчун арзиши нави маънавӣ ба маротиб афзудааст. Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» омадааст, ки «иттилоот – маълумот дар бораи шахс, ашё, воқеаҳо, падидаҳо ва ҷараёнҳо сарфи назар аз шакли пешниҳоди онҳо» мебошад.

Дар санади мазкур анвои зерини иттилоот муайян карда шудаанд:

- омории давлатӣ;
- оммавӣ;
- ҳуқуқӣ;
- оид ба шахсият;
- дорои хусусияти энциклопедӣ;
- иттилооти мақомоти системаҳои

давлатии

- идоракунӣ;
- иҷтимоишиносӣ;
- дар бораи шахрвандон;
- махфӣ;

- пинҳонӣ (конфиденсиалӣ);
- шиносӣ;
- иқтисодӣ;
- тиҷоратӣ;
- экологӣ;
- хизматӣ;
- истеъмоли;
- бойгонӣ;
- илмӣ;
- илмӣ-техникӣ ва ғайра.

«Иттилоот», «иттилоотонии ҷомеа» ҳамчун падидаҳои нави замони муосир бевосита ба фард, фарҳанги инсоният ва дурнамои рушди ҷомеа, камолоти инсон робитаи ногусастанӣ пайдо мекунанд. Аз ҳамин нуқтаи назар фарҳанги иттилоотии шахс ва ҷомеа ҳамчун ҷузъҳои фарҳанги умумибашарӣ фаҳмида мешаванд.

Таҳқиқи проблемаи илмии марбут ба фарҳанги иттилоотии шахс дар соҳаи китобхонашиносии рус асосан миёнаи солҳои 70-уми асри XX оғоз гардида буд. Аммо олимону мутахассисони соҳаҳои гуногун нисбат ба омӯзиши ин масъала асосан дар солҳои 90-уми асри гузашта мароқи бештар зоҳир намуданд. Дар ин давра бахшида ба мавзӯи мавриди назар асару мақолаҳои М.Г.Ворхрышова, Н.И.Гендина, М.Я.Дворкина, Н.Б.Зиновьева, Ю.С.Зубов, В.А.Минкина, И.Г.Моргенштерн, А.В.Соколов,

А.Д.Урсул, Э.Л. Шапир, Ю.А.Шрайдер ва дигарон ба таъб расиданд.

Ибтидои солҳои 2000-ум тавачҷӯҳи китобхонашиносони тоҷик низ ба ин проблемаи илмӣ ҷалб мегардад. Мақолаҳои Ҷ.Шерматов, С.Сулаймонӣ, Н.Раҷабова, на танҳо дар осори илмӣ бо забони тоҷикӣ, балки дар маҷмӯаҳои илмӣ ба забони русӣ ба таъб мерасанд².

Барои дарк ва арзёбии мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» қабл аз ҳама сатҳи пешрафти ҷузъҳои алоҳидаи онро дар миқёси ҷомеа муайян намудан лозим аст. Бо ибораи дигар ҷузъҳои ба ҳам алоқаманде, ки дар маҷмӯъ фарҳанги иттилоотиро ташаккул дода, мавриди истифодаи инсон қарор мегиранд.

Ҳаҷм ва сифати захираҳои иттилоотӣ баёнгари дараҷаи фарҳанги иттилоотии ҷомеа мебошанд. Ҷузъҳои нисбатан бузурги фарҳанги иттилоотии ҷомеаро воситаҳои ахбори омма, васоити таъбу нашр ва технологияи нави иттилоотӣ ташкил медиҳанд. Вале мавҷудияти ҷузъҳои номбурда, ҳанӯз ба таври

² Сулаймони С. Этика библиотекаря в исламском мире // Библиотечное дело- 2005: Деятельность библиотек и развитие информационной культуры общества: Материалы 10-ой Междунар. науч. конф. , (Москва., апр. 2005 г).- М.: 2005.- С.44; Шерматов Дж. Информационная культура –цель воспитательной работы библиотек // там же.- С. 55-56; Раҷабова Н. Ташаккули фарҳанги иттилоотии насли наврас дар даврони ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ //Як ҳафтаи фараҳбахш .- Душанбе: Истеъдод, 2012.- С. 178-182

мукаммал ифодагари пешрафти сатҳи фарҳанги иттилоотии ҷомеа буда наметавонанд. Бинобар ин ҳаҷм ва мундариҷаи мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» маҳз аз ҳамин нуқтаи назар муайян карда мешавад. Яъне бо назардошти сермаъногии мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» арзёбии он аз нигоҳи илмӣ кори саҳл набуда, балки омӯзишу таҳлили амиқи ҷузъиёту унсурҳои гуногун ва равобити гуногунпаҳлуи байни онҳоро тақозо менамояд. Бинобар мураккабии раванди омӯзиши мафҳуми мазкур олимону мутахассисон онро ба маъноии васеъ ва фишурда ва ҳатто глобалӣ ташреҳ медиханд.

Агар мо мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ»-ро ба маъноии глобалӣ арзёбӣ намоем, метавон қайд намуд, ки имрӯз ҷомеаи башар ба сатҳи баланди фарҳанги иттилоотӣ расидааст. Вале агар мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ»-ро дар сатҳи ҷомеаи мушаххаси иҷтимоӣ-иқтисодӣ маънидод намоем, пас ин гуна андеша саҳеҳ нахоҳад буд, зеро ҷомеаи мушаххаси иҷтимоӣ-иқтисодӣ метавонад аз дастовардҳои ҷомеаи иттилоотӣ то андозаи имкониятҳои зеҳниву ақлонии хеш баҳраманд бошад, вале он ҳанӯз дорои заминаҳои моддӣ-техникии (инфраструктураи) ҷунин ҷомеа набошад.

Аз ин далелҳо бармеояд, ки ҳангоми муайян намудани мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» муносибати мушаххас лозим аст. Дар ҷунин маврид аниқ намудани сатҳи фарҳанги иттилоотии фард

(шахс) низ душвор мегардад, чунки имрӯз имкониятҳои технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ то андозае васеъ гардидаанд, ки фард ҳатто дар ҷомеаи аз нигоҳи иттилоотӣ қафомонда бо истифода аз донишу малакаҳои иттилоотии хеш комёбиҳои ҷомеаи иттилоотиро вобаста ба эҳтиёҷоти худ мавриди истифода қарор дода метавонад. Дар ин маврид низ мундариҷаи мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» нисбат ба фард ва ҷомеа ягона буда наметавонад. Танҳо туфайли омӯзиш ва таҳлили амиқи сатҳи донишу малакаҳои иттилоотии қулли аъзоёни ҷомеа ва вазъи заминаи моддӣ-техникии (инфраструктураи) иттилоотии ҷомеа муайян намулани мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» имконпазир мегардад.

Дар мавриди институтҳои иҷтимоии ҷомеа, аз ҷумла китобхона, ки дар ташаккули фарҳанги иттилоотӣ саҳмгузоранд, мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ ба маънои васеи он фарогири унсурҳои зерин мебошад:

- вазъи фонди китобхона;
- дараҷаи мукаммалии фондҳо бо нашрияҳои нав;
- ҳолати таҷҳизонидани китобхона бо технологияи муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ, аз ҷумла пайваст будан бо интернет, мавҷудияти веб-сайт ва ғайра;

- мавҷудияти кормандони дорои донишу малакаҳои кор бо технологияи муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ;

Ба маънои фишурда (маҳдуд) мафҳуми «фарҳанги иттилоотӣ» маҷмӯи талабот нисбат ба кормандони китобхонаро меғўянд, ки он аз унсурҳои зерин иборат аст:

- маълумоти касбӣ (яъне маълумоти иттилоотӣ);

- таҷрибаи касбӣ (яъне кор дар соҳаи технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ) ;

- истеъдоди баланди иртиботӣ ;

- маҳорати кор бо мардум ;

- донишу малакаҳои кор бо васоити техникаи муосир ;

- маҳорати таҳлил, коркард ва пешниҳоди ғаврии иттилоот ба истифодабарандагон;

Дар доираи касбӣ фарҳанги иттилоотӣ ҳамчун арзиш ва ҷузъӣ таркибии фарҳанги ҷомеаи иттилоотӣ арзёбӣ мешавад. Мавриди таъкид аст, ки фарҳанги иттилоотӣ маҷмӯи ҷаҳонфаҳмии (ҷаҳонбинии) иттилоотӣ, низоми донишу малакаҳоеро меноманд, ки барои қонеғгардонии мустақилонаи ниёзҳои инфиродии иттилоотӣ бо истифода аз технологияи анъанавӣ ва муосири иттилоотӣ зарур мебошанд.

Фаҳанги иттилоотиро инчунин ҳамчун сатҳи рушди ҳамкорӣ ва муносибати мутақобилаи иштирокчиёни раванди ташаккул ва истифодаи иттилоот низ маънидод кардан мумкин аст.

Маъмулан фарҳанги иттилоотӣ ҳамчун маҷмӯи ҷузъҳои таркибии бо ҳам алоқаманди зерин фаҳмида мешавад:

- технологияи нави иттилоотӣ ;
- мавҷудияти иттилооти технологӣ, ҳуқуқӣ, сотсиологӣ, эргономикие, ки ба ҷараёни мақсадноки равандҳои иҷтимоӣ дар ҷомеа, тарбияи ҳисси масъулияти шахс нисбат ба кор, риояи ҳуқуқ ва ўҳдадорӣҳои аъзоёни ҷомеа мусоидат мекунад.

Фарҳанги иттилоотӣ бо фарҳанги технологӣ ва айнан бо истифода бурда тавонистани иттилоот дар намудҳои гуногуни фаъолият робитаи ногусастанӣ дорад. Зеро технология ҳамчун падидаи мушуххас моҳияти иттилоотӣ дорад, чунки туфайли зуҳури иттилооти тоза, дар заминаи таҳлилу ҷамъбасти он ихтироъ гардида, дар раванди тавлиду паҳши иттилооти нав мавриди истифода қарор мегирад.

Дар мавриди технологӣ, яъне имконияти паҳшу таъмини дастбӣ ба иттилоот тавассути механизмҳои гуногуни иртиботӣ хотираи иҷтимоӣ нисбат ба дониши иттилоотӣ муҳимтар аст.

Самаранокии фаъолияти китобхона ҳамчун низоми иттилоотӣ асосан аз ду омил вобаста аст:

- имконияту сифати низоми мазкур ва сатҳи истифода барӣ аз захирҳои он;

- сатҳи фарҳанги иттилоотии истифодабаранда-гони иттилоот.

Омилҳои мутазаққира бо ҳамдигар вобастагии зич доранд. Агар имконияту сифати низоми иттилоотӣ ҷавобгӯи талабот набошанд, ба сатҳи фарҳанги иттилоотӣ таъсир расонида наметавонанд. Аз ҷониби дигар, агар сатҳи фарҳанги иттилоотии истифодабарандагон паст бошад, пас дараҷаи дастбӣ ба имкониятҳо ва захираҳои иттилоотии низоми номбурда коҳиш меёбад. Бинобар ин ташаккули фарҳанги иттилоотии аъзоёни ҷомеа, китобдорон, ки худ дар ин раванд сахмгузор низ ҳастанд, боз аз он нуқтаи назар ногузир ва таъхирнопазир аст, ки имрӯз мардуми Тоҷикистон, бахусус насли наврас аз овони кӯдакӣ дар муҳити иттилоотӣ, дар байни навҳо ва васоити хеле зиёду гуногуни иттилоотӣ, дар шароити ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ ба воя мерасад.

Дар чунин маврид ҷомеа ва институтҳои иҷтимоие, ки дар маҷмӯъ низоми ягонаи тарбияи фарҳанги иттилоотиро ташкил медиҳанд, бетараф буда наметавонанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули низоми ягонаи тарбияи фарҳанги иттилоотӣ заминаҳои кофии меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам оварда шудаанд. Қабули қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг», «Дар

бораи фаъолияти китобдорӣ», «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи ҳифзи иттилоот», «Дар бораи реклама», «Дар бораи алоқаи барқӣ», «Дар бораи табъу нашр», «Дар бораи матбуот ва дигар васоити ахбори омма», «Концепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон » « Барномаи татбиқи Концепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (№ 307 аз 28.05.2009) имкон доданд, ки дар мамлакат барномарезии васеи иттилоотонии самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа оғоз гардад. Дар як муддати кӯтоҳ «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А. Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015», «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2015», «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015», «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои давлатии нашриявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2013» қабул гардида, татбиқи нақшаи чорабиниҳои онҳо барои иттилоотонии ҷомеи тозаистиқлоли Тоҷикистон заминаҳои мусоидро фароҳам оварданд. Вале субъектҳои, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон молики захираҳо ва системаҳои иттилоотӣ, аз ҷумла китобхонаҳо ҳастанд, мутаассифона, то ҳанӯз зарурати амалӣ намудани «Барномаи татбиқи

Концепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 307 аз 28 майи соли 2009 тасдиқ гардидааст, дарк накранд. Ин боиси он гадидааст, ки мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳои Суғд, Хатлон, ВМКБ ва шаҳри Душанбе нишондоди дахлдори Нақшаи чорабиниҳои соли 2011-уми «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013»-ро иҷро накранд. Чунин муносибат низ шаҳодати паст будани сатҳи фарҳанги иттилоотӣ мебошад. Агар нишондодҳои Барномаи номбурда амалӣ гарданд, китобхонаҳои вилоятҳо ва шаҳри Душанбе аз ҳисоби маблағҳои буҷети маҳаллӣ ҳар кадом соҳиби* компютер, 3 адад принтер, 1 адад сканер хоҳанд гашт. Ин имкон медиҳад, ки татбиқи зинаҳои навбатии Барномаи мазкур, аз ҷумла пайваستшавии китобхонаҳо бо шабакаи интернет, таҳияи сомонаҳо, баргузори озмунҳо миёни китобхона ва кормандони онҳо оид ба масъалаҳои гуногуни ҷомеаи иттилоотӣ оғоз гардида, барои китобдорон курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзиши технологияи муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ташкил карда шаванд.

Ҷиҳозонидани китобхонаҳои давлатию оммавӣ бо барномаи таҳассусии «Ирбис», ки дар Барномаи мазкур пешбинӣ гардидааст, имкон медиҳад, ки

равндҳои фаолияти китобдорӣ – роҳбарии маъмурӣ, китобдихӣ, феҳристнигорӣ ва фароҳамоварӣ (пуррагардонӣ), хизматрасонӣ ба хонандагон, таъминоти китобхона бок китоб ва дигар маводи иттилоотӣ автоматонида шаванд. Масалан, системаи «Ирбис»-MS DOS аз 5 модул, яъне 5 ҷойи кори автоматикунонидашудаи:

1. АРМ – «Администратор» («Маъмурият»);

2. АРМ – «Каталогизатор» («Феҳристнигор»);

3. АРМ – «Комплектатор» («Фароҳамовар»
ё

«Пуррагардон»);

4. АРМ – «Книговыдача» («Китобдихӣ»);

5. АРМ – «Читатель» («Хонанда») иборат

аст.

Айни замон тамғаҳои такмилёфтаи ин ва системаҳои дигар аллакай дар бисёр китобхонаҳои кишварҳои узви ИДМ бомуваффақият истифода бурда мешаванд. Таври мисол истифода аз модули АРМ – «Каталогизатор» (яъне ҷойи кори автоматонидашудаи феҳристнигор) ба китобхонаҳо чиҳати таҳияи феҳристҳои электронӣ мусоидат мекунад.

Дар доираи субъектҳои муносибатҳои иттилоотӣ, яъне шаҳравандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсони ҳуқуқӣ ва давлат, инчунин

давлатҳои хориҷӣ, шахрвандони онҳо, шахсони ҳуқуқӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ашхоси бешахрванд бояд принципҳои асосии муносибатҳои иттилоотӣ, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарар намудааст, ба инобат гирифта шаванд. Аз ҷумла, принципҳои:

- ҳуқуқи кафолатнок ба иттилоот;
- ошкоро ва дастрас будани иттилоот ва мубодилаи озодаи он;
- ҳақонӣ ва саҳеҳ будани иттилоот;
- мукаммалӣ, саривақтӣ ва дақиқ будани иттилоот;
- қонунӣ будани гирифтани, истифода намудани, паҳн кардани ва ҳифзи намудани иттилоот.

Барои татбиқи принципҳои мазкур китобхонаҳо ва қонунгузориҳои онҳо бояд масъулияти бузургро дошта бошанд. Зеро тавре, ки дар моддаи 11-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоот» қайд гардидааст, ки «давлат, ба истисноии ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон озодии фаъолияти иттилоотиро дар ин самтҳо ба ҳамаи шахрвандон ва шахсони ҳуқуқӣ дар доираи ҳуқуқ ва озодӣ, вазифа ва салоҳияти онҳо кафолат медиҳад». Аз ин рӯ, китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки айни замон шумораашон 1332 ададро ташкил медиҳад, вазифадоранд, ки дар татбиқи сиёсати давлатии

иттилоотӣ беш аз дигар системаҳои иттилоотӣ фаъолтар бошанд, зеро онҳо дорои захираҳои нисбатан бузург ва аз нигоҳи ҳаҷму сифат мунтазам тақмилёбандаи иттилоот мебошанд. Аммо барои ба ҳадаф расидан захираҳои кадрӣ ва иқтисодии технологияи онҳо низ бояд пайваста тақмил ёбад.

Дар қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон таъмини ворид шудани саривақтии шахрвандон ба иттилоот, таҳкими асосҳои моддию техникаӣ, молиявӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ ва илмӣ фаъолияти иттилоотӣ, таъмини истифодаи самарабахши иттилоот, мусоидат ба навсозӣ, ғанигардонии доимӣ ва ҳифзи захираҳои миллии иттилоот ба сифати самту услубҳои асосии сиёсати давлатии иттилоотӣ пазируфта шудаанд.

Зарурати ташаккули фарҳанги иттилоотии китобдорон боз аз он нуқтаи назар муҳим аст, ки китобхонаҳо дар қиёс бо дигар системаҳои иттилоотӣ дорои навъҳои бештару гуногуни иттилоот мебошанд. Дар чунин маврид татбиқи ҳуқуқи иситифодабарандагон аз иттилоот набояд ҳуқуқҳои ҷаъиятӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ, экологӣ ва дигар ҳуқуқҳо, озодӣ ва манфиатҳои қонунии шахрвандон, шахсони ҳуқуқиро ҳалалдор намояд. Зеро кафолати ҳуқуқ ба иттилоот агар аз як тараф бо роҳи амалӣ намудани назорати давлатӣ дар самти қонунгузорӣ таъмин гардад, аз ҷониби дигар он

барои вайрон нагардидани талаботи ҳамин қонунгузорӣ маъулиятро тақозо менамояд.

Истифодаи васеи мафҳумҳои илмӣ дар соҳаи фаъолияти иттилоотӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки имрӯз қонеъгардонии эҳтиёҷоти суъектҳои муносибатҳои иттилоотӣ кори сахл набуда, балки ташкили фаъолияти густурдаи таҳқиқоти рогузир месозад. Бо ин мақсад муассисаҳо ва марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, сохторҳои гуногуни илмию истеҳсолӣ, иттиҳодияҳо, ассотсиатсияҳо, воҳидҳои гуногун ва марказҳои мухталиф оид ба технологияҳои муосири иттилоотӣ ва теле-коммуникатсионӣ таъсис дода мешаванд.

Масалан, пайдоиши шабакаи глобалии интернет, агарчи дар ибтидои пайдоиши хеш ҳамчун падидаи мусбат арзёбӣ гардид, аммо имрӯз бо назардошти суръату ҳаҷм ва сифати иттилооти ба он воридшаванда ва тавассути он паҳншаванда боиси нигаронии аҳли ҷомеа гардидааст. Суръату ҳаҷм ва сифати иттилооти шабакаи глобалии интернетро тавассути низоми қонунгузори милли нозрат ва танзим намудан имконнопазир аст.

Мафҳумҳои «гирифтани иттилоот», «истифода намудани иттилоот», «паҳн кардани иттилоот», «ҳифз намудани иттилоот», ки шаклҳои асосии фаъолияти иттилоотиро ташкил дода, дар доираи қонунгузори милли мавриди истифода қарор доранд, дар радифи рушди бемайлони шабакаи

глобалии интернет ва умуман ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Тавре, ки Президенти мамлакат дар Паёми навбатии худ (2011) ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз намуд, - «барои эмин мондан аз таъсири манфии раванди фарогири ҷаҳонишавӣ, ки хоҳу нохоҳ фосилаи замону вақт, сарҳадҳои маънавӣ ва асолати фарҳангии давлатдорӣ миллиро тағйир медиҳад, тафаккури солими миллиро дар зехни ҷавонон инкишоф додан, арзишҳои миллии худро аз таҳдидҳои хатарбори таҳрибкориву тундравӣ ҳифз кардан, ваҳдати миллиро таҳким бахшидан, амнияти суботи ҷомеаи кишварро мустақкам намудан, сатҳи огоҳии мардум, хусусан ҷавонро баланд бардоштан аз ҷумлаи корҳои доимӣ ва заҳматталаби сиёсати давлатдорӣ ва фарҳангии мо мебошад»³.

Аслан тарбияи истифодабарандагони иттилоот бо мақсади баланд бардоштани савияи донишу малакаҳои онҳо ҷиҳати истифода аз захираҳо ва сарчашмаҳои иттилоотӣ ҳамеша масъалаи муҳим буд, вале дар асри XXI он беш аз пеш муҳимтар гардидааст. Зеро тавре ки ишора гардид қарни XXI, ки онро асри ҷомеаи иттилоотӣ меноманд, падидаҳои дониш ва иттилоот дар ҳаёти мардум ва ҷомеа мақоми хоса (афзалият) пайдо намудаанд. Бо ибораи дигар фарҳанги иттилоотӣ на танҳо шартӣ

³ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20 апрели соли 2011.- Душанбе.- С. 46

муҳими ташаккули шахсият, балки фишанги тавонои рушди иҷтимою иқтисодии ҷомеа гардидааст. Беҳуда нест, ки барномаи махсуси ЮНЕСКО таҳти унвони «Иттилоот барои ҳама» ҷомеаи байналмилалиро ба сӯи татбиқи ҳадафҳои глобалии бунёди ҷомеаи иттилоотӣ, аз ҷумла баланд бардоштани савияи фарҳанги иттилооти шахс ҳидоят менамояд. Барои он ки ҷомеаи мушаххаси иҷтимою иқтисодӣ ба чунин ҳадаф ноил гардад, он бояд дорои низоми густурда, вале ягонаи ташаккули фарҳанги иттилоотӣ бошад.

Ба низоми ягонаи ташаккули фарҳанги иттилоотӣ инҳо дохил мешаванд:

- оила;
- муассисаҳои томактабӣ;
- мактаб;
- таълимгоҳҳои миёнаи махсус;
- макотиби олий;
- низоми такмили ихтисос ва бозомӯзии мутахассисон;
- муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ;
- бойгонихо;
- васоити ахбори омма;
- васоити таъбу нашр ;
- шабакаи глобалии интернет.

Дар низоми мазкур ҳар як зина (муассисаву ташкилотҳо ва дигар институтҳои иҷтимоӣ) дорои ҳадафу хусусиятҳои хос буда, дар раванди ташаккули

фарҳанги иттилоотии аъзоёни ҷомеа аз услубу воситаҳои гуногун истифода мебаранд. Аммо самаранокии раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ аз ҳамоҳангсозии ҳадафманди фаъолияти ҳар як зернизом вобастагии густастанопазир дорад.

Фаъолияти китобхона ҳамчун зернизоми низоми ягонаи ташаккули фарҳанги иттилоотии аҳоли бояд дорои мақсад ва самтҳои мушаххас бошад. Вале таҳлили фаъолияти китобхонаҳо, мундариҷаи асару мақолаҳо бахшида ба таҷрибаи китобхонаҳо оид ба ташаккули фарҳанги иттилоотӣ шаҳодат медиҳад, ки онҳо асосан ба масъалаҳои ташаккули донишҳои китобдори-библиографӣ: қоидаҳои истифодабарӣ аз феҳристҳои анъанавӣ ва электронӣ, мурааттабсозии рӯйхатҳои библиографии адабиёт барои навиштани рефератҳо, корҳои курсӣ, истифодабарии адабиёти маълумотдиҳанда равона карда шудааст. Баъзе китобхонаҳо бо тақозои талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ба масъалаҳои ташаккули донишҳо барои истифодабарӣ аз технологияи муосири иттилоотӣ тавачҷӯҳи хоса зоҳир менамоянд. Мавзӯи чунин машғулиятҳо хеле гуногун буда, аз омӯзиши истифодабарӣ ва кор бо компютер то амалиётҳои таҳлилии марбут ба ҷустуҷӯҳои мавзӯӣ аз интернетро фаро мегиранд.

Ташаккули фарҳанги иттилоотии истифодабаран-дағони иттилоотдар шароити китобхона дар шакли машғулиятҳои китобхонавӣ –

(дарсҳо, лексияҳо), консултатсияҳо (маслиҳату машваратҳо), экскурсияҳо, бозиҳои гуногун, сӯхбатҳо, обзорҳо ва ғайра чараёнги мегирад.

Дар китобхонаҳои бачагона аз шакли нистбатан ғаёл ба монанди викторинаҳо, озмуно, машғулиятҳо дар доираи барномаҳои клубҳои шавқмандон, сайҳат-бозиҳо (дар шабакаи интернет), мусобиқаҳои истифода мебаранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2010 инҷониб тибқи низомномаи Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» дар доираи барномаҳои он интернет-озмуни бачагонаи «Ҳама чизро доништан мехоҳам», ҷоизаи «Беҳтарин хонанда-донандаи интернет», саволу ҷавоб оид ба технологияи муосири иттилоотӣ ва ғайра баргузор мегарданд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ дар институтҳои иҷтимоие, ки ба зиммашон чунин масъулият вогузор шудааст, бенизом аст. Иллати ин гуна бенизомӣ қабл аз ҳама амалант ғаёлият надоштани маказҳои масъул дар самти ҳамоҳангсозии раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ мебошад. Дар соҳаи китобдорӣ бошад, марказҳои илмӣ-методи китобхонахоро бо дастурҳо, тавсияҳо, варақаҳо таъмин намекунанд. Дар ин самт банақшагирии ғаёлият, омӯзиш ва тарғиби таҷрибаи пешқадам ба назар намерасад. Ҷаёлияти

китобхонаҳо бештар ба омӯзонидани донишу малакаҳои кор бо компютер маҳдуд гардидааст.

Дар барномаҳои таълимии тақмили ихтисоси кормандони соҳаи фарҳанг машғулиятҳои ҳадафманд оид ба мавзӯҳои ташаққули фарҳанги иттилоотии китобдорон ба назар намерасанд. Дар натиҷа онҳое, ки бояд тибқи вазифа ва ўҳдадорихои иҷтимоии хеш дигаронро омӯзонанд (дар самти ташаққули фарҳанги иттилоотӣ) худ аз донишу малакаҳои зарурӣ маҳруманд.

Баҳри ноил гардидан ба натиҷаи дилхоҳ қабл аз ҳама бояд:

- назарияи ташаққули фарҳанги иттилоотии китобдорон ва истифодабарандагони иттилоот аз нигоҳи концептуалӣ таҳқиқ гардад;

- таҷрибаи мавҷуда дар ин самт омӯхта шуда, дастраси дигар китобдорон гардад;

- китобхонаҳо ва дигар институтҳои иҷтимоие, ки ба раванди ташаққули фарҳанги иттилоотӣ ҷалб гардидаанд, бояд аз нигоҳи методӣ саривақт ва таври мукамал таъмин гарданд; Чаро саривақт? Чунки ҷараёни тақомули технологияи иттилоотӣ хеле босуръат аст.

Банақшагирӣ дар самти ташаққули фарҳанги иттилоотии китобдорон ва истифодабарандагони иттилоот яке аз шартҳои муҳими самаранокии фаъолият маҳсуб меёбад. Дар нақша мавҷудияти тадбирҳо оид ба омӯзиши ҳамаҷонибаи

истифодабарандагон басо муҳим аст. Зеро пас аз омӯзиш типологияи истифодабарандагон муайян гардида, шаклу услубҳои кор бо онҳо мушаххас мегардад. Типологияҳои мавҷуда оид ба сатҳи фарҳанги иттилоотии истифодабарандагони иттилоот аз нигоҳи илмӣ ба таври бояду шояд асоснок нагардидаанд. Масалан, муоширати байниҳамдигарии китобдорӣ чун анъана дар се самт бештар омӯхта шудааст: муоширавти китобдор-хонанда, китобдор-китобдор ва хонанда-хонанда. Аз ин рӯ вақти он расидааст, ки проблемаи «муоширати» истифодабарандаи иттилоот бо технологияи муосир ва се самти номбурда дар партави воридшавии босуръати технологияи муосири иттилоотӣ ба фазои китобдорӣ объекти пажӯҳишҳои илмӣ қарор дода шавад. Дар он маврид барои омӯзиши масъалаҳои марбут ба таҷаккули фарҳанги иттилоотии китобдорон ва истифодабарандагони иттилоот заминаҳои мусоид фароҳам хоҳанд омад.

Лутфуллоев М.,

Шарифзода Ф.,

академикони Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

«Умри ҷовидон хоҳӣ, ҷавҳари илм ҷӯӣ»

ПАЖЎҲИШГАРИ ФАРҲАНГ

*Фаҳри доно ба донишу адаб аст,
Фаҳри нодон ба ҷомаву салаб аст.
Алӣ Ибни Асадии Бадахшонӣ*

Инсон волотарин гуҳарест, ки тавассути ақлу идрок, донишу биниш, ҷаҳонфаҳмию ҷаҳонбиниаш аз мавҷудоти дигари олами ҳастӣ тафовути куллӣ дорад. Маҳз тавассути ҳамин хислатҳояш инсонии баркамолу соҳибдил кӯшишу талоши хешро бар он равона месозад, ки аз худ дар ҷаҳони маънавии инсоният ёдгории арзанда боқӣ гузорад. Зеро агар аз азал чунин намебуд, мо имрӯз аз мероси ғаниву рангини бузургони адабиёти классикимон маҳрум ва аз ному фаъолияти онон ноогоҳ будем.

Боиси хушнудист, ки дар байни инсоният ашхосе мавҷуданд, ки бо дарди дигарону ғановати фарҳанг, илми миллат зиндагӣ доранд. Бар ин зумра инсонҳо сад дар сад аҳсану офарин бодо, ки вақти пурқиммати хешро дарег надошта, аз пайи кори душвору дандоншикан, вале пуршараф гом мезананд, то қадри имкон ба хазинаи маънавиёти миллату халқамон бо нигоштаю таҳқиқи ҷолиби хеш саҳм гузоранд. Бо ибораи дигар баён намоем, қадрӯ манзалати ҳар як фарди ба ҷомеа хидматкунанда дер ё зуд пазируфтаю

таҳсин карда мешавад. Шахсе, ки беш аз ҳама ба инсоният ва ҷамъият нафъ мерасонад, олим аст ва яке аз ҳамин гуна инсонҳои олиму донишманд доктори улуми педагогӣ, профессор Сафар Сулаймонӣ мебошад, ки дар тӯли фаъолияти илмиву эҷодӣ ва омӯзгорӣ баҳри тарбияти насли наврас ва мураттабу тадвин сохтан ва ба таълим расонидани даҳҳо китобу ҷузъа, дастуру барномаҳои таълимӣ ва мақолоту рисолаҳои пажӯҳишӣ заҳмат кашидааст.

Ин марди фозил ва фуруғтану хоксор дар рушди улуми инсонӣ, бавижа фарҳангшиносӣ, педагогика, китобшиносӣ китобдорӣ, сарчашмашиносӣ ва ироншиносӣ дар Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо мактаби хосаи худро бунёд намудааст.

Ӯ то бунёди ин мактаби хосаи китобшиносӣ китобдорӣ, ки аз унсурҳои асосии тамаддуни қадимаи халқамон мебошад, ба мамолики Эрону Русия сафарҳо намуда, дар он ҷо аз устодони бузурги ин соҳа чун Анатолий Ванеев, Владимир Крейденко, Константин Абрамов, Юрий Столяров, Исидор Фрумин, Виктор Скворсов асрори ин касбро ба таври дақиқ омӯхтааст.

Бояд гуфт, ки Сафар Сулаймонӣ таълимони мактаби ҳамагониро фаро гирифта, барои идомаи таҳсил ба омӯзишгоҳи педагогии шаҳри Конибодом дохил шуда, баъдан барои фарогирии таҳсил роҳи Душанбеи азизро пеш мегирад. Дар Душанбеи зебо соҳиби маълумоти олии гардида, барои идомаи кори таҳқиқӣ ҷониби Маскав меравад ва дар он ҷо чун муҳаққиқи ҷӯянда дар

аспирантураи рӯзона таҳсил намуда, соҳиби дараҷаи илмӣ мегардад. Ба кишвари азизаш Тоҷикистон баргашта, дар Донишкадаи санъати ба номи Мирзо Турсунзода дар факултаи китобдорӣ ифои вазифа менамояд ва ба донишҷӯёну муҳаққиқони ҷавон аз розу асрори касби китобшиносию китобдорӣ дарс мегӯяд. Инчунин беш ах панҷ сол барои таҳсилу кор ба сарзамини Ирон меравад ва дар Донишгоҳҳо ва китобхонаҳои бузурги ин кишвар нишаста ба мутолиа машғул мегардад ва тадрис ҳам мекунад.

Фаъолияти илмии устод Сафар Сулаймонӣ хеле доманадор аст ва нигоштаи илмии ӯ низ бешумор. Чанде аз рисолаҳои таълифнамудаи ӯро метавон танҳо дар як ришта баррасӣ намуд. Лозим ба ёдоварист, ки кули китобҳои дарсии китобдорӣ тоҷик ба қалами ишон марбут аст. Ин ҷо тариқи намуна овард: «Таърихи китобдорӣ кишварҳои хориҷӣ», «Китобхонашиносии умумӣ», «Аз таърихи китобдори тоҷик (аз оғоз то ибтидои садаи XX)», «Фаъолиятҳои китобдорӣ дар Ирон: дирӯз ва имрӯз», «Китобхонаҳои Афғонистон», «Менечменти фаъолиятҳои китобдорию иттилоърасонӣ». «Усули китобдорӣ», «Китобхонаҳои электронӣ», «Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон», «Китобхонаҳои Афғонистон», даҳҳо барномаҳои дарсӣ ва маводи омӯзишии ин соҳа низ ба ишон тааллуқ дорад.

Маҳз меҳру муҳаббати беандоза ба китоб ва чизи нигошта ӯро таккон бахшид, ки дар ин соҳа маҷаллае

бо номи «Анис» аз ҳисоби хазинаи шахсӣ таъсис намояд ва дар он беҳтарин нигоштаҳоро доир ба китобу китобдорӣ ва муқаддас доштани ин унсурҳоро ҷой диҳад. Инчунин бо маводи хонданбобу муассир тавачҷӯҳи аҳли илми тоҷикро ин маҷалла бештар ҷалб намояд.

Устод Сафар Сулаймонӣ баробари олимӣю донишмандӣ нисбат ба аҳли илму хирад қадршинос аст ва муносибати самимию дӯстона ба эшон дорад. Ӯ аҳли илро хосатан соҳиби истеъдодро эҳтирому қадр менамояд ва дар Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон мудирияти Маркази омӯзиши мероси ниёгон ва инноватсияро бар дӯш дошта, ҳамин шиорро меёер намудааст. Ӯ кӯшиш бар он менамояд, ки афроди соҳибистеъдод бештар дар ҷодаи касби хеш дилгарм бошанду мақолоту осори ҷолиб эҷод намоянд, ки ҳамакнун беш аз ҳар даври замоне барои кишвари тозаистиқлоли азиз муҳим аст.

Бояд гуфт, ки ҳар як бар зоти худ нотакрор аст. Аз вақте ки бо Сафар Сулаймонӣ дар як муассисаи илмӣ-тадқиқотӣ кор мекунем мо маънии ҳикмати зикршударо амиқтар дарк кардем. Ин марди солору андешаманд ҳамеша дар ҷустуҷӯст. Дар ҷодаи илм Сафар Сулаймонӣ ҳамеша дар пайи ду кор аст: ҷустуҷӯ ва сохтан. Ӯ ҳамеша мечӯяду боз намоишонад ва дар баробари ин ҳамеша месозад ва меофарад, бино мекунад.

Боре ҳамроҳ дар бобати илми забон дар миёни мо сухан рафт ва Сулаймонӣ гуфт, ки мақолае дар илми забон навиштам ва дар «Анис» чоп шуд. Андеша кардем, ки оё...? Рӯзи дигар шумораи «Анис»-ро варақгардон дарёфтем, ки ў ҳамеша сухани хикматомезро рӯйи коғаз меоварад, табъаш баланд асту бунёди фикраш бегазанд. Гуфтаҳояшу рафтораш ҳар касро ҳамеша ба ҷустуҷӯву созандагӣ водор мекунад:

**Бодо, ки ҳамеша ҷўяду донад,
Бодо, ки ҳамеша созаду монад.**

Ў донишмандест, ки донишро бо кулли ҷузъиёташ мешиносад. Аз осори забоншиносони муосири Ирон чун Алӣ Ашрафи Содиқӣ, Алии Кофӣ, доктор Ботинӣ, Пурвачодӣ, Заҳро Хонларӣ, Ҳумодухти Ҳумоюн, Комрони Фонӣ, зибоншиносони маъруфи Русия чун Виноградов, Даль, Солнсев, Звегинсев, эроншиносони рус Пейсиков, Лившитс, Стеблин-Каменский, Расторгуева, забоншиносони тоҷик Н. Маъсумӣ, Р.Додихудоев, Ғ. Ҷўраев, М.Н. Қосимова, Т.Н. Хаскашов, Б.Камолиддинов ба хубӣ бохабар аст. Солҳои таҳсил дар факултаи филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баробари касби камол дар ҷодаи улуми филологӣ ба устодони худ аз илми китобшиносию китобдорӣ ахбороту маълумоти навин дастрас менамуд. Дар бораи мактабҳои забоншиносии Ирон сўхбатҳо меорост.

Ҳамсабақони устодон аз корҳои ӯ дар тӯли таҳсил дар факултаи филология бисёр баҳравар шудаанд. Дар ин солҳо ӯ каси басо серкору пурмаҳсул буд, худ меомӯхт ва дар баробари ин меомӯзонд. Дар маҳфилу конфронсҳо бо маърӯзаҳои илмӣ баромад намуда, мазҳари таваҷҷӯҳи ҳамагон мегардид. Дар ҳар баромаду суҳанрониаш сухани наву фикри тоза ва рискпазирона иброз менамуд. Маҳз ҳамин гуна тозабаёнӣ навсуханӣ шаҳодати он аст, ки ӯ пайваста меомӯзад, меҷӯяд. Таи чанд соли охир тавонист мақолаҳои пурмӯхтаҳои илмиро дар риштаи забоншиносӣ рӯйи чоп оварад. Таваҷҷӯҳи бештари ишон рӯи масъалаи забоншиносии тадбиқи ва муқоисавӣ буд. Ин буд, қори дипломии ишон рӯи масъалаи тафовутҳои форсии Ирон ва тоҷикӣ баррасӣ мегашт.

Дар риштаи ироншиносӣ ва шинохти иронии муосиру қадим мутахассис мебошад ва таи чанд солее, ки дар ин сарзамин қору зиңдагӣ кардааст, барояш муфид ва омӯзанда будааст, Мулоқот бо донишмандони ироншиносӣ, бевосита дидану шинохтани марокизи ироншиносӣ ҳам дар Ироно Тоҷикистон ва Маскаву Санк-Петербург барои ӯ ҳаҷони ироншиносиро парвариш медиҳад. ки натиҷаи он рисолаи докторӣ дар иртибот бо фарҳангу омӯзиш дар Ирон буда, соли 1995 дар маркази ҳаҷонии ироншиносӣ (Санкт-Петербург) сарбалаңдона аз рисолаи доктории худ дифоъ мекунад. Устодони бузурги марказҳои ироншиносӣ ба китобу рисолаҳои ишон баҳои баланд додаанд. Дар ин иртибот

китобҳои ба тозагӣ нашр шудаи ӯ «Китобшиносии Ирон ва ислом», «Китобшиносии адабиёти форси тоҷикӣ» ва чанде дигар гувоҳи ишқ ва дилбастагӣ ба Ирону Тоҷикистон дорад.

Равияи дигари илмие, ки устод Сафар Сулаймонӣ пазируфта аст, илми фарҳангшиносӣ мебошад. Бори аввал дар кишвари азизи мо бо забони тоҷикии ширину гуворо китоби «Фарҳангшиносӣ» бо қалами ишон аз чоп баромад. Ҳамакнун беш аз даҳ сол аст, ки ин китоб барои донишҷӯёну мутахассисон китоби рӯи мизи гардидааст. Чопи силсилаи китобҳо «Тамаддун» дар чаҳор чилд бо устои дӯстдоштаи пурталову донишманди худ Темур Атахонов аз чоп баромада буд, ки ҷаҳони маънавии башарро бори аввал ба забони тоҷикӣ муаррифӣ менамояд.

Устод Сафар Сулаймонӣ бахшида ба ҷашну бузургдошти азизон ҳамеша як армуғоне овардааст. Бахшида ба бузургдошти тамаддуни ориёӣ китобезери унвони «Пажӯҳиш дар тамаддуни ориёӣ», «Ориёихо: суннатҳои фарҳангӣ ва таълиму тарбиятӣ» ва даҳҳо мақолоти илмию оммавиरो ба таъб расонидааст.

Ҳамакнун бештар рӯи фарҳангу омӯзиши ислом фаъолият дорад. Ба тозагӣ китобҳои «Педагогикаи ислом», «Афкори педагогии Имоми Аъзам», «Омӯзишу парвариш дар ислом», «Афкори педагогии устод Муттаҳарӣ» дар Тоҷикистон ва китобҳои **«Хонавода дар ислом: хонавода бо зерсохторҳои исломӣ»**, «Ибодат аз назари донишмандон: таҳлили

равоншинохтӣ», «Чигуна фарзанди бохӯш ва халлоқ дошта бошем?» дар Ирон ва дахҳо мақолоти илмии дигар ба таъб расиданд, ки он бахшида ба бузургдошти Имоми Аъзам арзишҳои педагогии исломро аз дидгоҳи илми муосир баррасӣ менамояд. Бо қалами ишон дахҳо маҷмӯаи мақолоти илмии ҳамишҳои миллӣ ва байналмилалӣ ба таъб расидаанд ва дахҳо китобҳои дигарро аз форсӣ ба тоҷикӣ ба таъб расонидааст. Минҷумла китоби «Дастӣ дуои модар»-и устод Лоиқ ҳам ба форсӣ ва ҳам ба тоҷикӣ, «Ирон дар замони Сомониён», «Қиссаҳои хуб барои бачаҳои хуб», «Интиҳои ҳамсар» ва ҷаде дигар дар Ирону Тоҷикистон ҷоп шудааст.

Ҳоло дахҳо унвонҷӯёни ватанию хориҷӣ дар риштаи педагогика ва фарҳангшиносӣ рисолаҳои хешро ба итмом расонидаанд, ки ин гувоҳи мактаби илмиро доштани олимро нишон медиҳад.

Сафар Сулаймонӣ дар нақду баррасии рисолаҳои докторӣ ва номзадӣ, китобу мақолоти илмӣ фаъолона ширкат намода, маслиҳатҳои муфиди илмӣ медиҳад.

Ба саволи мо, ки ҷаро ин қадар заҳмат мекашад ва бештар кору фаъолият доред? Ё ҷасурона гуфт: «...ишқ ба илм ва муҳаббат ба ватани азизам- Тоҷикистон ва сарфарозӣ аз Ирони бузургам водор месозад, ки бештар фаъолона кору зиндагӣ намоям»

Ба саволҳои зиёде аз ӯ ҷавобҳои арзандаву пурҳикмат гирифтаем.

Зиндагиро бо чӣ дарёфтӣ?- Бо ҷаҳд.

Ҳаёт чист? - Рафтан.

Одамият чист? – Барои дигарон будан, то дигарон барои ту бошанд.

Тақдир чист? – Чархест гарданда, ки самташ бар ихтиёри банда.

Аз чӣ розӣ ҳастӣ? – Аз дигарон.

Аз чӣ норозӣ ҳастӣ? – Аз худ.

Лаззати зиндагӣ чист? – Чустан.

Чиро мечӯӣ? – Ҳоло наёфтам.

Инсонро чӣ гуна меҳоҷи бубинӣ? – Якроҳу яксухан.

Аз чӣ ҳарос дорӣ? – Аз дурӯғ.

Аз кӣ мегурезӣ? – Аз мунофиқ.

Бо кӣ будан меҳоҷӣ? – Бо Худо, бо худ.

Бароям ҳикмате гӯӣ. – Умри ҷовидон хоҳӣ, ҷавҳари илм ҷӯӣ.

Ў замонасоз нест, ба замон наменигарад, балки чадал мекунад, ки аз замон пештар бошад. Ҳамчун як олими шинохта дар миёни худу ҳамкорон фосила намегузорад, бо ҳама наздику баробар аст, ки маҳз ҳамин хислаташ ўро боз ҳам нотақрор сохта. Дар пиндору гуфтору рафтор зиёии арзанда аст.

Аз рӯи заҳматҳои тўлониаш дар ҷодаи илм на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар Русия, Ирон, Афғонистон, Олмон ва дигар мамолики хориҷии наздику дур хуб мешиносанд.

Ҳузури ў барои ҳар кас хуш меояд ва ў низ меҳоҳад бо аҳли хирад аҳли дил бошад:

Ду чиз аз дил андӯҳ берун барад,

Рухи дѣст, овози марди хирад.

*Комилзода Ш.,
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент*

Рушди библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон дар Тоҷикистон

Библиографияи адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик дар радифи дигар библиографияҳои миллии тоҷик оҳиста-оҳиста рӯ ба инкишоф ниҳод. Ба рушду нумӯи ин библиография як қатор омилҳо таъсир расониданд:

- зиёдшавии теъдоди китобҳо барои кӯдакону наврасон ва ҳамчун мабҳаси библиографӣ қарор гирифтани онҳо;

- рӯ ба тараққӣ ниҳодани умури таҳқиқотӣ ва адабиётшиносӣ доир ба соҳаи адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик;

- афзоиши эҳтиёҷоти кўдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо (падару модарон, мураббияҳо, муаллимон, китобдорон) нисбат ба китоб;

- таъсисёбии муассасаҳои интишоротӣ, китобдорӣ ва библиографӣ дар ҷумҳурӣ.

Барои таҳқиқи давраҳои асосии рушди библиографияи адабиёти кўдакону наврасон ва дар кадом сатҳ қарор доштани инкишоф ёфтани ин ё он намуди дастурҳои библиографии ба ин соҳа марбут зарур аст, ки қабл аз ҳама, манбаҳои (каналҳои) асосии тавлид ва паҳши иттилооти библиографиро муайян намоем. Ба сифати манбаҳои асосии тавлид ва паҳши иттилооти библиографӣ доир ба адабиёти кўдакону наврасони тоҷик дастурҳои библиографии нашри алоҳида, маводи библиографии дохиликитобӣ, паҳлуикитобӣ, маводи библиографии дохилимаҷаллаӣ, дохилирӯзномаӣ, феҳристҳо, картотекаҳои анъанавӣ ва электронии китобхонаҳоро мавриди омӯзиш қарор додан ба мақсад мувофиқ аст. Ҳар як манбаъ вобаста ба хусусиятҳои хоси худ дар тавлиду тарғиби маводи библиографӣ саҳм гирифта, аз ҳамдигар аз нигоҳи имконоти фарогирии мавод, услуби таҳияю пешниҳоди иттилооти библиографӣ, теъдоди нашр ва дастёбӣ ба он аз ҷониби истеъмолкунандагон фарқ мекунад. Ин тафовут ҳангоми таснифи дастурҳои библиографӣ боз бештар намоён мегарданд.

Дар таҳия ва интишори дастурҳои мухталифи библиографии адабиёт барои кўдакону наврасон

ҷойгоҳи муассисаҳои таъбу нашр, китобхонаҳо ва марказҳои библиографӣ хеле назаррас мебошанд. Таъсиси Нашриёти давлатии Тоҷикистон (с.1926), Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ (с.1933), Китобхонаи марказии илмии АФ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Индира Гандӣ (с.1933), Палатаи китобҳои Тоҷикистон (ҳоло Муассисаи давлатии Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандартии китоб «ISBN» - Хонаи китоби Тоҷикистон) (с.1935), Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявӣ ба номи Мирсаид Миршакар (с.1974), нашриётҳои «Маориф» (с.1975), «Адиб» (с.1986) ва идораи маҷаллаву рӯзномаҳои ҷумҳуриявӣ барои рушдҳои ва шаклгирии библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон шароит муҳайё сохтанд.

Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ аз рӯзҳои аввали таъсисҳои ба масъалаи созмондиҳии дастгоҳи (аппарати) маълумотдиҳӣ-библиографӣ, аз ҷумла оид ба адабиёти кӯдакону наврасон аҳамият медад. Азбаски он соҳаи маркази махсуси библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон – Китобхонаи бачагонаи ҷумҳуриявӣ арзи вучуд надошт, хизматрасонии библиографӣ ба кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо аз ҷониби Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ анҷом дода мешуд. Масалан, дар феҳристу картотекаҳои ин

Китобхона пайваста адабиёт барои кўдакон ва наврасон низ инъикос мегардид. Оид ба ин адабиёт ва роҷеъ ба тарбияи маънавию эстетикӣ кўдакону наврасон рӯйхат, мактубҳои методӣ ба китобхонаҳои бачагона ва дигар китобхонаҳои оммавии ҷумҳурӣ ирсол гардида, ҳатто дар воҳӯрию семинарҳо таҷрибаи кори китобхонаҳои алоҳидаи бачагона муҳокима мешуданд. Таҷрибаи пешқадами баъзе аз онҳо, чунончи Китобхонаи бачагонаи Регар ба сифати китобча ба забонҳои тоҷикию русӣ чоп шуда буд¹. Дертар, дар соли 1975 Шўъбаи библиографияи миллии Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Фирдавсӣ дастури махсуси библиографияи барои бачаҳо таъин шударо аз чоп баровард. Таҷрибаи чопи дастури библиографияи «Барои шумо, бачаҳо»² талаботи хеле калони хонандагони хурдсоли Тоҷикистонро маҳз ба ҳамин гуна нашрҳо собит кард. Афсӯс, вале ин ташаббуси хубу муфид дигар идома наёфт.

Пас аз таъсиси Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳурӣ (с.1974), маркази библиографияи миллии тавсиявӣ - Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ба масоили китобхонаҳои бачагона ва албатта ба библиографияи адабиёти бачагон низ кам аҳамият медиҳад. Расман онҳо ҳақ, модоме ки маркази маҳсус таъсис ёфт, ба кори онҳо даҳолат кардан гӯё хуб нест. Бо вучуди ин онҳо ду ҷиҳати муҳими ин масъаларо ба ҳисоб нагирифтаанд: аввал ин, ки Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои хамаи китобхонаҳои Тоҷикистон маркази методии мутобиқгардонии корҳои китобдорӣ библиографӣ мебошад, дуҷум ин, ки Китобхонаи бачагонаи ҷумҳурӣ ҳамоно пас аз таъсис ёфтани ва минбаъд ҳам ба тезӣ, бо сабаби мавҷуд набудани шароити кадрҳои даркорӣ таҳияи чопи дастурҳоро ба роҳ монда наметавонист. Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳурӣ дар он айём барои нашри дастурҳои зарурии библиографӣ шароит мувофиқ надошт. Бо вучуди ин Китобхона дар ҳалли ин масъала кӯшишҳо дошт. Ин кор аз ташкили дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографии китобхона оғоз ёфт. Китобхона дар ҳалли корҳои методии библиографии худ аз нашрҳои китобхонаҳои марказӣ истифода мекард ва ҳатто баъзеи онҳоро барои китобхонаҳои бачагонаи ҷумҳурӣ чоп намуд.

Барои омӯзиши вазъи кунунии библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон ва муайян намудани роҳҳои инкишофи минбаъдаи он, сараввал таҳқиқи ду намуди нисбатан маъмули библиография – библиографияи илмӣ-ёрирасон ва библиографияи тавсиявӣ, ба мақсад мувофиқ мебошад.

Библиографияи илмӣ-ёрирасони адабиёт барои кӯдакон ва наврасон

Хусусияти хоси пайдоиш ва инкишофи библиографияи илмӣ-ёрирасони адабиёт барои кӯдакон

ва наврасон, қабл аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки ин намуди библиография дар доираи нишондиҳандаҳои умумӣ–тарҷеъӣ, умумиадабӣ ва дастурҳои нашри алоҳидаи барои амиқомӯзони адабиёт таъиншуда ба вучуд омадааст.

Агар ҳамаи дастурҳои библиографии дар ихтиёри мо бударо бо тамоми дастурҳои барои ҳуди кӯдакону наврасон таъиншуда муқоиса намоем, бурд аз библиографияи илмӣ-ёрирасон хоҳад буд. Дар ҳақиқат ин намуди библиографияи адабиёти кӯдакону наврасон ҳам аз назари таърихи пайдоиши дастурҳо, ҳам аз рӯи шумораи дастурҳои библиографӣ ва ҳам аз ҷиҳати услуби таҳияю омодаسازیшон гуногунрангу бой аст. Ин ҷо хоҳу нохоҳ саволе ба миён меояд: Чаро ин тавр шуд? Яъне дар ҳолате, ки ба библиографияи тавсиявӣ кам аҳамият дода мешавад, чаро ба намуди дигари ин библиография бештар тавачҷӯҳ зоҳир шудааст? Бояд иқрор шуд. Дар ин ҷо низ мо ягон тавачҷӯҳи махсусеро намебинем. Балки пешравии библиографияи илмӣ-ёрирасони адабиёти кӯдакону наврасонро рушди илми адабиётшиносии тоҷик, ҳамзамон библиографияи умумӣ ва библиографияи адабиёти бадеии тоҷик таъмин кардааст.

Библиографияи ҷорӣ

Иттилооти ҷории библиографии адабиёт барои кӯдакон ва наврасон дар манбаҳои гуногуни

библиографӣ дарч мешаванд. Ин иттилоот бештар тавассути нишондиҳандаҳои библиографӣ, бюллетенҳои ахборотӣ ва дигар намудҳои маҳсулоти библиографии Палатаи китобҳои Тоҷикистон, Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ, Китобхонаи марказии илмии АФ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Индира Гандӣ, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, нашриётҳо ва нашрияҳои даврӣ пешниҳод мегарданд.

Яке аз манбаҳои асосии тавлид ва паҳши иттилооти ҷорӣ оид ба адабиёти кўдакону наврасон дар Тоҷикистон «Солномаи матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон»-и Муассисаи давлатии Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандартии китоб «ISBN» - Хонаи китоби Тоҷикистон (ХКТ) мебошад. ХКТ дар баробари бақайдгирии маҳсулоти ҷопии дар ҷумҳурӣ интишоршуда, ҳамзамон аз соли 1939 феҳристи давлатии библиографии «Солномаи матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро ба таъб мерасонад. Солнома аз панҷ қисм: «Солномаи китобҳо», «Солномаи маҷаллаҳо», «Солномаи рўзнамаҳо», «Солномаи тақризҳо» ва «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар матбуоти хориҷа» иборат аст. Дар ҳамаи қисмҳои Солнома адабиёт барои бачагон ва наврасон дар равзани алоҳидаи «**Адабиёт барои кўдакон. Фолклор барои кўдакон**» инъикос меёбад. Навиштаҷоти библиографӣ дар Солнома бо забони аслии нашр (тоҷикӣ, русӣ) ва дар поёни тасвири

адабиёти тарҷумашудаи тоҷикӣ забони тарҷума нишон дода мешавад.

Иттилоъ оид ба адабиёти тозанаشر барои кўдакон ва наврасон дар нишондиҳандаи ҷории Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ «Адабиёти нав доир ба Тоҷикистон» (дар як сол чаҳор маротиба солҳои 1971-1992 ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр шудааст) низ инъикос меёфт. Дар нишондиҳанда адабиёт барои кўдакон ва наврасон дар қисми «Тоҷикистон дар адабиёти бадеӣ» ва мавод оид ба масоили назарияи адабиёт ва роҳбарии хониши кўдакону наврасон дар қисми «Адабиётшиносӣ» пешниҳод мешуд.

Барои роҳбарони хониши кўдакону наврасон, бахусус омўзгорон, китобдорон ва падару модарон иттилооти ҷорӣ оид ба маводи тозанаشري ба масоили роҳбарии хониш ихтисосдошта дар нишондиҳандаҳои дигари Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ «Адабиёти нав оид ба илмҳои педагогӣ ва маорифи халқ» (аз соли 1972 то соли 1978 таҳти унвони «Китобҳои нав доир ба илмҳои педагогӣ ва маорифи халқ» дар як сол чаҳор маротиба ба забони русӣ, аз соли 1979 то соли 1980 дар ҳамкорӣ бо Институти илмҳои педагогии Вазорати маорифи ҷумҳурӣ, аз соли 1981 то соли 1990 дар як сол ду маротиба ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр шудааст), «Адабиёти нав доир ба фарҳангу ҳунари Ҷумҳурии Тоҷикистон» (аз соли 1977 то соли 1979 шаш маротиба дар як сол ва аз соли 1980 то

соли 1990 дар як сол чаҳор маротиба таҳти унвони «Адабиёти нав оид ба маданият ва санъати РСС Тоҷикистон» нашр шудааст), аз соли 2006 ду маротиба дар як сол ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ чоп мешавад ва матни электронии он дар сомонаи КМҶТ «www.nlrt.tj» ҷой дода шудааст) пешниҳод мешаванд.

Ахбори ҷорӣ оид ба адабиёти кӯдакону наврасон инчунин дар нишондиҳандаи библиографии Китобхонаи марказии илмии АФ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Индира Гандӣ «Фанҳои ҷамъиятшиносӣ дар Тоҷикистон» (аз соли 1969 дар як сол ду маротиба ва аз соли 1971 то соли 1990 дар як сол чаҳор маротиба ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ нашр шудааст) инъикос меёфт. Нишондиҳанда аз 15 қисм, қисми «Илмҳои филологӣ» иборат аз 8 зерқисм ва дар яке аз онҳо адабиёт доир ба назария, таърих ва танқиди адабиёти кӯдакону наврасон таҳти унвони «Адабиёти бачагонаи тоҷик» пешниҳод мегардид.

Дар радифи нишондиҳандаҳои библиографии ХКТ ва КМҶТ ба номи А.Фирдавсӣ доир ба адабиёти кӯдакону наврасон боз нақшаҳои мавзӯии нашриётҳо, Раёсати савдои китоб иттилоъ медиҳанд. Албатта, мақсад ва таъини хонандагии ҳамаи ин дастурҳо як хел нестанд. Ба замми ин баъзеи онҳо масалан, нақшаҳои мавзӯии солҳои пешини нашриёт ё худ «Каталогҳои китобҳои бачагона, ки барои фурӯш ҳастанд» (Каталог детских книг, имеющихся в продаже. – Сталинабад: Таджиккниготорг, 1956. – 7 с.) қўхна шуда, аҳамияти худро гум кардаанд.

Иттилои ҷории библиографӣ оид ба адабиёти кӯдакону наврасон ва мавод оид ба адабиётшиносӣ, танқиди адабӣ ва масоили роҳбарии хониш тавассути нашрияҳои даврӣ дастраси муҳаққиқону гуруҳҳои гуногуни роҳбарони хониш мегардад. Дар тавлид ва паҳши иттилои мазкур равзанҳои «Китобиёт», «Китобҳои нав», «Ин китобҳоро хонед», «Танқид ва библиография»-и маҷаллаҳои «Маданияти Тоҷикистон»*, «Мақтаби ибтидоӣ»** (ҳоло «Маърифати омӯзгор»), «Литературный Таджикистан»*** (Алманахи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон), «Садои Шарқ», «Помир», саҳми муносиб гузоштад.

Маҷаллаи «Маданияти Тоҷикистон» пайваста тавассути равзанҳои «Китобҳои нав» ва «Ин китобҳоро хонед» оид ба адабиёти тозанаشر иттилоъ меод. Масалан, дар тӯли се соли фаъолият дар саҳифаҳои маҷалла 9 рӯйхати библиографӣ ҷоп шуд, ки дар онҳо 298 номгӯи адабиёти тозанаشر пешниҳод гардид. Аз ин ҳисоб 179 номгӯиро адабиёти кӯдакон ва китобҳои дарсӣ ташкил доданд.

Маҷаллаи «Мақтаби ибтидоӣ» низ дар тарғиби китобҳои тозанаشر саҳм гирифта, тавассути равзанҳои «Китобиёт», «Китобҳои нав» адабиёти бехтаринро барои хониш тавсия менамуд. Маводи библиографӣ дар саҳифаҳои маҷалла бо дарназардошти таъини хонандагӣ ва мақсади маводи тавсияшаванда таҳия мешуд. Дар пешгуфтори яке аз маводи библиографӣ, ки барои омӯзгорон таҳия шудааст, мурағиб зарурияти интиҳоб

ва тавсияи китобҳои беҳтаринро асоснок намуда, омӯзгоронро водор месозад, ки қабл аз тавсияи китобҳо ба шогирдон худ ба мазмуну мӯҳтавои онҳо шинос бошанд. Нигаред ба мазмуни навиштаҷоти зер: *«Барои дуруст тарбия намудани бачаҳо чунин асаре бештар ёрӣ мерасонад, ки он баробари дорои идеяи баланд будан ба синну соли хонандагон, ба фаҳм ва шуури онҳо низ мувофиқ бошад. Барои ҳамин ҳам бояд муаллими мактаби ибтидоӣ китобҳоро бо диққат интихоб кунад. Барои он ки муаллим хониши беруназсинфии талабагонро самаранок гузаронад, худи вай бояд адабиёти бачагонро назд донад, аз ҳар як китобчаи нав чоп шуда бохабар бошад ва онро бо диққат хонад.... Аксарияти муаллимони мактабҳои ибтидоӣ адабиёти бачагонро бояду шояд намедонанд, китобҳое, ки барои хурдсолон чоп шудаанд ва чоп мешаванд намехонанд ё хеле кам мехонанд. Мо дар ин ҷо як чанд китобчаи бачагонро, ки барои хониши беруназсинфии талабагони мактабҳои ибтидоӣ истифода бурдан мумкин аст, дида мебароем. Ин ба муаллимоне, ки бевосита ба хониши беруназсинфии талабагони худ роҳбарӣ мекунанд, то як дараҷа ёрӣ расонда метавонад».*³ Сипас, оид ба 8 китобҳои барои синфҳои 1-3 таъиншуда хулосаи библиографӣ дода шудааст. Маводи пешниҳодшуда бо тасвири библиографӣ, шарҳи мазмуни китобҳои тавсияшуда ва расми муқоваи китобҳо таъмин гаштааст. Мавод ба 3 қисм, аз рӯи синф гуруҳбандӣ шудааст.

Библиографияи ҷории адабиёти тоҷикии давраи шӯравӣ барои кӯдакону наврасон дар «Солномаи китобҳо»-и Палатаи китобҳои умумииттифоқ (ПКУ), силсилаи «Адабиётшиносӣ»-и маҷаллаи реферативии «Фанҳои ҷамъиятшиносӣ дар ИЧШС»-и Институти ахбори илмӣ оид ба илмҳои ҷамъиятшиносӣ (ИНИОН), бюллетени библиографияи «Адабиёт ва санъати халқҳои ИЧШС ва мамолҳои хориҷ»-и ПКУ ва Китобхонаи давлатии умумииттифоқии адабиёти хориҷӣ (ВГБИЛ), ҳафтаномаи «Книжное обозрение» ва маҷаллаи «Адабиёти бачагона» (Детская литература) низ инъикоси худро меёфтанд.

*Маҷаллаи «Маданияти Тоҷикистон» аз моҳи апрели (№1) соли 1957 то моҳи феввали (№2) соли 1959 ҳар моҳ як маротиба нашр шудааст. Аз моҳи марти соли 1959 ҷаъолияташ қатъ меёбад ва дар заминаи он рӯзномаҳои «Газетаи муаллимон» ва «Маориф ва маданият» ба ҷаъолият шурӯъ мекунад.

**Маҷаллаи «Мақтаби ибтидоӣ» аз моҳи августи соли 1958 то моҳи март-апрели соли 1959 чоп шуд ва аз 1 майи соли 1959 ҷаъолияташ қатъ гардида, вазифаҳои он ба зиммаи маҷаллаи «Мақтаби советӣ» гузошта мешавад.

***«Литературный Таджикистан» - алманахи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон аз соли 1950 то соли 1958 таҳти ҳамин унвон ва аз соли 1959 таҳти унвони «Гулистон» ва аз ҳуди ҳамон сол то соли 1962

ҳамчун маҷалла таҳти унвони «Гулистон» ба забони русӣ нашр шудааст.

Библиографияи тарҷеъӣ

Дар таҳия ва нашри дастурҳои илмӣ-ёрирасони тарҷеъӣ саҳми се муассиса: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, Хонаи китоби Тоҷикистон ва Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ назаррас аст. Маҳз бо ташаббуси ҳамин се муассиса аввалин дастурҳои илмию ёрирасон ба таъб расидаанд, ки дар онҳо адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик инъикоси худро ёфт.

Солҳои 1931⁴ ва 1936⁵ Нашриёти давлатии Тоҷикистон ду феҳристи худро аз ҷоп баровард, ки дар онҳо китобҳои барои кӯдакон ва наврасон таъиншуда низ номнавис шудаанд. Дар феҳристи якум **8 номгӯй** ва дар феҳристи дуюм **51 номгӯи** адабиёти кӯдакону наврасон ба қайд гирифта шуда буд.

Соли 1960 Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар ҳамкорӣ бо Палатаи китобҳои ҷумҳурӣ нашри нисбатан пурраи нишондиҳандаи тарҷеъӣ «Феҳристи китобҳои РСС Тоҷикистон»⁶-ро ба таъб расонд. Феҳрист адабиёти гуногунмазмунӣ солҳои 1926-1956 нашршударо фаро гирифта, дорой 7342 навиштаҷоти библиографӣ мебошад. Адабиёт барои кӯдакон ва наврасон дар қисми ҷудогонаи феҳрист таҳти унвони «**Адабиёт барои**

бачагон» чой дода шудааст, ки он **520 номгӯи** адабиёти бо забони асл нашршуда ва китобҳои аз дигар забонҳо тарҷумашударо инъикос мекунад. Унвони ҳамаи китобҳои ба феҳрист воридшуда ба забони русӣ тасвир шудаанд. Дар поёни навиштаҷоти библиографӣ забони наشري китоб нишон дода шудааст.

Наشري силсилаи нишондиҳандаҳои тарҷеъии «Китобҳои Тоҷикистони советӣ» (ҳоло таҳти унвони «Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» чоп мешавад) минбаъд танҳо бо кӯшиш ва эҳтимоли Палатаи китобҳои ҷумҳурӣ идома ёфт. Соли 1963 наشري дуҷуми феҳрист таҳти унвони «Китобҳои Тоҷикистони Советӣ»⁷ ба таъб расид. Дар феҳрист 2968 номгӯи адабиёти дар солҳои 1957-1961 интишорёфта ба забони асл тасвир шудаанд. Аз ин ҳисоб **209 номгӯӣ** адабиёти барои кӯдакон ва наврасон нашршуда дар чаҳор раван: адабиёти бачагонаи тоҷик (79 номгӯӣ); адабиёти бачагонаи рус (100 номгӯӣ); адабиёти бачагонаи халқҳои ИҶШС (12 номгӯӣ); адабиёти бачагонаи хориҷӣ (18 номгӯӣ) пешниҳод шудаанд.

Наشري сеҷуми феҳрист⁸ соли 1967 ба таъб расид ва оид ба адабиёти дар солҳои 1962-1966 интишорёфта маълумот медиҳад. Аз 2847 навиштаҷоти библиографии дар феҳрист воридшуда, ҳамагӣ **203 номгӯи** он ба адабиёти кӯдакону наврасон мутааллиқ аст. Ин мавод дар қисми «Адабиёт барои бачагон» ва зерқисмҳои: адабиёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, илмӣ-оммавӣ ва техникӣ – 13; адабиёти бадеӣ - 139; адабиёти бачагонаи рус – 41; адабиёти

бачагонаи ўзбек – 1 номгўй пешниҳод шудааст. Илова бар ин, дар равзани «Нашри адабиёти тоҷик дар республикаҳои бародарӣ» боз 9-номгўи адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик, ки бо забонҳои дигар халқҳо тарҷумаву нашр шудаанд, номнавис шудааст. Масалан, наشري «Тобистон»-и Пўлод Толис ба забонҳои эстонӣ, латишӣ, қирғизӣ ва ё афсонаҳои халқи тоҷик: «Бузаки чингилапо» - ба забони украинӣ, «Тоҳир ва Зўхро» - ба забони эстонӣ.

Наشري чаҳоруми феҳрист⁹ **230 адабиёти бачагонаи** солҳои 1967-1975 интишорёфтaro фаро мегирад. Қисми «Адабиёт барои бачагон. Фолклор барои бачагон» аз 4 зерқисм: «Адабиёти илмӣ-дарккунӣ» (28 номгўй); «Адабиёти бадеӣ.Фолклор» (161); «Адабиёти бачагонаи рус» (40 номгўй); «Адабиёти бачагонаи ўзбек» (1 номгўй) иборат аст.

Дар қисми «Адабиёт барои бачагон. Фолклор барои бачагон»-и наشري панҷуми феҳрист¹⁰ ҳамагӣ **144 номгўи** китобҳо дар ду зерқисм: «Адабиёти илмӣ-маърифатӣ» (16 номгўй); «Адабиёти бадеӣ. Фолклор» (128 номгўй) ба қайд гирифта шудаанд.

Наشري шашуми феҳрист¹¹ таҳти унвони «Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таъб расид ва **232 номгўи** адабиёти бачагонаи солҳои 1981-1985 интишорёфтaro дар бар гирифтааст. Аз ҷумла, адабиёти илмӣ-маърифатӣ – 10 номгўй, адабиёти тоҷик – 130 номгўй, адабиёти рус – 37 номгўй, адабиёти дигари халқҳои ИҶШС – 32 номгўй, адабиёти хориҷӣ – 23 номгўй.

Нашри ҳафтуми феҳрист¹² **333 номгӯи** китобҳои барои кӯдакону наврасон чопшударо инъикос менамояд. Аз ҷумла, адабиёти илмӣ-маърифатӣ – 28 номгӯӣ, адабиёти бадеӣ, адабиёти халқҳои ИДМ, фолклор – 4 номгӯӣ, адабиёти тоҷик – 167 номгӯӣ, адабиёти рус – 76 номгӯӣ, адабиёти халқҳои дигари ИДМ – 20 номгӯӣ, адабиёти хориҷӣ – 38 номгӯӣ.

Нашри ҳаштуми феҳрист¹³, ки иборат аз 3 бахш мебошад, **243 номгӯи** адабиёти бачагонаи солҳои 1991-2010 нашршударо инъикос мекунад. Аз ҷумла, адабиёти илмӣ-маърифатӣ – 13 номгӯӣ, адабиёти тоҷик – 200 номгӯӣ, адабиёти халқҳои дигари ИДМ – 16 номгӯӣ, адабиёти хориҷӣ – 14 номгӯӣ.

Ҳамин тавр, тибқи маълумоти феҳристҳои таҳлилшуда тӯли солҳои 1926-2010 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон **ҳамагӣ 2114 номгӯӣ** китобҳои барои кӯдакону наврасон навишташуда, нашр шудааст. Нашри феҳристҳои тарҷебии Хонаи китоби Тоҷикистон ва Китобхонаи миллии ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои рушди библиографияи илмӣ-ёрирасони соҳаҳои гуногуни дониш, аз ҷумла библиографияи илмӣ-ёрирасони адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик шароит фароҳам овард.

Соли 1980 кормандони Китобхонаи илмӣ марказии ба номи И. Гандӣ ва Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи А. Рӯдакии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бори нахуст нишондиҳандаи илмӣ-ёрирасони адабиёти бачагонаи тоҷикро таҳти

унвони «Адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик» (Қисми 1.) мураттаб сохтаанд, ки он маводи солҳои 1917 – 1966 интишорёфтaro дар бар мегирад. Нишондиҳанда **1631 номгӯи** китобҳо, маҷмӯаҳо, нашрияҳои даврии ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, ўзбекӣ, инчунин асарҳои ба дигар забонҳои халқҳои собиқ ИҶШС ва мамлакатҳои хориҷӣ тарҷумашударо фаро гирифтааст. Дар нишондиҳанда авторефератҳо, рисолаҳо ва тақризҳо низ ба қайд гирифта шудаанд.

Нишондиҳанда аз се фасл иборат аст:

1. Адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик (нашри тоҷикӣ);
2. Адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик дар тарҷума ба забони русӣ ва дигар забонҳои халқҳои собиқ ИҶШС ва мамолики хориҷ.
3. Таҳқиқот доир ба адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик.

Нишондиҳанда дорои чунин зерқисмҳо мебошад: «Эҷодиёти даҳанакии халқ», «Асарҳои классикони форсу тоҷик», «Асарҳои нависандагони советии тоҷик». Мавод дар дохили ҳар як зерқисм бо дарназардошти гурӯҳҳои синну солии хонандагон ва жанрҳои адабӣ-бадеӣ ҷо ба ҷо гузошта шудаанд. Масалан, барои бачагони синни то мактаб ва синни хурди мактабӣ, барои бачагони синни миёна ва калони мактабӣ. Сипас, мавод дар дохили ҳар як синни соли муайян аз рӯи шакл ва жанри адабӣ ба тартиб дароварда шудааст. Масалан, дар зерқисми «Эҷодиёти даҳанакии халқ» афсонаҳо, шеърҳо, чистонҳо,

дар зерқисми «Адабиёти советии тоҷик» бошад - назм, наср, драматургия чудо карда шудааст.

Услуги ба гурӯҳдарории мавод дар ҳамаи зерқисмҳои ба ин ё он жанри муайян бахшидашуда, монанд аст. Дар навбати аввал маҷмӯаҳо, нашрияҳои чопи алоҳида, баъд асарҳои муаллифони ҷудогона аз рӯи алифбо ҷо ба ҷо гузошта шудаанд. Нашри маводи матбуоти даврӣ аз рӯи тартиби алифбоии номи асарҳо гурӯҳбандӣ шудааст. Агар ин ё он асар ҳам дар нашри алоҳида ва ҳам дар маҷмӯаҳо ва ё матбуоти даврӣ чоп шуда бошад, тасвири библиографии он дар зери як рақам бо нишондоди ҳамаи сарчашмаҳо аз рӯи тартиби бевоситаи хронологӣ дода шудааст.

Тақризҳои ба асарҳо навишташуда зери ҳамон асарҳо аз рӯи ҷобачогузории хронологӣ тасвир шудаанд.

Мавод доир ба таърих, назария ва танқиди адабӣ дар қисми сеюми нишондиҳанда номнавис шудааст. Ин қисм **138 номгӯи** адабиётро ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ дар бар гирифта, дорои зерқисмҳои «Масъалаҳои умумӣ», «Материалҳои съездҳо, маҷлисҳо ва конференсияҳо» мебошад.

Нишондиҳандаи библиографии «Адабиёти бадеии бачагонаи тоҷик» бо дастгоҳи (аппарати) маълумотӣ-методӣ (пешгуфтор, мақолаи муқаддимаӣ, мундариҷа ва нишондиҳандаҳои ёрирасони номи муаллифон, мурағибон, тарҷумонҳо, тақризнависон, рассомон ва ороишдиҳандагон) таъмин шудааст. Ба таъб расидани ҳарду қисми он кормандони соҳаи адабиётшиносию

танқиди адабиёти кўдаконро бо як дастури комили библиографӣ таъмин хоҳад кард. Яъне имконияти иҷрои дахҳо маълумотҳои ба ин адабиёт марбут фароҳам меояд. Ин ҳоло танҳо оғози кори ҷиддӣ дар библиографияи илмӣ-ёрирасони адабиёти кўдакону наврасон мебошад. Ояндаи рушди ин библиография бо инкишофи маҷмӯи китобхонаҳои бачагона, бо афзоиши талаботи гуруҳҳои мухталифи хонандагоне, ки хониши кўдаконро ба роҳбарӣ мегиранд, бастагӣ дорад.

Адабиёти кўдакону наврасони тоҷик ва маводи назариявии ба он марбута инъикоси худро дар дастурҳои тарҷеъии умумиадабии тоҷик низ ёфтаанд. Бори аввал нашри адабиёти кўдакон ва адабиёти роҷеъ ба он ба забони тоҷикӣ дар нишондиҳандаи «Адабиёти бадеии тоҷик ва танқид. 1955-1960»¹⁴ ба ҳисоб гирифта шуда буд. Дар ду фасли ин нишондиҳанда **138 навиштаҷоти библиографии** ба адабиёти кўдакон марбут ҳаст, ки 119 – тои он дар фасли «Адабиёти бачагона ва танқид» ва 19 – тои дигар дар фасли «Адабиёти бачагона»-и қисми «Танқид ва адабиётшиносӣ» ба қайд гирифта шудаанд. Дар нишондиҳандаҳои умумиадабии: «Адабиёти бадеии тарҷумашудаи халқҳои СССР ба забони тоҷикӣ. 1926 – 1965»¹⁵, 1972», «Адабиёти мамлакатҳои хориҷӣ бо забони тоҷикӣ. 1930 – 1970»¹⁶ 1976» низ адабиёти бачагона инъикоси худро ёфтааст.

Ба рушду нумӯи библиографияи адабиёти бачагонаи тоҷик таҳия ва ҷопи нашрҳои

маълумотдиҳанда, аз қабилӣ қомусҳо, луғатҳо, маълумотномаҳо ва тақвимҳо низ мусоидат карданд.

Аз соли 1978 инҷониб библиографияи миллии тоҷик, аз ҷумла библиографияи адабиёти кўдакону наврасон дорои як манбаи ниҳоят муҳим гардиданд. Яъне, маҳз дар соли 1978 бори нахуст ҷопи «Энциклопедияи Советии Тоҷик» (ЭСТ) оғоз шуд ва то соли 1988 иборат аз ҳашт ҷилд ба таъб расид. ЭСТ дар иҷрои маълумотҳои мухталлиф роҷеъ ба адабиёти кўдакону наврасон кўмак карда тавонист. Дар ҷилди якуми ЭСТ маълумот дар бораи зиндагинома ва 26 асарҳои Абдумалик Баҳорӣ ва дар ҷилди дуюм доир ба Абдусалом Деҳотӣ, Болтақул Диёрӣ очеркҳои мухтасари шарҳиҳолӣ ва маълумот оид ба нашрҳои осори онҳо ворид шудааст. Дар ЭСТ маълумот доир ба намояндагони бехтарини адабиёти бачагонаи мамлакатамон ва кишварҳои хориҷа низ мавҷуд аст. Масалан, дар ҷилди якум дар бораи нависандаи даниягӣ Ханс Кристиан Андерсен, дар ҷилди дуюм дар бораи нависандаи рус Аркадий Гайдар ва нависандаи англис Артур Конан Дойл маълумоти шарҳиҳолӣ бо номгуӣ асарҳояшон оварда мешавад. Нашри 8-ҷилдаи «Энциклопедияи Советии Тоҷик» роҷеъ ба зиндагинома ва фаъолияти эҷодии даҳҳо нависандагон ва масоили адабиёти кўдакону наврасон маълумот дода, захираи нашрҳои маълумотдиҳӣ-библиографияи китобхонаҳои бачагона ва мактабиро хеле бою рангин гардонид. Бо дарназардошти вижагиҳои даврони соҳибистиқлолии

Тоҷикистон ва рушду нумӯи соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла дастовардҳои назаррас дар соҳаи адабиёти муосири тоҷик нашри «Энциклопедияи Миллии Тоҷик» ба роҳ монда шуд ва соли 2011 ҷилди якуми он ҷоп шуд. Дар мақолаи Юсуф Акбарзода «Адабиёти бачагон» (Ҷилди 1. – С.165-167) дар баробари тафсири адабиёти бачагон ва роҳҳои инкишофи он 17 номгӯи адабиёти ба мавзӯ марбут низ оварда шудааст¹⁷.

Солҳои 1988, 1989 ҷилдҳои 1-2 ва соли 2004 ҷилди сеюми «Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» (ЭАСТ) нашр шуд. Нашри сеҷилдаи ЭАСТ тавсифи давраҳои мухталифи рушди адабиёт ва санъати тоҷик, назария ва масоили умдаи адабиётшиносӣ, тазкираҳо, фарҳангҳо ва қомусҳои адабиро дар бар гирифтааст. Дар ЭАСТ мақолаҳо оид ба зиндагинома ва эҷодиёти шоирону нависандагон, олимону адабиётшиносон дарҷ шудаанд. Барои амиқомӯзии мавзӯ дар аскари мақолаҳо рӯйхати адабиёт пешниҳод шудааст, ки қори пажӯҳандагонро осон намуда, маълумотҳои иловагиро оид ба манбаъ медиҳанд.

Истифодаи энциклопедияи мазкур ба китобдорону омӯзгорон ва дигар эҳтиёҷмандон имкон медиҳад, ки маълумоти мушаххасро оид ба адибони тоҷик, аз қабилӣ Алӣ Бобоҷон – Ҷ.1. – С.142; Муҳиддин Аминзода – Ҷ.1. – С.144-146; Наримон Бақозода – Ҷ.1. – С.247; Абдумалик Баҳорӣ – Ҷ.1. – С.253-254; Гулҷеҳра Сулаймонӣ – Ҷ.1. – С.372; Абдусалом Дехотӣ – Ҷ.1. – С.400-401; Болтақул Диёрӣ – Ҷ.1. – С.402-403; Мавҷуда

Ҳакимова – Ҷ.2. – С.123; Мирсаид Миршакар – Ҷ.2. – С.270-273; Нўъмон Розик – Ҷ.2. – С.487-488; Болта Ортиқов – Ҷ.2. – С.511-512; Пайрав Сулаймонӣ – Ҷ.2. – С.522-523; Сухайлӣ Ҷавҳаризода – Ҷ.3. – С.146; Пўлод Толис – Ҷ.3. – С.212; Убайд Раҷаб – Ҷ.3. – С.240; Ақобир Шарифӣ – Ҷ.3. – С.353; Аминҷон Шукӯҳӣ – Ҷ.3. – С.386-387; Ғаффор Мирзо – Ҷ.3. – С.404; Ҷўра Ҳошимӣ – Ҷ.3. – С.498; Латофат Кенҷаева – Ҷ.3. – С.511 ва дигар адибон, ки барои кўдакону наврасон асар эҷод кардаанд, пайдо намоянд.

Манбаи дигари тавлид ва пахши иттилоот оид ба адабиёти кўдакону наврасон – **маълумотномаҳо** ҳисоб меёбанд. Яке аз шаклҳои он луғати нависандагон мебошад, ки дар ҷумҳурӣ якҷанд маротиба ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба таърифи расидааст. Барои мисол нашри соли 1966 – ро меорем, ки бо унвони «Адибони Тоҷикистон» ҷоп шуда буд.¹⁸ Дар ин маълумотнома оид ба ҳаёт ва эҷодиёти 107 нависандагони тоҷик маълумоти мухтасар оварда мешавад. Дар он мо оид ба эҷодиёти нависандагоне, ки барои бачаҳо асарҳо эҷод мекунанд низ маълумот дарёфта метавонем. Масалан, доир ба нависандагону шоирон Абдумалик Баҳорӣ, Гулҷеҳра Сулаймонӣ, Ғаффор Мирзо, Мирсаид Миршакар, Болта Ортиқов, Убайд Раҷаб, Пўлод Толис ва дигарҳо. Инчунин бояд дар хотир дошт, ки нависандагони дигари тоҷик низ барои бачаҳо асарҳо офаридаанд. Дар маълумотнома ҳиссаи ин нависандагон дар инкишофи адабиёти бачагон, таърихи ҷопи он асарҳо ва дигар маълумотҳои зарурӣ сабт шудаанд.

Манбаи дигаре, ки кайҳо боз ба як системи библиографияи миллии тоҷик табдил ёфтааст ин «**Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон**» мебошад, ки аз соли 1964 бо истиснои солҳои 1993-1996 ба забонҳои тоҷикию русӣ чоп мешавад. Матни электронии Тақвими солҳои 2007-2011 дар сомонаи Китобхонаи миллии ба номи Фирдавси (www.nlrt.tj) пешниҳод шудааст. Табиист, ки на дар ҳар як шумораи он роҷеъ ба адабиёти кўдакону наврасон макотибе ёфтаи мумкин. Азбаски тақвим дастури умумӣ мебошад, ба як соҳаи библиография аҳамият дода наметавонад. Аммо ҳамаи ҳамон макотиби роҷеъ ба анҷуман, пленум ва дигар вохӯриҳои расмии нависандагон ба адабиёти кўдакону наврасон ҳам марбут аст. Ана аз ҳамин ҷиҳат «Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон» хеле дастури муфид аст. Илова бар ин, аз Тақвим дар бораи нависандагони маъруфи тоҷик масалан, Мирсаид Миршакар (1972, с. 24-28 ба забони тоҷикӣ, с.81-86 ба забони русӣ; 1982, с.29-35 ба забони тоҷикӣ, с.109-115 ба забони русӣ; 1992, с.35-39 ба забони тоҷикӣ; 2007, с.39-43 ба забони тоҷикӣ), Гулҷеҳра Сулаймонӣ (1988, с.12-16 ба забони тоҷикӣ, с.104-107 ба забони русӣ; 1998, с.18-19 ба забони тоҷикӣ), Алӣ Бобоҷон (2007, с.15-19 ба забони тоҷикӣ) ва дигар нависандагоне, ки барои кўдакону наврасон асар эҷод мекунад, аз қабилӣ Абдусалом Дехотӣ (1971, с. 21-23 ба забони тоҷикӣ; 1981, с.29-32 ба забони тоҷикӣ, с.112-114 ба

забони русӣ; 1991, с.26-28 ба забони тоҷикӣ) маълумот ёфта метавонем.

Библиографияи тавсиявии адабиёт барои кӯдакон ва наврасон

Қабл аз он, ки роҷеъ ба вазъи кунунии библиографияи тавсиявии адабиёт барои кӯдакон ва наврасон маълумот диҳем, моро зарур аст, ки таъини хонандагии ин намуди библиографияро муайян намоем. Библиографияи тавсиявии адабиёт барои кӯдакон ва наврасон асосан ба ду гурӯҳи хонандагон: мактаббачагон ва хонандагони синни то мактаб ва роҳбарони хониши онҳо (мураббияҳо, падару модарон, омӯзгорон ва китобдорон) хизмат мерасонад.

Дастурҳои библиографияи тавсиявӣ барои кӯдакон ва наврасон

Дар Тоҷикистон бори нахуст барои мактаббачагон соли 1975 дастури умумидабии тавсиявии «Барои шумо бачаҳо»² ба таъб расид. Ин нишондиҳанда аз ҷиҳати услуби китобноманигорӣ, фарогирии мавод ва ороиш ҷавобгӯи талабот буда, 45 номгӯи асарҳои беҳтарини нависандагони тоҷикро тарғиб менамояд. Солҳои охир аз ҷониби кормандони Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар 4 дастури библиографӣ барои мактаббачагон таҳти унвонҳои ягонаи «Китобчаҳои заррин»^{19,20} ва «Нури маърифат»^{21,22}

тахияю чоп шуданд. Силсилаи «Китобчаҳои заррин» асосан барои хонандагони синни хурди мактабӣ таъин шуда, адабиёти бадеии бехтаринро аз эҷодиёти нависандагон пешниҳод менамояд. Дар ин силсила мураттибон кӯшиданд, ки бо истифода аз усулҳои муассири шарҳи мазмуни аснод: гузоштани саволҳои шавқангез, иқтибос овардани лаҳзаҳои нисбатан ҷолиби ҳодисаву воқеаҳои дар асар тасвиршуда, истифодаи тақризи мунаққидону адабиётшиносон ба асноди тавсияшаванда, нақли нотамоми мазмуни мухтасари асар, саволу ҷавоб бо кӯдакон оид ба китоби тавсияшаванда, масъалагузорӣ ва ҷалби тавачҷӯҳи кӯдакон ба лаҳзаҳои муассири асар китобхоро барои хониш тавсия намоянд. Аммо, мутаассифона на ҳамаи адабиёти тавсияшуда ба таъини хонандагии дастурҳо мувофиқат мекунад. Масалан, мураттиб асари «Қофиябозӣ»-и Латофат Кенҷаеваро^{19,с.7} барои хонандагони синфҳои 5-8 тавсия намудааст, ҳол он ки асари мазкур барои хонандагони синни то мактаб ва хурди мактабӣ таъин шудааст.

Мураттибон барои аниқ намудани таъини хонандагӣ мақсади дастур, муайян кардани шаклу намуд ва жанри дастур, интихоби маҳакҳои асосии хостагирии адабиёт, шарҳ додани мазмуни аснод, ба гурӯҳдарории мавод ба хатогиҳо роҳ додаанд. Аз ҷумла, таҳлили маводи библиографии ба табърасида нишон медиҳад, ки мураттибон на ҳама вақт ба услуби таҳияи дастурҳо, бахусус услуби шарҳи мазмуни асари

тавсияшаванда, яъне тавсифнигорӣ дуруст таваччӯҳ медиханд. Масалан, дар дастури библиографии «Пионерам о пионерах» маълумоти бардурӯғ оид ба асари Садриддин Айни «Аҳмади девбанд» дода шудааст.

Хурсандибахш аст, ки кормандони Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар бори нахуст фаъолияти худро дар самти оmodасозии дастурҳои тавсиявӣ оид ба адабиёти илмӣ-маърифатӣ барои мактаббачагон оғоз намуданд. Китобхона солҳои 2009 ва 2010 барои хонандагони синфҳои 9-11 ду дастури библиографии ба тарзиби адабиёти илмӣ-маърифатӣ ихтисосдоштаро таҳти унвони ягонаи «Нури маърифат» ба таъб расонид, ки яке аз онҳо 14 адабиёти оид ба табиатшиносӣ²¹, дуоми бошад 23 адабиёти оид ба таърихи халқи тоҷик²²-ро тарғиб менамоянд. Адабиёти дар дастурҳо тавсияшуда хонандагони хурдсолро ба табиати зебою бихиштосои Тоҷикистон, олами набототу ҳайвонот, конҳои ғойданок, намаку обҳои шифобахш, кӯлу дарёҳо, захираҳои оби ошомиданӣ ва дигар сарватҳои беназири Тоҷикистон ошно намуда, доираи назарашонро ба муҳимтарин воқеаву ҳодисаҳои таърихи халқи тоҷик, гиромидошти арзишҳои волои миллӣ, фарҳангу тамаддуни миллати тоҷик инкишоф медиханд.

Дастурҳои библиографии тавсиявӣ барои роҳбарони хониш

Дар Тоҷикистон барои роҳбарони хониши бачагон дастурҳои библиографии тавсиявӣ нисбат ба дастурҳои барои кӯдакону наврасон таъиншуда бештар тартиб дода шудааст. Қабл аз ҳама, ин намуди библиография ба роҳбарони хониш дар доираи библиографияи адабии фардӣ рӯ ба инкишоф ниҳод. Масалан, дар дастурҳои тавсиявии библиографӣ бахшида ба устод «Мирсаид Миршакар»²³, ки солҳои 1960-1961 бо забонҳои тоҷикию русӣ ба таърифи расидаанд, дар қисмҳои алоҳида асарҳои барои кӯдакону наврасон офаридаи адиб ҷой дода шудааст.

Аз нимаи дууми солҳои 50-уми асри ХХ Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар баробари омодагии ва нашри дастуруламалҳо оид ба қоидаҳои ташкили қори китобхонаҳои бачагона дар ҷумҳурӣ дар таҳияи дастурҳои тавсиявӣ барои роҳбарони хониш низ тавачҷӯх зоҳир кард. Бо кӯшиши кормандони Китобхона теъдоди муайяни дастурҳои тавсиявӣ ба ёрии падару модарон, омӯзгорон, мураббияҳо ва китобдорон нашр шуданд. Аз ҷумла, ёддошту дастурҳои тавсиявии «Что титать родителям о воспитание детей»²⁴, «Алоқаи мактаб, оила ва аҳли ҷамъият»²⁵, «Дар бораи обрӯю эътибори муаллим»²⁶, «Дар бораи обрӯю эътибори падару модарон»²⁷, «Ба мактаб тайёр кардани кӯдак»²⁸, «Оила ва мактаб»²⁹.

Дастури «Рӯйхати тавсиявии адабиёт доир ба хониши берун аз синфи талабагони синфҳои 1-Х

мактабҳои тоҷик»³⁰, ки соли 1982 аз ҷониби КМҶТ ба номи А.Фирдавсӣ нашр шудааст 484 номгӯи адабиёти беҳтаринро инъикос мекунад. Мавод дар дастур ба 3 қисм: «Адабиёти тоҷик», «Адабиёти рус», «Адабиёти хориҷӣ» ҷудо карда шуда, барои синфҳои 1-8 барои ҳар синф алоҳида, барои синфҳои 9-10 дар як рӯйхат, пешниҳод шудааст.

Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар аз охири солҳои 70-уми асри ХХ дар таҳияю нашри силсилаи дастурҳои библиографии мавзӯӣ, фардӣ ва кишваршиносӣ барои роҳбарони хониш саҳм гирифт. Аз ҷониби кормандони Китобхона доир ба масоили мубрами ҳар як давраи рушди ҷомеа дастурҳои библиографӣ таҳия шуданд ва вазифаҳои худро мутобиқ ба тақозои ҳамон айём то андозае иҷро карданд. Қисме аз онҳо қимати услубию иттилоотӣ ва тавсиявии худро то имрӯз нигоҳ дошта, дар тарғиби адабиёти ба ин ё он мавзӯ марбута, муфид мебошанд. Аз ҷумла, дастурҳои библиографии «Мой край родной – Таджикистан», «Таджикистан в годы Великой Отечественной войны», «Писатели Таджикистана – детям», «Аркадий Гайдар – любимый писатель детей», «И.Е. Чарушин – писатель и художник детских книг».

Дастурҳои нашркардаи Китобхона аз нигоҳи услуб ва таъини хонандагӣ мақсади дастурҳо яқсон нестанд ва тафовут бештар дар интиҳоби матн, шарҳдиҳии мазмунӣ аснод ва навъи дастур мушоҳида мешавад. Дар бештари

дастурҳои ба ном методӣ, маводи библиографӣ низ ҷой дода шудааст. Масалан, дар дастурҳои «Шоир, китобхона ва кӯдакон», «Корнамоии ҷовидона», «Шӯҳрати ҷаҳонии «Шоҳнома», «Тарғиби осори Алӣ Бобоҷон дар китобхонаҳо» ҳам маводи услубӣ барои созмондиҳии ҷорабиниҳо бахшида ба мавзӯ ва ҳам маводи библиографӣ, ки қисми ҷудогонаи дастурро ташкил медиҳанд, пешниҳод шудаанд.

Барои рушди минбаъдаи библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон ҳалли чунин масоил зарур аст.

1. Бо кадрҳои баландихтисос ва донандаи нозуқиҳои услуби китобноманигорӣ таъмин намудани марказҳои библиографӣ.

2. Таҳияи силсилаи дастурҳои библиографияи тавсиявии ҷопӣ ва электронӣ барои кӯдакону наврасон ва роҳбарони хониши онҳо.

3. Таҳияи силсилаи дастурҳои библиографияи соҳавии ҷопӣ ва электронӣ доир ба фанҳои таълимӣ барои кӯдакону наврасон ва омӯзгорону китобдорон.

4. Таҳияи силсилаи дастурҳои библиографияи илмӣ-ёрирасони ҷопӣ ва электронӣ барои роҳбарони хониши кӯдакону наврасон.

Иҷроиши бомуваффақияти ин вазифаҳо такмили сатҳи дониши касбии китобдорон ва мутобиқнамоии фаъолияти марказҳои библиографияи ҷумҳуриро тақозо мекунад. Илова бар ин, созмондиҳӣ ва баргузориҳои курсҳои такмили ихтисос, семинар-тренинҳо ва

омӯзиши таҷрибаи муфид доир ба масоили услуби таҳияи китобномаҳо ба мақсад мувофиқ мебошад.

Адабиёти истифодашуда

1. Егошина Е. Регарская детская библиотека: Из опыта работы. В помощь детским библиотекам. – Сталинабад, 1960. – 24 с.; Егошина Е. Китобхонаи бачагонаи Регар: Аз таҷрибаи кор / Аз русӣ тарҷумаи А.Юнусов; Муҳаррир Н.Кароматуллоева. – Сталинобод, 1961. – 24 с.

2. Барои шумо, бачаҳо: Нишондиҳандаи тавсиявии адабиёт / Тартибдиҳанда Ҳ. Исомутдинова; Муҳаррири масъул Р.Шарофов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 76 с.

3. Шарифов Ҷ. Адабиёти бадеӣ барои хониши беруназсинфии талабагони синфҳои 1-3 // Мактаби ибтидоӣ. – 1959. - №2. – С.50-57.

4. Каталог государственного издательства Таджикистана. №1. – Сталинабад-Самарқанд, 1931. – 30 с. – Ҳамагӣ 425 номгӯи китобҳо номнавис шудаанд.

5. Каталоги нашрҳои Нашриёти давлатии Тоҷикистон. №2. - Сталинобод-Самарқанд, 1936. – 47 с. – Ҳамагӣ 618 номгӯи китобҳо номнавис шудаанд.

6. Литература для детей // Каталог книг Таджикской ССР (1926 – 1956 гг.) / ГРБ ТаджССР им. Фирдоуси, ГКП ТаджССР; Сост.: Р.О. Тальман, Т. И. Поддымникова, Г. Я. Якубов, Э. Н. Яковлева, М. Ахмедова,

К. Джемалов. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1960. – С. 234 – 249.

7. Адабиёт барои бачагон // Китобҳои Тоҷикистони Советӣ: Каталог (солҳои 1957 – 1961) / ПДК; Тарт.: М.Ахмедова, Р.Кукушкина. - Душанбе, 1963. - С. 258 – 276.

8.Адабиёт барои бачагон // Китобҳои Тоҷикистони Советӣ: Феҳраст (солҳои 1962 – 1966) / ПДК; Тарт.: М.Ахмедова, Р.Кукушкина. - Душанбе, 1967. - С. 293 – 313.

9. Адабиёт барои бачагон. Фолклор барои бачагон // Китобҳои Тоҷикистони Советӣ: Феҳраст (солҳои 1967 – 1975) / ПДК; Тарт.: Р. А. Кукушкина. - Душанбе, 1982. – С. 432 – 452.

10. Адабиёт барои бачагон. Фолклор барои бачагон // Китобҳои Тоҷикистони Советӣ: Феҳрасти давлатии библиографӣ, 1976 – 1980 / ПДК; Тарт.: Р. Ҳайдарова, З. Бобочонова, Г. Бобохоҷаева; Муҳаррири масъул А.Қурбонов. - Душанбе, 1988. - С. 315 – 329.

11. Адабиёт барои бачагон. Фолклор барои бачагон // Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: Феҳрасти давлатии библиографӣ, 1981 – 1985 / ПДК; Тарт.: З. Бобочонова, Г. Бобохоҷаева, С. Назаров; Муҳаррири масъул К.Қурбонов.- Душанбе, 1992. - С. 295 – 318.

12. Адабиёти бачагона. Фолклор // Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: Феҳрасти давлатии библиографӣ, 1986 – 1990 / ПДК; Тарт.: С. Бобомуродова, Д. Авазова, С. Ғуломшоев, Н. Раҷабова; Муҳаррири масъул А.Файзалиев. - Душанбе, 2005. – С. 411 – 447.

13. Адабиёти бачагона. Фолклор // Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон: Феҳрасти библиографӣ, 1991 – 2010 / МД АМ СБРСК-Хонаи китоби Тоҷикистон; Мурағтиб: Д. Авазова; Муҳаррири масъул М.Бадалов. - Душанбе, 2011. – С.231-243; 441-448; 635-642.

14. Адабиёти бадеии тоҷик ва танқид. 1955-1960: Феҳраст / Тартибдиҳанда ва муаллифи сарсухан Р.Шарофов. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 160 с.

15. Адабиёти бадеии тарҷумашудаи халқҳои СССР ба забони тоҷикӣ. 1926-1965: Феҳраст. – Душанбе, 1972. – 204 с.

16. Адабиёти мамлакатҳои хориҷӣ бо забони тоҷикӣ. 1930 – 1970: Нишондиҳандаи адабиёт / Тартибдиҳанда С.Раҳматуллоева; Муҳаррири масъул А.Хромов. – Душанбе, 1976. – 240 с.

17. Акбарзода Ю. Адабиёти бачагон // ЭМТ. - Ҷ.1. - Душанбе, 2011 – С. 165-167.

18. Адибони Тоҷикистон. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 311 с.

19. Китобчаҳои заррин (Барои кӯдакони синфҳои 5-8): Хулосаи адабиёт / Мурағтиб М.Юсупова; Муҳаррир Ҷ.Раҷабов; Зери назари Қ.Авғонов. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 16 с.

20. Китобчаҳои заррин (Барои синни хурди мактабӣ): Хулосаи адабиёт. Қисми 2. / Мурағтиб М.Юсупова; Муҳаррир М.Аслиева; Зери назари Қ. Афғонов. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 24 с.

21. Нури маърифат: Хулосаи адабиёт оид ба соҳаи табиатшиносӣ. Қисми 1. (Барои талабагони синфҳои 9-11) / Мураттиб Ҷ.Раҷабов; муҳаррир М.Юсупова; Зери назари Қ.Авғонов. – Душанбе: Санадвора, 2009. – 20 с.

22. Нури маърифат: Хулосаи адабиёт оид ба таърихи халқи тоҷик. Қисми 2. (Барои талабагони синфҳои 9-11) / Мураттибон: Ҷ.Раҷабов, С.Камолова; Муҳаррир М.Юсуфова; Зери назари Қ.Авғонов. – Душанбе: Истеъдод, 2010. – 32 с.

23. Мирсаид Миршакар: Нишондиҳандаи библиографӣ / Тартибдиҳанда Р.Набиева; Муҳаррир Қ.Ҳисомов. – Сталинобод, 1960. – 40 с.; Мирсаид Миршакар: Аннот.указатель литературы / Редактор З.Пономарева. – Сталинабад, 1961. – 67 с.

24. Что читать родителям о воспитании детей: Памятка / Составитель З.Пономарева. – Сталинабад, 1957. – 20 с.

25. Алоқаи мактаб, оила ва аҳли ҷамъият: Ёддошт / Тартибдиҳандагон: И.С.Норкалаев, З.А.Олимова; Муҳаррир Р.О.Тальман. – Душанбе, 1970. – 11 с.

26. Дар бораи обрӯю эътибори муаллим: Рӯйхати мухтасари адабиёт / Тартибдиҳанда А.И.Мурзинская; Муҳаррирон: И.С.Норкалаев, Т.Н.Масевич. – Душанбе, 1970. – 8 с.

27. Дар бораи обрӯю эътибори падару модарон: Рӯйхати мухтасари адабиёт / Тартибдиҳанда

А.И.Мурзинская; Муҳаррирон: И.С.Норкалаев, Т.Н.Масевич. – Душанбе, 1970. – 8 с.

28. Ба мактаб тайёр кардани кӯдак: Ёддошт / Тартибдиҳандагон: С.Х.Раҳматуллоева, А.И.Мурзинская; Муҳаррирон: И.С.Норкалаев, Т.Н.Масевич. – Душанбе, 1971. – 8 с.

29. Оила ва мактаб: Нишондиҳандаи тавсиявии адабиёт / Тартибдиҳандагон Ҳ.Исомуддинова, З.Мачидова: Муҳаррирон: Р.Ҳ.Раҳматуллоева, Т.Н.Масевич. – Душанбе, 1979. – 48 с.

30. Рӯйхати тавсиявии адабиёт доир ба хониши берун аз синфи талабагони синфҳои 1-Х мактабҳои тоҷик / Тартибдиҳанда Р.Раҳматуллоева. – Душанбе, 1982. – 46 с.

*Комилзода Ш.,
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент*

Истифодаи Интернет дар китобхонаҳои бачагона

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI омӯзиш ва такмили фаъолияти китобхонаҳои кунунӣ ва бунёди китобхонаҳои нав дар тамоми мамлакатҳо ба яке аз масъалаҳои муҳим ва баҳсталаб мубаддал гаштааст. Бахусус, баъди пайдоиши компютерҳои фардӣ, воситаҳои нави интиқоли матни чопӣ ба матни электронӣ, тайёрнамоӣ ва ҳифзу нигоҳдории нусхаҳои электронӣ, рушди китобчопкунии электронӣ ва ҷорӣ шудани Интернет дар фаъолияти китобхонаҳои дигаргуниҳои навро ба вуҷуд овард ва китобхонаҳоро водор сохт, ки самтҳои асосии фаъолияти хешро ба вижагиҳои ҷомеаи иттилоотӣ бо дарназардошти истифодаи мақсадноки технологияи нав мувофиқу созгор намоянд. Роҷеъ ба ин масъала аз ҷониби мутахассисони соҳа ақидаҳои пайдо шуданд, ки гӯё бо пайдо шудани технологияи нав ва китобхонаҳои электронӣ фаъолияти китобхонаҳои анъанавӣ қатъ меёбад. Албатта ин ақида асоси воқеӣ надорад. Имрӯз бештари мутахассисон бар он ақидаанд, ки манбаҳои иттилоотии чопӣ ва электронӣ дар алоқамандӣ бо ҳамдигар тавассути воситаҳои маъмул ва нави

коммуникатсионӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Агар фонди китобхонаҳои анъанавӣ ба ҳайси манбаи боэътимоди пайдоиши китобҳои электронӣ истифода шаванд, яъне истифодаи матни китобҳои чопӣ барои нашри китобҳои электронӣ, бахусус доир ба масоили таърих, илмҳои дақиқ ва дигар соҳаҳои дониш шароит муҳайё созанд, китобхонаҳои электронӣ бо таври очилӣ ва новобаста аз мавқеи ҷойгиршавию нигоҳдории манбаъ дар паҳншавӣ ва мавриди истифода қарор додани он мусоидат менамояд. Яъне бо ибораи дигар китобхонаҳои анъанавӣ бо китобхонаҳои электронӣ дар якҷоягӣ фаъолияти ҳамдигарро такмил медиҳанд.

Истифодаи технология муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо ва инкишофи низоми тарғиби электронии иттилоот (фехрист ва китобҳои электронӣ, нашрҳои электронии дар CD-ROM сабтшуда) имкон медиҳад, ки талаботи иттилоотии истифодабарандагон дар вақту замони мувофиқ қонеъ гардад ва онҳо ба навтарин дастовардҳои илмию фарҳангии соҳа ошно шаванд. Пайвасти будани китобхонаҳо ба шабакаи байналмилалии Интернет барои ошноии ҳарчи бештару бехтари истифодабарандагон ба манбаъҳои иттилоотии ватанию хориҷӣ шароит муҳайё сохта, имкони дастёбии озодонаро ба мероси таърихӣ фарҳангии ҷаҳонӣ таъмин менамояд.

Ақидаҳои низ вучуд доранд, ки гӯё истифодаи Интернет ва китобҳои электронӣ ба раванди хониши анъанавӣ ва хадамоти китобдорӣ таъсир

мерасонанд. Ин чо зарур аст, ки сараввал дар кадом сатҳ қарор доштани мазмуну мўхтаво, таъину мақсади матни пешниҳодшуда ва муносибати хонандаро ба ин манбаи дониш, яъне Интернет муайяну мушахас намоем. Сониян, муҳим аст, ки мо ба эътимодноқӣ ва далелҳои илман асоснокёфтаи ҳар як маводи дар саҳифаҳои Интернет ҷойдодашуда тавачҷӯҳи амиқ зоҳир намоем ва то кадом андоза барои истифода мувофиқ ва безарар будани ҳар як иттилоъро муайян созем. Масалан, дар саҳифаҳои Интернет маводе низ дарҷ мегарданд, ки аз нигоҳи банду баст, масъалагузорӣ, таҳлилу баррасӣ ва тарзу услуби баён ба талаботҳои маъмул ҷавобгӯӣ набуда, баръакс хонандаро ба иштибоҳ мебаранд ва маълумоти бардурӯғу иғвоангезро паҳн мекунанд, ки ин албатта ба нуфузу манзалати Интернет таъсири манфӣ мерасонад. Вақте, ки суҳан дар бораи наъри китобҳои электронӣ ва паҳши онҳо тавассути Интернет меравад мо бояд ба шаклгирию рушдёбии он шароитҳои заруриро муҳаё созем ва кўшиш намоем, ки китобҳои электронӣ дар радифи китобҳои ҷопӣ дар ҷаҳонишабии хониш мавқеъ ва ҷойи худро ишғол намоянд ва мавриди истифодаи ҳамагон қарор гиранд. Бартариҳои китобҳои электронӣ нисбат ба китобҳои ҷопӣ дар он аст, ки онҳоро хонанда новобаста аз макони нигоҳдориашон ва замони истифодаашон метавонанд бе ягон маъмоният дастрас карда, мутолиа намояд. Илова бар ин, пажӯҳишу дарёфти китобҳои электронӣ на он қадар вақти тўлониро талаб мекунад ва эҳтиёҷоти

хонанда ба ин намуди китобҳо саривақт қонё мегардад. Барои такмили фонди китобхонаҳо бо китобҳои электронӣ ва ё бо ибораи дигар гӯем, барои бунёди китобхонаҳои электронӣ зарур аст, ки дар фаъолияти тамоми муассисаҳои таъбу нашр дар радифи нашри китобҳои чопӣ нашри китобҳои электрониро ба роҳ мондан ба мақсад мувофиқ аст. Ин иқдоми наҷиб, аз як ҷониб барои такмили мунтазами фонди китобхонаҳо мусоидат намояд, аз ҷониби дигар, барои бо теъдоди зиёд нашр шудану аз ҳисоби фурӯши онҳо фоидаи иловагӣ ба даст овардани нашриётҳо заминаи боэътимодно ба вучуд меорад. Масалан, агар нархи як нусха китоби чопӣ ба ҳисоби миёна аз 15 то 20 сомони ро ташкил диҳаду ҳамагӣ 1000 ё 2000 нусха нашр шавад, диски китоби электронӣ метавонад бо арзиши аз 2 то 3 сомонӣ бо теъдоди аз 10 то 20 ҳазор нусха ба фурӯш бароварда шавад. Аз ин кор ҳам китобхонаҳо соҳиби теъдоди муайяни китобҳо мешаванд ва ҳам нашриётҳо имкони пардохти хароҷоти худро барзиёд иҷро мекунанд.

Имрӯз, хушбахтона, бештари муассисаву ташкилотҳо, идораву созмонҳо дар саҳифаҳои Интернет сомонаҳои хешро боз кардаанд ва тавассути онҳо оид ба маҳсулоти чопии муассисаи худ маълумот медиҳанд. Ин ҷо, муаррифии сомонаи Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (www.mmk.tj) бамаврид мебошад. Бо истифода аз ин сомона эҳтиёҷмандон метавонад ба матни электронии

беш аз 400 санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалии бисёрҷониба, ки солҳои 1990 - 2010 қабул шуда, ба забонҳои тоҷикӣ ва русӣ интишор ёфтаанд, шинос шаванд. Илова бар ин, аз сомони Марказ боз хонандагон метавонанд ба мазмуну мўҳтавои Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нашрҳои ҳуди Марказ ошноӣ пайдо намоянд. Бо мақсади таъмини волоияти қонун дар ҷомеа, тарғибу ташвиқи мунтазами қонуну қарорҳои қабулшуда ва бо ин васила такмили сатҳи дониш ва фарҳанги ҳуқуқии мардум масъулини сомони Марказ зарур донистанд, ки ба эҳтиҷмандон рўйхати адабиёти ҳуқуқиро пешниҳод намоянд. Аз ҷумла, пешниҳод шудани 582 номгӯи китобҳо оид ба ҳуқуқ ва 379 номгӯи асару мақолаҳои мутахассисони Марказ дар ин сомона кори пажўҳандагонро осон гардонида, имкони бештари интиҳоби адабиёти заруриро фароҳам меорад. Сомони Маркази технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (www.termcom.tj) яке аз сомонаҳои беҳтарин барои омўзиш ва таҳқиқи осори гаронбаҳои адибони классико муосири тоҷик маҳсуб меёбад. Сомона хонандаро ба зиндагинома ва осори ҷопии Абўабдуллоҳи Рўдакӣ, Абулқосим Фирдавсӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ, Саъдии Шерозӣ, Лоиқ Шералӣ, Муъмин Қаноат, Ҳабибулло Файзулло бо ҷаҳор забон: тоҷикӣ, форсӣ, англисӣ ва русӣ ошно месозад ва ҳатто имкон медиҳад, ки бо таври ройгон

маводи заруриро нусхабардорӣ карда, сабти савтии китобҳоро истифода намояд. Ин иқдомҳои наҷиб, аз як ҷониб барои такмили фонди электрони китобхонаҳои хурду бузург мусоидат намоянд, аз ҷониби дигар ҳамчун китобхонаҳои мустақили электрони ташкилоту муассисаҳо худ метавонанд эҳтиёҷоти ҷомеаро ба ин ё он намуди манбаъҳои иттилоотӣ қонеъ намоянд.

Дар шароити ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ дар назди китобхонаҳо вазифаҳои нав гузошта шуд. Имрӯз китобхонаҳо дар радифи иҷрои дархостҳои муқаррарии хонандагон ҷиҳати истифодаи фонди ҷопӣ боз муаззаф шудаанд, ки ҳамчун марказҳои фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ, тавлиду коркард ва тарғибу ташвиқи манбаъҳои электрони иттилоотӣ ба хонандагони ғоибхон (виртуалӣ) хизмат расонанд ва бо дарназардошти вижагиҳои ҷомеаи иттилоотӣ ва дар рақобат бо дигар воситаҳои нави коммуникатсионӣ шаклу усулҳои наву самарабахши хадамоти китобдориро мавриди истифода қарор диҳанд. Яъне, бо тақозои вижагиҳои ҷомеаи иттилоотӣ имрӯз зарур аст, ки ба яке аз масоили муҳим – тарбияи кадрҳои баландихтисоси соҳаи китобдорӣ ва донандаи технологияи муосири иттилоотӣ тавачҷӯх бештар зоҳир карда шавад. Китобдори имрӯза бояд ба ҳайси иттилоотсоз, иттилоотрасон (интиқолдиҳандаи иттилоот), иттилоотшинос, маъмури бойгонии додаҳо, менеджери воридоту содироти иттилоот, барномарез

ифои вазифа намояд. Иҷроиши ҳар яке аз ин вазифаҳо, аз китобдорон дониши мукаммалу пайвастаи таҳассусӣ, масъулияти баланди касбиро тақозо намуда, водор месозад, ки худ, қабл аз ҳама, истифодаи технологияи навро хуб донанд.

Хубу ҳамаҷониба доништани вижагиҳои воситаҳои коммуникатсионии паҳши иттилоот дар фаъолияти китобдор имконоти бештареро фароҳам меорад. Сараввал, истифодаи бамавриди он имкон медиҳад, ки фонди чопӣ ва электронии китобхона такмил ёбад. Ин ҷо, мумкин аст маводи электрониро нусхабардорӣ намуда, ба фонди асосӣ ҳамчун маводи чопӣ ворид созад, саривақт эҳтиёҷоти хонандагони мухталифро оид ба ин ё он мавзӯё қонеъ гардонад, барои таҳия ва интишори китобномаҳо ва созмондиҳию баргузори чорабиниҳо низ истифода намояд.

Имрӯз дар сомонаҳои шабакаи байналмилалии Интернет натавонанд маълумотномаҳои шарҳиҳои ва библиографӣ оид ба зиндагинома ва фаъолияти эҷодии адибони тоҷик: Мирсаид Миршакар, Гулҷеҳра Сулаймонӣ, Болта Ортиқов, Абдумалик Баҳорӣ, Ўбайд Раҷаб, Наримон Бақозода, Алӣ Бобочонов ва дигар шоиру нависандагони кӯдакону наврасон интишор ёфтаанд, балки матни электронии асарҳои ҷудогонаи ин адибон барои мутолиаи ҳамагон пешниҳод шудаанд. Масалан, бо истифода аз сайтҳои: bibliomaster.ru/o/bolta-ortikov/; royallib.ru/read/ortikov_bolta/neugomonniy_nosir.html эҳтиёҷмандон метавонанд матни электронии

асари Болта Ортиқов «Носиршатрама» («Неугомонный Носир»)-ро ба забони русӣ бе ягон мамоният мутолиа намоянд. Илова бар ин, китобдорон метавонанд матни электрони китоби мазкурро аз китобхонаи электрони Интернет ба фонди электрони китобхонаи худ интиқол диҳанд.

Дар шароити ҷаҳонишавии фазои иттилоотӣ китобдоронро зарур аст, ки барои тарғиби ҳамаҷонибаи фонди китобӣ ва дар радифи ҷалби хонандагонӣ муқимӣ ҷалб кардани хонандагони ғоибхон (виртуалӣ) дар саҳифаҳои шабакаи байналмилалии Интернет сомонаҳои худро созмон диҳанд ва тавассути онҳо адабиёти беҳтаринро барои хониш пешниҳод намоянд. Масалан, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар дар Интернет (www.kdbj-mirshakar.tj) сомонаи худро дорад, ки тавассути он истифодабарандагон дар радифи дарёфти маълумотҳои мухтасар оид ба сохтор, суроға, речаи корӣ боз имкони шиносӣ бо навидҳо оид ба баргузори чорабиниҳо ва матни электрони наҷрияҳои ҷопии китобхонаро доранд. Аз ҷумла, бо истифода аз ин сомона хонандагони ғоибхон бе ягон мамоният метавонанд ба матни электрони дастурҳои тозанаҷри Китобхона, аз қабилӣ: сенарияи маҳфилҳои адабӣ бахшида ба ҷашнҳои фархундаи Тоҷикистон, низомномаи фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» ва дастури библиографии

«Китобчаҳои заррин», ки барои хонандагони синфҳои 5-8 таъин шудааст, ошно шаванд.

Илова бар ин, эҳтиёҷмандон метавонанд аз сомонаи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ (www.nlrt.tj) истифода намоянд. Дар сомона матни электронии нашрияҳои Китобхона: маҷаллаи «Китобдор», дастурҳои библиографии «Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Адабиёти нав доир фарҳанг ва хунари Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Зиндагиномаи Имоми Аъзам», «Рӯдакӣ» (солҳои 1985-2008), «Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ (Румӣ)», «Танзими расму оинҳои миллии ва анъанаву маросимҳои динӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Рӯйхати китобҳои электронии Китобхонаи миллии ба номи Фирдавсӣ» пешниҳод шудаанд. Инчунин, тавассути ин сомона хонандагони ватанӣ ва хориҷӣ метавонанд матни электронии китобҳои «Тоҷикон»-и Бобочон Ғафуров, «Таджики»-и А.Шишов, «Тоҷикон дар оинаи таърих»-и Эмомалӣ Раҳмонро бо забонҳои рӯсӣ, англисӣ ва форсӣ мавриди истифода қарор диҳанд.

Истифодаи манбаҳои зикршуда имкон медиҳад, ки дар радифи хонандагони анъанавӣ, хонандагони виртуалӣ номнавис шаванд ва фонди электронии китобхонаҳоро мавриди истифода қарор диҳанд.

*КомилзодаШ.,
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент*

**Дастгоҳи маълумотӣ-библиографии
китобхонаҳои
бачагона ва мактабӣ**

Дастгоҳи маълумотӣ-библиографӣ (ДМБ) барои омӯзиш, таҳлил, такмили мазмуну муңдаричаи фонди китобхона ва истифодаи он созмон дода мешавад. Дар ин робита, мақсади асосии ДМБ – ёрӣ расонидан ба хонандагон чиҳати дастёбии озодона ба фонди китобӣ ва интихоби адабиёти ниёзи хониш мебошад.

ДМБ асосан аз чунин қисмҳо таркиб меёбад: захираи нашрҳои анъанавӣ ва электронии маълумотӣ ва библиографӣ, системи феҳристу картотекаҳо ва захираи (бойгонии) маълумотномаҳои иҷрошуда (фонди дастурҳои библиографии ҷопнашуда).

Дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ бо дарназардошти хусусиятҳои хоси мабҳаси фаъолияти библиографӣ ДМБ созмон дода мешаванд ва онҳо пайваста бо воридоти маводи нав ва иҷрои талабу дархости хонандагон такмил меёбанд.

ДМБ дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ асосан се маъмурият: педагогӣ, иттилоотӣ ва пажӯҳиширо иҷро менамоянд. Маъмурияти педагогӣ ба асосҳои таълиму тарбияи насли наврас, қонуниятҳои инкишофи синнусолӣ, фардӣ-равонӣ ва маърифатии хурдсолон таъя намуда, интихоби адабиёти заруриро барои ташаккули ҷаҳонбинӣ ва такмили донишҳои заминавии онҳо таъмин менамояд. Маъмуриятҳои иттилоотӣ ва пажӯҳишӣ ҷиҳати муаррифии гуногуншаклӣ ва арзишнокии асарҳои ҷопӣ ва электронӣ мусоидат карда, беҳтарин намунаи адабиётро барои таълиму тарбияи хурдсолон пешниҳод менамоянд.

Самарабахшии истифодаи ДМБ аз бисёр ҷиҳат ба таъини хонандагии худи онҳо вобаста аст. Маҳз аз рӯи ҳамин аломат ДМБ-ро барои ду гурӯҳи асосии хонандагони китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ: мактаббачагон ва роҳбарони хониши онҳо (падару модарон, мураббияҳо, омӯзгорон ва китобдорон) ҷудо кардан мумкин аст. ДМБ-и ба ҳар ду гурӯҳ таъиншуда барои таъмини системаи ягонаи роҳбарии хониши кӯдакону наврасон мусоидат карда, мустақилан боз метавонанд хусусиятҳои ба худ хосро доро бошанд. Масалан, ДМБ-и барои хурдсолон таъиншуда бевосита таъсири педагогӣ расонида, барои такмили ҷаҳонбинӣ ва пажӯҳиши мустақилонаи библиографӣ шароит муҳайё созад, ДМБ-и барои роҳбарони хониш таъиншуда ҳамчун воситаи муҳими тарбиявӣ

имконияти бештари роҳбарӣ ба хониши хурдсолонро фаровон месозад.

Дар феҳристи алифбой навиштаҷоти библиографӣ бо тариқи алифбои ному насаби муаллифон ва ё унвони асарҳо ҷо ба ҷо гузошта мешаванд. Бо истифода аз ин намуди феҳрист дар фонд нигоҳ дошта шудани асари ин ё он муаллиф муайян карда мешавад. Дар феҳрист баргаҳо (карточка) тибқи ҷобчогузори алифбой аввал бо ҳичоҳо, сипас бо тартиби ҷойгиршавии ҳарфҳо паси ҳам гузошта мешаванд. Агар муаллифон ҳамнасаб бошанд, ҷобчогузори алифбоии номи онҳо истифода мешавад.

Дар феҳристи мураттабӣ навиштаҷоти библиографӣ аз рӯи соҳаҳои дониш тибқи ҷадвали таснифоти китобдорӣ-библиографӣ ҷо ба ҷо гузошта мешаванд. Бо ёрии ин намуди феҳрист мавҷуд будани адабиёт доир ба ин ё он соҳаҳои дониш муайян карда мешавад.

Яке аз қисмҳои муҳими дастгоҳи маълумотӣ-библиографии китобхонаҳо – системи картотекаҳои библиографӣ мебошад. Картотекаҳои библиографӣ фонди нашрияҳои даврӣ, давомдор ва маҷмӯаҳои инъикос намуда, феҳристҳои китобхона ва дастурҳои библиографии ҷопӣ ва электрониро мукамал менамоянд.

Дар китобхонаҳои бачагона бештар картотекаи мураттабии мақолоти нашрияҳои даврӣ, картотекаҳои

кишваршиносӣ, мавзӯӣ ва фардӣ тартиб дода мешаванд. Дар картотекаҳо номгӯи адабиёти илмӣ ва бадеӣ, ки тавачҷӯҳ ба хониши онҳо зиёд аст, ворид мешаванд.

Картотекаи мураттабии мақолоти нашрияҳои даврӣ аз нигоҳи услуби таҳия ба феҳристи мураттабӣ шабоҳат дорад. Дар картотекаи мазкур навиштаҷоти библиографӣ бештар ба мавзӯҳо ва предметҳо тақсим карда мешаванд, яъне адабиёти воридшуда аз рӯи ин аломатҳо табақабандӣ мегардад. Дар дохили қисм ва зерқисмҳои картотека баргаҳо оид ба масъалаҳои мубрам, аз рӯи муаллифони асар ва ё ному насаби ашхосе, ки мавод ба ӯ бахшида шудааст, ҷо ба ҷо гузошта мешаванд. Картотекаи мураттабии мақолоти нашрияҳои даврӣ маводи марбут ба зиндагинома ва фаъолияти ходимони давлатию сиёсӣ, олимону адибон ва аҳли ҳунару санъат, ки дар фаъолияти хеш саҳми назаррас доранд, фароҳам оварда, дар раванҳои ҷудогона баррасӣ мекунад.

Картотекаи мавзӯӣ номгӯи асноди ҷопӣ ва электрониро оид ба мавзӯҳои муайян инъикос мекунад. Вижагии ин картотека дар интиҳоби мавзӯӣ муҳиму рӯзмарра ва очилан тарғиб намудани асноди гуногуннашр мушоҳида мешавад. Дар картотекаи мавзӯӣ тавсифҳои маълумоти нақши муҳим доранд. Онҳо дар баробари шарҳи мазмуни аснод, андешаҳои гуногуни муаллифнро доир ба махсусияти таҳқиқи мавзӯӣ низ баррасӣ мекунанд.

Картотекаи фардӣ оид ба фаъолияти як шахс маълумот дода, асосан барои муаррифии осори адیبон, чехраҳои маъруфи илму фарҳанг ва адабиёт роҷеъ ба зиндагинома ва эҷодиёти онҳо созон дода мешаванд.

Захираи нашрҳои анъанавӣ ва электронии маълумоти-библиографӣ (ЗНАЭМБ). Ин қисми ДМБ барои таъмин намудани эҳтиёҷоти гуногуни хонандагон ба иттилоъи зарурӣ, муайяну мушаххас намудани шарҳи мафҳуми ба ин ё он масоил ихтисосдошта, очилан муайян кардани манбаъҳои пажӯҳишӣ мусоидат карда, имкон медиҳад, ки талаботи хонандагони хурдсол ва роҳбарони хониши онҳо чихати пайдо намудани адабиёти ниёзи хониш сари вақт қонеъ гардад. ЗНАЭМБ-и китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ асосан аз нашрияҳои расмӣ, қомусҳо, луғатҳо, маълумотномаҳо, тақвимҳо, роҳнамоҳо, маҷмӯаҳои омӯрӣ ва дастурҳои библиографӣ иборат мебошанд. Азбаски то кунун дар Тоҷикистон қомус барои кӯдакону наврасон таҳияю нашр нашудааст, дар ЗНАЭМБ-и китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ ҳузур доштани «Энсиклопедияи Миллии Тоҷик», «Энсиклопедияи Советии Тоҷик» дар 8 ҷилд, «Энсиклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик» дар 3 ҷилд, «Энсиклопедияи бачагона» дар 12 ҷилд бо забони русӣ, энсклопедихҳои умумӣ ва соҳавии қаблан нашршуда, ба мақсад мувофиқ аст.

Захираи маълумотномаҳои иҷрошуда (ЗМИ). ЗМИ ҳамчун қисми таркибии ДМБ барои нигоҳ доштани матни маълумотномаҳои иҷрошуда ва ё

нусхаи онҳо арзи вучуд дорад. ЗМИ-ро барои таҳияи дастурҳои библиографӣ ва қонёъ намудани эҳтиёҷоти хонандагон дар раванди хизматрасонӣ низ мавриди истифода қарор медиҳанд.

Дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ бо дарназардошти гурӯҳҳои синнусолии хонандагон феҳристу картатекаҳо созмон дода мешаванд. Масалан, барои хонандагони синни то мактаб ва хурди мактабӣ феҳристҳои турникет, ширма, барои хонандагони синфҳои 4-5 ва 6-8 феҳристҳои алифбой, мурааттабӣ, картотекаҳои адабиёти кишваршиносӣ, картотекаи мурааттабии мақолоти нашрияҳои даврӣ, барои роҳбарони хониш - феҳристҳои алифбой ва мурааттабии хидматӣ (барои хонандагони синни то мактаб ва синфҳои 1-3), феҳристи сарлавҳаи адабиёти бадеӣ, картотекаи маводи методӣ-библиографӣ ва мавод оид ба масоили роҳбарии хониш созмон дода мешаванд.

Имрӯз барои саривақт қонёъ гардонидани эҳтиёҷоти гуногуни хонандагон, пажӯҳишу дарёфти адабиёти ниёзи хониш ва оҷилан пешниҳод намудани маълумоти зарурӣ оид ба ин ё он мавзӯ ва ё соҳаи дониш бо истифода аз васоити нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ дар радифи ДМБ-и анъанавӣ ДМБ-и электронӣ созмон дода мешаванд.

Авзонов Қ.Ғ.

Раиси китобхонаи

давлатии

*бачагонаи ҷумҳуриявии
ба номи Мирсаид*

Миршакар

**Комёбиҳои Китобхонаи давлатии бачагонаи
ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар дар тӯли
20-соли Истиқдолияти давлатии Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

Китоб ойнаест, ки гузаштаву имрӯзи ҳар давлатро аз саҳифаҳои он метавон дарёфт. Тамоми нобиғаҳои нотакрор, маълумотҳо оиди миллату халқият ва нисбати саромадони суҳанро маҳз тавассути ин «сандуқчаи тиллоӣ», ки дарунаш аз гавҳари маънӣ лабрез аст мешиносанду миллатро бо чунин фарзонафарзандон ва пешравию тарақиёташ баҳогузори месозанд.

Боиси хурсандӣ ва сарфарозист, ки имрӯзҳо беш аз пеш нисбат ба ин бозёфти иҷтимоии нодиру марғуб ғамхорӣ ҳамаҷониба зоҳир мегардад. Дар радифи он метавон сиёсати хирадмандона, фарҳангию

маърифатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус роҳбари соҳибдиду равшанзамири он Эмомалӣ Раҳмонро ёдрас шуд. Сардори давлат фарҳанг ва каломро яке аз рукнҳои асосии давлат арзёбӣ намуда, талаш ба он дорад, ки ин маҳзани маънӣ ба дасти ихлосмандони ҳақиқию дилсӯз бирасад. Бахусус ба наврасону ҷавонони кишвар, ки ояндаи миллат ба дасти онҳо, ба эҳёи падидаҳои нави онҳо дар соҳаҳои гуногуни кишвар саҳт марбут аст, ғамхорӣ намуда бо муваффақиятҳои эшон умед дорад. Ҷавонони соҳибзавқи кишварро зарур аст, ки бо тозақорӣ, бо кашфиётҳои нави ба Тоҷикистони ҷавону тозаистиқлол заруру бо маврид ҳиссаи сазовор гузоранд. Ғамхории ҳамаҷонибаи Ҷаноби Олӣ нисбат ба китоб, ба бузургтарин маҳзани маънӣ, нодиртарин муқаддасоти давлат ва мутахассисони соҳаи китобдорӣ низ аз ихлосмандӣ нисбати китоб ва дилсӯзӣ нисбати миллат шаҳодат медиҳад. Давлате, ки фарҳанги бой надорад, давлате, ки нисбат ба калом бепарвой зоҳир месозад, дер намерояд.

Давраи Истиқлолият барои таҳкими ҳисси миллии тоҷикон ва дар ин замина баҳри бузургдошти анъанаҳои миллӣ, ба вижа китобу китобдорӣ имконияти васеъ оварда истодааст. Дар 20-соли Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 10 қарорхоро дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаҳо ба тавсиб расонидаанд.

Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар қарор ва барномаҳои қабулгардидаро ҷонибдорӣ намуда, пайи амалӣ намудани он кӯшиш ба ҳарч медиҳад. 99691 нусха адабиёти адибони варзидаи форсу тоҷик ва дигар давлатҳои мутарақиро пешкаши хонандаи навраси нозукбин намуда, дар бедор намудани завқи эҷодии онҳо ҳиссаи сазовор мегузоранд. Барои ҷалби ҳарчи бештари насли наврас ба осори баргузидаи ниёгону муосир Китобхона қариб ҳар ҳафта вохӯриву сӯбатҳои хоса миёни хонандагону аҳли илму адаб доир менамояд.

Аз ин мисол дида мешавад, ки дар сурати дӯстдорӣ ва вафодорӣ ба касби хеш метавон дар шароити имрӯза алоқаи наврасонро ба китобхона ривочу раванқ дод. Вале дар маҷмӯъ ин роҳи баромад аз вазъият нест. Чун масъала дар назди китобдорон ба таври кўндаланг гузошта нашудааст, ки тамоси мактабиён ба китобхонаҳо на камтар аз даврони Иттиҳоди Шуравӣ бошад, пас бояд барои ҳарчӣ зудтар ба воситаҳои техникийи муосир мучаҳҳаз кардани китобхонаҳои бачагона пайваста тавачҷӯҳ зоҳир намоем ва дар ин ҷода тайи муддатҳои наздиктарин ба сатҳи кишварҳои мутараққӣ бирасем. Хусусан, дар вазъияте, ки дар ин масъала аллакай комёбию дастовардҳои муайяну мушаххас дар ҷумҳурӣ ба назар мерасад. Мисоли равшани ин Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар мебошад, ки айни замон агарчи комилан

ҳам набошад, дорои компютер, воситаҳои нусхабардорӣ, сканер буда, бо воситаи ин таҷҳизоти муосир бо шабакаи «Интернет» пайваст гардидааст. Дар ин бобат маъмурияти китобхона пайваста ҷаҳду талош мекунад. Агар барномаи мақсаднокии соҳавӣ тарҳрезия ба созмони байналмиллиалӣ пешниҳод намегардид, дар бораи чунин таҷҳизотҳои техникаӣ ҳоҷати суҳан ҳам набуд. Аз ин мисол бармеояд, ки дар сурати хоҳиш ва кӯшиш метавон сарфи назар аз кӯшишҳои ҳукуматҳои маҳаллӣ барои бо техникаи муосир таҷҳизонидани китобхонаҳои бачагона ба дастовардҳои муайян ноил гардид.

Қайд кардан бамаврид аст, ки Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар ҳамкориҳои дуҷонибаи худро бо китобхонаҳои мактабии ноҳияҳои шаҳри Душанбе, созмонҳои байналмиллалӣ воқеъ дар шаҳри Душанбе, корхонаҳои ғайридавлатӣ ва дигар ташкилоту муассисоте, ки барои тадриҷан беҳтару хубтар гардонидани шароитҳои моддию техникаии китобхона метавонанд мадад расонанд, ҳамкорӣ менамояд. Аз захираҳои илмӣ хеш баҳра бардошта барои ноил гардидан ба бурсҳои молиявии созмонҳои байналмиллалӣ ва сохторҳои ҳукумати тартибу таъияи лоиҳаҳои барномаҳои гуногунҷабҳаро ба роҳ монда, дар ин ҷодаи фаъолият низ комёбиҳои назаррасро касб намудааст. Аз ҷумла, бо пешниҳоди лоиҳаи барнома барандаи бурси молиявии Хазионаи Сорос

гардида, ба ин васила пояи техникий худро бо харидорӣ кардани воситаҳои техники муосир то сатҳи муайян тақвият бахшида, китобхонаро ба истиқболи «15-умин солгарди Истиқололияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Соли бузургдошти тамаддуни Ориёӣ», 2700-солагии шаҳри бостонии Кӯлоб бо дастгирии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шабакаи байналмиллалии Интернет пайваст намуд. Бо ибтиқору кӯшишҳои пайвастаи раёсати Китобхона тайи соли 2004 бори нахуст дар мамлакат Ассотсиатсияи кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон созмон ёфт, ки мақсаду мароми барномавии он тадриҷан беҳтар кардани вазъи китобхонаҳои бачагонаю мактабии ҷумҳурӣ аст. Бо дастгирии Ассотсиатсия ҳамаи кормандони китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар курси компютерио хатм намудаанд.

Хулоса, созмондихии ҳамкорихои судманд бо дигар китобхонаҳо ва сохторҳои марбутаи ҷумҳурӣ дар шароити феълии рушду такомули китобхонаҳои бачагона воситаи самарабахши беҳгардони ҳолати моддию техникӣ ҳисоб меравад.

Китоб ва китобхонаҳо дар ҳаёти насли наврас мавқеи намоён мегиранд. Насли наврас хислатҳои хубтарин, роҳу равиши дурусти ҳаётро аз китоб дарк менамояд.

Ҳаياتи мушовараи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи назму наср, драматургия,

адабиётшиносӣ, публицистика, ёддоштнигорӣ, асарҳои кино, адабиёти кӯдакону наврасон хизматҳои шоёни Мирсаид Миршакарро ба назар гирифта ба муносибати таҷлили 90-солагиаш 1-феврали соли 2003 номи Китобхонаи давлатии бачагонаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба номи ин марди шариф муносиб диданд.

Хушбахтона фарзандони Мирсаид Миршакар дар тарбияи насли наврас, комилгардонии захираи китобии китобхона саҳми босазое гузошта истодаанд. Соли 2003-юм аз захираи китобии китобхонаи шахсиашон ба китобхона 550 нусха китоб тақдим карданд.

Имрӯз нисбати китоб ва дӯстдорону алоқамандони он ғамхорӣ ҳамаҷониба эҳсос мешавад. Соли 2004 раёсати Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар бо дастгирии Вазоратҳои маорифу фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иттифоқи нависандагон ва Ассотсиатсияи кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон»-ро, ки дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ бо як шукӯҳу шаҳомати хоса таҷлил мегашт, вале бо пошхӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ замоне ба гӯшаи фаромӯшӣ рафта буд, аз нав эҳё намуд.

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» (03.03.07, №85) қабул гардид ва тибқи ин барнома ҳамасола аз 2-юм то 9-уми апрел дар

сар то сари ҷумҳурӣ Фестивали ҷумҳуриявӣ «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» баргузор мегардад.

Ҳар сол ҳайати эҷодӣ ва маъмурии Фестивали ҷумҳуриявӣ «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», ки бо Қарори ҳайати мушовараи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ мегардад, мувофиқи он дар назди Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявӣ ба номи М.Миршакар аз ҳисоби мутахассисони варзидаи китобдорӣ, адибону олимони Ситоди ҷумҳуриявӣ ташкил карда мешавад.

Мақсад аз баргузори Фестивали ҷумҳуриявӣ «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон» ҷалби кӯдакону наврасон ба китобхонӣ ва ба ин васила ошносозии онҳо бо китобҳои нав, тарғиби сиёсати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷалб намудани тавачҷӯҳи ташкилотҳои худидоракунии маҳаллӣ, аҳли ҷомеа бо проблемаҳои хизматрасонии китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ, тарғиби шаклҳои нави хизматрасонии китобӣ мебошад.

Истиқдोलӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зимаи соҳаи фарҳанг алаҳқусус соҳаи китобдорӣ вазифаҳои нав ба навро гузошт. Ҳазинаи маънавии ҷумҳурӣ бояд бойтару рангинтар бошад, имконияти васеътари қонеъ гардонидани талаботи маънавӣ ба вучуд оянд, дастовардҳои тамаддуни умумибашарӣ дастраси ҳамагон бошад. Таҷрибаи фаровони китобдорон осори

чописи олимони соҳаи китобдорӣ имкон медиҳад, ки ин вазифаҳои муқаддас дар амал тадбиқ гарданд.

Тӯли солҳои истиқлолият кормандони Китобхона як қатор маҳфилу чорабиниҳо, вохурӣ ва конфронсҳо гузаронидаанд, ки ба хонандагони хушзавқ хеле писанд омад. Тавассути ин чорабиниҳои судбахш наврасонро бо шоиру нависандаҳои шинохта ва навқаламони нав ба арсаи адабиёт воридгардида, ошно намуда, дар баланд гардидани завқи бадеии онҳо саҳм гузоштаанд. Конфронси хонандагон аз рӯйи асарҳои Ф. Ниёзӣ «Мақтаб дар таҳона», романи С. Улуғзода «Фирдавсӣ», асари Муҳаббати Юсуф «Пайванди шикаста», инчунин муаррифии китоби Маҷид Салим «Санговдавак», Марҳамат Очилова "Сағира-бача", Назар Табарзодаи Деҳбаладӣ «Бобои ман деҳқон аст» бо иштироки адибону олимон, намояндагони соҳаҳои фарҳангу маориф, воситаҳои ахбори омма ва толибилмони мактабҳои таҳсилоти умумӣ дар сатҳи баланд ташкил карда шуданд.

Пас аз баргузории конфронс аз рӯйи асари Муҳаббати Юсуф «Пайванди шикаста» шабакаи аввали телевизиони тоҷик филмбардори намуда, онро манзури ихлосмандон гардонд.

Асарҳои зикргардида дорои хусусиятҳои тарбиявӣ буда, дар баланд бардоштани завқи бадеии наврасон нақши муҳим мегузорад.

Таҳлилҳо нишон додаанд, ки кормандони китобхона дар тӯли 20-соли истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии

Тоҷикистон 1472 чорабиниҳои гуногунро баргузор намудаанд, ки дар он теъдоди зиёди толибилмони макотиби пойтахт, омӯзгорон ва китобдорон ширкат намуда, баробари кайфияти маънавӣ бардоштан барои худ аз ин китобхона таҷриба андӯхтаанд.

Кормандони шӯъбаи илмӣ - методӣ ва маълумотдиҳию библиографии Китобхона дар солҳои истиқлолият 54 номгӯи дастурҳои методӣ ва библиографиро таҳия намудаанд.

Боиси қайд аст, ки бори нахуст аз тарафи кормандони Китобхона барои роҳбарони хониш нашрҳои чопии китобхона, маводҳои роҳбарикунанда, Консепсияи хадамоти китобдорӣ кӯдакону наврасон тавассути китобхонаҳои давлатӣ – оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва барои кӯдакону наврасон силсилаи «Китобчаҳои заррин», «Нури маърифат» ва Китобхона олами афсона: сайёҳат ба Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар дар шакли чопӣ ва электронӣ чоп гардиданд.

Раёсати китобхона дар солҳои истиқлолият ба ин масъалаҳо аҳамияти аввалиндараҷа додааст:

1. Таҳлили нақшаҳои ҷорӣ ва ҳисоботи китобхонаҳои бачагонаи ҷумҳурӣ, дар асоси онҳо таҳия намудани тавсияҳои методӣ библиографӣ баҳри беҳбуди фаъолияти минбаъдаи онҳо.

2. Таъсиси бахшҳои китобдиҳӣ дар назди муассисаҳои тарбиявии бачагона ва муассисаҳои

беруназмактаб (кўдакистонҳо, истироҳат-гоҳҳои тобигона, беморхонаҳои бачагона ва муассисаҳои дигар).

3. Расонидани ёри амалию методӣ баҳри созмондиҳии хадамоти китобӣ ба аҳолии хурдсоли ҷумҳурӣ, беҳтар намудани сифату самара-бахшии фаъолияти китобхонаҳои бачагонаи ҷумҳурӣ.

4. Робита бо муассисаҳои иттилоотӣ, таълимию фароғатӣ, эҷодию илмӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ ва дар ҳамкорӣ бо онҳо баргузор намудани чорабиниҳо.

5. Бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ ва ҷашнвораҳо доир наму-дани чорабиниҳои гуногуни оммавӣ.

6. Мувофиқ намудани фаъолияти Китобхона ба шароиту талаботи иқтисоди бозорӣ, хариди китобҳо ва маълумотномаҳо ба забони тоҷикӣ, дарёфти захираҳои иловагии молиявӣ.

7. Тарғиби таҷрибаи пешқадами китобдории китобхонаҳои бача-гонаю мактабии ҷумҳурӣ.

8. Ҷалб намудани хонандагон ба китобхона бо мақсади баланд бардоштани ташаккули ҷаҳонбинӣ, тақомули маънавӣ ва талабот нис-бат ба иттилоот.

9. Такмили дастгоҳи маълумотдиҳӣ библиографии Китобхона.

10. Гузаронидани семинар-тренингҳо бо китобдорони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

11. Баланд бардоштани савияи дониши касбии кормандони китобхона тавассути техника ва технологияи китобдорӣ (компютер, барномаи ИРБИС).

12. Саривақт дастрас намудани нашрияҳои даврӣ, адабиёти тоза-нашри бачагона.

13. Ба захираи китобии Китобхона ворид намудани китобҳои бача-гонае, ки солҳои пеш ба забони тоҷикӣ чоп шудаанд.

14. Баррасии адабиёти нави ба китобхона воридшаванда ва ҷобачо-гузори он дар захираи китобхона.

15. Таҳриру ворид сохтани баргаҳои нав ба феҳрист ва картотекаҳои китобхона.

16. Тоза кардани захираи китобхона аз адабиёти кӯхнашуда ва таҳи-яи аснод оид ба онҳо.

17. Идомаи кор дар фонди депозитарӣ.

18. Тартиб додани руйхати рӯзномаву маҷаллаҳо барои соли нав.

19. Гузаронидани хулосаи библиографии китобҳои тозанаشر бо кормандони китобхона.

20. Таҳияи феҳристи электронӣ.

21. Расондани ёрии методӣ ба китобдорони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

22. Ҷоннок намудани хадамоти китобдорӣ дар байни хонадағони синни томактабӣ. Ҳарчи бештар ҷалб намудани тарбиягирандагони кӯдакистонҳои шаҳри

Душанбе ба китобхона ва расонидани ёри методию амалӣ ба ин муассисаҳо.

23. Муайян кардани талаботи хонандагон нисбат ба осори чопӣ ва дигар маводи иттилоотӣ.

24. Айёми таътили тобистона дар лагерҳои истироҳатӣ таъсис додани «Китобхонаи сайёр».

25. Ҳамкорӣ бо шӯъбаҳои дигари китобхона бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ ва ҷашнвораҳо доир намудани чорабиниҳои гуногуни оммавӣ.

26. Беҳтар намудани самтҳои асосии фаъолияти китобхона барои дар рӯҳияи созандагӣ, худшиносиву ифтихори миллӣ, ваҳдату ягонагӣ, пос доштани муқаддасоти Ватан, эҳтироми суннату оинҳои милливу умумибашарӣ тарбия намудани насли наврас.

27. Бо назардошти барномаҳои таълимии мактабҳои таълимоти ҳамагонӣ қўмак расонидан ба мактаббачагон, омўзгорон ва дигар роҳбарони хониш.

28. Созмон додани нуқтаҳои китобдихӣ дар литсей ва мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе.

29. Тоза кардани фонди китобии шӯъбаҳо аз китобҳои мазмунан кўҳнашуда.

30. Дар назди шӯъбаҳо таъсис додани дастгоҳи маълумотдиҳию библиографӣ.

31. Ҳамкорӣ бо китобдорони мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе бахшида ба санаҳои муҳими таърихӣ ва ҷашнвораҳо доир намудани чорабиниҳои гуногуни оммавӣ

32. Тақсими рӯйхати тавсиявии «Китобҳои нав» ба муассисаҳои таълимии шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ

33. Кор бо хонандагони қарздор.

34. Баргузор намудани мизҳои мудаввар, ки ба санаҳои муҳими фарҳангии таърихӣ бахшида шудаанд.

35. Таҳияи нақшаи чорабиниҳои китобхона бахшида ба 20-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли маориф ва фарҳанги техникӣ, рӯзи китоби тоҷик, рӯзи Рӯдакӣ ва Рӯзи дониш.

36. Тарғиби таҷрибаи пешқадами китобдории китобхонаҳои бачагонаю мактабии ҷумҳурӣ тавассути расонидани ёрии методӣ.

37. Тарғиби фаъолияти қорӣ китобхона тавассути воситаҳои ахбори умум ва нашрияҳои ҷопию электронӣ.

38. Таҳияи дастурҳои библиографӣ ва методӣ дар шакли ҷопӣ ва электронӣ.

39. Бо таҷҳизоти замонавӣ ҷиҳозонидани китобхона.

40. Ҷобачогузории таҷҳизоти китобхона.

41. Таъмири нашрҳои ҷопӣ ва бинои китобхона.

42. Баргузории фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон».

43. Тарғиби китоб тавассути тақсимоти рӯйхати тавсиявӣ.

44. Тарғиби таҷрибаи пешқадами китобдории китобхонаҳои бачагонаю мактабии ҷумҳурӣ тавассути семинар.

45. Фиристонидани кормандон ба курсҳои тақмили ихтисос.

46. Баргузории ҳашари умумӣ дар худуди Китобхона.

47. Мувофиқ намудани фаъолияти китобхона ба шароити талаботи иқтисодӣ бозорӣ (вориди китоб, баргузории чорабиниҳо).

48. Зиёд намудани кадрҳои баландихтисос ва баланд бардоштани савияи дониши касбии кормандон.

49. Баланд бардоштани савияи дониши таҷрибаомӯзон.

50. Кор бо истироҳаткунандагони истироҳатгоҳҳои беруназшаҳрӣ ва майдончаҳои солимгардонии назди мактабҳо.

51. Бо ҳамкориҳои Ассотсиатсияи кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додани рӯзномаи таҳассусии «Роҳнамои дониш».

52. Ворид намудани китоб ба китобхона аз тарафи шахсони алоҳида ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ.

53. Иҷроиши дастуру супоришҳои Ҳукумат ва Сардори давлат (ҷамъоварии китоб аз аҳоли, кӯмак ба зарардидагони офати табиӣ дар шаҳри Кӯлоб ва кормандони НБО-Роғун).

54. Тақмили феҳристу картотекаҳои китобхона дар шакли чопӣ ва электронӣ.

Баҳшида ба 15-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар китобхона «Маркази иттилоотии кўдакону наврасон» таъсис дода шуд, ки он дорои таҷҳизоти техникӣ: компютер, принтер, сканер, телефон, факс ва пайвастиҳои ба шабакаи Интернет, инчунин 1604 нусха луғату қомусномаҳо, аз ҷумла 264 нусха ба забони тоҷикӣ, 3 нусха ба забони ўзбекӣ ва 1337 нусха ба забони русӣ.

Яке аз дастовардҳои китобхона тай чанд соли охир ин созмон додани саҳифа (Веб сайт) дар шабакаи байналмилалии Интернет www.kdbj-mirshakar.tj мебошад, ки дар саҳифаи мазкур дар бораи Китобхона маълумоти пурра ҷой дода шудааст.

Танҳо дар соли 2010 кормандони китобхона ба 4506 хонанда хизмат расонидаанд, ки онҳо ба китобхона 19109 маротиба ташриф оварда 18141 нусха китоб гирифтаанд.

Солҳои истиқлолият ба Китобхона 29685 нусха китоб ворид гардидааст, ки аз он 10826 нусхааш ба забони тоҷикӣ мебошад. Айни ҳол дар маҳзани китобхона 98 460 нусха китоб, 14796 нусха бо забонҳои тоҷикӣ, 82464 нусха бо забони русӣ, 549 нусха бо забони ўзбекӣ, 545 нусха бо забони форсӣ ва 106 нусха бо забони олмонию англисӣ маҳфуз аст. Инчунин 88 нусха китобҳои электронӣ ва 52 нусха китобҳои гўё барои қонеъ гардонидани талаботи хонандагон мавриди истифода қарор доранд.

Раёсати Китобхона дар беҳтар намудани шароити кори китобхона ва таъмини китобхона бо кадрҳои тахассусӣ, фарогирии кормандон бо омӯзиши мутахассисӣ мусоидат намудааст. Айни ҳол дар китобхона 27 корманд фаъолият доранд, ки аз ин шумора 15 нафар маълумоти олий доранд.

Илова бар ин соли 2010 Китобхона пурра аз таъмири капиталӣ бароварда шуда, барои он таҷҳизотҳои замонавӣ харидорӣ гардид. Китобхона пурра бо техникаву технологияи муосир мучаҳҳаз мебошад.

Китобхона ҳамчун маркази илмӣ-методӣ барои ҳамасола аз рӯи нақша ба тамоми шаҳру навоҳӣ сафар намуда, ба китобдорон ёри амалию методӣ мерасонад.

Роҳбарони мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳоро зарур аст, ки дар шаҳру ноҳия низ дар бунёди чунин китобхона саҳмгузор бошанд.

*Бўриев Қ.Б.,
номзади илмҳои таърих*

Ба муҳаққиқи ҷавон оид ба сарчашмаҳои соҳаи китобдорӣ

Мақсад аз таҳияи маводи мазкур манзури муҳаққиқи ҷавон гардонидани иттилоот оид ба устодон ва олимони варзидаи соҳаи китобдорист. Осори илмию амалии онҳо руидаи имрӯзаи соҳаро таъмин намуда, заминаи бозғошти модар таҳқиқи масоили мубрами фардои соҳа маҳсуб меёбанд. Аз ин рӯ, ошноӣ бо олимони ва намунаҳои осори онҳо барои мутахассисони ҷавон аз манфиат холи нест. Мавқеъ ва ҷойгоҳи мутахассисони Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, хусусан фаъолияти пурмахсули ходимони илмию ишғоли китобиносии, китобхонаиносии ва библиографиносии дар самти таҳқиқ, таҳия, нашр ва манзури мутахассисини соҳа намудани маводҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, таълимию методӣ, дастурамалҳо, стандартҳои таълимӣ, консепсияю барномаҳо, сценарияи баргузорию чорабиниҳо назаррас аст. Натиҷаи заҳмати онҳо дар шакли монографияҳои илмӣ, маҷмӯаҳо, ҷузъҳои мақолаҳо дар саҳифаи маҷаллаҳои илмӣ ва илмӣ-оммавӣ дастраси хонандагонӣ бешумор гаштааст.

Имрӯз фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дигаргуниҳои зиёд, таҳаввулотҳои муҳими илмию техникаи охири садаи XX ва аввали садаи XXI-ро дар соҳа ҷорӣ намуда, тағйиротҳои куллие ба ҳаёти ҷумҳурии мо ворид месозад ва дар оянда низ ин корро давом хоҳад дод. Дар тӯли 20 соли охир намудҳои гуногуни техникаи китобхонавӣ ва иттилоърасонӣ

такмил ёфта, дар фаъолияти китобдорию иттилоотӣ мавриди истифодаи қарор гирифт ва кори садҳо китобдорону кормандони соҳаи иттилоотро осон намуд. Имрӯз як китобдор ва ё корманди соҳаи иттилоот метавонад ба садҳо муштариён, мустақиман ва ё ғайримустақим иттилооти заруриро тавассути шабакаҳои гуногуни хадамотӣ интиқол диҳад. Муштариён метавонанд бе мамониат шаб ё рӯз аз бойгонӣ ё захираи электрони китобхона ва марказҳои иттилоотӣ истифода баранд. Китобхонаҳои электронӣ ва виртуалӣ амри воқеъ гардидаанд. Аз ин рӯ, ба омодамоии мутахассисони соҳибмаълумот зарурат пайдо шуда, кормандони соҳа ба бозомӯзии кулӣ эҳтиёҷ доранд. Тахассусҳое, ки имрӯз дар факултаи китобдории Донишқадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода таълим дода мешаванд, таҷдиди назар мецоҳанд. Имрӯз барномаҳо ва фанҳое бояд мавриди омӯзиш қарор гиранд, ки ба талаботи ҷомеаи ҷаҳонӣ мутобиқ ва ҳамоҳанг бошанд. Барои ин, пеш аз ҳама, омӯзгорони факултаи китобдорӣ ба курсҳои такмили ихтисоси муаллимон фиристода шаванд ва баъди бозгашт, имконияти ҷоринамоии фанҳои омӯхташонро фароҳам оваранд. Мутахассисони ҷавоне, ки барои омӯзиш ба берун аз ҷумҳур фиристода мешаванд, аз рӯи эҳтиёҷоти корхонаҳо ё муассисаҳо ва бо дастгирии молику маънавии онҳо дар бахшҳои ба онҳо зарур омӯзонанда шаванд. Имрӯз танҳо соҳиби маълумоти олий гардидан

замонавияти худро гум кардааст ва ба ҷои он мутахассиси касбу кори мушаххас ва ба корфармо мувофиқ рӯи кор омадааст. Имрӯзҳо Вазорати фарҳанг ва дигар вазорату идораҳо ҷавонони лаёқатмандро ба хориҷа баҳри гирифтани маълумоти касбии олий мефиристанд, аммо на ҳама мутмаъинанд, ки он ҷавонони соҳибкасб ба ватан бармегарданд ва агар баргарданд оё бо ҷойи кори ба онҳо созгор таъмин мегарданд? Омодаҳои мутахассисони соҳаи китобдорӣ аз аввал то ба имрӯз монеаҳои зиёдеро паси сар намояд ҳам, аммо беш аз пеш шумораи ин монеаҳо коҳиш намеёбад, балки афзун мегардад. Мисоли равшани он ҷавони лаёқатманд баъди гирифтани маълумоти олий дар дуруҳаи интиҳоби зиндагӣ дармемонад. Аз як тараф оила ва аз тарафи дигар кори каммузӣ соҳае, ки дар омӯзиши он 5 соли ҳаёташро сарф намудааст. Ин интиҳоб аксар ба зарари соҳа ҳалли худро меёбад.

Аммо ба ҳамаи ин монеаҳо нигоҳ накарда, ҷавононе низ ҳастанд, ки мехоҳанд касби китобдориро рушд диҳанд ва дар ин самт саҳми худро гузоранд. Агарчанде имрӯзҳо онҳо ангуштшуморанд, бо вучуди он ранҷи миёншикане баҳри рушди соҳа менамоянд ва туфайли заҳмати содиқонаи онҳо соҳа инкишоф меёбад ва ба талаботи имрӯзаи ҷомеа ҷавобгӯ мебошад.

Осори гаранбаҳое, ки аз олимони шинохтаи соҳа то ба имрӯз мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтааст, аксаран таҳқиқотҳои муҳим ба забони рӯсӣ ва қисман ба

забони тоҷикӣ дастраси мо гаштааст. Аммо барои тадқиқотчи чавон дар шакли дастачамъи дастраснамоии он мушкил аст, бахусус дар замони мо, ки бештарини ин сарчашмаҳо дар ҷойҳои гуногун ва дар шаклҳои гуногун нигоҳ дошта мешаванд. Мақсади таҳқиқоти мо то андозае осон намудани кори пажӯҳандагони чавони соҳаи китобдорӣ ва хусусан омӯзгорону донишҷӯёни факултаи китобдорист. Пеш аз он ки ба таҳқиқи сарчашмаҳо бипардозем, ба тамоми олимони шинохтаи соҳа хусусан шодравон Р. Шарофзода, А. Раҳимов ва Ҷ. Шерматов, ки дар сарғаҳи ташаккули соҳаи китобдорӣ тоҷик қарор дошта, осори ғание боқӣ гузоштаанд. Ба доктори илмҳои педагогӣ С. Сулаймонӣ, доктори илмҳои таърих С. Муҳиддинов, номзадҳои илмҳои педагогӣ Ш. Тошев, С. Шосаидов, Б. Холов, Қ. Авғонов ва дигарон миннатдорӣ бепоёни худро баён менамоем, ки дар рӯзҳои барои ҷумҳурии душвор содиқона паи таҳқиқот барои мо осори ғанию пурмӯхтавое гузоштаанд ва имрӯзҳо гузошта истодаанд.

Осори таҳқиқотӣ, хусусан маводи таълимӣ, яке аз ҷанбаҳои муҳими рушди соҳа ва оморонамоии мутахассисон маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, пеш аз ҳама, тавачҷӯҳ ба пайдоиши ин осор менамоем. Дар аввал хотирнишон менамоем, ки кулли мутахассисони китодорӣ дар шаҳрҳои Маскав ва Ленинград (Санкт-Петербург имрӯза), ки мактабҳои бузурги китобдорӣ даврони Шӯравӣ ва Федератсияи Русияро ташкил медоданд, дифои рисола намудаанд. Пеш аз ҳама,

асосгузори назарияи библиографияи тоҷик ба истилоҳи дигар “Падари библиографияи тоҷик” Раҳимҷон Шарофзода⁴ соли 1971 оид ба мавзӯи «Баъзе масъалаҳои инкишофи библиографияи миллии адабӣ дар ҷамоҳири Осиёи Марказӣ» рисолаи номзадӣ дифоъ мекунад. Сипас, Абдурахим Раҳимов дар соли 1982 оид ба мавзӯи “Системаи ахбори библиографӣ ба ёрии инкишофи илмҳои ҷамъияти дар Тоҷикистон” ва соли 1984 Сафар Сулаймонӣ дар мавзӯи “Хадамоти китобдорӣ ба аҳолии ноҳияҳои баландкӯҳи Иттиҳоди Шӯравӣ: Масоили созишдиҳӣ дар мисоли ҶШС Тоҷикистон” рисолаҳои номзодии худро дифоъ менамоянд. Албатта, кӯшишҳои олимони мо дар ҷодаи рушду нумӯъ бахшидани соҳа, танҳо бо дифоъи рисолаҳо хотима наёфта, инчунин дар пайдоиши осори ғании соҳавӣ саҳм гузоштаанд⁵. Онҳо ҳамчун муҳаррики

⁴ Беш аз 300 мақола, очерку ҳикояҳо ва бист китобу рисолаҳои ӯ ба таъб расидаанд. Аз ҷумла, «Библиографияи адабии тоҷик» (Китоби дарсӣ, 1988), «Ибни Сино ва библиографияи тоҷик» (1990, ба забони русӣ), «Садриддин Айни аз дидгоҳи библиографияи адабӣ: Хулосаи системаи ахбор» (1992), «Китобхонаи миллии Тоҷикистон: Ақоиди асосӣ» (1992), «Таърихи номаҳои Аҷам. Дарснома» (1997; 2010), «Ганҷа ва Қурушани қадим. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна» (2002), «Қиссаи ниғори миной» (2003) номгӯи таълифоти асосиаш мебошад. Номбурда, ҳамчунин, дар ҷодаи ҳикоянависӣ ҳам қомеъ шудааст. Дар матбуоти даврии ҷумҳури ҳикояташ аз қабиле «Савганд ба Авасто», «Артанг», «Фармони хирад», «Шабехун», «Атоса», «Поёни як баҳ», «Анахарсис» ва ғайра нашр гардидаанд.

⁵ Нисбат ба эҷодиёт ва фаъолияти олимони маъруф Раҳимҷони Шарофзода. (Китобномаи шарҳиҳолии). – Душанбе: Эҷод, 2005. – 76 с.; Раҳимов А.: Олим, китобшиносу библиограф ва омӯзгор: феҳристи асару мақолаҳои Раҳимов Абдурахим. – Душанбе, 1997. – С. 3-8; Родмарде дар фазои фарҳанг (маҷмуаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳолии Раҳимов А.Х.). – Душанбе: Санавдвора, 2001. – 96 с.; Сулаймонӣ С.: Рачабов Ҷ., Камолзода С. Китобшиносии осори Сафар Сулаймонӣ. – Душанбе, 2008. – 208 с.

пурқудрате илми китобдориро ба авчи олии он расониданд, ки захматҳои онҳо натиҷаи пайдоиши мактаби китобдории тоҷик ва олимону муҳаққиқони оянда гардид. Минбаъд олимони ҷавон рисолаҳои номзадии худро барои дифоъ пешниҳод менамуданд, ки онҳо шогирдони ин олимони бузург буданд. Муҳаққиқони ҷавон Шерматов Ҷ., Тошев Ш.К., Шосаидов С.Ҳ., Шораҳматов З., Муҳиддинов С.Р., Холов Б.С. охири солҳои 80-уми ва аввали солҳои 90-уми асри XX рисолаҳои худро дифоъ намуда, ба Тоҷикистон баргаштанд. Яке аз шогирдони А. Раҳимов Ф. Ёров рисолаи номзадии худро дар Донишгоҳи давлатии фарҳанг ва санъати Маскав (МГУКИ) ва шогирди дигари ӯ Авғонов Қ. дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи Садриддин Айни бо муваффақият дифоъ менамоянд. Сипас бо сабабҳои гуногун олимони ҷавони мо ба Маскав ва марказҳои илмии берун аз ҷумҳури имконияти ба аспирантура дохил шудан пайдо накарда, дар Академияҳои илмҳои Тоҷикистон АИ ҶТ, АТП ҶТ ба ҳайси унвонҷӯ ва навиштани рисолаҳо оғоз намуданд. Дар тайёрнамоии ин рисолаҳо саҳми Раҳимов А., Муҳиддинов С., Тошев Ш. ва Шосаидов С. бисёр назаррас аст. Қайд кардан лозим аст, ки саҳми А. Раҳимов ва Ш. Тошев дар таҳқиқ ва дифои рисолаи Бӯриев Қ.Б. бисёр бузург аст. Номбурда соли 2001 дар мавзӯи “Библиографияи кишоварзии халқи тоҷик: аз давраи пайдоиш то миёнаи асри XIX” рисолаи номзадиро дифоъ намуда, номзади илмҳои таърих

гардид. Шогирдони олими шинохта, доктори илмҳои педагогӣ С. Сулаймонӣ: С. Камолзода дар соли 2010 оид ба мавзӯи «Детские и школьные библиотеки в системе образовательных учреждений Таджикистана: история, состояние и проблемы развития», рисолаи номзадро дифоъ намуда, номзади илмҳои педагогӣ гардид, ки саҳми С. Шосаидов ҳамчун аппонент дар таҳким ва дифоъи рисолаи мазкур бузург аст. Имрӯзҳо шогирди доктори илмҳои таърих, С. Муҳиддинов: Мамадазимова М. мавзӯи илми «Таърихи ҷаҳони Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро мариди таҳқиқ ва омӯзиш қарор додааст. Самтҳои гуногуни ҷаҳони китобдорӣ дар ҷумҳурии мо имрӯз мавриди баҳрабардорӣ ва омӯзиш таҳқиқ қарор нагирифтаанд. Аз ин рӯ, барои муҳаққиқони ҷавони имрӯза майдони васеи корзор муҳайёст. Онҳо метавонанд аз дастовардҳои имрӯзаи соҳаи китобдорӣ пурра баҳраманда гашта, онро дар самтҳои гуногун ва мавзӯҳои мушаххас мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор диҳанд. Мақсади мо ба мутахассиси ҷавон ҳадалимкон пешниҳод намудани сарчашмаҳои, ки тавассути омӯзиши дақиқи онҳо роҳи дурусти таҳқиқоти худро муайян намудан аст.

Шиносоиро аз асарҳои илмию таълимии соҳа бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ҳусни оғоз мебахшем. Мепардозем ба осори Р. Шарофзода. Соли 1981 аввалин барномаи таълимии мукамалро бо забони тоҷикӣ бо номи «Библиографияи адабии тоҷик» ва дар соли 1988 китоби дарсии «Библиографияи адабии тоҷик»-ро

манзури донишҷӯён менамояд. Дар соли 1991 монографияи “Авиценна и таджикская библиография”, соли 1992 “Китобхонаи миллии Тоҷикистон: Ақоиди асосӣ” ва ҳамон сол монографияи “Садриддин Айни аз дидгоҳи библиографияи адабӣ: Хулосаи ахбор”-ро манзури мутахассисон менамояд. Ҳамчунин соли 1993 барномаи дарсии “Таърихи номаҳои Аҷам” ва соли 1997 китоби дарсии “Таърихи номаҳои Аҷам”-ро барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ таълиф менамояд. Инчунин, муаллиф “Қиссаи нигори миной: Саёҳат ба Мисри Қадим” (2003), “Шӯҳрати ҷаҳонии “Шоҳнома” : Маводу тавсияҳо барои китобдорон” (2004), “Нашриёти “Маориф ва фарҳанг”: Тангнигошт” (2005), “Ориёиҳо” (2005), «Савганд ба Авасто», «Артанг», «Фармони хирад», «Шабехун», «Атоса», «Поёни як баҳс», «Анахарсис», «Тӯрон», «Пайсипар» ва ғайраро таҳия ва нашр намудаанд. Агарчанде ки баъзе аз асарҳои олим ба таърих бахшида шуда бошад ҳам вале дар маълумоти фаровон оид ба китобшиносӣ ва номашиносӣ низ инъикос гардидааст. Дар мақолаҳои илмии Раҳимҷон Шарофзода, ки зиёда аз 300 номгӯйро ташкил менамояд, пайдоиш ва рушди библиографияи тоҷикро пурра инъикос гардидаанд⁶.

⁶ Ба мисоли мақолаҳои “Таҷрибаи пешкадам ба ҳамаи китобхонаҳо” (1958), “Библиография ва матбуоти даврагӣ” (1964), “Дар хизмати меҳнаткашон” (1964), “Махзани илму хирад: Дар бораи Китобхонаи давлатии республикавии ба номи Фирдавӣ” (1964), “Нашри осори адиб” (1964), “Китобдорӣ кори сахл нест” (1965), “Состояние и некоторые проблемы развития таджикской научно-информационной литературной библиографии” (1970), “Роль русской литературной библиографии в развитие таджикской библиографии художественной библиографии и литературоведения” (1971),

Омӯзгори варзидаи соҳаи китобдорӣ И.А. Ҷӯраев солҳои зиёд роҳбарии факултаи китобдорӣ ДДСТ ба номи М. Турсунзодаро ба ўҳда дошт. Ў дар тайёрнамоии кадрҳо ва мутахассисони варзидаи соҳа саҳми назаррас дорад. Шогирдони ў имрӯзҳо ба қуллаҳои баланди илмӣ расидаанд ва аз устод бо эҳтироми хоса суҳан мегӯянд. Аз осори ў, “Сайре дар

“Библиография тавсиявии адабиёти бадеӣ дар фаъолияти Китобхонаи давлатии республикавии ба номи Фирдавсӣ”, “Вопросы развития таджикской национальной библиографии”, “Наши асарҳои адабӣ-танқидӣ ва адабиётшиносии тоҷик” (1973), “Ба ёрии олимони (тақриз)”, “Назаре ба библиографиюносии тоҷик”, “Садриддин Айний дар бораи китобхонаҳо” (1977), “Библиография” (1978), “Садриддин Айний библиограф”, “Тавсиф ва мулоҳизаҳо оид ба тавсифнависи адабиёти тоҷик” (1981), “Библиографияи кишваршиносии тоҷик: Вазъ ва роҳҳои инкишоф” (1989), “Аввалин кӯҳнакитоби Аҷам. Ё сайре ба гузашти хат ва пайдоиши он”, “Китоб ва фарҳанг: Оғози ҳамкорӣ”, “Мешсор: Сафҳае аз таърихи китоб”, “Нигоҳе ба таърихи китоби Аҷам” (1990), “Асрори хати миной”, “Баёз”, “Девон”, “Ном-(ак)-китоб-нома: Аз таърих китоби тоҷик”, “Сифр” (1991), “Бар айвонҳои нақши авранги мост”, “Кӯшиширо майдон фарох аст: аз таърихи китобҳои минёгури”, “Нахустгӯзони мисриён”, “Номи мо зи шӯхрати мо”, “Пеш аз ману ту”, “Хираду дониш шуд обод аз ў” (1992), “Агар сарришта пайдо шавад”, “Ба сӯи низоми тозаи китобшиносии тоҷик”, “Китобхонаи ба номи Фирдавсӣ ва се ҷанбаи китобшиносии он”, “Лавҳу тӯмори заррини Эрони Қадим: Нигори Эрони Бостон. “Хатти оромӣ”, “Санғнабиштаҳо”, “Биомаду биофард Устув Занд”, “Авасто ва фарҳанги эронӣ”, “Ҳосили газанди Искандар”, “Ганҷина”, “Ибтидои радабанди ва феҳристанависӣ”, “Маводи хаттии эронӣ”, “Сухане ҷанд аз лавҳу китоби Аҷам” (1993), “Информационная культура древнего Ирана” (1994), “Ибни Сино-китобшинос”, “Китобшиносии адабии тоҷик: Ибтидои созмонӣ ва зинаҳои инкишоф” (1996), “Чашмаҳои маърифат”, “Чунон хон, к-он чи мехонӣ, бидонӣ” (1997), “Нигоҳе ба наши номаҳо: Аз таърихи мардумони эронинаҷод” (1998), “Хранилище мудрости”, “Бузургии неъмат аз Оли Сомон буд” (1999), “Номаҳои суғдӣ” (2000), “Қиртос”, “Турон”, “Бозёфт аз харобаҳои Намруд” (2003), “Таъсири ниҳодҳои солҳои шаст”, “Фарҳанг ва китобшиносӣ” (2004), “Одаи аз китоб бузург шавад” (2005) ва ғайраҳо, ки рӯйхати онҳо дар нишондихандаи шарҳиҳои устод пурра оварда шудаанд.

олами китоб”⁷ ва барномаву дастурамалҳои зиёдеро номбар намудан мумкин аст.

Ливои илми китобшиносиро ҳамчунин шогирди Р. Шарофзода, профессор А.Х. Раҳимов баланд афрохтааст. Рисолаи номзадиро устод А. Раҳимов соли 1982 оид ба мавзӯи “Системаи ахбори библиографӣ ба ёриии инкишофи илмҳои ҷамъияти дар Тоҷикистон” дифоъ намуда, шогирдони зиёде дар соҳаи китобдорӣ тайёр намудаанд. Аксарияти дорандагони дараҷаҳои илмӣ ва касбӣ, ки бевосита шогирдонаш буданд, аз ӯ ба некӣ ёд менамоянд. Оид ба ҳаёт ва фаъолияти илмию эҷодии шодравон А. Раҳимов шогирди ӯ, Қ. Авғонов маҷмӯаи мақолаҳоро мураттаб ва нашр менамояд, ки дар он олимони шинохтаи соҳаи фарҳанг аз лаҳзаҳои ҳаёт, фаъолият ва эҷодиёти ӯ ёдовар гаштаанд⁸. Аз ҷумла дар он омадааст, ки “Абдурахим Ҳамроевич Раҳимов як олими тавоно, муҳаққиқи пуртаҷриба, омӯзгори соҳибистеъдод ва шахсияти нотақрори соҳаи фарҳанги мамлакат буд”⁹. Аз номгӯи осор: “Назаре ба фаъолияти шӯъбаи ахбороти илмии Китобхонаи Академияи фанҳои Тоҷикистон”¹⁰ (1977), “Библиотечно-

⁷ Ҷӯраев И.А. Сайре дар олами китоб/ Зери назар ва виростории С. Сулаймонӣ. – Душанбе: Амри илм, 1996. – 58 с.

⁸ Родмарде дар фарози фарҳанг: Маҷмӯаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳои роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти шодравон А.Х. Раҳимов/Мураттиб Қ.Ф. Авғонов, зери назари К. Олимов, мух. Ш. Тошев. – Душанбе: Санадвора, 2001. – 96 с.

⁹ Фаттоев С., Абдурахмонов Б. Фидоии ҷабҳаи фарҳанг//Родмарде дар фарози фарҳанг: Маҷмӯаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳои роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти шодравон А.Х. Раҳимов. – Душанбе: Санадвора, 2001. – С. 5.

¹⁰ Раҳимов А. Назаре ба фаъолияти шӯъбаи ахбороти илмии Китобхонаи Академияи фанҳои Тоҷикистон// Китобшиносӣ ва библиографияи

библиографическая пропаганда произведений Абуали ибн Сина”¹¹ (1981), “К вопросу о периодизации истории библиографической информации в Таджикистане”¹² (1983), “Китобхонаи ба номи А. Фирдавси маркази ахбороти библиографӣ оид ба маданият ва санъати Тоҷикистон”¹³ (1983), “Таҳкурсии ташаккули ахбори библиографӣ”¹⁴ (1986), “Проблемы библиографирования таджикско-персидской рукописной книги. Состояние и пути оптимизации” (1986)¹⁵, “Китоби қаламӣ ҳамчун объекти фаъолияти библиографӣ” (1989)¹⁶, “Библиотечное дело в

Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо/Муҳаррир Р. Шарофов. – Душанбе, 1977. – С. 97 – 108.

¹¹ Рахимов А. Библиотечно-библиографическая пропаганда произведений Абуали ибн Сина// Издание АН Тадж. ССР. Отд. Общ. Наук. – 1981. - №1. – С. 105 – 110.

¹² Рахимов А. К вопросу о периодизации истории библиографической информации в Таджикистане// Библиотеке имени Фирдоусы 50 лет: Сб. Статей/Сост. Л.Г. Козырева. – Душанбе: Ирфон, 1983. – С. 116 – 127.

¹³ Рахимов А. Китобхонаи ба номи А. Фирдавси маркази ахбороти библиографӣ оид ба маданият ва санъати Тоҷикистон// Китобхонаи ба номи Фирдавси – 50 сола: Маҷмӯаи мақолаҳо/ Мураттиб Л.Г. Козырева. - Душанбе: Ирфон, 1983. – С. 104 – 110.

¹⁴ Рахимов А. Таҳкурсии ташаккули ахбори библиографӣ// Проблемаҳои ташкилнамои ва баландгардонии самаранокии хизмати китобхонавию библиографӣ ба аҳолии Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо. - Душанбе, 1986. – С. 50 – 64.

¹⁵ Рахимов А. Проблемы библиографирования таджикско-персидской рукописной книги. Состояние и пути оптимизации// Проблемы организации и повышения эффективности библиотечно-библиографического обслуживания населения Таджикистана: Сб. статей. - Душанбе, 1986. – С. 5 – 35.

¹⁶ Рахимов А. Китоби қаламӣ ҳамчун объекти фаъолияти библиографӣ// Проблемаҳо ва пешомадҳои таъмини ахборотию библиографии иқтисодиёт ва маданияти Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо/ Мураттиб Л.Г. Козырева. - Душанбе, 1989. – С. 71 – 84.

Таджикской ССР: Итоги и проблемы развития” (1989)¹⁷, “Состояние библиотечного дела в Таджикистане и пути её оптимизации” (1989)¹⁸, “Андешаҳо перомуни китобу китобхона” (1993)¹⁹ ва зиёда аз 42 мақолаҳо, 20 фишурдаи гузоришҳои илмӣ ва тақризҳо, 20 асарҳои таҳриркарда ва зиёда аз 20 тарҷума ва ба ақидаи шогирди бовафоӣ ӯ, Қ.Ф. Авғонов зиёда аз 122 мавод²⁰ аз устоди зиндаёд боқӣ мондааст.

Намояндаи дигари мактаби китобдорӣ С. Сулаймонӣ аз устодон ва ҳамкасбони худ бо шумораи осори таҳиянамуда ва дараҷаи илмӣ хело ҳам пештар рафтааст. Ӯ дар як муддати на он қадар тӯлонӣ тавонистааст, ки рисолаи номзадиро дар мавзӯи “Хадамоти китобдорӣ ба аҳолии ноҳияҳои баландкӯҳи Иттиҳоди Шӯравӣ: Масоили созмондиҳӣ дар мисоли ҶШС Тоҷикистон” (1984) ва рисолаи докториро дар мавзӯи “Дирӯз ва имрӯзи китобдорони Ирон” (1995) бомуваффақият дифоъ намояд. Ба қалами ӯ зиёда аз 500 корҳои илмӣ таалуқ дорад, ки қисми зиёди он ба соҳаи

¹⁷ Рахимов А. Библиотечное дело в Таджикской ССР: Итоги и проблемы развития//Развитие библиотечной теории и практики на современном этапе: Межвузовский сборник научных трудов. – М., 1989. – С. 103 – 110.

¹⁸ Рахимов А. Состояние библиотечного дела в Таджикистане и пути её оптимизации// Проблемы и перспективы информационно-библиографического обеспечения экономики и культуры Таджикистана: Сб. статей/ Сост. Л.Г. Козырева. - Душанбе, 1989. – С. 24 - 41.

¹⁹ Рахимов А. Андешаҳо перомуни китобу китобхона// Китобхонаи миллии Тоҷикистон: Чашнома/ Таҳия ва виростории Р. Шарофзода. - Душанбе, 1993. – С. 32 - 40.

²⁰ Родмарде дар фарози фарҳанг: мачмӯаи мақолаҳо ва китобномаи шарҳиҳои роҷеъ ба ҳаёт ва фаъолияти шодравон А.Х. Раҳимов/Мураттиб Қ.Ф. Авғонов, зери назари К. Олимов, муҳ. Ш. Тошев. – Душанбе: Санавдвора, 2001. – 96 с. Ниг. ба сах. 81- 91.

китобдорӣ мансуб аст. Тамоми маҳсулоти эҷодии устод дар дастури шарҳиҳолии ӯ таҳти сарлавҳаи “Китобшиносии осори Сафар Сулаймонӣ”²¹ се маротиба манзури хонандагон ва ҳаводорон гаштааст. Аз осори ӯ намунаҳои ҷудогоноро манзури тадқиқотчиёни ҷавон менамоем. Монографияи аввалини ӯ бо номи “Умури китобдорӣ дар Ҷумҳурии Демократии Афғонистон” (1987), монографияи дигар “Китобдории ҷаҳони саввуми Шарқ” (1989), “Дирӯз ва имрӯзи китобдории Ирон” ва ғайраҳо ба таъъ расида, маҷмӯаҳои “Библиографиносии Тоҷикистон”, “Китобхонашиносӣ, Библиография, Таърихи китоби тоҷик”, “Нақши китоб дар эҳёи тамаддуни Шарқ ва масоили китобшиносӣҳои нусахи хаттӣ”²², ташкилкунандаи “Китоб ва эҳёи тамаддуни Шарқ: Дирӯз ва имрӯз” (1990), китобҳои дарсии “Китобхонашиносии умумӣ”²³, “Менечменти фаъолиятҳои китобдорӣ ва иттилоърасонӣ”²⁴,

²¹ Китобшиносии осори Сафар Сулаймонӣ/Мураттиб ва муҳаррир С. Камолзода. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 193 с.; Раҷабов Ҷ., Камолзода С. Китобшиносии осори Сафар Сулаймонӣ/Муҳаррир Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 206 с.; Сафар Сулаймонӣ. Китобномаи шарҳиҳолии/муаллифи мақолаи муқаддимаӣ ва мураттиб Ш. Тошев. – Душанбе: Амри илм, 1996 – 55 с.

²² Нақши китоб дар эҳёи тамаддуни Шарқ ва масоили китобшиносӣҳои нусахи хаттӣ: Маҷмӯаи мақолати конфронси байналмилалӣ/Мурат. Ва муҳар. С. Сулаймонӣ., О. Аминов. – Душанбе: пажӯҳишгоҳи фарҳанг ва иттилоот, 2004. – 136 с.

²³ Сулаймонӣ С. Китобхонашиносии умумӣ: Дарснома барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ. – Душанбе: Маориф, 1998. – 141 с.; Сулаймонӣ С. Китобхонашиносии умумӣ: Дарснома барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ./Нашри 2. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 160 с.

²⁴ Сулаймонӣ С. Шерматов Ҷ. **Менечменти фаъолиятҳои китобдорӣ ва иттилоърасонӣ.** – Душанбе: Ирфон, 2008. – 168 с.

“Услубҳои китобдорӣ ва иттилоотии тарғиби китоб”²⁵, “Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон”²⁶, “Китобхонаҳои электронӣ”²⁷ ва ғайраҳоро дар ҳаммуаллифӣ ва ба танҳои ба таърих расонидааст. Саҳми устод дар тайёрнамоии мутахассисини соҳаи китобдорӣ калон аст. Ӯ солҳои зиёд омӯзгори факултаи китобдорӣ ДДСТ ба номи Мирзо Турсунзода буд.

Устоди зиндаёд Ҷ. Шерматов яке аз шогирдони бовафои мактаби китобдорӣ тоҷик барои рушди нумӯи он заҳматҳои беандоза бузург намудааст. Ӯ баъди дифоъи рисолаи номзадӣ дар мавзӯи “Китобхонаҳои деҳот ҳамчун субъекти тарбияи ҳуқуқии ҷавонон” (1986) маҳсулоти ғание аз худ боқӣ гузоштааст. Осори²⁸ ӯ зиёда аз 140 маводи гуногунҷабҳаро фарогир буда, самти асосии осор ба соҳаи китобдорӣ тааллуқ дорад. Асарҳои ӯ “Муносибатҳои комплексӣ ба тарбияи ҳуқуқии ҷавонон: Маслиҳатҳои методӣ ба ёри китобхонаҳои оммавӣ”²⁹, “Тарбияи ҳуқуқии ҷавонони деҳот:

²⁵ Сулаймонӣ С. *Услубҳои китобдорӣ ва иттилоотии тарғиби китоб*. – Душанбе: Недра, 2008. – 156 с.

²⁶ Сулаймонӣ С., Шерматов Ҷ. *Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон*. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 160 с.

²⁷ Сулаймонӣ С. *Китобхонаҳои электронӣ/ Мухарири Ҷ. Шерматов*. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 150 с.

²⁸ Ҷелмат Шерматов: *Китобномаи шарҳиҳои/Мураттиб ва муаллифи мақолаи муқаддимаӣ Ш. Тошев*. – Душанбе: Эҷод, 2009. – 68 с. Ниг. ба сах. 21 – 51.

²⁹ Шерматов Ҷ. *Муносибатҳои комплексӣ ба тарбияи ҳуқуқии ҷавонон: Маслиҳатҳои методӣ ба ёри китобхонаҳои оммавӣ*. – Душанбе: КД ба номи А. Фирдавӣ, 1983. – 23 с.

Маслиҳатҳои методӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ³⁰, “Кор бо хонандагон”³¹, маҷмӯаҳои илмии “Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби он: Маҷмӯаи мақолоти мизи мудаввар. – Душанбе, 20 ноябри соли 2007”³², инчунин, муҳаррири масъули маҷаллаи илмии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот “Паёмномаи фарҳанг”-и солҳои 2007-2008 буд. Ў дар ҳаммуалифӣ бо С. Сулаймонӣ китобҳои “Менеҷменти фаъолиятҳои китобдорӣ ва иттилоърасонӣ”³³, “Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон”³⁴, дар ҳамкорӣ бо С. Шосаидов “Менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ: Дастури методӣ-амалӣ”³⁵, “Менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ: Мақтуби методӣ”³⁶ ва ғайраҳоро таълиф, таҳия ва ё таҳрир намудааст. Ба ақидаи Ш.К. Тошев, “Тавассути мақолаҳои пурарзиши хеш дар саҳифаҳои нашрияҳои

³⁰ Шерматов Ҷ. Тарбияи ҳукукии ҷавонони дехот: Маслиҳатҳои методӣ ба ёрии китобхонаҳои оммавӣ– Душанбе: КД ба номи А. Фирдавсӣ, 1983. – 20 с.

³¹ Шерматов Ҷ. Кор бо хонандагон: Материалҳо доир ба машғулиятҳои семинари ва корҳои лабораторӣ/Муҳаррир А.Х. Раҳимов. – Душанбе, 1989. – 24 с.

³² Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: Дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби он: Маҷмӯаи мақолоти мизи мудаввар/Мураттиб Ҷ. Шерматов. – Душанбе, 20 ноябри соли 2007. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 144 с.

³³ Сулаймонӣ С. Шерматов Ҷ. **Менеҷменти фаъолиятҳои китобдорӣ ва иттилоърасонӣ.** – Душанбе: Ирфон, 2008. – 168 с.

³⁴ Сулаймонӣ С., Шерматов Ҷ. **Таърих, тамоюл ва рушди фаъолиятҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон.** – Душанбе: Ирфон, 2009. – 160 с.

³⁵ **Менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ: Дастури методӣ-амалӣ/Таҳияи С. Шосаидов ва Ш. Тошев, муҳаррир Ҷ. Шерматов.** – Душанбе: Эҷод, 2007. – 112 с.

³⁶ **Менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ: Мақтуби методӣ/Таҳияи Ҷ. Шерматов, мух. С. Шосаидов.** – Душанбе: Эҷод, 2008. – 28 с.

даврӣ ӯ роҷеъ ба масоили беҳдошти вазъи хадамоти китобдорӣ ба аҳолӣ, фароҳамовариҳои захираҳои китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти зарурӣ, тақмили мазмуну мундариҷа, васоити вазоиф ва усулу услуби раҳнамунӣ хониши хонандагон дар китобхона, омӯзишу қонеъгардонии рағбатҳои хонандагон, тарбияи маданияти хониш, ташаккули фарҳанги иттилоотӣ, баланд бардоштани сатҳи дониши тахассусии китобдорон, ҷоннок намудани сифату самарабахшии таълиму тарбияи мутахассисони ҷавон, мулоҳизаҳои ҷолиб баён кардааст”³⁷. Саҳми устод дар рушди соҳаи китобдорӣ ниҳоят бузург буд ва омӯзишу таҳқиқи осори ӯ барои мутахассисони ҷавон имконияти зиёде дар фаҳмишу рушди минбаъдаи соҳа муҳайё месозад.

Олими варзидаи соҳаи китобдорӣ С. Муҳиддинов, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ тоҷик мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузоштааст. Фаъолияти омӯзгорӣ ӯ аз соли 1985 дар ДДСТ ба номи М.Турсунзода ба сифати омӯзгори нимбағӣ ва минбаъд асосии кафедраҳои китобхонашиносӣ ва библиографишиносӣ шурӯъ шудааст. Солҳои 1990-1993 дар аспирантураи рӯзонаи Донишқадаи давлатии фарҳанги Маскав (ҳоло Донишгоҳи фарҳанг ва ҳунари Маскав) таҳсил намуда, ҳамзамон он ҷо ба сифати омӯзгор фаъолият намудааст.

³⁷ Тошев Ш. Номи нек давоми умр//Ҷелмат Шерматзода: Китобномаи шарҳиҳолӣ. – Душанбе: Эҷод, 2009. – С. 12.

Соли 1993 пеш аз мўҳлат дар мавзўи «Библиографинамоии минётурҳои форсӣ-тоҷикӣ: ҷанбаҳои фарҳангӣ - таърихӣ ва назарияи услубӣ» дар шаҳри Маскав рисолаи номзади дифоъ намуда, соҳиби унвони номзади илмҳои педагогӣ гардидаст. Ҳамзамон ба ӯ дипломи таҳассусии «омўзгор - муҳаққиқ» дода шудааст. Соли 1998 директори Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи А.Фирдавсӣ таъин гардид. Соли 2003 дар Шўрои диссертатсионии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А.Дониши АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзўи «Таърихнигории хунарӣ тасвирии халқи тоҷик (замони тоинқилобӣ)» рисолаи доктори дифоъ намуд ва ба унвони доктори илмҳои таърих шарафёб гардид. Осори ӯ зиёда аз 200 маводи гуногунро фаро гирифтааст. Аз ҷумла, «Тасвири библиографии миниатюраҳои форс-тоҷик»³⁸, «Библиографинамоии миниатюраи форсӣ-тоҷикӣ»³⁹, «Консепсияи инқишофи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ то соли 2010»⁴⁰, «Таърихи китобхонаҳои тоҷик дар асрҳои

³⁸ Библиографическое описание персидско-таджикской миниатюры / Под ред. д-ра пед. наук, проф. Ю.С.Зубова. – Душанбе, 1993. - 20 с.

³⁹ Библиографирование персидско-таджикской миниатюры (культурно-исторический и теоретико-методический аспекты): Автореф. дис. канд. пед. наук. - М., 1993.- 16 с.; Библиографирование персидско-таджикской миниатюры (культурно-исторический и теоретико-методический аспекты): Дис. канд. пед. наук. - М., 1993. - 186 с.; Персидско-таджикская миниатюра и принципы их библиографирования / Отв. ред. д-р ист. наук, засл. деятеля искусств РТ Л.Н. Додхудоевой. – Душанбе, 1999.- 178 с.

⁴⁰ Консепсияи инқишофи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ то соли 2010.- Душанбе, 2001.- 20 сах.

XI - XVI»⁴¹, инчунин барномаҳои «Библиография» ва «Бойгоншиносӣ»⁴² ва ғайраҳо дар бар мегирад.

Олими шинохтаи соҳаи китобдорӣ З. Шораҳматов, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ тоҷик мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузошта, солҳои зиёд роҳбарии кафедраи китобхонашиносии факултаи китобдорӣ ДДСТ ба номи М. Турсунзодаро ба ўҳда дошт. Мавсуф дар соли 1991 рисолаи номзадиро дар Донишкадаи давлатии фарҳанги Маскав дифоъ намуда, барои фаъолияти омўзгорӣ ба Тоҷикистон бармегардад. Бо кўшиши ў зиёда аз 50 мавод оид ба рушди китобдорӣ мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтааст. Аз ҷумла, “Худвижагии пурранамоии захоири китобҳои чандзабонии низоми китобхонаҳои деҳоти Тоҷикистон”⁴³, тарҷумаи китоби дарсии “Маҷмӯи

⁴¹ Таджикская библиотека в XI - ХУ1 веках.- Душанбе: Ирфон, 2005.- 48 с

⁴² Программа по дисциплине «Библиография» - Душанбе: РТСУ, 2009.- 32 с.;
Бойгоншиносӣ: Дастури таълими барои донишҷӯёни факултетҳои таърихи макотиби олий. - Душанбе: ДДОТ ба номи С.Айнӣ, 2009. - 52 саҳ. (дар ҳаммуаллифӣ).

⁴³ Шораҳматов З. Худвижагии пурранамоии захоири китобҳои чандзабонии низоми китобхонаҳои деҳоти Тоҷикистон// Китоб ва китобдорӣ дар фарҳанги мардумони эронӣ: Маҷмӯаи илмӣ/Муҳаррир С. Сулаймонӣ. – Душанбе, 1992. – С. 85 – 89; Шораҳматов З. Особенности формирования языкового состава фондов ЦБС сельской местности в условиях многонациональной республики – Таджикской ССР//Современные тенденции развития библиотечных фондов: Межвуз. сб. науч. тр./МГИК. Вып. 73. – М., 1987. – С. 75-84; Шораҳматов З. Проблемы организации и повышения эффективности библиотечно-библиографического обслуживания населения Таджикистана: Сб. статей/Гос. Б-ка Тадж. ССР им. А. Фирдоусы, ТГИИ им. М. Турсунзаде. – Душанбе, 1986. – С. 105-118.

китобхона”⁴⁴, “Хадамоти китобдории шаҳрвандони деҳоти РСС Тоҷикистон дар замони муосир”⁴⁵ ва дигар осори илмию амалии устод дастраси ҳамагон гаштаанд. Устод З. Шораҳматов барои рушди захираҳои китобхонавӣ ва тайёрнамоии мутахассисони соҳа хидматҳои бузург намудааст.

Олими варзидаи соҳаи китобдорӣ Ш. Комилзода (Тошев), яке аз дастпарварони аввалини мактаби китобдории тоҷик саҳми босазое дар рушд ва тақомули он гузоштааст. Ӯ ҳамчун мутахассиси варзида ва олими соҳибқалам дар вазифаҳои гуногуни давлативу ҷамъиятӣ фаъолият намуда, осори ғании таҳқиқотӣ дар самти назария ва амалияи библиографияи кӯдакон ва ҷавонон таҳия намудааст. Ӯ соли 1989 дар мавзӯи “Библиографияи тавсиявии адабӣ-бадеӣ ҳамчун воситаи тарбияи интернационалӣ ва ватандӯстии бачагон ва наврасон”⁴⁶ рисолаи нозадиро дифоъ менамояд. Осори ӯ аз дастури методи

⁴⁴ Столяров Ю.Н. Мачмуаи китобхона: Дарснома барои донишҷӯёни факултаи китобдорӣ/Аз русӣ тарҷумаи З. Шораҳматов. – Душанбе: Амри илм, 1996. – 328 с.

⁴⁵ Шораҳматов З. Библиотечное обслуживание сельского населения Таджикской ССР на современном этапе//Библиотечное строительство в СССР: Межвуз. сб. науч. тр./МГИК. Вып. 61. – М., 1984. – С. 83-89.

⁴⁶ Тошев Ш.К. Литературно-художественная рекомендательная библиография как средство интернационального и патриотического воспитания детей и подростков (На примере Тадж. ССР): Автореф. дисс. канд. пед. наук. – М.: МГИК, 1989. – 16 с.; Тошев Ш.К. Литературно-художественная рекомендательная библиография как средство интернационального и патриотического воспитания детей и подростков (На примере Тадж. ССР): Дисс. канд. пед. наук. – М.: МГИК, 1989. – 231 л. Дис. утв. 25 окт. 1989 г.

“Библиографикунонии адабиёти бачагона”⁴⁷ оғоз ёфта, зиёда аз 250⁴⁸ маводҳои гуногунро фаро мегирад. Мақолаҳои илмӣ, илмӣ-амалӣ ва оммавии устод дар маҷмӯаҳо, маҷаллаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва касбӣ борҳо инъикос ёфтаанд. Дар самти адабиёти таълимӣ аз тарафи устод китобҳои дарсӣ⁴⁹, барномаҳо ва мақолаҳо барои омӯзиши фан офарида шудаанд. Мақолаҳои “Китоб ва хонанда”, “Китоби зиндагӣ”, “Китобро чӣ тавр бояд интихоб кард?”, “Китобхонаи мактаб ва тарғиби китоб дар байни мактаббачагон”, “Ёриҳои библиографӣ ба маллимон”, “То интихоб осон шавад”, “Китоб ва хурдсолон” муҳаққиқи ҷавонро ба илми китобдорӣ кӯдакон ва наврасон ошно месозад. Ҳамзамон устод дар мақолаҳои таҳқиқотии “Фаъолияти нашри Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар”⁵⁰, “Услуби таҳияи китобномаҳо оид ба адабиёти кӯдакону наврасон”⁵¹, “Нашри адабиёт барои кӯдакон дар Тоҷикистон”⁵², “Нашри асарҳои

⁴⁷ Библиографикунонии адабиёти бачагона: Дастури методӣ/ Тарт. Ш.К. Тошев, КДРБ РСС Тоҷикистон. – Душанбе:, 1984. – 15 с.

⁴⁸ Китобшинос: Китобномаи шарҳиҳои Шариф Комилзода (Тошев)/ Мурадтиб ва муаллифи мақолаи муқаддимаӣ Қ. Авғонов, зери назари Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 104 с.

⁴⁹ Комилзода Ш. Библиографияи адабиёт барои кӯдакон ва наврасон: Мавод барои омӯзиши фан / Зери назари номзоди илмӣ таърих Қ.Буриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 128 с.

⁵⁰ Тошев Ш. **Фаъолияти нашри Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М. Миршакар// Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия.** – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – С. 52-62.

⁵¹ Тошев Ш. **Услуби таҳияи китобномаҳо оид ба адабиёти кӯдакону наврасон// Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия.** – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2009. – С. 163-176.

⁵² Комилзода Ш. **Нашри адабиёт барои кӯдакон дар Тоҷикистон// Паёмномаи фарҳанг.** – 2011. - №2(16). – С. 94-101.

адабиётшиносӣ ва танқиди адабӣ доир ба адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик⁵³ паҳлуҳои гуногуни библиографишиносии тоҷикро инъикос намудааст. Мавсуф дар таҳияи китобномаҳои шарҳиҳои⁵⁴, дастурҳои методӣ-библиографӣ⁵⁵, маҷмӯаҳо⁵⁶, роҳнамоҳо⁵⁷ ва дигар шаклҳои чопию электронӣ саҳми босазо дорад. Хуллас, устод яке аз мутахассисони варзидаи соҳаи китобдорӣ тоҷик дар замони муосир аст.

⁵³ Комилзода Ш. Нашри асарҳои адабиётшиносӣ ва танқиди адабӣ доир ба адабиёти кӯдакону наврасони тоҷик// Паёмномаи фарҳанг. – 2011. - №2(16). – С. 102-107.

⁵⁴ Раҳимҷони Шарофзода: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев, мух. Н. Нуралиев. – Душанбе, 1995. – 46 с.; Раҳимҷони Шарофзода: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев, зери назари В. Набиев. – Душанбе, 2005. – 76 с.; Сафар Сулаймонӣ: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев. – Душанбе: Амри илм, 1996. – 55 с.; Мехрубон Назаров: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев, С. Ғуломшоев. – Душанбе, 1997. – 64 с.; Сайфиддин Раҳимов: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев. – Душанбе: Санадвора, 1995. – 28 с.; Кароматулло Олимов: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев, Н. Содикова. – Душанбе, 2004. – 72 с.; Раҷабмад Амиров: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев. – Душанбе, 2004. – 44 с.; Ғаффор Валаматзода: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 136 с.; Муллозӯхур Тоҳирӣ: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 112 с.; Бозорбой Холов: Китобномаи шарҳиҳои/ Таҳияи Ш. Тошев, зери назари В. Набиев. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 64 с. ва диг.

⁵⁵ Библиографикунони адабиёти бачагона: Дастури методӣ/Мураттиб Ш. Тошев, КДРБ. – Душанбе, 1984. – 15 с.; 60-соли пуршараф: Маслиҳатҳои методӣ/Мураттиб Ш. Тошев, КД ба номи А. Фирдавсӣ. – Душанбе, 1984. – 20 с.; Мирсаид Миршакар шоири бачагон: Дастури методӣ-библиографӣ бахшида ба 75 солагии зодрӯз/Мураттиб Ш. Тошев, КРДБ. – Душанбе, 1986. – 10 с.; Корнамони ҷовидона: Дастур барои китобдорон/Мураттиб Ш. Тошев. – Душанбе, 2000. – 28 с.; Адабиёти нав доир ба фарҳанг ва ҳунари Ҷумҳурии Тоҷикистон: Рӯйхати библиографӣ. – Душанбе: Эҷод, 2006. – 32 с.; Менечменти фальоляти китобдорӣ: Дастури методӣ-библиографӣ. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 120 с. ва ғ.

⁵⁶ Ғонҷӣ: Чехраҳои шинохта. – М.: Древо жизни, 1999. – 190 с. ва ғ.

⁵⁷ Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон: Роҳнамо. – Душанбе: Сурушан, 2003. – 8 с. (тоҷикӣ, русӣ, англисӣ);

Олими варзидаи соҳаи китобдорӣ С.Ҳ. Шосаидов яке аз дастпарварони аввалини мактаби китобдории тоҷик буда, дар рушду такомули он мақоми хосаеро сазовор аст. Ӯ на танҳо дар тарбияи мутахассисини ҷавон, балки дар таҳқиқи масъалаҳои мубрами соҳа саҳми босазо дошта, дар рушд ва такомули илми китобдории тоҷик нақши намоёнро соҳиб аст. Аз соли 2006 инҷониб дар вазифаи сардори Раёсати рушди муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ва ҳунарҳои мардумии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият менамояд. Саҳми ӯ дар таҳияи барномаҳои давлатии соҳаи фарҳанг – «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015», «Барномаи рушди ҳунарҳои бадеии халқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015», «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» назаррас аст. Муҳаққиқи соҳаи китобдорӣ буда, оид ба проблемаҳои тарбия дар шароити китобхонаҳо, масъалаҳои ҷоринамоии технологияи муосири иттилоотӣ, телекоммуникатсионӣ дар китобхонаҳо, менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ, инчунин проблемаи рушди соҳаи фарҳанг асару мақолаҳо интишор намудааст. Ӯ муаллиф ва мураттиби беш аз 80 маводи илмӣ, таълимӣ, методӣ ва библиографӣ мебошад. Китобҳои «Менеҷмент ва маркетинги фаъолияти китобдорӣ», «Истифодаи

технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо”⁵⁸, “Хизматрасонии ғайримуқимии китобхонавӣ-иттилоотӣ”⁵⁹, маҷмӯаҳои “Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон”⁶⁰, таҳрири монографияҳои “История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии”⁶¹, “Библиография кишоварзии тоҷик”⁶² ва ғайраҳо самараи фаъолияти пурсамари эҷодии ўст.

Олими шинохтаи соҳаи китобдорӣ Б. Холов, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ И.А. Чӯраев мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузошта, тӯли солҳои зиёд роҳбарии факултаи китобдорӣ ДДСТ ба номи М. Турсунзодаро ба ўҳда дошта, айни замон ба ҳайси мудири кафедраи китобхонашиносии ДДСТ ба номи М. Турсунзода фаъолияти пурсамар дорад. Ў дар соли 1989 доир ба мавзӯи “Бунёди китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”⁶³ рисолаи номзадӣ дифоъ намуд. Ба “қалами ў беш аз 100 маводи илмӣ, таълимӣ, методӣ ва

⁵⁸ Истифодаи технологияи муосири иттилоотӣ дар фаъолияти китобхонаҳо: Дастури амалӣ-методӣ/Мураттибон С. Шосаидов, Ҷ. Гулбекова. Мух. Ҷ. Шерматов. - Душанбе: Эҷод, 2007. – 112 с.

⁵⁹ Хизматрасонии ғайримуқимии китобхонавӣ-иттилоотӣ: Дастури методӣ-библиографӣ/Мураттиб С. Шосаидов. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 144 с.

⁶⁰ Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия/Мураттибон С.Х. Шосаидов, Қ.Б. Бӯриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 200 с.

⁶¹ Бӯриев Қ.Б. История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии/ Ред. С. Шосаидов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.

⁶² Бӯриев Қ.Б. Библиография кишоварзии тоҷик: Мавод барои омӯзиши фан/Мухаррир С.Х. Шосаидов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 160 с.

⁶³ Холов Б. Библиотечное строительство в Таджикистане: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Л.: ЛГИК, 1989. – 16 с.

библиографӣ рӯи чодро дидаанд”⁶⁴. Ҳаллу фасли масоили мубрами соҳа дар осори ӯ монанди, “Рушди маҷмӯи китобхонаҳои оммавӣ”⁶⁵, “Татбиқи ҷадвалиТКБ дар китобхонаҳои оммавии ҷумҳурӣ”⁶⁶, “Баррасии масоили бунёди китобдорӣ дар Тоҷикистон”⁶⁷, “Кадрҳои китобдорӣ дар Тоҷикистон”⁶⁸ ва ғайра инъикос ёфтаанд.

Олими соҳаи китобдорӣ Ф. Ёров аввалин дастпарвари мактаби китобдории А.Ҳ. Раҳимов мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузошта, чанд сол инҷониб вазифаи сармутахассиси Раёсати таҳсилоти олии касбӣ ва баъдидипломии Вазорати маорифро ба ўҳда дорад. Монографияи ӯ зери сарлавҳаи “История библиотечного дела в Бухарском Эмирате: Вторая половина XIX - начало XX вв.”⁶⁹ аз тарафи ПИТФИ ба таъ расидааст.

⁶⁴ Мухаккики илми китобдорӣ//Холов Бозорбой Сайфуллоевич: Китобномаи шарҳиҳоли/Мураттиб вamuаллифи маколаи мукаддимаи Ш. Тошев .- Душанбе: Эҷод, 2006. – С. 9.

⁶⁵ Холов Б. Развитие сети массовых библиотек в Таджикистане на современном этапе. – Душанбе, 1986. – 21 с.

⁶⁶ Холов Б. Внедрение таблицы ББК в практику работы массовых библиотек Таджикистана: Анализ состояния работы и методические рекомендации. – Душанбе, 1986. – 17 с.

⁶⁷ Холов Б. Разработка проблем библиотечного строительство в Таджикистане // Книга в развитии культуры народов Востока: история и современность: Материалы международной конференции. – Душанбе: Ирфон, 1990. – С. 184-187.

⁶⁸ Холов Б. Библиотечные кадры Таджикистана// Сов. библиотековедение. – 1991. - №2. – С. 16-23.

⁶⁹ Ёров Ф. *История библиотечного дела в Бухарском Эмирате: Вторая половина XIX - начало XX вв./ Под ред. А.Х. Рахимова. – Душанбе, 1997. – 126 с.*

Олими шинохтаи соҳаи китобдорӣ Қ.Ғ. Авғонов, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ А.Ҳ. Раҳимов мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузошта, чанд сол инҷониб роҳбарии ҚДБҶ ба номи М. Миршакарро ба ўҳда дорад. Ў инчунин ташкилкунанда ва раиси “Асосиатсияи кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, таҳиягари “Концепсияи ҳадамоти китобдорӣ кўдакону наврасон тавассути китобхонаҳои давлатӣ – оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва “Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар: Маводи роҳбарикунанда” ва ғайраҳо буда, на танҳо роҳбари кордон балки олими сермаҳсул ҳам мебошад. Ба қалами ў зиёда аз 100 номгўй китобҳои алоҳида, мақолаҳо, матнҳои фишурдаи тезису баромадҳо, дастуру барномаҳо, лоиҳаву стандартҳо ва ғайраҳо тааллуқ дорад. Мақолаҳои илмӣ ў борҳо дар саҳифаҳои маҷмӯа ва маҷаллаҳои байналмилалӣ дарҷ гаштаанд. Намунаҳо аз осори ў, “Омилҳои пайдоиш ва марҳилаҳои рушди мактаби китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”⁷⁰, “Тамоилҳои рушд ва дурнамои фаъолияти китобхонаи давлатии бачагонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Мирсаид Миршакар”⁷¹, “Татбиқи

⁷⁰ Авғонов Қ. Омилҳои пайдоиш ва марҳилаҳои рушди мактаби китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия / Мураттибон С. Ҳ. Шосаидов, Қ. Б. Бўриев.- Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 200 с.

⁷¹ Авғонов Қ. Тамоилҳои Рушд ва дурнамои фаъолияти китобхонаи давлатии бачагонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Мирсаид Миршакар” //Концепсияи

технологияи муосири иттилооти дар фаъолияти китобхонаҳои бачагонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”⁷², “Маълумоти олии китобдорӣ ва зарурати такмили он дар Тоҷикистон”⁷³, “Муаммоҳои тарғиби китоб дар Тоҷикистон”⁷⁴, “Нақши китобхонаҳои бачагона дар таълиму тарбияи насли наврас”⁷⁵ ва ғайраҳо.

Олими соҳаи китобдорӣ Қ.Б. Бӯриев, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ А.Ҳ. Раҳимов мебошад. Ӯ дар соли 2001 рисолаи номзадиро⁷⁶ бо роҳбарии академик Н.Н. Неъматов дар бахши таърих дифоъ менамояд. Номгуи осори ӯро “Ҳисоби хоҷагӣ дар хоҷагии халқ: Нишондиҳандаи библиографӣ”⁷⁷,

рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон: дастовардҳо ва масъалаҳои ҳалталаби татбики он (Маҷмӯаи мақолоти мизи мудаввар. Душанбе, 20 ноябр с. 2007) / Пажӯҳишгоҳи илмӣ – таҳқиқотии фарҳанг ва иттилоот. Институти «Чомеаи кушода» - Бунёди мадад. Мухаррири масъул Ҷ. Шерматов. - Душанбе: «Эҷод», 2007. - С. 127 – 142.

⁷² Авғонов Қ. Татбики технологияи муосири иттилооти дар фаъолияти китобхонаҳои бачагонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон // Фарҳанг-силоҳи маънавии пирӯзӣ: Маводи конфронси илмӣ-амалӣ бахшида ба 60-солагии галаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ. - Душанбе: Эҷод., 2005.- С. 69-72.

⁷³ Авғонов Қ. Маълумоти олии китобдорӣ ва зарурати такмили он дар Тоҷикистон” // Материалҳои конфронси байналхалқии илмӣ-амалӣ доир ба проблемаи «Афкори педагогии халқи тоҷик ва истифодаи он дар амалияти тарбияи», 20-21 дек., 1996. - Душанбе, 1998. – 19 с.

⁷⁴ Авғонов Қ. Муаммоҳои тарғиби китоб дар Тоҷикистон” // Маърузаҳои конфронси илмӣ-амалии олимони мутахассисони ҷавони ҷумҳурӣ [бахшҳои филологияи тоҷик, шарқшиносӣ, забонҳои хоричӣ, маданият ва санъат] 18-21 апрели с. 1991.-с 148-150.

⁷⁵ Авғонов Қ. Нақши китобхонаҳои бачагона дар таълиму тарбияи насли наврас // Паёмномаи фарҳанг. – 2011. - № 1 (15). – С. 23-26.

⁷⁶ Буриев Қ.Б. Библиография земледельческой культуры таджикского народа: Автореф. дис. канд. ист. наук: 07.00.09 / Акад. наук Респ. Таджикистан. Ин-т истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. — Душанбе, 2000. — 22 с.

⁷⁷ Ҳисоби хоҷагӣ дар хоҷагии халқ: Нишондиҳандаи библиографӣ/Тарт. Қ.Б. Буриев, Мухар. илмӣ. н.и.и., дотсент Б. Эшонкулов, Мух. библиогр. И.Норкаллаев, Р.Кочкинова. - Душанбе, 1989.- 147 с. (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ.).

“Библиография дар аҳди Сомониён”⁷⁸, “Возникновение и развитие сельскохозяйственной библиографии”⁷⁹, “История сельского хозяйства Таджикистана (на основе рукописного наследия)”⁸⁰, “История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии”⁸¹, “Таърихи библиографияи кишоварзӣ”⁸², “Библиографияи кишоварзии тоҷик”⁸³ ва ҳамчунин зиёда аз 70 маводи гуногун амсоли: монографияҳо, маҷмӯаҳои илмӣ, мақолаҳои илмӣ, дастурҳои таълимӣ, барномаҳо, нишондиҳандаҳо, корҳои ҳаммуаллифӣ, тақризҳо, корҳои таҳрирнамуда ва таҳиянамуда ва ғайраҳо ташкил медиҳанд. Ё муҳаррири масъули маҷаллаи илмии “Паёмномаи фарҳанг” (солҳои 2009-2011) ва бароришҳои “Тақвими Арбобони барҷастаи фарҳанг ва санъати Тоҷикистон” (солҳои 2010, 2011-2012) мебошад. Ҳамкориҳои Қ. Бӯриев бо олимони шинохтаи соҳа натиҷаи чашмрасе дар ҳалли таъминоти маводҳои таълимӣ барои донишҷӯёни ДДСТ ба номи М.

⁷⁸ Бӯриев Қ.Б. Библиография дар аҳди Сомониён/Мухаррири илмӣ Н.Н. Неъматов. - Душанбе, 1999. – 27 с.

⁷⁹ Буриев К.Б. Возникновение и развитие сельскохозяйственной библиографии: Монография/Отв. ред. академик Н.Н. Негматов. - Душанбе, 2000. -104 с.

⁸⁰ Буриев К.Б. История сельского хозяйства Таджикистана (на основе рукописного наследия)/Под ред. академика Н.Н. Негматова, И.Б. Буриева. – Душанбе, 2002. – 167 с.

⁸¹ Буриев К.Б. История возникновения и развития сельскохозяйственной библиографии/ Ред. С. Шосаидов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.

⁸² Бӯриев Қ.Б. Таърихи библиографияи кишоварзӣ: Монография/Мухар. Ш.К. Тошев. – Душанбе: Ирфон, 2011. - 176 с.

⁸³ Бӯриев Қ.Б. Библиографияи кишоварзии тоҷик: Мавод барои омӯзиши фан/Мухаррир С.Х. Шосаидов. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2011. – 160 с.

Турсунзода мегардад. Китобҳои дарсии “Таърихи номаҳои Ачам”-и Р. Шарофзода, “Библиография барои кӯдакон ва наврасон”-и Ш. Комилзода (Тошев), “Китобдорӣ” ва “Китобхонашиносӣ”-и С. Сулаймонӣ, “Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия”-дар ҳамкорӣ бо С.Ҳ. Шосаидов ва ғайраҳо ро ташкил медиҳад, ки имрӯзҳо мавриди дастрасии донишҷӯён ва эҳтиёҷмандони соҳа мебошанд. Ӯ дар ҳамкорӣ бо Сулаймонӣ С. таҳиягар ва роҳбари мавзӯи панҷсолаи илмии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот “Самтҳои асосӣ ва тамоюлҳои рушди муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ” (барои солҳои 2011-2015), ки чӯзӣ асосии он фаъолияти соҳаи китобдорӣ ва иттилоотиро мавриди омӯзиш ва тақиқ фаро гирифтааст, инчунин, яке аз таҳиягарони барномаи давлатии “Барномаи компютеркунонии китобхонаҳои оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011 - 2013” мебошад.

Саҳми мутахассиси варзидаи соҳа, мудири кафедраи библиографишиносӣ ва иттилоотшиносии Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода Г. Маҳмудов дар тайёрнамоии кадрҳои китобдорӣ дар ҷумҳурӣ басо бузург аст. Ӯ аз соли 1982 баъди хатми Донишкадаи давлатии фарҳанги Маскав бо азму иродаи қавӣ ба ҳайси омӯзгори кафедраи библиографишиносӣ оғози кор намудааст. Мақолаҳои илмии ӯ дар ҷумҳурӣ ва берун аз он ба дасти чоп расидаанд. Мавзӯи илмии: “Вазъ ва рушди

библиографияи тоҷик”-ро ба итмом расонида, оид ба соҳа маводи ҷопии зиёдеро дастраси ниёзмандон гардонидааст. Осори ӯ “Вазъи библиографияи ҷорӣ давлатӣ дар Тоҷикистон”⁸⁴, “Оид ба масоили таҳқиқи библиографияи давлатӣ дар доираи талаботи замони муосир”⁸⁵ ва ғайраҳоро мисоли равшани ин гуфтаҳост. Зери қалами ӯ барномаҳои таълимӣ, дастурамалҳо, дастурҳои методӣ омода ва ба таъб расидаанд.

Олими ҷавони соҳаи китобдорӣ С. Камолзода, яке аз дастпарварони мактаби китобдорӣ С. Сулаймонӣ мебошад ва дар тайёрнамоии мутахассисини ҷавони тоҷик саҳми босазое гузошта, тӯли солҳои зиёд мудирӣ шӯъбаи китобдорӣ, китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии ПИТФИ-ро ба ўҳда дорад. Ў дар соли 2010 рисолаи номзадиро дар мавзӯи «Китобхонаҳои кӯдакона ва мактабӣ дар низоми таҳсилоти Тоҷикистон: таърих, ҳолат ва масоили рушд» дифоъ намуда, сафи макотиби китобдорӣ тоҷикро афзуд. Аз осори ӯ “Мавқеи китобхонаҳои кӯдакон дар пешравию дониш”⁸⁶, “Ҷойгоҳи китобхонаҳои кӯдакон

⁸⁴ Махмудов Г. Состояние текущей государственной библиографии в Таджикистане// Тезисы научно-практической конференции молодых учёных и специалистов 13-14 апреля 1989 г. – Душанбе, 1989. – С. 98-99.

⁸⁵ Махмудов Г. К вопросу изучения государственной библиографии в свете новых требований// Культура и личность в свете обновления общества. – Ташкент, 1991. – С. 69-70.

⁸⁶ Камолзода С. Мавқеи китобхонаҳои кӯдакон дар пешравию дониш /Маводи конференсияи илмию назариявӣ бахшида ба «Соли маориф ва фарҳанги техника», 19-солагии Истиклолияти давлатии Тоҷикистон. –Душанбе: Эҷод, 2010.-С.111-115.

дар такмили дониш”⁸⁷, “Китобхонаҳои кӯдакона ва мактабӣ дар низоми таҳсилоти Тоҷикистон”⁸⁸, “Мутахассисони китобдорӣ барои китобхонаҳои бачагона”⁸⁹ ва ғайра манзури хонадагон гаштаанд.

Олими ҷавон соҳа С. Ғулумшоев маҳсули назаррас тайёр ва ба таъб расонидааст. Ӯ номзади илмҳои таърих буда, зиёда аз 30 маводҳои илмию амалиро ба таъб расонидааст. Бо ҳамкориҳои устодони Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон Ш. Тошев, Н. Нуралиев, С. Сулаймонӣ ва Ҷ. Раҷабов китобномаҳои шарҳиҳои «Меҳрубон Назаров» (1997), «Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон» (1997), «Мирзо Муллоаҳмад» (1998), «Салом Нуриёни Баравнӣ» (1999) ва соли 2011 бо ҳамкориҳои Қурбонова Ш. барномаи «Таърихи халқи тоҷик»-ро нашр намудааст. Дар тарбияи мутахассисони ҷавон саҳми назаррас дорад.

Ба доираи мутахассисони варзидаи соҳаи китобдории тоҷик инчунин М. Қосимова, Ҳ. Исомуддинова, Р.О. Талмаң, Р.Н. Костина, Х. Арбобова, И.И. Рутенштейн, И. Норкаллаев, М.Ҳ. Ақобирова, Р. Набиева, М. Мушоев, Л.Г. Козырева, Р. Кочкионова, С. Ғоибназаров, Ҷ. Раҷабов, А. Юнусов, А. Хоҷаев, Б. Каримов, Н.

⁸⁷ Камолзода С. Ҷойгоҳи китобхонаҳои кӯдакон дар такмили дониш //Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Хрестоматия. Мураттибон С. Ҳ. Шосаидов, Қ. Б. Буриев. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. - С. 27-32.

⁸⁸ Камолзода С. Китобхонаҳои кӯдакона ва мактабӣ дар низоми таҳсилоти Тоҷикистон //Паёмномаи фарҳанг: осори илмию иттилоотии ПИТФИ. - 2011. - №1 (15). - С. 45-51.

⁸⁹ Камолзода С Библиотечные специалисты для детских библиотек //Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии ПИТФИ. - 2011. - № 1 (15). - С. 71-80.

Сайфулина, Г. Маҳмудов, Қ. Давлатов, М. Каримова, Г. Набиева, Б. Набиева, А. Файзуллоев, Ҳ. Ҳусейнов, Б. Файзуллоев, З. Муҳиддинов, Ю. Муҳаббатов, Н. Раҷабова, Ҷ. Валиев ва дигарон дар давраҳои гуногуни рушди соҳа сахм гузошта, аз худ осори хотирмоне боқӣ гузоштаанд.

Таҳқиқи мушаххас ва илмии фаъолияти олимон ва мутахассисони соҳа кори оянда аст. Рушди соҳаи китобдорӣ ба ҷавонони лаёқатманд ва аз илму воситаҳои техникий соҳавӣ боҳабар вобаста аст. Аз ин рӯ, мутахассиси ҷавонро лозим аст, ки аз осори бою ғании олимон ва мутахассисони варзидаи соҳа боҳабар бошад ва онро дар мавридҳои зарурӣ мавриди истифода қарор дода тавонад.

*Бӯриев Қ.Б.,
номзади илмҳои таърих*

Аз таърихи пайдоиши ахбороти библиографӣ дар китобхонаҳо

Нахустин намунаҳои адабиёти бадеӣ аз Шумер, Аккад ва Миср, ки аллақай дар ҳазораҳои V – IV – и пеш аз мелод нигошта шуда буданд, ба даст омадаанд. Ғайр аз адабиёти асотирӣ, динӣ, илмӣ нучум ва ғ. аз тарафи шумериҳо дostonҳои “Достони Гилгамеш”, “Ривоёт дар бораи пайдоиши олам”, “Фурудои Иштар”, инчунин дастоварди нахустини илмӣ “Рисола оид ба зироаткорӣ (агрономия)” таҳия шуда буд, ки дар он асоси (таркиби) хок, зироатҳои боғу полезӣ, давраҳои киштукор ва нигоҳубини зироат ва амсоли он ба назар гирифта шудааст⁹⁰.

⁹⁰ Редер Д.Г. , Черкасова Е.А. История древнего мира. Первобытное общество и древний Восток. - М.: Просвещение, 1979. - Ч. 1. - С. 141-142.

Ба ин давра ва пештар аз он ба чуз ин «насиҳатномаҳо» ҳамчунин бисёр таронаҳои мардумӣ, афсонаҳо, масалҳои дар замони шоҳигариҳои пешин эҷодшуда, ба мисли: “Достони Гилгамеш”, “Фурудои Иштар” ва ё “Ривоёт дар бораи пайдоиши олам” ва дигар дostonҳо дохил мешаванд⁹¹. Котибони (мирзоёни) бобилӣ ва баъдан ошури бо мақсади таҳияи дастури таълимӣ рӯихати растаниҳо, ҳайвонот, маъданҳоро тартиб дода, ҳатто кӯшиши гурӯҳбандии онҳоро кардаанд.

Дар ҳазорсолаи III - юми пеш аз милод ба забони шумерӣ “Рисола оид ба зироаткорӣ (агрономия)” таҳия шуда буд, ки дар он асоси (таркиби) хок, зироатҳои боғу полезӣ, давраҳои кишукор ва нигоҳубини зироат ва амсоли он ба назар гирифта шуда⁹² эҷод шудаанд.

Дар Шарқи Қадим ба нома ва номанависон эҳтироми бузург доштад. Бо асарҳои дӯстдоштаи худ, мисриён, баъди вафот ҳам чундо шудан намехостанд⁹³. Бо марҳум дар қабр лӯлаи қиртосиро мегузоштад. Агар марҳум мактабхон бошад, ҳамроҳи ӯ варақаҳои навиштаи ӯро мегузоштад.

Аз эҷодиёти бадеии Шарқи Қадим то даврони мо қисми ночиз (варақаҳои пароканда) омада расидааст, чунки ҳазорсолаҳоро тай намуда, қисми асосии он нобуд гаштааст. Ҳар он чизе, ки боқӣ мондааст⁹⁴, аз

⁹¹ Владимиров Л.И. Всеобщая история книги. - М.: Книга, 1988. - С. 19-21.

⁹² Редер Д.Г. , Черкасова Е.А. История древнего мира. Первобытное общество и древний Восток. - М.: Просвещение, 1979. - Ч. 1. - С. 141-142.

⁹³ Тураев Б. Египетская литература. - М., 1920. - Т. 1. - С. 16

⁹⁴ Дандамаев М.А. Вавилонские писцы. - М., 1983. - С. 3

дараҷаи баланди илму маърифат ва доираи васеи паҳнгардии хонишу дониши он замон гувоҳӣ медиҳад.

Оид ба фаъолияти китобдории Шарқи Қадим шарқшиносон маълумотҳои тоза додаанд. Мисршиносӣ фаронсавӣ Э. де Руже дар шаҳри қадимаи Гиз марқади вазифадорӣ калони намояндаи сулолаи IV – и (солҳои 2930 – 2750- и пеш аз мелод) Шепсескафанхаро дарёфт намуд, ки дар навиштаҷоти болоимарқади ӯ дар қатори дигар вазифаю унвонҳояш "... сардори хонаи навиштаҷотҳо"⁹⁵ зикр ёфта буд. Аз ин рӯ, ба ақидаи мо ӯ аввалин китобдори ба мо маълум маҳсуб меёбад. Китобхонаҳои аввалин дар Миср, Шумер, Ошшур пеш аз ҳама ҳамчун хазина барои ҳуҷҷатҳо будаанд. Китобхонаҳо дар назди қасрҳо, дайрҳо, муассисаҳои давлатӣ ва мактабҳо арзи вучуд доштанд. Захираи онҳо калон набуд. Лўлаҳои хаттиро дар Миср асосан дар сандуқҳои маҳсус ва ё ҷойҳои маҳсуси дар девор сохташуда нигоҳдорӣ менамуданд. Дар болои сандуқҳо ва ё ҷойҳои маҳсуси китобмонӣ рўйхати китобҳои мавҷуда часпонида мешуд, ки он аз мавҷудияти китобҳои захира ба хонанда иттилоъ меод. Ба ақидаи О.П. Коршунов "Агарчанде, ҷараёни ташаккули китобхонаҳои нахустин дар таърихи гузаштаи дур равшан нанамояд ҳам, бо боварии калон гуфтан мумкин аст, ки онҳо ҳазораи III пеш аз мелод дар Шумери Қадим пайдо шудаанд"⁹⁶. Яке аз маҳзанҳои қадимаи

⁹⁵ Владимиров П.И. Всеобщая история книги. - С. 19.

⁹⁶ Коршунов О.П. Библиографоведение: Общий курс. - М.: Книжная Палата, 1990. - С. 23.

китоб дар вайронаҳои Сиппараи Шумер ёфт гардид. Дар қабати ибодатгоҳ бостоншиносон хонаи начандон калонро пайдо карданд, ки дар дохили он тали гирдаҳои сафолӣ мавҷуд буданд. Баргардони онҳо нишон дод, ки онҳо асосан аз гимнҳо, матнҳои динӣ ва дидактикӣ, луғатҳо, алифбо, китобҳои дарсӣ оид ба шеърнависӣ ва зиёда аз ҳазорон номгӯй рисолаҳо иборат буданд. Мумкин аст, ки ин китобхонаи ибодатгоҳ бошад. Ҷадвали диққатҷалбкунандае бо нигоштаи: “Ҳар касе ки дар хониш пешқадам аст, ҳамчун хуршед нурафшонӣ хоҳад кард” андаруни дигар гирдаҳо ёфт гардид. Дар яке аз вилоятҳои Месопотамияи Қадим бостоншиносон якчанд миллион гирдаҳои нигормехиро пайдо карданд, ки то замони мо зиёда аз 500 ҳазор⁹⁷ он ба чоп расид.

Ибодатгоҳҳо китобхонаҳои бузург доштанд, масалан, ибодатгоҳи ҳудои Энил дар маркази дигари маданияти шумерӣ дар Ниппур. Дар он ҷо зиёда аз 54 ҳазор гирдаҳои гилӣ, ки бештарини онҳо қадима буда, ба ҳазораҳои IV – III-и пеш аз мелод ва инчунин нисбатан нав - ба асри IV – и то мелод тааллуқ доштанд. Қисми зиёди гирдаҳо матнҳои адабиро фаро гирифтаанд. Гирдаҳо дар болои рафҳои тахтагӣ, ки болои сутунҳои лойии нимметра қарор доштанд, дар танаи девор ва миёни бино⁹⁸ паиҳам ҷойгир карда шудаанд. Бостоншиносон аз вайронаҳои шаҳри

⁹⁷ Дандамаев М.А. Вавилонские писцы. - М., 1983. - С. 3-5

⁹⁸ Владимиров Л.И. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 20.; Milkau F. Geschichte der Bibliotheken im alten Orient. - Leipzig, 1935. - P. 34

қадимаи Лагаш қариб 20 ҳазор гирдаҳои гилӣ пайдо намуданд.

Мусаллам аст, ки ҷустуҷӯи гирдаи мушаххас дар доираи ҳазорон гирдаҳо корест басо душвор. Аз ин рӯ, китобдорони Шумери Қадим роҳи раҳоиро аз он ёфта буданд. Онҳо ҳар як сандуқ ва ё қуттиро бо ҷадвали махсус таъмин менамуданд, ки дар он номгӯи тамоми гирдаҳои гилии сандуқ ва ё қуттии додашуда зикр карда мешуд. Ва ин ҷадвалҳо ё этикетҳо нахустин феҳристҳои буданд, ки ҷустуҷӯ ва пайдономаи маводи заруриро осон ва номгӯи тамоми ҳуҷҷатҳои китобхонаро дар худ инъикос менамуданд. Ҳамин тавр, китобдори номаълуми шумерие, ки нахустин бор сандуқҳо ва қуттиҳо бо намоя (этикет) номгӯи гирдаҳои гилин – нишондиҳанда ё рӯйхати библиографӣ таъмин намуд, ихтирокори аввалини иттилооти библиографӣ дар намуди феҳрист буд⁹⁹. Минбаъд, феҳристҳо чун сарчашмаи ахбори библиографӣ, қисми ҷудонашавандаи маҳзанҳои қадимаи китобӣ гардиданд. Маҳзани калонтарини китобии Месопотамия ҳамчунин Шарқи қадим, китобхонаи овозадори шоҳигарии Ошурӣ шоҳ Ошурбонипал (солҳои 699 – 633 пеш аз мелод) маҳсуб меёфт. Бостоншиносон боқимондаҳои онро дар назди шаҳри Қуюнчик, дар миёнаҳои асри XIX, аз минтақаи харобаҳои пойтахти қадимаи давлати Ошур шаҳри Найнаво дарёфт намуданд. Бо фармони Ошурбонипал

⁹⁹ Milkau F. Geschichte der Bibliotheken im alten Orient. - Leipzig, 1935. - P. 34.

дар хазинаи ӯ, гирдаҳои гилинӣ матнашон шумерӣ (ки дар он давр забони шумерӣ аз байн рафта буд) ва навиштаҷотҳои, ки эломиҳо, ошуриҳо ва бобилиҳо истифода мебуданд, гирд оварда шуданд. Бо нишондоди шоҳи китобдӯст, хидматгорони ӯ коллексияҳои гумшударо барқарор ва рӯнавис менамуданд. Фиристодагони шоҳ ба китобхонаҳо ва хазинаи китобии Бобил, Ниппур, Ур, Эреха ва дигар шаҳрҳо рафта, китобҳои қадима ва пурқимматро дастрас менамуданд. Ба онҳо бе пардохти маблағ ситонидани китоб ва ё нусхаи нодири он аз манбаҳои гуногун қатъиян¹⁰⁰ манъ карда шуда буд.

Китобхонаи Ошурбонипал, ки яке аз китобхонаҳои калонтарини замон буд, дар қасри шоҳ ҷои махсусеро ишғол менамуд. Он дар ҳучраҳои зебои ҳарду қасри мӯхташами Ошурбонипал ҷойгир мешуд. Китобхона оид ба тамоми илмҳои замона: имло, шеър, таърих, ҳуқуқ, илмҳои табиатшиносӣ, ҷуғрофия, математика, дин, оини ҷанг ва кишоварзӣ маводҳои мавҷударо фаро мегирифт.

Фехристи мураттабии китобхонаро гурӯҳи калони олимон ва мирзоёни¹⁰¹ дар он фаъолияткунанда танзим ва пурра месохтанд. Дар китобхона гирдаҳои гилинӣ – бисёр ҳам моҳирона ва бодикқат бо истифода аз усули нигормехӣ нигоршта шуда, аз назари коркарди библиографӣ ва таҳрири илмӣ мегузашт. Ҳар як гирда

¹⁰⁰ Коршунов О.П. Библиографоведение: Общий курс. - М.: Книжная Палата, 1990. - С. 23.

¹⁰¹ Владимирова Л.И. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 20.

мўҳри “Қасри Ҳокими Ошур шоҳаншоҳ Ошурбонипал” – ро дар худ дошт. Ғайр аз ин, мирзоён сарлавҳа, сигнатура ва эзоҳ оиди матни асоси ё рўйнавис будани онро сабт менамуд. Агар матн рўйнавис карда шуда бошад, бо матни асли муқоиса мегашт ва ҷои нигоҳдории нусхаи аслиро дар он қайд менамуд. Баъдан, маълумот оиди номи мирзо, санаи рўйнависи нусха, баъзан шумораи сатрҳо дар нусха оварда мешуданд. Тавассути бозёфтҳо аз теппаи Қуюнҷик, имрӯз мо бо чунин шоққори адабиёти қадим амсоли: “Ривоёт дар бораи пайдоиши олам”, “Достони Гилгамеш”, “Фурудоии Иштар” ва “Муколамаи шоҳ бо ғулом”¹⁰² ва дигарҳо шинос ҳастем.

Аз китобхонаҳои Мисри Қадим то ба мо маълумоти ночизе расидааст. Аз рӯи мавод дошта ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки онҳо ҳамчун анбори ҳуҷҷатҳо пайдо шуда, ҳам фаъолияти китобхонавӣ ва ҳам анбори нигоҳдории маводҳоро иҷро менамуд. Далели ҷолиб он аст, ки дар шаҳри Эдфу китобхона бо номи “Ҳонаи папирус” вучуд дошт. Бинои китобхона барҷо мондааст, аммо ягон дастхате аз захираи он то ба мо омада нарасидааст. Хурсандиовар он аст, ки мо оиди захираи китобхона маълумоти кофӣ дар даст дорем. Тавассути феҳристи китобхона, ки дар яке аз деворҳои сангии он ҳаққоқӣ шудааст, мо имрӯз бо қатъият захираи онро муайян месозем. Феҳрист аз ду қисмат иборат аст. Ҳарду қисмҳои феҳрист дар худ номгӯи масъалаҳои гуногуни

¹⁰² Коршунов О.П. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 23

маводҳои дар китобхона мавҷударо (қисми аввал оиди мундариҷаи дувоздаҳ қутғӣ, қисми дуввум – оид ба мундариҷаи бисту ду¹⁰³ қутғӣ маълумот медиҳад) бо ҷобачогузории мураттабӣ сабт менамоянд. Диодори юнонӣ дар асри I пеш аз мелод, аз сафари Миср нақл намуда, дар вайронаҳои қасри Фиравн Осимандиаса (Рамзеси II, тахминан 1300 пеш аз мелод) дар шаҳри Фива, бо қатъият меғӯяд, ки иморати китобхонаи қадимаро дидааст. Дар болои даромади он “Дорухонаи рӯх”¹⁰⁴ навишта шуда будааст.

Аз китобхонаҳои Шарқи Қадим ёдовар шуда, ҳатман оиди захираи намунавии давлатӣ ва китобхонаи хетҳо маълумот додан зарур аст. Он ҳангоми ҳафриётҳои Богазкиёи назди Анқара дар солҳои 1906 – 1907 ба даст омадааст. Дар ин ҷо пойтахти хетҳо Хаттусасе қарор дошт ва аз вайронаҳои қасри шоҳ Хаттусили III (нимаи дуюми асри XIII пеш аз мелод) бостоншиносон 11 ҳазор гирдаҳои нигормехӣ ва қисматҳои – гоҳномаҳо, мактуботи шоҳ, эдиктҳо, насихатномаҳо, андарзномаҳо, мурочиатномаҳо, тасвири оинҳо, матнҳои мазҳабӣ (ритуальные тексты), дастурамал оид ба нигоҳубин ва парвариши асп¹⁰⁵ ва ғ. дастрас намуданд.

Асрҳои VI – V пеш аз мелод дар минтақаҳои иронинишинон марказҳои илмию таълимӣ ва фарҳангӣ ташаккул ёфтанд. Чунин марказҳо дар Ҳамадон, Сард,

¹⁰³ Дар ҳамон ҷо. - С. 20.

¹⁰⁴ Томпсон Чеймс. Тарихи усули китобдорӣ/Тарҷ. Маҳмуди Хақиқӣ. - Тоҳрон: Маркази нашри Донишгоҳи фарҳангӣ, 1366 х. - С. 129; Коршунов О.П. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 24.

¹⁰⁵ Владимиров Л.И. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 20, 21.

Истахр, Гунди Шопур ташкил шуда, олимони ин марказҳо ба тартибдиҳии луғатҳо, тарҷума ва нусхабардорӣ, таксир ва тафсиринависӣ ба Авасто ва дигар маводҳои хаттии мавҷуда машғулият меварзиданд. Ҳамчунин маркази илмӣ дар Миср, дар назди дайри Нейти маҳаллаи Саис низ арзи ҳастӣ намуд.

Оид ба пайдоиши асари мазҳабии “Авасто” олимони зиёди дунё маълумотҳои муфид додаанд. Олимони юнонӣ – Арасту, Пифагор, Динон, Евдокс Книдский, Геродот (асри V пеш аз милод), Диодор (асри II пеш аз милод), Авл Гелий (асри II милодӣ), Прокл (асри V милодӣ), инчунин олимони тоҷик ва араб амсоли Абӯ Саҳл ал-Фадл (асри IX милодӣ), Ибни Надим (асри X милодӣ), Масъудӣ (асри X милодӣ), Ибни Балхӣ (асри X милодӣ), Наршахӣ (асри X милодӣ), Табарӣ (асри X милодӣ) ва дигарон маълумот додаанд. Ибни Балхӣ дар “Форснома” мегӯяд: “Ҳангоме ки Зардушт ба назди Гуштосб омад, дар аввал ўро эътироф накард. Ва баъди эътироф намудани Гуштосб, Зардушт “Занд” – ро пеши ў овард. “Занд” – и пур аз ҳикмат буду ситоиш дар 12000 пўсти гов бо хаттӣ зарҳали нигошта шуда буд. Гуштосб онро пазируфт. Дар шаҳри Истахр кўҳест бо номи Нибишт. Тамоми нақшҳо дар рӯи санги хорои дурушт ҳаққокӣ шудаанду дар он нақши аҷоибӣ таърихӣ гузошта шуд, ки андаруни он “Занду-Позанд” нигоҳдорӣ карда мешуд”¹⁰⁶. Берунӣ аз гуфтаҳои

¹⁰⁶ Брагинский И.С. Из истории таджикской и персидской литературы. - С. 83.

таърихнигорон Табарӣ ва Масъудӣ иқтибос намуда маълумотеро меорад: “яҳудиён мегӯянд, ки Зардушт яке аз шогирдони пайғамбар Иля мебошад. Худи Зардушт дар “Китоби тавлид” хотирнишон менамояд, ки ӯ дар ҷавонӣ донишро дар шаҳри Харрон аз ҳаким Илиос омӯхтааст... Дар ҳазинаи шоҳ Доро, пури Доро, дастнависи “Авасто” дар 12000 пӯсти гов бо зарҳал (оби тилло) навишта шуда, онро Искандари Мақдунӣ хангоми вайроннамоии маъбади зардуштӣ ва хомӯш намудани оташи муқаддас, ба коми оташ дод ва маъбудони бегуноҳро кушт”¹⁰⁷.

Нависандаи асри II – и Рим Авл Гелий дар китоби «Шабҳои Атиқ» (VII,17,1-3) овардааст: «Чи тавре ки мегӯянд, Писистрат дар Афин барои хониши оммавӣ китобхое, ки илмҳои замонавиро меомӯхт вогузошт. Баъдтар бошандагони шаҳри Афина барои зиёдгардии шумораи онҳо кӯшиш намуданд. Аммо ҳамаи ин боигарихоро шоҳи Форс Куруш (шоҳи Ҳахоманишӣ 486-465 пеш аз милод), ки Афинаро забт ва ба ғайр аз Акропол¹⁰⁸ ҳамаро сӯзонда буд, ба Ирон бурд». Ин далел ба мо оиди моҳияти китобро барои инкишофи ҷамъият дарк кардани шоҳони Ҳахоманишӣ асос медиҳад. Маълум аст, ки дар ганчинаҳои (осорхонаҳои) шоҳони ҳахоманишӣ ҳуҷҷатҳои расмӣю ғайрирасмӣ иломиҳо нигоҳдорӣ мешуданд, ки онҳоро баъди забт

¹⁰⁷ Абурайхан Бируни. Избранные произведения. Т. 1. – Ташкент, 1957. - С. 109, 128, 207.

¹⁰⁸ Язбердиев А. Истоки письменной традиции и книжного дела в Средней Азии// Библиотечно-библиографическое и книжное дело в Туркменистане - Ашхабад: Илым, 1988. - С. 8.

намудани Мод, ки ба тасарруфи шоҳони ҳахоманишӣ даромада буд оварда буданд¹⁰⁹.

Бо фармоиши Дорои I мактаби тиббӣ таъсис дода мешавад. Барои таъсиси он ба Миср Урчагор ноиби шоҳ фиристода шуда буд, ки чи тавре ки аз қисми мактуби то давраи мо расидааш бармеояд, ӯ қасри Нейтро барқарор намуда, фаъолияти мактаби тиббиро эҳё намуда, толибилмонро бо адабиёти зарурӣ ва таълимӣ таъмин менамояд.

Маркази донишҳои илмӣ инчунин китобхонаҳо маҳсуб меёфтанд – инҳо китобхонаҳои машҳури «Дастнабишт» дар Тахти Чамшед, «Ганҷи Шопикон» дар Озарбойҷон, инчунин Ҳамадон, Балх, Марв, Нисо, Нишопур, Афросиёб, Хоразм, Қубодиён, Хуталон ва дигар шаҳрҳои бузурги Ирон ҷойгир гашта буданд. Китобхонаи «Дастнабишт» дар Тахти Чамшед баъди ғасби Искандари Мақдунӣ сӯзонида шуд ва аз боигарии ҳазорсолаи ҳахоманишӣ танҳо гирдаҳои сафолӣ боқӣ монданду халос¹¹⁰. Танҳо як қисми хурди дастнабиштҳо ба Китобхонаи навтаъсиси Искандарияи Миср фиристода мешавад, ки дар қатори дигар рисолаҳо нусхаи аслии «Авасто» низ буд. Ин рисолаву солномаҳо дар Китобхонаи Искандария ба забони юнонӣ баргардон гашта ба олимони тамоми дунё маълум мегарданд.

¹⁰⁹ Дар ҳамон ҷо. - С. 8.

¹¹⁰ Мирбабаев А.К. Учебные и научные центры ближнего и среднего Востока в древности// Хорезм и Мухаммад аль-Хорезми в мировой истории и культуре. - Душанбе: Дониш., 1983. - С. 73.

Дар «Ал Фехрист»-и Ибни Надим маълумотеро аз номи Исҳоқ ал-Роҳиб, муаллифи таърихи сулола Птоломейҳо дар давраи эллинистии Миср (то соли 30 милод) оиди мавҷудияти китобҳои Иронию давраи Парфиягӣ овардааст, ки аз гуфтаи ӯ Птолеми II Филадельф (285-246 пеш аз милод) барои гирдоварию китобҳои илмӣ шахсеро бо номи Замира фармоиш дод. Тарҷумони «Ал Фехрист» Б. Доҷ ва олимони дигар ба он ақидаанд, ки номи ӯ Деметрий Фалер, олими машҳури Искандариягӣ асри III – и пеш аз милод буд. Ӯ 54120 китоб ба Китобхонаи Искандария ворид менамояд. Сипас Замира ба шоҳи худ мурочиат намуда мегӯяд, ки ҳоло дар дунё шумораи зиёди китобҳо дар мамолики гуногун вучуд дошта, дар қатори мамолики кӯҳан, ки дар китобсозӣ ном бароварда буданд, дар ҷои саввум Форсро¹¹¹ (Иронро) ном мебарад.

Дар асрҳои IV ва махсусан III – пеш аз милод китобхонаҳои машҳури Искандария, сипас Китобхонаҳои оммавии шаҳри Пергам дар аморати Рим таъсис дода шудаанд. «Бузургтарин ва машҳуртарин Китобхонаи Мисри эллини ин Китобхонаи Искандария буд, ки дар давраи рушди худ зиёда аз миллион ҳуҷҷату аснодҳоро бо забонҳои гуногуни дунё фаро мегирифт. Дар асри III пеш аз милод китобдори калони Китобхонаи Искандария олим ва шоир Каллимах аз ҷиҳати ҳаҷми дарбаргирӣ

¹¹¹ Язбердиев А. Ист. писм. и кн. дела в Средней Азии// Библиотечно-библиографическое и книжное дело в Туркменистане. – Ашхабад: Илим, 1988. - С. 65.

бузургтарин асари таърихӣ-фарҳангӣ ва библиографӣ бо номи “Ҷадвали шахсони машҳур дар соҳаҳои гуногуни дониш – (ва он чизе ки онҳо навиштаанд)”- ро меофарад. Ҷадвали Каллимах то давраи мо нарасида бошад, ҳам он маълумоти дақиқ оиди он дар рисолаи “Дар бораи ҷадвали Каллимах” – и Аристофани Румӣ омадааст, ки ҷадвал мувофиқат бо феҳристи мураттабии Китобхонаи Искандария дошта, ҳаштумин қисми онро инъикос менамояд ва аз тарафи дигар асари библиографиест, ки номгӯи ҳамаи адабиёти мавҷудаи юнонии ба Каллимах маълуми ҳамон давраро бе нишондоди ҷои нигоҳдории сарчашмаҳо, фаро гирифтааст»¹¹².

Ҷадвали Каллимах ду самти асосии рушди иттилооти библиографиро дар худ таҷассум менамуд. Самти аввал анъанавӣ буда, дар намуди феҳристи китобхонаҳо (таърихан намуди аввалини иттилооти библиографӣ оид ба захираи китобхонаи мушаххас) дода шуда буд ва намуди дигари иттилооти библиографие, ки онро Каллимах истифода намудааст, ин тасвири номгӯи китобҳои, ки дар ягон ҷои муайян нигоҳдорӣ намегарданд (ин раванди фаъолияти библиографӣ то имрӯз номи мушаххасе надорад ва он аз тарафи бештарини китобдорон ва библиографон ҳамчун фаъолияти библиографӣ шинохта шудааст) буд. Дар китобхонаи Искандария (системаи) таснифоти муайяни китобдорӣ истифода мегашт. Адабиёти бадеӣ ба шаш

¹¹² Коршунов О.П. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 24.

қисм тақсим мегашт (Достонҳо, қиссаҳо, ривояту хикояҳо, осори мазҳакавию драмавӣ (эпосы, элегии, ямбы, мелика, трагедии, комедии); адабиёти илмӣ ба панҷ қисм: таърих, мантиқ (риторика), фалсафа, тиб, ҳуқуқ (қонунгузорӣ). Мумкин аст, ки қисмҳои номбаршуда бештар буданд. Қисми хотимавии таснифот «маводҳои гуногун» (varia) – ба моҳидорӣ, таомпазӣ ва ғайраҳо тақсим мегашт. Дар дохили қисмҳо китобҳо аз рӯи таснифоти алифбоии номи муаллифон, бо иловаи шарҳи ҳоли мухтасар ва номгӯи осор¹¹³ дода мешуд. Китобхонаи Искандария аввалин китобхонаи илмӣ маҳсуб ёфта, на танҳо барои хадомоти олимақомон балки ба ёриии олимону тадқиқотчиён таъин гашта буд.

Китобхона аз сӯхтори соли 47 то мелод осеб дид. Марк Антоний ба шоҳдухтар Клеопатра як қисми китобхонаи машҳури Пергамро тӯҳфа намуд, ки шумораи умумии он зиёда аз 200 ҳазор дастхат буд. Аз гирудорҳои шаҳрвандии соли 263 тамоми биноҳои қасри шоҳи хароб гардид, ки дар ин шумора маркази он Брухейон низ зарар дид. Зарбаи марговар ба китобхонаи Искандария аз тарафи диндорон (фанатикҳо) дар соли 391 расонида шуд¹¹⁴. Гурӯҳи диндорон бо роҳбарии патриарх Феофил ба Серапейон зада даромада, тамоми боқимондаҳои китобхона ва ин даргоҳи муқаддасро несту нобуд намуданд. Бархе аз

¹¹³ Владимирова Л.И. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 32

¹¹⁴ Дар ҳамон ҷо. - С. 32.

олимон ба он ақидаанд, ки онро арабҳо сўзонда бошанд, ки он далели қатъӣ надорад.

Китобхонаи шаҳри Пергам, ки бо китобхонаи Искандария дар рақобат буд, ҳамчунин дараҷаи илмӣ дошт, агарчанде ки дастхатҳои он камтар буданд. Бинои мўхташам ва захираи ғании дастхатҳои илмии китобхона то соли 200 мелодӣ, то забти румӣҳо арзи вучуд дошт ва баъд аз он маълумоте оид ба китобхона мавҷуд нест.

Илми юнониҳо, шомӣҳо ва эронӣҳо дар ҳамкорӣ ва якҷоягӣ амал намуда, ҳамдигарро тавассути фаъолияти олимони машҳури донишгоҳҳои Искандария, Ҳирон, Нисибин, Гунди Шопур ва дабиристонҳо, ки яке аз шаклҳои мактабҳои Олӣ дар Эрони Шарқӣ буданд, пурра менамуданд¹¹⁵.

Яке аз марказҳои маълумоти олӣ «Академияи Эдесс» буд, ки бо номи «Донишгоҳи форсҳо» ё «Донишгоҳи эронӣ» маълуму машҳур буд. Дар соли 365 Ефрем Сирин (пешвои шомӣён), ки аз Нисибин буд, ин донишгоҳро таъсис медиҳад. Дар он дарсҳои экзегеза (назарияи дин, диншиносӣ) ва сурудро чорӣ намуд. Донишгоҳ бо китобхона ва бойгонии худ машҳур буд. Дар ин ҷо гурӯҳи бузурги тарҷумонҳо бо сардории Ива фаъолият доштанд ва онҳо аз забони юнонӣ ба шомӣ асарҳои фалсафии Арасту¹¹⁶ баргардон менамуданд. Як қисми китобҳо аз забони шомӣ ба паҳлавӣ

¹¹⁵ Мирбобоев А.К. Учебные и научные центры ближнего и среднего Востока в древности// Хорезм и Мухаммад... - С. 78-79.

¹¹⁶ Дар ҳамон ҷо.

баргардон мешуд. Тадқиқотчиён дар ин қатор «Категория» ва «Аналитика»-и Арасту, «Перихермениос» ва «Исагог»-и Порфирий, инчунин асарҳои дигаре, ки дар асри VIII ба забони арабӣ аз тарафи мутарҷими иронӣ Ибн ал Муқаффа¹¹⁷ баргардон шуда буд, шомил буд. Баъд аз баста шудани «Донишгоҳи эронӣ»-и Эдесс дар соли 489, устодон ва шогирдони он қисман ба Донишгоҳи Гунди Шопур ва қисми дигар бо роҳбарии ректор Нарсай ва Барсума ба Нисибин гузаштанд. Овардаанд, ки то ин давра дар Нисибин донишгоҳи дигар бо роҳбарии Семеон (Сомон)-и қашғарӣ амал менамуд. Сарчашмаҳои шомӣ донишгоҳи мазкурро бо номҳои «Модари илмҳо», «Модари олимон», «Шаҳри дониш» ва ғ., таърифу тавсиф менамоянд. Дар даврони роҳбарии Иброҳим (ваф. 569), шумораи шунавандагони он то 1000 нафар мерасад ва ин барои сохтани 80 хучраи (аудиторияи) иловагӣ сабаб мегардад. Таълим дар Донишгоҳ сесола ва барномаи он ғайр аз навиштаҳои муқаддас дарсҳои замонавиро амсоли: имло, риторика, фалсафаро низ фаро мегирифт. Дар назди донишгоҳ хонаи котибон¹¹⁸ (ё нависандагон) амал менамуд. Китобхонаи донишгоҳ китобҳои асли ва тарҷумашудаи илмиро фарогир буд. Тарҷумони машҳури осори Арасту ба забони шомӣ форс, епископи несторианӣ Павели Дершаҳрӣ¹¹⁹ маҳсуб

¹¹⁷ Дар ҳамон чо.

¹¹⁸ Дар ҳамон чо.

¹¹⁹ История Ирана. - М.: МГУ, 1977. - С. 120.

меёфт. Дар ин давр «Донишгоҳи Гунди Шопур» обрӯю эътибори бузург дошт.

Маҷмӯи осори тиббии олимони юнонӣ тавассути олимони ин донишгоҳ ба арабзабонон ва форсҳо тарҷума ва дастрас гардид. Давраи ҳукумронии Шопури II (солҳои 279-310) ба дарбори шоҳи табиби ҳозиқи юнонӣ Теодорос ба ҳайси табиби шахсии шоҳ даъват карда шуда, дар донишгоҳи «Гунди Шопур» ҷой мегирад. Табиб барои шоҳ Шопури II рисолаи тиббӣ тақдим менамояд, ки баъдтар он ба забони арабӣ баргардон мегардад. Теодорос дар назди шоҳ соҳиби обрӯ ва мартабаи бузург дошт, аз ин рӯ шоҳ Шопур барои ӯ калисои махсуси насронӣ месозад.

Заминаи донишгоҳҳо аз давраи Ҳахоманишӣ оғоз гашта, дар давраи Сосониён рушд ёфта, ба Эҳёи илми Ирон ва Эҳёи илми мусулмонӣ ва фарҳанги он таъсири бебозгашт расонидааст. Сулолаи Сосонӣ на танҳо ба ободонии мамлакат тавачҷӯх зоҳир менамояд, балки ба эҳёи фарҳангӣ ва илмии Ирон саҳми арзанда мегузорад. Ин даврае гирдоварӣ ва сабти хаттии осори иронитаборон, ки дар асрҳои пешин аз даст дода буданд маҳсуб меёфт. Ва ин гуфтаи Абӯ Машъари Балхӣ нисбати Ардашери Бобакон аз он гувоҳӣ медиҳад. «Пасон ӯ онҳоро ба Ҳиндустон ва Чин фиристод. Аз он ҷо китобҳои зиёде оварданд. Аксарияти ин китобҳо ба забони форсӣ буд. Дар маркази Ирон низ аз гушаву канорҳои он китобҳои зиёде гирдоварӣ гашт. Баъди Ардашер ин кори ӯро писараш Шопур идома дод».

Тибқи маълумоти Ал Қифтӣ, тамоми шаҳрвандони Гунди Шопур ҳамагӣ табибон буданд.

Донишгоҳ аввалин муассисаи тиббӣ бо захираи бои махсусгардонидашудаи табобатии пешгирии бемориҳо ва мучаҳҳаз бо шўъбаи дорусозӣ буд.

Китобхонаи донишгоҳ аз рӯи ҳаҷм ва шумораи китобҳо муштабеҳе надошт. Дар 259 ҳуҷраҳои он китобҳои бо забонҳои паҳлавӣ, ҳиндӣ, шомӣ ва юнонӣ маҳфуз буд¹²⁰. Зиёда аз ҳазорҳо устодон ва шогирдон дар китобхонаи илмии Гунди Шопур ба фаъолияти таҳқиқотӣ машғул буданд. Дар ҷобачонамоии адабиёт намудҳои гуногуни таснифот истифода мешуд. Феҳристи он мушобеҳ ба феҳристи китобхонаи Искандария буд. Роҳбарии китобхонаро яке аз наздикони ректор, донандаи забонҳо ва таснифи адабиёт дар захираи китобхона ба ўҳда дошт. Қисми зиёди адабиёти илмӣ ин осори олимони донишгоҳ буда, қисми дигар аз осори тарҷумагаштаи олимони шинохтаи дунё чамъ оварда шуда буд. Ҳар як ҳуҷраи китобхона ба илмҳое, ки дар донишгоҳ таълим дода мешуданд, бахшида шуда буд. Қайд намудан лозим аст, ки бештарини ҳуҷраҳои китобхона адабиёти соҳаи тибро фарогир буд. Адабиёти тарҷумагашта ва асарҳои олимони бо забонҳои хориҷӣ дар ҳуҷраҳои алоҳида нигоҳдорӣ мешуданд. Барои котибон ва мирзоён (рӯйнавискунандагон) ҳуҷраҳои алоҳида ва дар ҳар як ҳуҷра рӯйхати алоҳидаи номгӯи осори илмӣ мавҷуд

¹²⁰ Мирбобоев А.К. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 32.

буд. Донишмандони бузургтарини замона амсоли Ҳорис ибни Калда, Барзӯ, Мискавейҳ, Абӯ Язид Чорбахтӣ, Айсa, Саҳл Айвазӣ, Алӣ Пурзайлу ва дигарон шогирдони ин донишгоҳанд.

Донишгоҳи дигари машҳури эронӣ дар шаҳри Ҳирон (Ҳайрон) ҷойгир шуда буд. Донишгоҳи Ҳирон ҳамчун Қасри илм шинохта шудааст ва дар он фалсафаи Арасту, тиб ва сухангӯии юнонӣ, риёзиёт, кайҳоншиносӣ ва дигар соҳаҳоро таълим меоданд. Дар қатори донишмандони машҳури дунё Ҳусейн ибни Исҳоқ – табиби ҳозик, забондон, тарҷумони осори тиббӣ аз забонҳои шомӣ ва юнонӣ, донишҷӯи ҳамин донишгоҳ буд. Ҳусейн ибни Исҳоқ шонздаҳ асари Файсоғурас (Гален), рисолаи тиббии «Яханитус» ва ғайраҳоро тарҷума намуда, аз худ осори бойи тиббӣ, адабӣ ва таърихӣ боқӣ гузоштааст¹²¹. Китобхонаҳои илмии даврони Сосониён нисбат ба китобхонаҳои шохӣ, динӣ, хусусӣ ва ҷамъиятии он замон дар сарчашмаҳо пурратар инъикос ёфтаанд. Агарчанде дар асарҳои олимони ҷудогона ишораҳо оид ба мавҷудияти китобхонаҳои гуногун амсоли китобхонаҳои назди маъбадҳо, китобхонаи шохӣ, китобхонаи шаҳрӣ ва таълимӣ аён-аён маълумотҳо дода мешаванд. Мисол, ба ақидаи Балъамӣ «...китобҳо дар ганҷинаҳо нигоҳдорӣ мешуданд ва ин ганҷинаҳоро барҳақ метавон китобхона»¹²² ва ё захираи китобӣ номид.

¹²¹ Мирбобоев А.К. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 85.

¹²² Сулаймонӣ С., Нуралиев Н. Аз таърихи китобдории тоҷик. - Душанбе, 1998. - С.11.

Сарчашмаҳо оид ба таърихи фарҳанги даврони Сосониён нақшҳои ҳаққоқишудаи (бо забоҳои паҳлавӣ, порсии миёна, ки забони давлатии Сосониён буд) шоҳон Ардашери I, Шопури I, Шопури II, Картир ва дигарон маълумотҳои бешумор медиҳанд. Нақшҳо, сангинаиштаҳо дар Суз, Нақши Рустам (Истахр), Нақши Раҷаб, Ҳочиобод, Танги борик, Бишопур, Сари Машҳад (Казерун), Бесутун, Каъбаи Зардушт (Истахр) ва ғ. далели раднашавандаи онанд. Маълумотҳои фаровон дар «Авасто» («Ясно», «Виспарад», «Вандидод», «Яштҳо», «Хурдавасто»), «Бундаҳишн», «Оинномак»¹²³, «Матақдани ҳазар датастан» (Ҳазор ҳукми додгоҳӣ ё «Додгоҳномаи сосонӣ», фаслҳои он: «Муштабар намак», «Датастан намак»), «Динкард»-и Отур Фарнбағ (Озарбарнбағ)¹²⁴, «Тансарномак» (Картир)¹²⁵, «Хватавнамак»¹²⁶ ё «Хватав вузург номак» ё «Номаи шоҳон» (Солномаи расмии сулолаи Сосониён), «Гоҳнома» ё «Шоҳномаи бузург»¹²⁷, «Хвешқариҳномаки карфарманан» («Номаки ўҳдадорихои корфармоён»), «Ишобохт», «Хвешқариҳномаки мағупатон» («Номаки ўҳдадорихои мағупатон»), «Карномак» ё «Корномаки Ардашери Бобакон»¹²⁸, «Додгоҳномаи Сосонӣ»¹²⁹,

¹²³ Шарофзода Р. Таърихи номаҳои Ачам: Китоби дарсӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 124.

¹²⁴ Дар ҳамон ҷо. – С. 141.

¹²⁵ Дар ҳамон ҷо. – С. 136-137.

¹²⁶ Дар ҳамон ҷо. – С. 119-121.

¹²⁷ Дар ҳамон ҷо. – С. 123-124.

¹²⁸ Дар ҳамон ҷо.. – С. 121-122.

¹²⁹ Дар ҳамон ҷо. – С. 129-133.

«Тараникнамак»¹³⁰, «Ардавирафномак»¹³¹, «Хвастуванифт» («Инчил», «Канз ул эҳё», «Сифр ул ҷабобира», «Кефалайа» (Бунёд), «Шапуркан» (Шопургон асари дунявӣ), «Паёмҳо»-и Монӣ)¹³², «Маздакнома»-и Маздаки Бомдод¹³³, «Пандномаи Зардушт»-и Зардушт¹³⁴, писари Озарбади Маҳраспандон, «Чидок андарзи паредкешон», «Аёдгори Зарерон», «Зариадр ва Одатида»¹³⁵, «Ростсухун», «Дарахти асурик уд буз», «Парвизнома», «Вис ва Ромин»¹³⁶, «Ҳазор афсона»¹³⁷, «Бахтиёрнома»¹³⁸, «Андарзи Бузургмеҳр», «Андарзи Хусрави Қубодон»-и Муҳаммади Кайвонпур, «Андарзи Озорбади Маҳраспандон», «Андарзи Озарбади Зардуштон», «Андарзи Ушнари Доно», «Андарзи Бахтофарид», «Андарзи Ҷамшед»¹³⁹, «Андарзи Нуширавон», «Фарҳанги паҳлавӣ», «Ростсухун»¹⁴⁰, «Синдбоднома»(-ро Абулфавориси Фанорӯзӣ дар соли 950 аз паҳлавӣ ба форсӣ бармегардонад)¹⁴¹, «Весантраҷатака», «Номаҳои кӯхани суғдӣ»¹⁴², «Саддхармапундарики»-и сақоӣ¹⁴³,

¹³⁰ Дар ҳамон ҷо. – С. 128-129.

¹³¹ Дар ҳамон ҷо. – С. 137.

¹³² Дар ҳамон ҷо. – С. 138-139.

¹³³ Дар ҳамон ҷо. – С. 140.

¹³⁴ Дар ҳамон ҷо. – С. 140.

¹³⁵ Шарофзода Р. Таърихи номаҳои Аҷам: Китоби дарсӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – С. 141-142.

¹³⁶ Дар ҳамон ҷо. – С. 143.

¹³⁷ Дар ҳамон ҷо. – С. 144.

¹³⁸ Дар ҳамон ҷо. – С. 144.

¹³⁹ Дар ҳамон ҷо. – С. 144-145.

¹⁴⁰ Дар ҳамон ҷо. – С. 122-123.

¹⁴¹ Дар ҳамон ҷо. – С. 143-144.

¹⁴² Дар ҳамон ҷо. – С. 147-149.

«Виная»-и тахорӣ¹⁴⁴, «Рисолаи парвариши асп» (Киккулӣ), «Рисолаи коркарди замин (аграрӣ)» ё «Тақвими кишоварзӣ» ва ғайраҳо гирд оварда шудаанд. Хуччатҳои муҳим оид ҳуқуқ: «Матикани ҳазор додситон» (Маҷмӯаи ҳазор қарорҳои судӣ), оид ба ҳарбиён: «Оинномак» (Низомномаи ҳарбӣ)¹⁴⁵, оид ба мусиқӣ: «Тароникномак» (ки зиёда аз 300 нағмаро фарогир буд, амсоли «Доқӯи», «Патвожа», «Хусравониёт», «Сараишник», «Хуванак сарвад», «Уроманӣ» ва ғ.), инчунин рисолаҳо оид ба кишоварзӣ: «Рисолаи коркарди замин (аграрӣ)» ё «Тақвими кишоварзӣ», асппарварӣ: «Рисолаи парвариши асп» (Киккулӣ) ва зиёда аз 10 фарасномаҳои, ки Ибни Надим дар «Ал Феҳрист» номбар намудааст ва ғ. мавҷуд буданд. Бо маълумоти Ибни Надим «зиёда аз 200 номгӯи китобҳои паҳлавӣю форсӣ, аз ҷумла 82 номгӯи китобҳои динӣ, 9 номгӯи китобҳо оид ба шикор ва 10 номгӯӣ бахшида ба асппарварӣ, зиёда аз 70 номгӯи китобҳо оид ба илмҳои дигар»¹⁴⁶ мавҷуд будаанд. Маълумотҳои зиёд аз асари бахшида ба асосҳои забони иронӣ – асари коллективи 5 ҷилдаи Институти забонҳои АИ ИҶШС¹⁴⁷ гирифта мумкин аст. Асарҳои Н. Пигулевская, И. Луконин, И.П. Петрушевский ва

¹⁴³ Дар ҳамон ҷо. – С. 151-152.

¹⁴⁴ Дар ҳамон ҷо. – С. 150-151.

¹⁴⁵ История Ирана. - М.: МГУ, 1977. -С.119.

¹⁴⁶ Сулаймонӣ С. Аз таърихи китобдорӣи тоҷик. - С.13

¹⁴⁷ Основы иранского языкознания: Древнеиранские языки. - М.: Наука, 1979. - Т. 1. - С. 387.

дигарон, қисман оид ба фарҳанги Ирони даврони Сосонӣ маълумот инъикос менамоянд.

Дар «Ал Феҳрист» маълумот оид ба мавҷуд будани асарҳои дар чарм навишташуда, чунин омадааст: «Ман дар соли 324 ҳиҷрӣ ин китобҳоро дидаам, чи тавре ки дар бораи онҳо нақл менамуданд, онҳо хело ҳам бадбӯй буданд ва аз ин сабаб қариб як сол ягон кас ба онҳо наздик шуда наметавонист»¹⁴⁸.

Ибни Имод дар «Шаҷарат уз заҳаб» оид ба мавҷудияти китобхонаҳои бузург дар Бағдод, ки онро Шопури I таъсис додаасту дар он Ҳасан ибни Шуайб ва Абу Абдуллоҳ аз Забӣ (Қозӣ) китобдорӣ менамудаанд. Дар ҳамин сарчашма оид ба китобхонаҳои Балх, Самарқанд, Хоразм, Марв, Гунди Шопур ва дигар шаҳрҳои тобеъи Сосониён маълумот дода шудааст. Инчунин китобхонаҳои назди маъбадҳои зардуштии Озар Гушасп, Каркӯй, Фирузобод, Озорбойҷон ва ғайраҳоро қайд намудааст¹⁴⁹.

«Мо оид ба фаъолияти китобдорӣ дар даврони Сосониҳо маълумотҳои пурқиммат ва гуногун дорем. Лекин дар доираи мақолаи мазкур танҳо маълумотеро, ки оид ба замони зардуштиён ва асрҳои миёна аз асарҳои олимони мусулмон ва сарчашмаҳои дигар оварда шудаанд, ҳаминро аз замони ҳукумронии шоҳони сосонӣ, Ардашери I (226-241), Шопури I (341-

¹⁴⁸ Дар ҳамон ҷо.

¹⁴⁹ Язбердиев А. Истоки письменной традиции и книжного дела в Средней Азии// Библиотечно-библиографическое и книжное дело в Туркменистане. - Ашхабад: Илим, 1988. - С. 66.

272), Шопури II (309-379) ва Хусрави I Анушервон (531-579) ҳамчун иттилоъ меорем, ки онҳо аҳамияти зиёд оид ба гирдоварӣ, нигоҳдорӣ ва нусхабардори китобҳои пешиниёро инъикос мекардаанд». Маълумотҳои фаровон аз сарчашмаҳои гуногун ин гуфтаҳои моро тақвият медиҳанд. Дар «Ал Феҳрист»-и Ибни Надим иқтибосе аз асари ситорашини машҳури асри IX, Абу Машъари Чаъфар ибни Муҳаммад ибни Умар ал Балхӣ (ваф. соли 886) оварда шудааст: миёнаи асри IX дар наздикии Исфаҳон, деҳаи Қой китобхонае ёфт шуд, ки он дар замони сосониён пинҳон карда шуда буд (аниқтараш пеш аз ғасби арабҳо). Дар он китобҳои қадимаи форсӣ, дар болои пӯсти туз (дарахти тус) бахшида ба тамоми соҳаҳои илм, бо хатти форсии қадим (ё форсии миёна) нигошта шуда буд.

Ибни Надим маълумоти дигареро аз номи шиноси наздикаш меорад, ки дар таҳхонаи бинои дигари ҳамин деҳа, китобхонаи пинҳонкардашудаеро дарёфт намудаанд, ки дар он китобҳои чармин зиёд буд ва «Ҳеч кас намедонист, ки онҳоро чи тавр хонанд». Ибни Надим иттилоъ медиҳад, ки ин китобҳо бо забони юнонӣ нигошта шуда онҳоро донандагони ин забон Юҳанно ал Қайс (Юҳанно ибни Юсуф ибни ал Хариф), ки дар охири асри IX – аввали асри X мезист, қисми зиёди ин китобҳои оид ба риёзиро ба забони арабӣ баргардон намуд. Намояндаи дигари ин давра Абу ал Фадр ибни ал Амид (ваф. соли 971), ки ба ҳайси вазири ҳукуматдорони арабӣ Ирон Муайид ва Рукн ад Давлат

(асри X) як қисми ин китобҳоро ба Бағдод интиқол доданд. Якчанд номгӯи ин китобҳоро Ибни Надим дар дасти устодаш, шайх ва олим Абӯ Сулаймони Муҳаммад (ваф. соли 986) шахсан дидааст. Далели равшани рушду нумӯи китобдории даврони шоҳони аввали сулолаи сосониро, аз китобхонаҳои пинҳонкардаи сосониён дарёфт кардан мумкин аст, ки онҳо бо забони форсии миёна нигошта шуда буданд. Дар қатори китобҳои паҳлавӣю форсии миёна, китобҳои чинӣ, юнонӣ ва ғайраҳо дар ин китобхонаҳо мавҷуд буданд. Дар ин давра аз мамолики хорич низ китобҳо ҷамъоварӣ ва харидорӣ гашта, хусну қубҳи китобхонаҳои сосониро дар тамоми шарқу ғарб овозадор менамуданд.

Муаллифони асрҳои миёна маълумотҳои зиёде оид ба мавҷудияти китобҳои бешумор дар Аҳди Ашкониён бо забони паҳлавиро қайд намудаанд. Масалан, Ҳамзаи Исфаконӣ (а. X) оиди 70 номгӯи китобҳои ба забони форсии миёна тарҷумагаштаи Ашкониёнро номбар менамояд¹⁵⁰. Сад сол пеш В. Гейгер исбот намуд, ки «Зарирномак» моли аршакиҳо буда, аз он бо пайдоиши «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ алоқаманд аст¹⁵¹. «Баъдтар Э. Бенвенист – қайд менамояд А. Язбердиев, - оид ин китоб маълумоти саҳеҳ меорад, ки он дар аввал дар шакли достон навишта шудааст». Таксиргарону

¹⁵⁰ Клима О. История авестийской древнеперсидской и среднеперсидской литературы. - С 79.

¹⁵¹ Geiger W. das vatkari Zeriran und sein Verhaltnis zum Sahname//SKBAW. Plis-hist. K 1. Bd.2. Heft. 1. - Munhen, 1890. - s. 80

(нусхабардорон) тарҷумонони замони сосонӣ онро ҳамчун асари насрӣ баргардон намудаанд. Ҳамин олим оид ба паҳлавӣ будани «Дарахти ассурик уд буз» бори аввал маълумот додааст¹⁵².

Миёнаҳои асри XX В. Минорский оид ба мавҷудияти асари дигари паҳлавӣ, китоби «Вис ва Ромин» аз асрҳои I мелодӣ, маълумот додааст¹⁵³. «Б. Ҷорҷ – менависад муаллиф, - оид ба китобе, ки то мо нарасидааст, бо номи «Ҳазор достон» («Ҳазор ривоят»), ки номи он дар матни арабӣ таҳриф ёфтааст, маълумот медиҳад. Ба ақидаи ӯ, ин китоб қадима буда, дар аҳди Ашкониён нигошта шудааст»¹⁵⁴.

То замони мо асарҳои «Корномаи Ардашери Бобакон», «Тансарномак», «Шахристонҳои Эроншаҳр», «Ардавирафномак», «Матикани ҳазор додситон», «Додгоҳномаи сосонӣ» ва ғайраҳо мебошанд. Муаллифони китоби «Хвадайнамак» мӯбад Фаррухан, олим Донишвар ва ғуломи мӯбад Рамин будаанд. Инчунин китобҳои «Оинномак», «Тоҷномак», «Китоб ут тоҷ», «Ятима», «Сакисаран», «Денкарт», «Бундаҳишн», «Шопургон»-и Монӣ ва ғайраҳо низ то замони мо боқӣ мондаанд..

1. Бо ақидаи А. Язбердиев китобхонаҳо дар аҳди Ҳахоманишиҳо, Ашкониён ва Сосониён мавҷуд буда, бо номҳои «Китобхонаҳои шоҳӣ» - «Ганҷинаҳо» амал

¹⁵² Язбердиев А. Книжное дело в древней Средней Азии (до исламский период)//Отв. ред. В.В. Массон. -Ашхабад: Илым, 1985. – С. 99.

¹⁵³ Дар ҳамон ҷо. - С. 99.

¹⁵⁴ Дар ҳамон ҷо. - С. 100.

менабуданд. Дар онҳо китобҳо бо забони форсии қадим ва адабиёти хоричӣ нигоҳдорӣ мешуданд. Инчунин «Солномаҳо» ё «Гоҳномаҳои шоҳӣ» («Таърихи қадимаи Форс (Эрон)»), маҷмӯаи таърихии эронӣ ва сатрапҳои он нигоҳдорӣ мешуданд.

2. «Ганҷи Шопигон» ва «Дичи Набишт» ҳамчун китобхонаҳои давраи Ҳаҳоманишӣ маълуми машҳур будаанд.

3. Китобхонаи шоҳони ашкониҳо «Ганҷина» меномиданд ва он дар шаҳрҳои Нисо ва Марв фаъолият менамуд.

4. Дар ин давра Китобхонаи «Гунди Шопур» ва китобхонаи мадрасаҳо низ фаъолияти пурсамар доштанд. Муаллифи «Таърихи Бағдод», олими асри IX Аҳмад ибни Тоҳири Тайфун маълумоти таърихиеро оид ба фирори Яздигирди III (632-651) ба Марв (651) аз арабҳо, тасвир намуда, менависад, ки шоҳаншоҳ китобҳои зиёдеро иборат аз дастхатҳои паҳлавӣ бо худ ҳамроҳ меорад. Адам Метс исрор менамояд, ки ин китобҳо асос ё заминаи пайдоиши китобхонаҳои машҳури асримиёнагии Марв гаштаанд¹⁵⁵. Бо иттилоъи Ёқути Ҳамавӣ пеш аз забти муғулон дар шаҳри Марв 12 китобхонаи калонтарини замон мавҷуд будааст.

Китобхонаҳои маъбадҳои Зардуштӣ дар Самарқанд, Панҷакент, Хоразм, Бухоро, Хучанд, Қубодиён, Насаф, Тирмиз, Балх, Кӯлоб ва ғ. мавҷуд будаанд. Аллома Абӯрайҳон Берунӣ оид ба китобхонаҳои зардуштии

¹⁵⁵ Метс А. Мусульманский ренессанс. - М., 1963. - С.148

Хоразм, ки аз тарафи ғасбкорони мусулмон, дар солҳои аввали ҳукмронии Халифаҳо нест карда шудаанд, маълумот додааст¹⁵⁶.

Оид ба сохтори китобхонаҳои зардуштӣ ва захираи онҳо маълумоти муфассале дар даст надорем. Аммо аз рӯи тадқиқоти олими шинохтаи тоҷик Р. Шарофзода, ҳаминро иттилоъ медиҳем, ки ин китобхонаҳо маркази таксир (нусахбардорӣ), китобсозӣ, муқовабандӣ ва гирдоварию нигоҳдории дастхатҳои пурарзиши паҳлавию порсии миёна будаанд¹⁵⁷. Аммо китобхонаҳои донишгоҳҳо ва мактабҳои олии давраи Ҳахоманишӣ, Ашконӣ ва Сосонӣ бо таснифоти мураккаби худ маълуму машҳур буданд. Донишгоҳҳои Искандария, Нисибин, Гунди Шопур анъанаҳои таълим ва фарҳангии омӯзишгоҳҳои пешинаро давом медоданд. Онҳо дар худ дастовардҳои бехтарини гузаштагони худро на танҳо дар таълим балки дар суннатҳои китобдорӣ амалӣ низ инъикос менамуданд. Ҳаммонанди китобхонаи илмии донишгоҳи Искандария, дар донишгоҳҳои Нисибин, Хирон, Эдесс, Гунди Шопур низ китобхонаҳои илмии бузург созон дода шуда буданд. Онҳо дар захираи худ дастовардҳои илмӣ-амалии пешрафтаи замонаро оид ба тиб, фалсафа, кайҳоншиносӣ, риёзиёт, мусиқӣ, таърих, экзегет ва ғайраро инъикос менамуданд. Сохтори китобхонаҳо бо мурури замон таъғир меёфтанд ва

¹⁵⁶ Бируни. Избр. произв. - Ташкент. 1957. - Т.1.- С. 48.63.

¹⁵⁷ Шарофзода Р. Таърихи номаҳои Аҷам: Китоби дарсӣ. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 216 с. (117-134)

дастхатҳо аз рӯи таснифоти китобхонавӣ ва таснифоти илмии онзамона ҷобачо карда мешуданд, ки он кори китобхонаро самаранок менамуд.

Аз тарафи арабҳо ғасб гардидани сарҳадҳои Эрон, Хуросон ва Мовароуннаҳр таъсири амиқе дар дин, илм ва адабиёти ин мамолик ворид намуд. Арабҳо ягон навигарие бо худ наоварданд, махсусан солҳои аввали ғасби минтақаҳо ҳамаро ба яғмо бурда он чизеро, ки ғайримусулмонӣ меҳисобиданд, месӯхтанд ва ё нобуд менамуданд. Баръакс, онҳо ба ҷараёни феодалии сохтори ҷамъиятӣ кашида шуда, аз дастовардҳои беҳтарини олами кӯҳан бархӯрдор мегаштанд ва аз илму адабиёти халқҳои ғасбнамудаашон ҳаматарафа бархӯрдор мегаштанд. Дини исломро саросар ҷорӣ намуда, анъаноти оинҳои нави мусулмониро бо ҳар роҳ ба мардум бор менамуданд. Оид ба ин манзара, Наршаҳӣ менависад «Бори ҷаҳорум, ҳангоме ӯ ҷангида Бухороро ғасб намуд, ӯ (Қутайба ибни Муслим) исломро бо мушкилӣ барқарор кард. Ӯ исломро дар дили онҳо (бошандагон) ҷой намуда, оини мардуми таҳҷоиро бо ҳар роҳе душвор мегардонид. Ӯ фармон дод, то ин ки бошандагони Бухоро ними хонаи худро ба арабҳо диҳанд, тавассути онҳо ӯ аз рафтору кирдори онҳо боҳабар гашта, онҳоро дар ҳама ҷой назорат менамуд. Акнун онҳо маҷбур буданд мусулмон шаванд. Ӯ масҷидҳо бино намуда, осоре аз маъбаду оташкадаҳо намонд ва оташпарастону оинҳои дигарро решақан менамуд. Ӯ масҷиди калони ҷумъахониро дар ҷои

маъбади оташпарастон бино намуда, фармуд то рӯзҳои чумъа дар он намоз гузоранд. Барои ҷалби омма ӯ чунин роҳро пеш гирифт: Ӯ фармуд то эълон намоянд, «Касе, ки ба намози чумъа меояд, ба ӯ ду дирам медиҳам ва аз андозии сарикасӣ озод менамоям»¹⁵⁸.

Арабҳо ба Ирон, Хуросон ва Мовароуннаҳр алифбою забони арабиро ҳамчун забони адабӣ ва динӣ оварда, аз миёнаи асри VIII онро ҳамчун забони расмии давлатӣ ҷорӣ намуданд. Қариб аксарияти заминҳо ба арабҳо ва давлати ташкилнамудаи онҳо тааллуқ доштанд. Онҳо соҳибони заминҳои беканор гашта, заминдорони пешинро гунаҳгор ва нест намуда, расму русуми феодалии таҳҷоиро қабул ва ривож дода, оҳиста-оҳиста худашон феодалони нав гаштанд.

Абӯрайҳон Берунӣ ғасби арабҳоро чунин қаламдод менамояд: «Бо роҳҳои гуногун Қутайба донандагони алифбо, ривоёт, дастовард, китобҳои хоразмиро пароканда ва нест менамуд, то он ки ҳамаи онҳо нест гаштанд. Ва нест касе, ки оиди мавҷудияти илмҳои то давраи омадани ислом дошташонро ёд дошта бошанд»¹⁵⁹.

Тарғиботчиёни аввали дини мубини ислом ба тамоми илмҳои ғайримусулмонӣ муносибати хунукназарона доштанд. Асоси тамоми илмҳоро «Қуръон» ва сарчашмаи маънавии ҷомеаи инсонӣ ҳисобида мешуд. Намояндагони ислом омӯзиши

¹⁵⁸ Наршахӣ. Таърихи Бухоро. - Техрон, 1923. - С. 63-65.

¹⁵⁹ Бируни. Избранные произведения. - Т. 1. - С. 48, 63.

илмҳои исломро («Улум ал Ислам») арзандатарин ҳисобида онро барои мусулмонони ҳақиқӣ зарур ва ҳатмӣ меҳисобид.

Ҳодисаҳои бузурги таърихӣ ва ҷараёнҳои гуногуни рушди ҷомеаи асрҳои VII-VIII табaddулотҳои таъғирпазири мамолики Шарқ ва Шарқи Наздик ба он оварда расонид, ки ҳамаи ин мамоликҳо ба Аморати Араб ё Хилофати Араб мутеъ карда шуданд. Забони арабӣ ба ҳайси воситаи асосии коммуникатсионӣ (иртиботӣ) ва яке аз муҳимтарин воситаи ҳаётӣ ва ҳастии миллату халқиятҳои бошандагони минтақаҳои бузург табдил ёфт, ки ба он мамоликҳои Осиёи Марказӣ, Ҷанубу-Ғарбии Осиё, Африкаи Шимолӣ ва Ҷануби Аврупо шомил гашта буданд.

Дар ислом аз аввали пайдоиш, мавқеи илм яке аз талаботҳои дин ҳисобида мешуд¹⁶⁰. Аммо дар давраи роҳбарии халифони аввал тамоми навиштаҷотҳои ғайриараб несту нобуд карда шуда, аҳамият надошт, ки онҳо китобҳои илмӣ-адабӣ ва ё динӣ буданд. Тамоми заҳоири мавҷудаи китобхонаҳои бузурги Сосониён, Суғдиён, Бохтариён, Хоразмиён, Балхиён ва дигарон, ки тобеи хилофат гашта буданд нест карда шуданд. Донишгоҳҳо ва муассисаҳои илмии мавҷудаи ин минтақаҳо, ба ғайр аз якҷандтои он, баъди ба ғорат даст задани намояндагони ислом ва нарасидани маблағҳои зарурӣ пароканда карда шуданд ва ё баста шуданд.

¹⁶⁰ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. – С. 51.

Осори динӣ ва адабии дар асоси ғояҳои дини ислом нигошташуда рушд намуд. Дар аввал асри VIII, донандагони ҳадисҳои пайғамбари ислом дар Мадина, Басра, Куфа ва Димишқ, аз миёни онҳо Ибни Шайхоб ал Зўҳрӣ (ваф. соли 741), Яҳё бинти Сайид ал Ансарӣ (ваф. соли 760), Ибни Дурайҷ (ваф. соли 767) – аз рӯи таваҷҷӯҳи заҳматҳои хеш бо таҳаллуси «китобдор» аз рӯи интиқоли ҳадисҳо тавассути хат (иншои китоб) маълуми машҳур буданд. Ҳадисҳои гирдовардаи онҳо дар шакли дастхат ҳаҷман хело ҳам бузург ва назаррас буд. Баъди халифон Абӯбакр, Умар, Усмон ва Алӣ (солҳои 632-661) ба сари хилофат Уммавиён (солҳои 661-750) меоянд ва баъдтар хилофатро сулолаи Аббосиён (солҳои 750-1258) идора менамоянд. Аббосиҳо маркази хилофатро аз Шом ба Ироқ, аввал ба шаҳри Анбар ва баъдтар дар соли 762, тибқи нақшаи эҷоднамудаи халифа ал Мансур ба Бағдод, наздикии назди Тайсафун гузашт¹⁶¹.

Гулгулшукуфии илм ва адабиёти бадеии жанрҳои гуногун бо забони арабӣ, зиёдшавии шумораи муаллифон ва асарҳо, доираи васеи паҳншавии онҳо, шароити мусоид барои фаъолияти падидоварӣ ва таксирнамоии (нусхабардорӣ) дастхатҳо дар замони ҳуқумронии Бағдодии Аббосиён (солҳои 750-1258), аз давраҳои аввали хилофати арабҳо садҳо маротиба афзуд ва равнақи бештар намуд¹⁶².

¹⁶¹ История Ирана. - М.: МГУ, 1977. - С. 129.

¹⁶² Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С. 50.

Дар ин давра дастовардҳои осори олимони ҳиндӣ, осиемиёнагӣ, эронӣ ва хусусан ақидаҳои илмии олимони юнонӣ дар ташаккули илмҳои замонавии хилофати араб таъсири амиқ гузоштааст. Фаъолияти тарҷумонӣ на танҳо аз тарафи шахсони алоҳида, балки аз тарафи халиф низ дастгирӣ меёфт. Адабиёти илмию адабии ҳиндӣ, шомӣ, юнонӣ, форсӣ ва дигар забонҳоро оид ба тиб, риёзиёт, ситорашиносӣ, мантиқ, равоншиносӣ ва соир соҳаҳои илмию адабӣ ба забони арабӣ тарҷума ва таксир мегаштанд. Халифаҳои Аббосӣ ал Мансур (соли 734-755), Ҳорун ар Рашид (солҳои 786-809), ал Маъмун (солҳои 810-833) саҳми босазое дар рушди соҳаҳои илмию адабӣ гузоштаанд¹⁶³.

Яке аз тарҷумонҳои аввалини адабиёти бадеӣ ва осори илмӣ Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ (солҳои 724-760) иронӣ буд. Ӯ аз забони паҳлавӣ ба арабӣ «Калила ва Димна», «Худойнома», «Маздакнома», «Оиннома»-ро тарҷума намудааст. Инчунин ӯро тарҷумони рисолаҳои Арасту «Категория» ва «Мантиқ» меҳисобанд. Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ олими бузург буд ва китоби ӯ «Дастур оид ба корҳои бузург», «Дастур оид ба корҳои хурд» ва дигарон дар байни олимони замона маълуму машҳур буд.

Ба сифати тарҷумонҳои адабиёти бахшида ба табиатшиносӣ ва фалсафаи юнонӣ Собит ибни Курра (солҳои 836-901), Коста ибни Луқо (ваф. соли 943), оилаи

¹⁶³ Хайруллаев М.М., Бахриддинов Р.М. Абу Абдуллах аль-Хорезми. – М.: Наука, 1988. - С.12.

Хунайн ва Бахтишу, Яҳё ибни Адӣ (ваф. соли 975), Исҳоқ ибни Димшқӣ, Юҳанно ибни ал Батрак, Матта ибни Юнус, Синон ибни Собит ва дигарон буданд.

Тарҷумаи асарҳои форсӣ ва паҳлавиро Навбахт ибни ал Ҳасан, Ибни Саҳл, Ибни Мискавайҳ, Ибни ал Муқаффа, адабиёти ҳиндиро Ибни Манка ва Ибни Даҳна, аз забони мисрӣ Ибни Ваҳшия ва дигарон менамуданд.

Тавассути фаъолияти бузурги тарҷумонон, осори гаронбаҳои юнониҳо ба олимони энциклопедист Ибни Сино ва Абӯрайҳони Берунӣ дастрас мегарданд. Олими ҷавон Ибни Сино дар шаҳри Бухоро тарҷумаи арабии асарҳои «Исагог»-и Порфирий, «Муқаддима ба мантиқ»-и Арасту бо шарҳу тафсири олимони донишгоҳи Искандария Порфирий Тир (ваф. соли 304), «Оғози геометрия»-и Уқлидус (а. III то мелод), «Алмаҷаст»-и Клавдии Птолемей дар 13 китоб, «Метафизика»-и Арасту дар 14 китоб, «Қонунҳо» ва «Тимней»-и Афлотун (Платон), «Бемориҳои зудтаъсир» ва «Табиати одам»-и Гиппократ, «Хунармандӣ», «Набз ва табобати бемориҳо», «Инсоншиносӣ» ва дигар асарҳои Гален, инчунин бо рисолаҳои Теофаст, Прокл, Искандари Афродиягӣ, Порфирий, Архимед, Аристарх ва дигарон бо забони арабӣ омӯхтааст.

Зери таъсири осори баргардон, рушди иқтисод ва таъсири таҷрибаи пешқадами мамолиқҳои ғасбшуда, азхуднамоии дастовадрҳои фарҳанги қадима халифати араб рушди бузурги афкори илмӣ табиатшиносиро

соҳиб мегардад¹⁶⁴. Фаъолияти пурсамари худро марказҳои илми донишгоҳи Гунди Шопур, Хирон ва маркази навтаъсисгаштаи «Хазинат ул ҳикма» давом медиҳанд. Шаҳрҳо ва марказҳои фарҳангию илми Самарқанд, Бухоро, Марв, Нисо, Балх, Насаф, Тирмиз, Ҳамадон, Рай, Нишопур, Исфаҳон, Хоразм, Қубодиён ва ғайраҳо фаъолияти пурсамар менамоянд. Намояндагон олимони беназири Осиёи Миёна ва Хуросон Муҳаммад ибни Мусо ал Хоразмӣ (соли 783-850), Аҳмад ибни Муҳаммади ал Фарғонӣ (а. IX), Ҳабаш ал Ҳасиби Марвазӣ (ваф. соли 864-867) дар муассисаҳои илми замона фаъолияти пурсамар доштад.

Дар дарбори ҳар як халиф, султон, шоҳ ва амир шумораи зиёди шоирон, таърихнигорон, табибон, ситорашиносон, ғайбдонон ва дигарон фаъолият менамуданд.

Нақд менамоянд, ки шароити хуб барои тарҷумонҳо дар охири асри VIII ва аввали асри IX дар дарбори халифони Аббосӣ фароҳам оварда шуда буд. Халиф ал Маъмун ба Ҳунайн ибни Исҳоқ баробари вазни асарҳои тарҷуманамудаи ӯ тилло пардохт менамояд. Дар давраи халиф ал Муътасим (солҳои 833-842) Ҳунайн сардори тарҷумонҳо таъин шуд ва муҳаррири асарҳои баргардонидашуда буд, инчунин ба ӯ се ҳуҷра аз қасри халиф дар Самара ҷудо карда шуда ба ҳар чизе, ки ниёз дошт оварда медоданд. Ал Маъмун ба ал Асмои,

¹⁶⁴ Хайруллаев М.М., Бахриддинов Р.М. Абу Абдуллах аль-Хорезми. - М.: Наука, 1988. - С. 16.

муаллифи «Таърихи қадимаи шоҳони араб», қитъаи заминеро ҳадя намуд. Халиф ба ал Фарра фармоиш оид ба навиштани оғози имлои арабӣ, аз қаср хучрае чудо намуд ва супориш дод, ки ягон кас хотири ўро парешон нанамояд, то ў тавонад имлои арабиро мукамал тартиб диҳад.

Ба ал Маъмун, ки олимону адибонро ҳаматарафа дастгирӣ менамуд, китобҳои зиёде аз ҷониби кормандони «академияи» таъсисдодаи ў, Саҳл ибни Ҳорун, Муҳаммад ибни Мусо ал Хоразмӣ, Яҳё ибни Мискавейҳ, Ҷабраил бини Бахтишў, ал Фарра ва дигарон, бахшида шуда буданд. Як зумра олимони дигар асарҳои худро ба авлоди пешгузаштаи ў, ал Мансур, ал Маҳдӣ, Ҳорун ал Рашид бахшидаанд¹⁶⁵.

Сарчашмаҳои мўътамад, маълумот медиҳанд, ки дар замони баъдисосонӣ ва давраи аввали ҳукумронии аббосиён (солҳои 20-70-и асри VIII) муаллифони соҳибзавқ соҳиби осори ғание будаанд, ки онҳоро бо якҷанд сандуқи бори уштур дастхатҳо ва ҳатто хучраи пур аз китобҳояшон¹⁶⁶ (дар мисоли филолог аз Басра Абў Амр бинни ал Аъло, солҳои 687-771) мешинохтаанд.

Маълумотҳои саҳеҳу кофӣ оид ба захираи китобхонаҳои Уммавиён дар даст нест. Аммо маълумот оид ба «Ҳазинат ул ҳимат»-и даврони хилофати Муаввия (661-680), ки он дар хучраи «ал Хадра» («Қасри сабз»)-и ў ҷойгир будааст ва китобхонаи наберааш

¹⁶⁵ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. – С. 83.

¹⁶⁶ Дар ҳамон ҷо. – С. 182.

Халид бинни Язид¹⁶⁷, ҳамчунин оид ба китобхонаи ал Валиди I (солҳои 705-715)¹⁶⁸ ва аз он низ баъди барҳамхӯрии хилофати Уммавиён (соли 750) ва гузаштани хилофат ба дигар марказ, таърихи минбаъдаи он гум мешавад.

Ба давраи аввали хилофат бештар ташкили маҷмӯи китобхонаҳои назди масҷиду мадрасаҳо аҳамият дода мешуд, ки дар онҳо танҳо китобҳои динӣ фаро гирифта шуда, аз Қуръон, ҳадис ва номгӯи китобҳои диншиносӣ иборат буд. Дар миёнаи асри VII аввалин нусхаҳои таҳриргаштаи «Қуръон», ки дар давраи ҳукумронии халиф Усмон (ваф. соли 656) таҳия гашта, ба шаҳрҳои калонтарин Макка, Куфа, Басра ва Димишқ интиқол дода шуданд¹⁶⁹.

Дар давраи хилофати араб яке аз давраҳои муҳим барои рушди китобдорӣ замони ҳукумронии Аббосиён шинохта шудааст. Аз замони ҳукумронии халифи дуюми сулолаи Аббосиён, ал Мансур (солҳои 754-775) заминаи китобхонаҳо гузошта шуда, доимо бо дастнависҳои нав пурра мегашт ва он дар замони ал Маъмун (солҳои 813-833) асоси захираи китобии «Ҳазонат ул ҳикмат» мегардад¹⁷⁰. Аз рӯи маълумоти Ибни Надим дар асри X аз захираи китобхонаи

¹⁶⁷ Youssef Eche. Les bibliothekues arabes publikues et semi - publikues en Mesopotamie, en Syrie et en Egypt aau Moyen Age. - Damas, 1967 (Institut Frangais de Damas) - P. 11-13.

¹⁶⁸ Дар ҳамон ҷо. - С. 18

¹⁶⁹ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С. 182.

¹⁷⁰ Дар ҳамон ҷо. - С. 182.

«Хазонат ул ҳикмат» (баъди гузаштани идораи халиф ба шаҳри Самара аз Бағдод, китобхонаи ӯ номи «Хизонат ал Маъмун» ном мегирад) ва аз он олимони зиёде баҳравар будаанд, шумораи зиёди китобҳои ин китобхонаро Ибн Аби Усайбия дида будааст¹⁷¹.

Фаъолияти китобхонаҳои бузурги Бухоро, Самарқанд, Қубодиён, Панҷакент, Чоч, Ҳисор, Тирмиз, Насаф, Гурганҷ, Балх, Марв, Нисо, Нишопур, Ҳамадон, Рай, Исфаҳон, Ғазна, Тус, китобхонаи Тоҳириён ва ғайраҳо дар асарҳои олимон, ҷуғрофидонон, таърихнависон, ситорашиносон, адибон ва дигарон инъикоси худро ёфтаанд. Маълумотҳои овардаи онҳо гуногун ва аз нуқтаи назари муаллифон ва дараҷаи илмии онҳо дода шудаанд.

Оид ба китобхонаҳои Марв маълумотҳои мавҷуданд, ки дар онҳо доираи васеи адабиёт ва бо забонҳои гуногун нигоҳдорӣ ва истифода мешуданд. Масалан, охириин шоҳзодаи сосонӣ Яздигирди III (солҳои ҳукумронӣ 632-651) аз арабҳо шикаст хӯрда ба Марв фирор менамояд ва бо худ китобхонаи шоҳони сосониرو, ки асосан аз дастхатҳои паҳлавӣ иборат буд (соли 651) меорад¹⁷². Оид ба дарёфти китобхонаи буддоии солҳои 1000-1035 дар ғор пинҳонкардашуда Л.И. Чугуевский маълумот медиҳад¹⁷³. Дар Ҳамадон, аз рӯи маълумоти Абу Тамам (солҳои 805-846), амалдоре

¹⁷¹ Дар ҳамон ҷо. - С. 183.

¹⁷² Язбердиев А. Книжное дело в древний Средней Азии (до исламский период) отв. ред. В.М. Массон. -Ашхабад: Илым, 1995. - С. 273.

¹⁷³ Дар ҳамон ҷо. – С. 276

китобхонае аз девонҳои арабӣ ва китобҳои дигарро доробуд¹⁷⁴. Дар асри IX китобдӯстдор Исфаҳонӣ ба 300000 дирҳам китоб, барои китобхонаи шахсиаш харидорӣ намуд¹⁷⁵. Шахси бойтарини Нишопур, ки роҳбарии хадамоти алоқа ва ҷустуҷӯиро ба ўҳда дошт, Абу Мансур ал Багавӣ дорандаи захираи калонтарини китобҳо дар Хуросони асри X буд¹⁷⁶. Ҳукумрони пурқудрат Адуддавла (солҳои 949-983) барои китобхона толори бузурги Қасри дар Шероз будаи худро чудо намуда, дар он бино ба маълумоти ал Муқаддасӣ, китобҳои бахшида ба соҳаҳои гуногуни илмҳои замонаро захира намудааст, ки муаллиф (ал Муқаддасӣ) Ҳангоми навиштани асарҳояш борҳо ба онҳо ишора менамояд ва номгӯи рисолаҳои хондаашро мушаххасан тафсир менамояд¹⁷⁷. Дар Рай вазир Абу ал Фадл ибни ал Амид (ваф. соли 971) соҳиби китобхонаи бузурге оид ба илмҳои гуногуни фалсафа ва адабиёти бадеӣ буд ва ҳаҷман он зиёда аз 100 бори уштурро ташкил менамуд ва китобдори он таърихнигор, олими барҷаста Мискавейҳ, ки бо таҳаллуси китобдори Шерозӣ дар илм маълуму машҳур гардидааст буд¹⁷⁸. Ба ҷойнишини Ибни ал Амид Исмоил бинни Аббад «ас Соҳиб» (солҳои 938-995), ташкили китобхонаи боз ҳам бузургтар, ки дар он танҳо китобҳои динӣ 400 бори уштурро ташкил

¹⁷⁴ Мец А. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 73, 94, 18, 151.

¹⁷⁵ Бартольд В.В. Историко - географический обзор Ирана//Сочинение. - Т. VII. - С. 188.

¹⁷⁶ Дар ҳамон ҷо.

¹⁷⁷ Дар ҳамон ҷо.

¹⁷⁸ Дар ҳамон ҷо.

менабуд даст медиҳад. Аз рӯи маълумотҳои то мо расида, китобхонаи мазкур зиёда аз 206000 ҷилди китоб ва феҳристи он 10 ҷилдро ташкил менамуд¹⁷⁹.

Бо интихоби Бағдод (соли 762) ҳамчун пойтахти халифат, дар он китобхонаҳои хусусӣ пайдо мешаванд ва ба ин шаҳр намояндагони барҷастаи илму адаби арабизабон аз Мадина, Димишқ, Басра, Куфа, инчунин олимони Ироқ, Хуросон ва Мовароуннаҳр барои фаъолият ва зист рӯй меоранд. Ба сифати намояндагони китобдӯст ва ҷамъоварандагони захираи бои китоби олимони соҳаҳои гуногуни илму адаби асрҳои VIII-X-и ном бурдан мумкин аст. Хусусан олимоне, ки бо фаъолияти тарҷумонӣ ба арабӣ (Хунайн бинни Исҳоқ, фарзандони Мусо бинни Шоқир, Мусо ал Хоразмӣ, Ҳабаш ал Ҳасибӣ Марвазӣ) дар ташаккули илм ва фалсафа (ал Қиндӣ ва дигарон), донандагони ҳадис, таърихнигорон (Табарӣ, Наршахӣ ва дигарон), фикҳ (Имоми Аъзам ва дигарон), адабиёти бадеъ, филология ва соир соҳаҳои дигар. Маълумот додаанд, ки баъди вафоти ал Воқидӣ (соли 823) аз ӯ 600 сандуқ (қиматр) дастнавису китобҳо¹⁸⁰ боқӣ мондааст, ки ҳар сандуқро ду нафар мебардоштаанд. Дар бораи Абу Убайд (ваф. соли 826) мегуфтанд, ки «девон»-и арабҳо дар хонаи ӯст-аз он ки ӯ соҳиби китобхонаи калон буд. Яҳё ибни Майна (ваф. соли 848) китобхояшро дар 114 қуттӣ ва 4 хуми

¹⁷⁹ Дар ҳамон ҷо.

¹⁸⁰ Ибн ан-Надим *Kitab al-Fihrist. Mit Anmerkungenhrsg. Von Flugel, nach desseh Tode Besorgt von J. Roedinger und A. Muller /Bd/: den. text enthaltend. von J. Roedinger. – Lpzig, 1871. – P. 53: 98: 112-150*

калони сафолӣ нигоҳ медошт¹⁸¹, ҳамасри ӯ Бишар бин ал Ҳарис – 18 қутғӣ ва сабад¹⁸², барои ба ҷои дигар интиқол додани китобҳои Аҳмад бинни Ҳанбал (ваф. соли 855) сабадҳо ба дувоздаҳуним бори уштур лозим шуд¹⁸³. Қозии донишманд Абу Ҳасан ал Ҳасан бинни Усмон аз Зайди (ваф. соли 858) муаллифи китобҳои зиёд буда бо фармоиши ӯ китобҳои қимматнок рӯйнавис мегаштанд ва соҳиби китобхонаи калоне буд¹⁸⁴.

Китобдӯст, соҳиби захираи калони осори пурқиммат, Абу Хатим ас Сичистонӣ (ваф. соли 864)¹⁸⁵ дар миёни олимони китобхонааш машҳур буд. Абул Аббос Ҷаъфар бинни Аҳмад ал Марвазӣ «муаллифи асарҳои оид ба тамоми илмҳо (илмҳои замона)» дар ал Аҳваз даргузашт ва «дастхатҳои пурқиммат»-и ӯ ба Бағдод оварда ва «Тоқ ал Ҳарранӣ» дӯкони китобфурушӣ соли 887-888 фурухта шуд¹⁸⁶. Муаллифи зиёда аз 40 рисола, ал Ҳасан бинни Мусо ан Навбахтӣ (ваф. соли 912), инчунин китобати дастнависхоро низ менамуд, захираи бузурги китобиро гирд оварда буд, ки аз он ҳама истифода менамуданд¹⁸⁷. Филолог бинни Мусо ал Марзубонӣ (ваф. соли 994) дар хонаи худ 50 ҷойгаҳи хобро нигоҳ медошт, ки аз он олимони маълуми меҳмонгашта шаб мегузарониданд ва аз китобхонаи пурқиммати ӯ

¹⁸¹ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С.190.

¹⁸² Дар ҳамон ҷо.

¹⁸³ Дар ҳамон ҷо.

¹⁸⁴ Дар ҳамон ҷо.

¹⁸⁵ Дар ҳамон ҷо.

¹⁸⁶ Дар ҳамон ҷо.

¹⁸⁷ Дар ҳамон ҷо.

истифода менамуданд¹⁸⁸. Дар қатори китобҳои ба вақфи марқади Абуҳанифа тақдимнамуда «Тафсир»-и Абдуссалом бинни Муҳаммад бинни Юсуф ал Қазвинӣ (ваф. соли 1095) сардори мутазалитони ҳамон давр буд, ки он дар 300 ё 700 ҷилд навишта шуда, маҷмӯи китобҳои ӯ зиёда аз 40000 дастхатро (ҷилдро) ташкил менамуд¹⁸⁹. Қози Абӯ Хатим Муҳаммад ибн Ҳиббон ал Бӯстӣ (ваф. соли 965) хонаашро бо китобхона ба Нишопур ҳадя намуда, барои хонандагон ҷои хоб ва барои хурду хӯрок идрорпулӣ (стипендия) муайян намуд¹⁹⁰.

Дар китобхонаи калонтарини давраи Сомониён «Савонех ул ҳикмат» нодиртарин китобҳои давру замон оид ба адабиёт, санъат, таърих, фалсафа, фикҳ, риёзиёт, тиб, ҷуғрофия, кишоварзӣ ва бештар китобҳои динӣ гирд оварда шуда буданд, ки ба забонҳои форсӣ-дарӣ, суғдию юнонӣ, арабӣ, ҳиндӣ, яҳудию чинӣ ва паҳлавӣ навишта гирдоварӣ шуда буданд. Дар китобхона барои асарҳои ҳар як илм ё соҳаи он сандуқҳои махсус ва ҳуҷраи алоҳида ҷудо карда шуда буд. Дар болои ҳар як сандуқ феҳристи (рӯйхати) китобҳои дохили он қайд шуда буд. Ба китобхона олимони машҳуре, ки ба кори китобхона шиносӣ доштанд ва ҷобачогузори китобҳоро хуб медонистанд ба кор гирифта мешуданд. Оиди ҳашамати ин китобхона Абӯалӣ ибни Сино дар

¹⁸⁸ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С. 194.

¹⁸⁹ Мец А. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 151.

¹⁹⁰ Дар ҳамон ҷо.

рисолаи «Саргузашт» чунин овардааст: «Рӯзе аз ӯ (Нӯҳ ибни Мансур –Қ.Б.) иҷозат пурсидам, ки ба китобхонаи эшон дароям ва ба мутолиа ва хондани китобҳои тиб, ки дар он ҷост бипардозам. Вай маро иҷозат дод ва воридаи сарое шудам, ки хонаҳои бисёр дошта, дар ҳар хонае сандуқҳои китоб болои ҳам чида шуда буданд. Дар як хона китобҳои илмҳои арабӣ ва шеър, дар дигараш китобҳои фикҳ ва ҳамин тавр дар ҳар хонае китобҳои як илме ҷой дошт. Сипас феҳристи китобҳои пешиниёнро мутолиа намуда, он чиро, ки бад он ниёз доштам, хостам. Китобҳоеро дидам, ки бисёр қасон ҳатто номашонро нашунидаанд ва ман онҳоро на пеш аз ин ва на баъди ин надидам. Он китобҳоро хонда судҳо бурдам ва дониши ҳар мардери шинохтам»¹⁹¹.

Аз ин гуфтаҳои олими энциклопедист Абӯалӣ ибни Сино бармеояд, ки китобхонаи Сомониён на фақат бо боигарии дастхатҳои гуногун, балки бо ҷобачогузорӣ, табақабандӣ, феҳристи китобхонавӣ нодиртарини китобхонаҳо ба шумор мерафтааст ва ҳамчун маъхази муҳим барои гурӯҳи хурди уламо ва удабои дарборӣ хизмат менамудааст. Аз ин рӯ, бештарин номгуӣ китобҳои он барои мо номаълум мондаанд. Дар аҳди Сомониён китобхона на танҳо маъхази илмӣ, балки ҳамчун маркази муҳимтарини рӯйнависи асарҳо, баргардонидани китобҳо буданд. Дар ин ҷо муқовасозон, хаттотон, рангсозону рассомон, феҳриствисон, фароҳамоварандагони захираи

¹⁹¹ Мец А. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 151.

дастхатҳо кор мекарданд. Донандагони забонҳои гуногун ба тарҷумаи китобҳо аз як забон ба забони дигар машғул буданд. Дар аҳди Сомониён китобхонаҳои дигари бузург низ вучуд доштанд, ба амсоли китобхонаи Марв, ки дар он китобҳои гуногун бо забонҳои қадима навишта шуда буданд нигоҳ дошта мешуданд. Ғайр аз ин ашрофон, олимон, мударрисон китобхонаҳои хусусӣ доштаанд ва он дар мадрасаҳои Бухоро, Самарқанд, Марв, Фарғона, Балх, Қабодиён, Вахш, Ёвон, Кангурт, Хулбук ва ғайра амал мекарданд. Аммо китобхонаи Сомониён бо сохтор ва тарзи корбарии худ фарқ дошта, диққати олимонро бештар ба худ ҷалб менамояд.

Бино ба маълумоти Абӯалӣ ибни Сино китобхонаи амирони Сомонӣ «Захираи калони китоби дар хучраҳои зиёд нигоҳдорӣ шуда, ҳар як хучра дорои сандукҳои пур-пури китоб, як хучра ба шеъри арабӣ, дар хучраи дигар китобҳои фалсафа, фикҳ ва дар ҳар як хучра феҳристи китобҳои пешиниён нигоҳ дошта мешуд. Ман хоҳиш намудам он китобҳоеро, ки ба онҳо ниёз доштам, гирифтам». Чи тавре ки дар «Рисолаи саргузашт» Абӯалӣ ибни Сино қайд намудаанд, «ман китобҳоеро дидам, ки номи онҳоро бисёриҳо нашунидаанд ва худи ман ҳам на пеш аз ин ва на баъд аз ин онҳоро надидаам»¹⁹². Ин маълумоти мухтасар оиди китобхонаи бузурги Сомониҳо «Савонех ул ҳикма» (ганҷинаи ақл) – аз рӯи бузургӣ ва ғановати худ дар

¹⁹² .Абӯалӣ ибни Сино. Осори мунтахаб. - Душанбе: Дониш, 1980. - С. 19.

чаҳон ҳамто надошт. Таснифоти китобҳо бо таснифоти олитарини замона ҳамоҳанг карда шуда, китобҳо аввалан аз рӯи соҳаҳо ҷобочо гардида буданд. Ин таснифот аз дастовардҳои бузурги ин самт гирифта шуда, олимони шинохтаи замон (асрҳои IX-X) оид ба табақабандии соҳаҳои илм (Муҳаммад ал Хоразмӣ, Форбӣ, ар Розӣ, Ибни Сино, Берунӣ ал Қифтӣ ва дигарон) хизмати шоиста кардаанд. Фалсафони бузург Форобӣ, Розӣ ва дигарон ба ин масъала аҳамияти бузург дода онро то тавонистаанд ҳал намудаанд. Дар асарҳои «Донишнома», «Мафотех ул улум» ва дигарон, инчунин рисолаҳои библиографӣ амсоли «Ал Фехрист»-и Ибни Надим, ки адабиёти чор асри Исломо фаро мегирад, ин таснифотҳо амалӣ гаштаанд.

Маҷмӯи таснифотҳо дар асоси захираи китобхонаҳо коркард гаштаанд. Чунки дар мисоли китобхона ҷобачонамӯй ва таснифномаи китобҳо аз рӯи соҳа, мавзӯ ва ё мазмуну мундариҷа роҳи ягонаи таҳқиқ ва самарабахшии таснифот буд. Аммо аввалин таснифоти илм, дур аз китобхона аз рӯи моҳияти соҳа ё илм аз тарафи олимони антиқӣ пешниҳод шуда буд. Дар назди олимони антиқӣ пеш аз ҳама ҳалли як масъала, кадоме аз илмҳо асосӣ ва кадоме аз онҳо дуюму сеюмдараҷаанд, муайян кардан лозим буд. Масъалаи фарогирии илмҳоро дар мадди аввал гузошта, қонунҳои асосӣ ва алоқамандии соҳаҳои гуногуни он муайян карда мешуд. Аммо маҷмӯи таснифоти ба китобхонаҳо воридгашта, кори садҳо одамонро дар ҷобачогузорӣ, нигоҳдорӣ,

чустучў ва истифоданамоии адабиёт осон намуд. Чи тавре ки Ибни Сино овардааст: «Сипас феҳристи китобҳои пешиниёнро мутолиа намуда, он чиро, ки бад он ниёз доштам, хостам. Китобҳоеро дидам, ки бисёр қасон ҳатто номашонро нашунидаанд ва ман онҳоро на пеш аз ин ва на баъди ин надидам. Он китобҳоро хонда судҳо бурдам ва дониши ҳар мардеро шинохтам». Дар асл феҳристи китобҳо яке аз намунаҳои имрӯзаи каталоги (феҳристи мураттабӣ ва алифбоии) китобхонаҳои имрӯза мебошад. Ибни Сино бо феҳристи китобхона ошно мегардад, ки то ин вақт оиди мавҷудияту аҳамияти он тасаввурот надошт. Аз ин рӯ, метавон хулоса бардошт, ки китобхонаҳои калонтарини замони Сомониён дорои таснифоти мушаххас ва феҳристи китобхонавӣ будаанд ва он чӯзӣи ҷудонашавандаи китобхонаҳои минбаъда мегардад. Бо ақидаи С. Сулаймонӣ «Роҳи хонанда тавассути Маркази маълумотдиҳии китобхона ва шӯъбаи маълумоти библиографии он мегузашт»¹⁹³.

Аз давраи асрҳои X замони «Ҳазонат ул ҳикмат»-ҳо хотима ёфта, ҷои онро ҳазорсолаи минбаъда китобхонаҳои вақфӣ мегиранд¹⁹⁴. Ин китобхонаҳо дар шакли алоҳида ва ё зери назорати давлатӣ дар назди масҷидҳо, мадрасаҳо, хонақоҳҳо ва ғайраҳо амал менамуданд. Таачҷубовар аст, ки хонандагони ин китобхонаҳо аксарият аз табақаҳои нодори ҷамъият

¹⁹³ Сулаймонов С.И. Библиотечное дело в Иране: История и современное состояние. - Душанбе, 1994. - С. 52-53.

¹⁹⁴ Дар ҳамон ҷо. - С. 19.

буда, на танҳо дар ихтиёр хондани китобхоро доштаанд балки бо коғазу қалам, ҷои хоб ва идрорпулӣ таъмин карда мешуданд¹⁹⁵, чи тавре ки мо онро дар мисоли китобхонаи вақфии Нишопур дар боло дидем. Ҳамзамон шумораи дастхатҳои китобхона на танҳо нигоҳдошта мешуд, балки дар маҷмӯъ он бештар мегашт. Хусусан шумораи китобхонаҳое, ки ба ҳукуматдорон тааллуқ дошт, ба монанди китобхонаи қасрӣ ё шохӣ, сулолаӣ аз падар мерос мемонд¹⁹⁶.

Дар ин давра китобхонаҳои бузург дар Нисо, Марв (12 китобхона), Бағдод (қариб 100 китобхона), Димишқ, Нишопур, Ҳирот, Балх, Рай, Ғазна, Бухоро, Самарқанд, Тирмиз, Хоразм, Гурганҷ, Қубодиён, Вахш, Ёвон, Хуталон, Кангурт, Хулбук ва дигар шаҳрҳои калони Хуросон ва Мовароуннаҳр амал менамуданд.

Дар давраи Сомониён дар Самарқанд 17 мадраса бо китобхонаҳояш амал менамуд, ки дар он олимони бузург Абулқосим Ҳакими Самарқандӣ, Абумансур Муҳаммади Мотуруди Самарқандӣ, Абулфатҳи Саиди Самарқандӣ, Абулқайси Самарқандӣ, Асирридини Фазли Самарқандӣ, Ашраф ибни Муҳаммади Самарқандӣ¹⁹⁷ ва дигарон таълим медоданд. Дар Хуталон зиёда аз 20 мадраса амал менамуд¹⁹⁸, ки дорои китобхонаи илмӣ ва таълимӣ буд. Дар яке аз ноҳияҳои

¹⁹⁵ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. – С. 184, 185

¹⁹⁶ Дар ҳамон ҷо. – С. 185.

¹⁹⁷ Мирбобоев А.К. Из истории учебных заведений эпохи Абуали ибн Сино// История и культура эпохи Абуали ибн Сино. - Душанбе, 1980. - С. 51-51.

¹⁹⁸ Дар ҳамон ҷо. – С. 52

дурдаст Кангурт ба маълумоти муаллиф, зиёда аз 10 мадраса ва ҳар як мадраса дорои китобхонаву қироатхона буд.

Ҳар як олим, шоир ва ё нависандаи тоҷик соҳиби китобхонаи хеш буд. Шоирону олимон амсоли Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Берунӣ, Балъамӣ, Умари Хайём, Носири Хисрав¹⁹⁹, Наршахӣ, Табарӣ, Унсурулмаолии Кайковус, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ, Фазлуллоҳ Рашидуддин, Насриддини Тусӣ, Мирхонд, Хондамир ва дигарон, намояндагони дини Ислом Нуъмон ибни Собит, Муҳаммади Тирмизӣ, Муҳаммади Бухорӣ, Ҷалолиддини Румӣ, Ғаззолӣ ва дигарон соҳибкитоб ва китобхонаҳои хоса доштаанд. Китобхонаҳои шахсии худро онҳо дар хизмати мардум гузошта буданд ва аз онҳо хурду калон, бою бенаво истифода мебуданд. Аксарияти ин китобхонаҳо баъди вафоти соҳиби худ ба китобхонаҳои вақфӣ ҳадя гашта, саҳми шоистае дар маърифатнокии халқи тоҷик гузоштаанд.

Албатта, таҳқиқи мавзӯё ба истифода аз рисолаҳои библиографӣ пурра нахоҳад буд, аз ин рӯ мо боз ба асарҳои библиографӣ рӯ меорем. Оид ба мавҷудияти феҳристҳо (каталог) ва сиёҳаи (рӯйхати) номгӯи китобҳо дар китобхонаҳо маълумотҳои фаровонанд ва мо баъзеи онҳоро дида мебароем. Хазионаи китобҳои шахсӣ ва китобхонаҳои бузург асоси таҳияи нишондиҳандаи

¹⁹⁹ Еров Ф.С. История библиотечного дела в Бухарском Эмирате. - Душанбе, 1997. - С.30.

библиографии машхуру бемисли Ибни Надим гардидааст.

Аз рӯи маълумотҳо «фехристи китобхонаи мусулмони Испания ал Хукамо II (солҳои 961-976) аз 44 дафтари 20 варақа иборат буд, ки дар он танҳо номгӯи китобҳо дода шуда буд»²⁰⁰.

«Фехристи китобхонаи ас Соҳиб бинни Аббод (ваф. соли 385 ҳ./995) 10 ҷилдро ташкил меод»²⁰¹. Маълумотҳои мушаххастар оиди табақабандӣ ва ҷобочогузори китобҳои китобхонаҳои гуногун то мо расидаанд. Масалан, дар китобхонаҳои калон барои осоннамоии ҷустуҷӯи китобҳо, онҳоро дар шакли мураттабӣ ҷойгир намуда, ба ҳар як соҳа фехристи алоҳида тартиб дода мешуд. Китобхонаи халифаи фотимӣ ал Азиз (ваф. соли 386 ҳ./996) дорои шўъбаҳо ва шўъба ба фаслҳо тақсим гашта, ҳар як фасл дорои ҳучраи алоҳида ва дари ҳучраҳо бо зулфак ва қулф мешуд. Ҳар як ҳучраи китобхона фехристи алоҳидаи худро дошта, шумораи китобҳои он беш аз 200000 буд²⁰².

«Китобхонаи замони ад Давлат дар бинои махсус ҷойгир шуда, оид ба тамоми соҳаҳои илм китобҳо фароҳам оварда шуда буд. Китобхона аз толори калони сутундор ва бо тамоми ҳучраҳо пайваста буд. Дар шафати деворҳои тамоми китобхона рафҳои китобии ҷўбини ба арҷи паҳноии се оринҷ сохта шуда, бо дариҷаҳои барои фурумад аз боло ба поин ҷиҳозонида

²⁰⁰ Мец А. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 148-149.

²⁰¹ Мец А. Сарчашмаи номбаршуда. - С. 149-150

²⁰² Дар ҳамон ҷо.

шуда буд. Оид ба ҳар як соҳаи дониш китобҳо ҷевони муайяни худро дошт ва дар феҳристи алоҳида номгӯи китобҳо инъикос гашта буд»²⁰³.

Тибқи маълумоти Юсуф ал Ушш, дар асри X – XI якҷанд китобхонаҳо таҳти номи «Дор ул илм» таъсис гардиданд. Аз захираи китобии онҳо хонандагони гуногун метавонистанд истифода намоянд²⁰⁴. Дар ин ҷо дарсҳо ва мубоҳисаҳо гузаронида мешуданд.

Оид ба китобхонаҳои Гурганҷ маълумот аз осори олимони шинохтаи он давр Абӯнаسر Мансур бинни Ироқӣ, Абӯсаҳл Исо бинни Яҳё ал Масеҳӣ. Абӯлхайр ибни Хаммор, Абӯрайҳон Берунӣ, Абӯалӣ ибни Сино ва дигарон ба даст омадааст. Як зумра олимони замона ба сулолаи Маъмуни Хоразмшоҳӣ, вазири онҳо Абӯлхусейни ас Суҳайлӣ ва наздикони онҳо асарҳо бахшида, оид ба мавҷудияти захираи бузурги китобии онҳо маълумот додаанд²⁰⁵. Хоразмшоҳ Абӯлаббоси Маъмун ба ас Саъалибӣ вазифаи китобдории китобхонаи шахсии худро месупорад²⁰⁶.

Дар бораи китобхонаҳои Марвӣ асрҳои XI-XIII қиссаҳои зиёд оид ба захираҳои бузурги онҳо ва дастхатҳои пурқиммати он вирди забонҳо буд. Ёқути Ҳамавӣ – муаллифи китобҳои бешумор, сайёҳи номӣ,

²⁰³ Дар ҳамон ҷо.

²⁰⁴ Eche Youssef Les bibliothèques arales publiques et semi - publiques en Mesopotamie, en Syrie et en Egypte au Moyen Age. - Damas, 1967 (Institut Francais de Damas/ - P. 67-161.

²⁰⁵ Крачковский И.Ю. Избранные сочинения. - Т. VI. - М., - Л., 1960. - С. 373-382.

²⁰⁶ Дар ҳамон ҷо.

ки бо шаҳрҳои Эрон, Хуросон, Ҳалаб ва Осиёи Миёна аз наздик ошно буд, бо як таассуроти аҷиб оид ба китобхонаҳои Марв менависад: «Шумораи беҳисоби асарҳои фундаменталӣ дар иҷроиши бемисл»-ро доро будаанд. Ҳангоме ки ў Марвро дар соли 1219 тарк менамуд, дар он ҷо 10 китобхонаи вақфӣи бузургтарине бо захираи бой ва шумораи дастхатҳои нодир буд, ки «дар ягон ҷои дунё» дигар вучуд надошт. Ду китобхона дар масҷиди ҷумъахонӣ 1) ал Азизия, ки онро Азизиддин Абӯбакр Атиқ аз Занҷонӣ (Атиқ бинни Абӯбакр), машруботпазӣ султон Санҷар (солҳои 1097-1157), бо «қариб ва ё 12000 номгӯи китобҳо»; 2) ал Камолия, муассисаш номаълум; 3) китобхонаи Шароф ал Мулк ал Муставфӣи Абӯсаъд Муҳаммадӣ бинни Мансур (ваф. соли 494 ҳ./1100-1101). Айнан дар ҳамин китобхона нусхаи шашҷилдаи «Таҷорӣб ул умам»-и Мискавейҳ мавҷуд буд, ки он бо хатти зебо навишта шуда (соли 595 ҳ/1199), ҳамагӣ чор ҷилди он омада расидааст ва дар ҷойҳои гуногун Қазон (ҷ. 1), Тошкент (ҷ. 3-4) ва Санкт Петербург (ҷ. 5). Дар ҷилди 5-и он навиштаҷоти хонандагон, ки ба охириҳои асри VI/XII ва аввалҳои асри VII/XIII тааллуқ дорад маҳфуз аст. Дар ҷилди I-и он навиштаҷоти худи Ёқути Ҳамавӣ маҳфуз аст, ки ба солҳои 600 ҳ./с. 1203²⁰⁷ тааллуқ дорад; 4) Китобхонаи мадрасаи Низомулмулк; 5-6) Китобхонаҳои сулолаи Самъониҳо (ҳадисшиносон, фақеҳон ва

²⁰⁷ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С. 245.

таърихнигорон); 7) Китобхонаи ал Амидия; 8) Китобхонаи Маҷал Мулк (яке аз вазирони Хоразмшоҳӣ); 9) Китобхонаи мадрасаи ал Хотуния; 10) Китобхонаи хонақоҳи ад Дамирия²⁰⁸.

«Китобҳоро бе ягон мамониат гирифтан мумкин буд, - қайд менамояд Ёқути Ҳамавӣ, - дар ҳучраи ман ҳамеша 200 ва зиёдтар аз он асарҳо, бе гузоштани гарав, ки нархи онҳо 200 динор мавҷуд буд. Ман дар оғӯши китобҳо, ҳар он чизи беҳтарине меёфтам, истифода менамудам, дилбастагӣ ба онҳо маҷбур менамуд, ки дигар шаҳрҳоро ба гӯшаи фаромӯшӣ ниҳам, ёди хешону фарзандон нанамоям. Маълумотҳои бештари китоби ман аз китобҳои ин китобхонаҳо ба даст омадаанд»²⁰⁹.

Захираи ғании китобхонаҳои Марвро тавассути рисолаҳои «Мучам ал булдон» ва «Иршод ал ариб»-и Ёқути Ҳамавӣ, ки зиёда аз ҳазорҳо иқтибосу истинодҳо аз китобҳои истифодашудаи ин китобхонаҳо доранд ва садҳо сарчашмаҳои масрафашта то мо нарасидаанд, муайян кардан мумкин аст.

Дар Ғазна китобхонаи шоҳӣ дар қаср ва китобхонаи хусусии Султон Маҳмуд (солҳои 998-1030) амал менамуд. Султон Маҳмуд дар Ғазна мадрасае бунёд менамояд, ки аксарияти ҳучраҳои он ба китобхона

²⁰⁸ Дар ҳамон ҷо. - С. 246

²⁰⁹ Йакут. Муджам аль-булдан. – Т. IV - С.509-510. – С. 6. Yacuts geographisches Worterter buch. Aus den Handschriften zu Berlin St. Petersburg. Paris, London und Oxford... hrsk von F. Wustenfeld. Bd .VI. - Leipzig., 1866. - 1873.

мутааллиқ буда, бо китобҳои пурқимат пур карда шуда буданд²¹⁰.

Дар назди мадрасаи Низомулмулки Исфаҳон, китобхонае мавҷуд буд, ки Ибни ал Қифтӣ китоби ал Музаффар бинни Аҳмади Абдурауфи ал Исфаҳони ал Язидиро мебинад. Ӯ дар давраи Маликшоҳ (соли 1072-1092) ҳаёт ба сар бурда, дар баробари ҳар як байти «ал Ҳамоса» байтҳои хуро инъикос намудааст. Дар назди масҷиди калони Исфаҳон китобхонаи калоне амал менамуд, ки феҳристи он 3 ҷилдро ташкил меод²¹¹. Дар китобхонаи Султон Санҷар (солҳои 1118-1157), ки ба китоб эътиқоди бузург дошт, Байҳақӣ рисолаи табиби Хуросонӣ Абӯлфатҳи Кушқаро мебинад ва мумкин аст он дар Нишопур қарор дошта бошад²¹².

В.В. Бартолд оид ба китобхонаи Бузҷон, ки дар назди масҷиди калони Бардасир, аз тарафи Муғисиддин Муҳаммадӣ I таъсис дода шуда зиёда аз 50000 китоб дар соҳаҳои гуногунро фаро мегирифт, ишора намудааст²¹³. Китобхонаи шаҳри Саворо (Савва), ки муғулон ба коми оташ доданд, Ёкути Ҳамавӣ калонтарин дар дунё меҳисобид²¹⁴.

Дар шимоли Мароға расадхона барои Насриддини Тусӣ сохта мешавад, ки он дорои китобхонаи бузурге аз

²¹⁰ Бартольд В.В. О погребение Тимура// Сочинения – Т. I; Т. II - ч. II. - С. 431-432.

²¹¹ Бартольд В.В. Историко-географический обзор Ирана//Сочинения - Т. VII. - С. 170-171.

²¹² Бейхаки. Таммима. - С. 99-100

²¹³ Бартольд В.В. Историко-географический обзор Ирана //Сочинения - Т. VII. - С. 144., 203-204.

²¹⁴ Дар ҳамон ҷо. - С.144.

ҳисоби забткориҳои Хулағу пурра гардонида мешуд. Китобҳо ба ин китобхона аз шаҳрҳои Бағдод, Аламут ва дигар шаҳрҳо оварда шуда шумораи онҳо зиёда аз 400000-ро ташкил менамуд. Зиёда аз даҳ сол китобдори ин китобхона Ибн ал Фуватии Бағдодӣ буд. Фаъолияти расадхона қариб 100 сол давом намуда, дар соли 1339 аллақай вайрону валангор гашта буд²¹⁵.

Ҳукмрони дигари муғул Ғазонхон дар солҳои 1296-1303 мақбараеро дар ғарбтари Табриз (аз рӯи сарчашмаҳои дигар онро Рашидуддинӣ Ғазлуллоҳ ҳамчун «Рубъи Рашидӣ» бо теъдоди 60000 китоб китобхонаи бузурге сохта будааст ва барои омӯзиши дини Ислом Рашидуддин ба ин китобхона теъдоди 5000 «Қуръон»-ро, ки бо зарҳал навишта шуда буданд, тақдим менамояд. Он аз Масҷиди калон бо ду мадраса, беморхона, китобхона, расадхона, мактаб барои кўдакони бепарастор ва оилаҳои камбизоат тайин гашта буд²¹⁶.

Мавқеи асосиро дар таъминоти иттилоотии мардум, китобхонаҳои вақфӣ мебозиданд. Агарчанде ки дар онҳо бештар китобҳои динӣ гирдоварӣ шаванд ҳам, дар давраҳои минбаъда асарҳои бадеӣ ва илмие, ки ба талаботи ислом муқобил набуданд, фаро гирифта мешуданд. Муҳаддис, адиб ва фақиҳ Муҳамад бинни Футуҳ ал Ҳамайдӣ (ваф. соли 1095) китобҳои зиёдеро

²¹⁵ Бартольд В.В. Сочинение. - Т. VIII. - С. 294; 303,308.

²¹⁶ Eche Youssef. Les bibliothekues arabes publikues et semi - publikues Mesopotamie, en Syrie et en Egypte au Moyen Age. - Damas, 1967 (Institut Francais de Damas). - P. 195.

барои китобхонаи вақфӣ худ нусхабардорӣ менамуд²¹⁷. Абулфараҷ Муҳаммад бинни Убайдуллоҳ бинни ал Ҳасан ал Басрӣ, ки бо номи Ибни Абулбақо (ваф. соли 1105) машҳур вазифаи Козии Басраро ба ўҳда дошта, адиби варзида буд, «Дор ул илм» сохта таъмири хуб намуд ва 12000 нусха китоб вақфӣ он намуд²¹⁸. Аз рӯи маълумотҳои олимони ал Ҳарирӣ (ваф. соли 1122) дар «Ал Мақомот»и худ онро тавсиф ва дар шакли миниатюра тасвир намудааст.

Дар асри XII дар Бағдод, Бухоро, Самарқанд, Тирмиз, Ҳисор, Насаф, Кубодиён, Кангурт, Балчувон, Балх, Марв, Рай, Ҳамадон, Нишопур, Исфаҳон, Ғазнӣ ва минтақаҳои паҳноварӣ хилофати ислом китобхонаҳои вақфӣ амал менамуданд. Китобхонаҳои вақфӣ агарчанде дар асрҳои IX – X ташкил шуда бошанд ҳам, асрҳои XV – XIX давраи гулгулшукуфӣ онҳо буд. Аз ин китобхонаҳо қисми бештари аҳолии хилофат истифода мебуд.

Оид ба фаъолияти китобхонаҳои хусусӣ мухтасар маълумот медиҳем. Аввалин созмондиҳандагони китобхонаҳои хусусӣ дар даврони хилофати ислом муҳаддисон, таърихнигорон, фақеҳон, фалсафон, забоншиносон, чуғрофидонон, сайёҳон, риёзиён, табибон ва ғайраҳо буданд. Баъди асосгузори Бағдод (соли 762) дар он аввалин китобхонаҳои хусусӣ пайдо шудан мегиранд. Ба сифати китобдӯстон ва

²¹⁷ Дар ҳамон чо.

²¹⁸ Eche Youssef. Les bibliothekues arabes publikues et semi - publikues Mesopotamie, en Syrie et en Egypte au Moyen Age. - Damas, 1967 (Institut Francais de Damas). - С. 128-129.

гирдоварандагони захираҳои китобӣ бештарини Бағдодиёни охири асри VIII - аввали IX-ро ном бурдан мумкин аст. Хусусан онҳоеро ки бо кори тарҷумонӣ ба арабӣ (аз забонҳои дигар амсоли Ҳунайн бинни Исҳоқ, фарзандони Мусо бинни Шоқир ва ғайраҳо), ташкилкунандагони илм ва фалсафа (ал Киндӣ ва дигарон), гирдоварандагони ашъори шоирон ва нависандагони араб (ва ғайриараб), фаъолияти илмӣ амалӣ дар соҳаи тиб ва дигаронро ҳисобидан мумкин аст. Иттилоъ медиҳанд, ки баъди Ҷавҳари Воқидӣ (соли 823) 600 қутгӣ (қиматр) навиштаҷотҳои ӯ боқӣ мондаанд, ки ҳар як қуттиро ду кас мебардошт²¹⁹. Ҳамчунин захираҳои хусусӣ ба Муҳаммад бинни Саъди Абӯубайд (ваф. соли 826), Яҳё бинни Муин (ваф. соли 848), Аҳмад бинни Ҳанбал (ваф. соли 855), Алӣ биини Яҳёи Абӯтоҳир биини Шабба (ваф. соли 876), ал Фатҳи бинни Ҳанна (ваф. соли 861), Усмон аз Зиёдӣ (ваф. соли 858), Ибн аз Заййатӣ (ваф. соли 847), Абӯҳотам Сичистонӣ (ваф. соли 864), Аҳмад ал Марвазӣ (ваф. тахм. соли 880-885), сардафтари адабиёти классикии тоҷик Абӯабдулло Рӯдакӣ китобхонаи хусусии бузурге дошт, ки дар он муҳимтарин осори ҳамзамонон ва пешгузаштагон бо забонҳои тоҷикӣ, арабӣ, ҳиндӣ, юнонӣ гирд оварда шуда буд²²⁰.

Аз ашхоси мӯътабари Осиёи Миёна ва Ирон олимон, адибон, таърихшиносон, фалсафон, тибшиносон,

²¹⁹ Халидов А.Б. Арабские рукописи и арабская рукописная традиция. – М.: Наука, 1985. - С. 188-189

²²⁰ Сулаймонов С.И. Библиотечное дело в Иране. - Душанбе, 1994. - С. 50.

ситорашиносон ва ғайраҳо, ки китобхонаи хусусӣ доштанд Муҳаммад ибни Мусо ал Хоразмӣ (дар китобхонаи академияи «Хазинат ал ҳикмат»-и Бағдод китобдорӣ менамуд), ал Форобӣ китобхонаи илмии бузург созмон додааст, Абӯбақр ар Розӣ китобхона ва ташхисгоҳ барои беморхона сохта буд, Ибни Сино (зиёда аз 500 номгӯй асарҳо таълиф намуда, дар ҷавонӣ ва миёнсолӣ китобхонаи шахсӣ доштааст, ки дар бораи таърихи минбаъдаи он маълумоте нест). Китобхонаи шахсии Абӯрайҳони Берунӣ китобҳои паҳлавӣ, ашқонӣ, суғдӣ, арабӣ, ҳиндӣ ва юнонии илмию маърифатиро доро будааст, Носири Хисрав китобхонаи илмӣ, динӣ, тиббӣ, адабӣ ва бештарини онҳо бо забони форсӣ ва арабӣ будаанд, Умари Хайём китобхонаи илмҳои дақиқ, фалсафа, адабӣ-бадеӣ ва соири дигар илмҳоро фарогир буд, Фариддуддини Аттор китобхонаи бузурги адабиёти динӣ ва адабӣ доштааст, Абӯлҳамиди Ғаззоӣ китобхонаи динӣ ва маърифатии калон доштааст, Фаҳриддини Розӣ китобхонаи бузурги фалсафӣ, тиббӣ, адабӣ доштааст, Насриддини Тусӣ китобхонаи илмии расадхонаро ташкил намуда, китобхонаи илмии ӯ аз адабиёти илмӣ, адабӣ ва илмҳои замонааш иборат будааст, Рашиддадин Фазлуллоҳ созандаи маҳаллаи «Рӯбӣи Рашидӣ», мактаб, дармонгоҳ ва китобхонаи бузург барои бепарасторон, ки зиёда аз 60000 китоб дошта, танҳо нусхаҳои зарҳаллии Қуръон 5000 нусхара фаро мегирифтаанд, китобхонаи шахсии ӯ аз он ҳам бузургтар будааст, Саъдии Шерозӣ китобхонаи

пурқимати адабӣ бадеӣ, фалсафӣ ва диниро доро буд, Ҳофизи Шерозӣ китобхонаи динӣ, адабӣ, фалсафиро бо забонҳои арабӣ ва форсӣ созмон дода буд, Абдурахмони Ҷомӣ яке аз бузургтарин китобхонаҳои илмӣ, адабӣ, динӣ, таърихӣ, тиббӣ, фалсафиро доро буд, инчунин Алишер Навоӣ, Шайх Муҳаммади Порсо²²¹, Ҳилолӣ, Восифӣ, Ҳусейн Воизи Кошифӣ, Камолиддин Беҳзод, Дониш, Садри Зиё ва бисёр дигаронро ном бурдан мумкин аст.

Таҳлили сарчашмаҳои библиографӣ ва китобдори қадим ва асрҳои миёна имконият медиҳад, ки ба хулосаҳои зерин биёем:

1. Пайдоиши хат ва китобҳои аввалин заминаи асосии пайдоиши захираҳои китобӣ ва китобхонаҳо буда, сарчашмаи нахустин барои зухурёбии библиография будааст.

2. Китобхонаҳо на танҳо макони гирдоварӣ ва нигоҳдории китобҳо, балки онҳо дар рушди фаъолиятҳои гуногуни давлативу ҷамъиятӣ таъсири ҳудро тавассути мардони соҳибмаърифат мерасонанд ва тарбияи насли навраси ҷомеа аз мавҷудият, таъминоти техникӣ, фаъолияти пурсамар ва рушди онҳо вобастагии сахт дошт. Дар тарғиб ва фаъолияти пурсамари китобдорӣ саҳми библиография ҳамчун сарчашмаи иттилоотии маводҳо дар ҷомеа муҳим аст.

²²¹ Ашрафи М.М. Рукописные хранилища Бухары эпохи Авиценны и последующих веков//Абуали ибн Сино и его эпоха/Отв. ред. Н.Н. Негматов. - Душанбе: Дониш, 1980. - С. 40-50.

3. Фаъолияти олимон дар таҳқиқ ва таҳлили соҳаи библиография, омӯзиши таърих, назария, фаъолияти методию амалии он назаррас буда, на ҳамаи самтҳои он мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд.

4. Китобхонаҳо на танҳо маркази илмӣ, динӣ, идеологӣ ва адабӣ буд, балки онҳо макони гирдиҳамоии олимон, баргузори баҳсу мунозираҳои муҳими ҷомеа, воситаи тарғиби дастовардҳои нави замонавӣ, таснифоти илмҳо ва дигар дастовардҳои илмию амалӣ буд. Таснифоти маҷмӯи китобхона тавассути феҳристҳои китобхонавӣ, ки бо таснифоти илмӣ вобаста аст, аз тарафи олимони гуногун таҳия гашта, саҳми китобдорон ва библиографон дар рушди он бузург аст.

5. Эҳёи мусулмонӣ аз рушди китобу китобдорӣ сарчашма мегирад ва библиография ҳамчун соҳаи илми миёнрав дар рушди он таъсири бузург гузоштааст. Хизмати олимони асрҳои миёна дар рушди соҳаи китобдорӣ ва библиографӣ беҳамто ва бузург аст. Хусусан, пайдоиш ва рушди фаъолияти библиографӣ оғози хешро аз асарҳои онҳо ёфтааст. Дар асарҳои худ ин олимон тавонистаанд, садҳо, ҳазорҳо истиноду иқтибосҳо оранд ва номи китобҳои то ба мо норасидаро дар худ зинда нигоҳ доранд. Тавассути асарҳои онҳо мо аз адабиёти бою рангини аҷдодии худ бохабарем.

6. Ба ақидаи В.В. Бартолд саҳми олимони Аҷамӣ дар Эҳёи мусулмонӣ бештар аз олимону адибони араб аст.

7. Библиографияи тоҷик таърихи тўлониеро паси сар намуда, ҳамчун таърихи хат, таърихи китоб ва таърихи соҳаҳои гуногуни илм муҳим ва омӯхтанист.

*Сулаймонӣ С.,
доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Камолзода С.,
номзади илмҳои педагогӣ*

Проблемаҳои навини мудирияти китобхонаҳои исломӣ

Ислом бо мазоҳири ҳамешагии таълиму тарбият инсонро парвариш кард, ба ӯ донишомӯзӣ, мутолиа, қалам рондану эҷод намуданро ёд дод; чавҳару қаламро мояи бузургдошт донист ва ба онҳо савганд хӯрд ва донишмандонро худотарсонии ростин номид ва аз нобаробарии донову нодон сухан гуфт, Қуръони маҷидро мӯъҷизаи Паёмбари бузургаш хонд ва ба тадбиру тафаккур роҳнамоӣ кард.

Ислом ба эътибори хеш барои таълиму тарбият аҳамияти вижаро қоида аст ва донишмандонро ворисони Паёмбар (с) мехонад, донишҷӯйиро бар зану марди мусалмон вочиб мешуморад, аз онҳо мехоҳад, ки аз

гаҳвора то гӯр дониш бичўянд ва дар пайи дониш то ба Чин роҳ бипаймоянд. Инояти хоси ислом ба таълиму тарбият сабаб шуд, ки хостгоҳи муҳаддисону фақеҳон, файласуфон, адибону мутакаллимон, сўфиёну доиратулмаъорифпардозон ва донишмандоне шавад, ки ҳар яке ба фаъолиятҳои илмии худ дорои усул, равишҳо ва ҳадафҳои тарбиятӣ будаанд.

Дар ин росто китобхонаҳо дар ислом муҳим буда, барои боло бурдани маорифи мардум нақши муҳимеро доро будааст, илми китобдорӣ ва китобшиносӣ дар ислом роиҷ мебошад, ки онро мо аз дидгоҳи концепсияи нав - китобхонашиносии исломӣ меномем ва яке аз рӯкҳои аслии онро мудирияти (менечменти) китобдории исломӣ унвон ҳам мекунем.

Мутаассифона пажӯҳиш ва таҳқиқ дар заминаи китобдории исломӣ ба сабки ҷадид дар кишвари мо собиқаи тўлонӣ надорад.

Дар Тоҷикистон шояд ба далели ошноии андаке бо ҳавзаҳои фикрӣ ва забони форсию арабӣ ва шояд ҷиддӣ нагирифтани ин масъала, мутаассифона, ба таълифу тарҷумаи чунин осор тавачҷӯх нашуда ва иқдоми хосе ҳам дар ин замина сурат нагирифтааст. Танҳо баъд аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон масъалаи маъорифи исломӣ ва омӯзишу баррасии он қадамҳои нахустин гузошта шуд. Ҳоло дар ин ҷумҳурӣ 258 масҷиди ҷомеъ, 19 мадраса, 1 донишгоҳи давлатии исломӣ, анҷуман ва марказҳои илмиву таҳқиқотии исломшиносӣ ва ғайра фаъолият доранд.

Таҷрибаи солҳои охири Тоҷикистон ва дигар кишварҳо нишон медиҳад, ки нисбат ба он ки фаъолиятҳои китобдории исломиро дар роҳи бетаваҷҷӯҳӣ гузоштан, беҳтару хубтар аст, ки ба масъалаи таъсиси китобхонаҳои исломӣ аҳамияти ҷиддӣ дода шавад, то китобхонаҳо битавонанд дар он нақши муҳим дошта бошанд, ки надоранд.

Аз ин рӯ, тарбияи кадрҳои соҳаи китобдорӣ ва иттилоърасонии исломӣ, ҳамакнун яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб меравад ва кишвар ба мутахассисони варзида дар ин ришта ниёз дорад. Бо тавачҷӯх ба ин наشري рисолаҳои илмӣ ва омӯзишӣ дар сатҳи академикӣ ва маърифатӣ яке аз масъалаҳои муҳими сиёсати фарҳангии кишварамон ба шумор меравад.

Пӯшида нест, ки имрӯз маъорифи исломӣ на танҳо барои таъмини ниёзҳои эътиқодмандон аст, балки он яке аз манбаъҳои таъмини амнияти давлатӣ ва яке аз унсуре оромиш дар ҷомеаи имрӯза мебошад. Барои давлатҳо хубтар ин аст, ки маъориф ва фарҳанги исломиро бештар омӯзанд, таҳқиқ кунанд, нисбат ба он ки нерӯҳои зиёдеро ба муборизаи экстремизм ва терроризм сафарбар ва сарф намояд.

Президенти кишварамон ба масъалаҳои дин эътибори ҷиддӣ дода, онро ба ҳалли масъалаҳои муҳими ҷомеа сафарбар мекунад ва сиёсати давлати Тоҷикистон ба ҳимоя, ҳифзи фарҳанги динӣ нигаронида шудааст ва гуногунандешӣ, дарки моҳияти давлати

дуњавӣ, муносибати он ба дин ва фарҳанги динӣ дар ҷомеаи муъосир масъалаҳои муҳим ба ҳисоб мераванд.

Бо назардошти ин андешаҳо лозим аст, ки дидгоҳҳои тозаеро дар бораи *китобдории исломӣ* баррасӣ намоем ва зарурати омӯхтани онро дар низоми фарҳанги ислом матраҳ созем.

Китобдории мазҳабӣ низ яке аз бахшҳои фанни китобхонашиносӣ буда, масъалаи ташкили онро дар асоси арзишҳо ва фарҳанги динӣ баррасӣ менамояд.

Бо тавачҷӯҳ ба ин яке аз масъалаҳои муҳим дар ҷаҳони муъосир омӯзиши мактаби таълиму тарбияти исломӣ аст, ки густариши мавзӯёти тарбиятӣ ва ахлоқии он зеҳни аксар соҳибназаронро ба худ ҷалб намуда ва ҳосили ин тавачҷӯҳ китобҳои мухталиф ва маҷаллаҳои гуногун аст, ки аз таровишҳои фикрии соҳибназарон ба ҷо мондааст.. Бо ин тавсиф назария ва равишҳои китобдории исломӣ ба унвони *китобхонашиносии исломӣ* бояд мавриди таҷдид назар қарор гирад. Манзури мо ин ҷо аз дидгоҳи методологияи илмӣ баррасӣ намудан ва ҷанбаи сирфан илмӣ доштани пажӯҳишҳо ва ба сурати низомманди илмӣ баррасии фарзияҳоро фароҳам кардан, ба нақди ақидаҳои мутафаккирон аз як тараф ва диққату тавачҷӯҳ ба назариёти созмонҳои тарбиятӣ ва арзишҳои онҳо аз ҷониби дигар ҳиммат гузоштан мебошад.

Китобхонашиносии исломӣ яке аз навъи китобдории мазҳабӣ буда, хонандагонро ба бунёд, усулу услуб ва низоми ислומии китобдорӣ ошно менамояд.

Таҳқиқу баррасии **китобхонашиносии исломӣ** возеҳу равшан менамояд, ки илми педагогикаи ислом методологияи худро доро мебошад. Усулҳои методологияи педагогикаи ислом ба ду гурӯҳи асли ва фаръӣ табақабандӣ мешаванд. Усули аввал, дар манбаъҳои дасти аввал баровардани аҳком дар фикр мебошад ва манбаъҳои дасти дуввум ақидаҳо ва андешаҳои олимону мутафаккирони исломӣ дар ин росто мебошад:

Бо тавачҷӯх ба ин дар ин ҷо мекушем бо истифода аз усули раҳёфти низомёфта танҳо масоили мудирияти онро баррасӣ намоем.

Мудирияти фановарӣ (технологӣ)

Шояд ишорае ба мудирияти фановарӣ ғайризарурӣ ба назар бирасад. Он ҳам бо фарзи ин ки хадамоти китобдорӣ ва иттилоърасонӣ бисёр такя бар истифода аз компютерҳо ва василаи электронӣ аст. Ба ҳар сурат мо бовар дорем, ки бояд як фасли кӯтоҳ ба ин мавзӯи ихтисос диҳем. Чун истифодаи китобхонаҳо аз фановарӣ ба ироъаи хадамоти 24 соата ба мурочиакунанда сабаб шудааст. Фановарӣ рӯз ба рӯз саҳми бештаре аз будҷаи китобхонаҳо ва марказҳои иттилоърасониро ба худ ихтисос медиҳад.

Аз назари китобхонашиносии навини исломӣ вижагиҳои типологияи китобхонаҳо чунин **табақабандӣ мешаванд**: китобхорнаҳои вақфӣ, китобхонаҳои масҷид, китобхонаҳои мадорис.

Маҷмӯасозӣ ва радабандӣ:

Лозим ба ёдоварист, ки китобхонаҳои исломӣ дар кули ҷаҳон тибқи табақабандии даҳдаҳои Дьюӣ матраҳ мегарданд ва дар радаи 297/072 тасниф шудааст. Масалан: 297/1-Қуръон, 297/2- Ҳадис, 293/3Фикҳ ва усул, 293/4 Калом ва ақоид, 295/5-Фирқаҳо ва мазоҳиби исломӣ, 296/6-Ахлоқи исломӣ, 297/7-Одоб ва русуми мусалмонон, 299/8-Тасаввуф ва ирфон, 297/9-Таърих ва ҷуғрофиёи ислом. **Шумораҳои 297/332 то 297/345** Фикҳи Ҳанафӣ, Фикҳи шофеъӣ ба осори кулӣ ва ҷомеи фикҳи ҳар як аз мазоҳиб дода мешавад, на китобе, ки дар бораи масъала ва мабҳаси ҳосе бошад. Мисли:

Алмухтасари Қудурӣ (фикҳи ҳанафӣ) -297/332

Алунвор. Ардабелӣ (фикҳи шофеъӣ) 297/333

Китобдори китобхонаи исломӣ масалан бояд донад, ки Чоркитоб чӣ гуна китоб аст?

Чоркитоб. Китоби дарсии мактабҳои кӯҳна. Баъди хатми Қуръон хондани Чоркитоб оғоз мегардад. Аз чор рисола иборат мешавад. Аввалӣ манзум буда, ба қалами Шараф ном ҷоири Бухорой тааллуқ дорад. Ва ба истилоҳи «*Ибтидо мекунам ба номи Худо*» оғоз мешавад ва амалиёти ибтидоиро дар бар мегирад. Рисолаи дувум бо наср бо иборати «**Бидон**» ва масъалаҳои дини исломро дарбар мегирад ва «Муҳимот ул муслимин» ҳам ном гирифтааст. Савум бо номи «Қоланнабӣ» дар бораи масъалаҳои шаръи баҳс

мекунад. Рисолаи чорум манзум буда, маснавии Фариддадини Атор аст.

*Ҳамди беҳад он Худои покро
Он ки ҷон бахшид мушти хокро.
ЭСТ Ҷ. 8.*

Аз назари китобшиносӣ масалан Китоб дар Қуръони азиму шаън чӣ маъно дорад?

Калимаи «Китоб» маъмулан барои нишон додани мафҳуми матлаби чанд саҳфаҳо ва чанд варақе мебошад, аммо ба таври дақиқтар калимаи «Китоб» барои нишон додани як матлаби нигоришӯфта мавриди истифода қарор мегирад. Тамоми ин маъноҳо дар забони арабӣ аз калимаи «Китоб» фаҳмида мешавад ва аз ҳамаи онҳо дар Қуръон истифода шудааст. Дар сураи Намл меҳонем, ки «*Чун ҳазрати Сулаймон аз корҳои куфромези мардуми сарзамини Сабо огоҳ шуд, китобе, яъне навиште ба маликаи Сабо ба номи Билқайс фиристод ва ӯро ба парастии Худои воҳид фаро хонд*» (Қуръон: ояти 27:28-31). Қуръон аз калимаи «Китоб» ба сурати рамзӣ истифода кардааст.

Аз назари библиографисозии манобеи исломӣ:

Матнҳои муқаддас:

Қуръон, Бақара, ояи 29.

Қуръон, Бақара, 29.

Қуръон, 2,29

Дар масъалаи феҳристанависӣ: суннатӣ,
электронӣ...

Номҳои муаллифон: Абуабдуллоҳ Ҷаъфар
ибни Муҳаммад ибни Рӯдакии Самарқандии
Панҷрӯдӣ.

Номи ашғар (машхӯр) Рӯдакӣ, Абуабдуллоҳ.
Девон.-Душанбе: Ирфон, 2010.-598 с.

Пешниҳодот:

1. Таъсиси фанни махсуси «Китобхонашиносии
исломӣ».

2. Маҷмӯасозии кутуби исломӣ.

3. Хадамоти китобдорӣ ба хонандагони КИ.

4. Мудирияти китобхонаҳои исломӣ.

5. Ба роҳ мондани гурӯҳи китобдорони
китобхонаҳои исломӣ.

6. Китобшиносӣ ва иттилоърасонӣ дар ҳавзаи
ислом: баррасии бонкҳои иттилоъотӣ ва роҳҳои
истифода аз сайтҳои исломӣ.

7. Таълифи китоби дарсии «Китобхонаҳои исломӣ:
созмондихӣ ва амалқард». (Исламские библиотеки:
управление и функционирование», ки дар он
механизмҳои мудирият мавриди баррасӣ қарор гирад.

*Камолзода С.,
мудирӣ шӯъбаи китобшиносӣ,
номзади илмҳои педагогӣ*

Фаъолияти китобдорӣ: дастовардҳо ва мушкилоти рушди он

(ба ифтихори 20 солагии Истиқлолияти давлатии ҶТ)

Китобдорӣ дар кишвари мо касби бостонӣ буда, китобдории навин илми тозаест ва бештар барои китобдорони мутахассис маъно ва мафҳуми соҳавӣ дорад, ба ҳамин далел мардуми оддӣ ва ҳатто устодону мухаққиқон аз илми китобдории навин огоҳии басандае надоранд. Воқеан, таърихи китобдории кишвари мо аз таърихи китобхонаҳои дигар кишварҳо қадимимтар аст, ки имрӯз аз назари китобдорӣ авҷу камол ёфтаанд. Бо ин ҳама ба заҳмат метавон ин тифли навзодро, ки китобдории навин аст, аз ин марҳила раҳонид, зеро ки бисёр омилҳои иҷтимоӣ роҳи ўро монеъ мекунад. То ин тифл ба ҳадди рушд нарасад чӣ гуна метавон аз ў интизори баҳрабардориро дошт? Мушкилоти китобдорӣ, мисли ҳар мушкилии дигар, ба омилҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ бастагӣ дорад. Аммо наметавон интизори онро дошт, ки кадом замон мушкилоти иқтисодӣ ҳаллу ҷасл гардад, баъд ба маънавиёти мардум, ки китобхонаҳо интиқолдиҳанда ва парвандаи онҳо мебошанд, аҳамият дод. Агар имрӯз ҷомеа ба рушди китобхонаҳо аҳамият надихад, фардо дер мешавад ва мардум аз маънавиёту фарҳанг ва омӯзишу парвариш ақиб мемонанд.

Раванди бозсозӣ ва гироишҳои демократӣ ба фаъолияти китобхонаҳо бетаъсир намонд. Қаблан аз

чанде шаклҳои фаъолият даст кашада навоариҳоро чустан лозим омад. Масалан, баъзеҳо мӯътақиданд, ки китобхонаи кӯдакон китобхонаи бузург буда, барои таъмини ҳамаҷонибаи барномаҳои таълимӣ заруранд. Дигарон меандешанд, ки чунин навъи китобхонаҳо бояд макони фароғати кӯдакон бошад. Ва саввумӣ эътиқод дорад, ки китобхонаи бачагон бояд маркази компютерӣ ва технологияи муосири иттилоотӣ бошад.

Бидуни шак чунин раванд ба мо имкон медиҳад, ки шаклҳои беҳтари афкору андешаро бо назардошти хусусиятҳои ҷумхури ва имкониятҳои моддӣ интиҳоб намоем ва амалӣ созем. Раванди дигаргунсозӣ бояд аз эҷоди оинномаҳо ва ҳуҷҷатҳои нормативии китобхонаҳо оғоз гардад. Лозим ба ёдоварист, ки чунин оинномаҳо ва ҳуҷҷатҳои нормативӣ ҳамон вақт имкон пайдо мекунад, ки Қонун «Дар бораи китобхонаҳо ва марказҳои иттилоотӣ» қабул гашта бошад.

Имрӯзҳо зарур аст, ки қаблан сохторҳои қолабию кӯҳнаи китобхонаҳо таҷдиди назар шаванд. Дар таърихи фарҳанг китобхона ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ бозтоби шароити замон будааст. Агар замоне, маҷмӯаи китоб ҳамчун маҳзан ва ганҷина дар бинои дарбаста дур аз мардум нигоҳдорӣ мешуд ва ё ба роҳе китобу китобхона ба нестӣ рафта, ҳуди ҷомеа низ даврони торикиро аз сар гузаронидааст. Баръакс, ҳар гоҳ китоб бештар нашр ёфтаву китобхонаҳо афзунтар гардида ва ҳаққи хондан барои ҳамагон мусаллам ва мӯҳтарам бошад ҷомеа шукуфон будааст. Бинобар ин

китобхона ва ҷомеа аз гузашта то кунун ҳампой пеш рафтанд ва яке бар дигаре таъсир бахшидааст. Нестии яке бар заволи дигаре ва рушди яке бар пешрафти дигаре боис шудааст.

Ба сабаби ҳамин пайвастагӣ аз нахустин айём китобхона бар асоси ниёзи табақаҳои ҷомеа зода мешуд ва бо пешрафти ҷомеа, гурӯҳҳо навъи китобхонаҳо низ меафзуданд.

Имрӯз китобхонаи оммавӣ, бо ҳадамоти фарҳангӣ, омӯзишӣ ва номӣ ба ҳамаи гурӯҳҳои ҷомеа дар сатҳи шаҳр ва деҳот яке аз шаклҳои истироҳати иҷтимоии сокинон ба шумор меояд. Китобхонаи оммавиरो ба сифати яке аз меъёрҳои рушди ҷомеа низ шинохтанд. Агар дирӯз китобхонаҳои умумӣ дари худро ба рӯи дунё мекушоданд, имрӯз дар асри инқилоби илмию техникӣ китобхонаҳои оммавӣ на танҳо ин вазифаро анҷом медоданд, балки вазифаи худро во ниҳода, ҷаҳордевори китобхона ба гурӯҳҳои камдаромадҳо, солмадон, ҷавонон, кӯдакон, беморон, маъҷубон ва зиндониён вобаста мешуд. Аз ин рӯ чанд даҳа пеш муҳаққиқе чунин навишта буд: «Китобхонаи оммавӣ бояд ба маркази зиндагии андешамандона ва маънавии хизматрасонии минтақаи нуфузи худ табдил шавад. Ба ороиши рӯҳ, асаб, фароғат ва дарёфти иттилооти фаннӣ, илмӣ ва омӯзишии алоқамандон низ кӯмак мекунад». Аз ин рӯ, китобхонаҳои оммавӣ ба сурати маркази муҳим дар омӯзиши расмӣ ва ғайрирасмӣ, посухгӯӣ ба ҳамаи ниёзҳои фарҳангии

гурӯҳҳои синнӣ аз кӯдакӣ то омӯзиши дарозмуддат, ки асри инқилоби илмию техникӣ бунёди ҷомеаи инсониро бо иттилоот устувор месозад ва иттилоот ба чунин суръате тавлид мешавад, ки барои ҳар як риштаи илмӣ уқёнусе аз иттилоот фароҳам меояд. Дар чунин асре ҳар фарди ҷомеа ба иттилоот ниёзманд аст ва ҷойгоҳи шоистаи ин иттилоот китобхонаи умумӣ мебошад. Бинобарин мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» ҳамаи иттилооти мавриди ниёзи гурӯҳҳои иҷтимоӣ ройгон дастраси ҳамагон қарор мегирад.

Китобхонаи умумӣ маҷмӯи худро дар асоси ба инобат гирифтани китобхонаҳои система ва идораҳои гуногун ташаккул медиҳад. Дар ҳолати вучуд надоштани китобхонаи тахассусӣ дар ҳудуди минтақаи ҳадамот, китобхонаи оммавӣ вазифаи ҳадамоти мутахассисонро ба ўҳда мегирад. Дар ин ҳолат маҷмӯи китобхонаҳои оммавӣ бештар хусусиёти идорӣ ва тахассусӣ дорад. Дар ин маврид нақши китобхонаҳои оммавӣ дар ҳадамоти китобдорӣ ба мутахассисон ва таъмини касбии онҳо меафзояд. Китобхонаҳои оммавӣ нақши илмию иттилоотиро доро мешаванд.

Чӣ тавре ишора гардид, китобхонаҳои оммавӣ ба унвони падидаи иҷтимоии ҷомеа ба раванди дигаргуниҳои он ҳамқадам буда, вазифа ва таъйиноташ ҳамеша дар тағйирот мебошад. Таҷрибаи солҳои охир гувоҳи он аст, ки дар натиҷаи тағйири дархости рӯзафзуни хонадагон дар шафати китобхонаҳои

оммави шўъбаҳо ва бахшҳои махсуси хадомоти китобдорӣ ташкил шудаанд, ки онҳо ба гуруҳҳои мухталифи мутахассисон ва коршиносон хизмат мерасонанд. Пайдоиши толорҳои махсус ва ҳуҷраҳои мутолиот барои хонандагон мисоли равшани он аст.

Раванди демократисозии китобхонаҳо имкон медиҳад, ки китобхонаҳои оммави бештар рушду камол ёбад, маҷмӯаи универсалии онҳо бо тахассусгардонӣ тибқи дархостҳои ҷомеа тағйир ёбад.

Шўъбаҳои илмии методии китобхонаҳо имрӯз бояд бахшҳои махсуси маркетинг бунёд диҳанд, ки онҳо ба омӯзиши хадомоти бозории китобхонаҳо машғул бошанд. Ба ин минвол китобхонаҳо анъана ва услуби кориро идома дода онҳоро бо шаклҳои замонави бою ғанӣ мегардонанд.

Яке аз хусусиятҳои нави китобхонаҳо дар шароити имрӯза фаъолияти он дар шароити технологияи суннатӣ ва компютерӣ мебошад. Бо амалӣ гардонидани захираҳои технологияи нави иттилоотӣ, ки ба тариқ наشري электронӣ мавҷуданд китобҳои суннатӣ низ вучуд дошта метавонанд. Мавҷудияти иттилооти электронӣ ва китобҳои китобхона ҳоло солҳои тўлонӣ давом мекунад, вале баъзе мушкилиҳоро ба амал меоварад. Технологияи иттилоотӣ фаъолияти аслии китобхонаҳоро дидаргун намекунад. Баръакс онҳо барои ташаккули воқеии системаи китобхона кўмак менамоянд ва дар натиҷа фаъолияти он хусусиёти махсусро доро мешавад. Пеш аз ҳама мушкилии

таъмини аснод ба амал омаданаши мумкин аст. Китобхонаҳо ба тариқи мунтазам дискҳои фишурда (компакт-диск)-ро мегиранд, ки дар натиҷа теъдоди аслии қобили хондан ба мошин меафзояд. Технологияи ҷадид таъмини пурраи маҷмӯаро иваз мекунад. Китобхонаҳо акнун аз сиёсати ҷамъоварии аснод ба сиёсати пазши он табдил мешаванд ва бештар нақши мутобиқгардонӣ дар ташаккули маҷмӯаи китобхонаҳоро мебозанд.

Муҳаққиқон ва масъулини китобхонаҳои калону кулли илмӣ ишора мекунанд, ки истифодаи шабакаи компютерӣ ба чунин навъи китобхонаҳо имконият медиҳад, ки дар маҷмӯаи худ кулли асноди мавҷударо ҷамъоварӣ кунанд, балки ба пойгоҳҳои иттилоотии китобхонаҳои дигар таъя намоянд. Чунин фаъолият танҳо ба китобхонаҳои кулли илмӣ хосанд. Ин китобхонаҳо бояд маҷмӯи мӯътабари худро бо CDROM ворид созанд. Дар ин маврид таҳияи феҳристгонҳои электронӣ низ пеш меоянд. Китобхонаҳои кулли илмӣ метавонанд дар асоси ташкили шӯъбаи автоматонӣ фаъолиятҳои бозориро ба роҳ андозанд. Ба монанди, ташкили системаи марҷаи ҳуқуқӣ, ки он системаи иттилоот дар бораи қонунҳо ва асноди нормативиро дар ихтиёри хонандагон қарор медиҳад.

Яке аз вазифаҳои муҳими китобхонаҳои кулли илмӣ (хоҳ дар сатҳи ҷумҳурӣ ё вилоят) ҷалбу ҷазби мардум ба фарҳангу тамаддуни башар буда, барои ҳифзати мероси миллӣ нақши созанда дорад. Гарчанде

чунин навъи китобхонаҳо дар кишварҳои дигар падидаи қарнҳои охир бошад, барои миллати тоҷик воқеаи тоза нест. Китобхонаи бузургу машҳури Сомониён «Саввон-ул-ҳикмат», ки аз он Абӯалӣ ибни Сино истифода кардааст, яке аз китобхонаҳои бузурги дунё будааст.

Лозим ба ёдоварист, ки имрӯз мафҳуми «китобхонаи миллӣ» ба ягон миллат тааллуқ доштанро мефаҳмонад, ки ин ба фаъолияти китобхонаи миллӣ хос намебошад. Дар амалияи байналмилалӣ мафҳуми «китобхонаи миллӣ» муродифи китобхонаи асосиро дар назар дорад.

Масъалаҳои муҳими дигари рӯз муаммои фаъолияти китобхонаи миллӣ мебошад. Китобхонаи миллии мо дирӯз ғолибан ба «толори донишҷӯён» табдил ёфта буд ва вазъ мутаассифона ҳанӯз чунин аст. Ҳол он ки вазифаи китобхонаи миллӣ фаротар аз ин аст. Агар китобхонаи донишгоҳӣ ва шаҳриву ноҳиявӣ хуб кор мекарданд, вазъият ба ин минвол намебуд. Умед аст, ки баъди вориди низомҳои иттилоърасонӣ ба китобхонаҳо ин масъала аз байн меравад.

Дар речаи автоматонии равандҳои асосии китобхона: фароҳамоварии китобу матбуоти даврӣ, ҳисоби нашрияҳои воридгардида ба китобхона, аз назари фаннӣ танзими аснод, таҳияи феҳристҳои электронӣ, ташкили пойгоҳҳои феҳристи электронӣ, ташкили пойгоҳҳои электронии иттилоотӣ ва

картотекаи электрони хонадагон, ба роҳ мондани омори мурочин ва ғайра.

Дар кори истифодаи технологияи иттилоотӣ эътибори китобхона ба унвони маркази иттилоотӣ дар ҷодаи бозори иттилоотӣ меафзояд. Хонадагон озодона дар речаи он – лайн ба манобеи иттилоотии дигар китобхонаҳои кишвар ва ҷаҳон ворид мешаванд, ки чунин роҳ танҳо ба шакли электронӣ ҳаллу фасл мегардад. Баъдан, рӯз то рӯз дар барномаи автоматонӣ ҷои кори китобдорон густариш меёбад, порки мошин модернизатсия мегардад, равандҳои ҳадамоти автоматикӣ дарёфти аснод рушд менамояд, шабакаи ягонаи (ниҳоди) компютери китобхонаҳо созон дода мешавад.

Дар фаъолияти оммавии китобхонаҳо миёни хонадагон ва мурочиин дигаргунӣ ворид мешавад. Қаблан корҳои оммавӣ ба технологияи ҷадид, ташкили маҷмӯи ҷорабиниҳо бо роҳҳои навтарин таъдил меёбанд. Чунин муносибат имкон медиҳад, ки барои ба маркази иттилоотию фарҳангӣ таъдил додани китобхона, барои худомӯзӣ, дастрасии иттилооти зарурӣ, тарбияи зебоипарастӣ шароит фароҳам меояд. Дар китобхонаҳо ба мақсади омӯзиши забонҳо маҷфилҳои дӯстдорони забони тоҷикӣ ташкил кардан зарур аст. Чунин маҷфилҳо новобаста ба синну сол дар омӯзиши забон кӯмак мерасонад. Дар ин кор бештар аз кӯмакҳои кишварҳои хориҷӣ метавон истифода кард. Бештари онҳо ҳозиранд китоби омӯзишӣ, компютер ва

василаҳои дигари таълимиро фароҳам биёранд. Чунин муносибат дӯстони китобхонаро дар хориҷи кишвар меафзояд.

Аз қадим гуфтаанд, ки «китобхонаи бекитоб-бемористони бидуни даворо мемонад». Қаблан ҳам ишора гардид, ки поёнравии иқтисодӣ ба китобхонаҳо низ таъсири манфӣ мерасонад. Мутаассифона, имрӯз барои хариди китобу маҷалла ва рӯзномаву маводи дигари мутолиотӣ китобхонаҳо қудрати молии кофӣ надоранд. Албатта, китобхонаи бекитоб ба кӣ зарур аст? ба фикри мо ин масъала ба донишу биниш ва таҷрибаи ҳуди китобдорон вобастагӣ дорад. Дар ин ҷода имрӯз имконот нисбати дирӯз бештаранд. Ашхоси фарҳангдӯст, меҳанпараст, корхонаҳои тичории дигар зиёдаанд. Метавон аз имконоти онҳо истифода бурд.

Имрӯз хонандагон аз фарсуда шудан ва қадимӣ гардидани китобҳо шикоят мекунанд, хадамоти байни китобхонаҳо низ аз байн рафтааст. Таъмини иттилооти китобхонаҳо дар натиҷаи ворид нагардидани китобу маҷаллаҳои ҷадид ва дигар маводи иттилоотӣ ҷавобгӯи ниёзҳои хонандагон нестанд. Автоматонии китобхонаҳо ва раванди фаъолияти муштараки онҳо дар сатҳи ибтидоӣ боқӣ мондаанд. Агар дар баъзе китобхонаҳо ва марказҳои иттилоотӣ компютерҳо вучуд дошта бошад ҳам онро самаранок истифода намебаранд, чунки то ҳол дар муҳити китобхонаҳо компютер ва дигар васоити технологӣ хуб пазируфта нашудааст. Ба ибораи дигар китобдорон онҳоро аз диди равонӣ ба хубӣ

напазируфтаанд ва чунин ашё дар назари онҳо мушкилӣ эҷод кардааст. Новобаста аз мушкилоти зикрѐфта дархостҳо дар ин ҷода зиѐданд. Имрӯз дар аксари макотиби таҳсилоти умумӣ, омӯзишгоҳҳо ва муассисаҳои олии таълимӣ аз компютерҳо истифода мебаранд. Аммо вақте онҳо ба китобхонаҳо ташриф меоваранд дар он ҷо боз ҳамон феҳристҳои куруни вусто ва боз манобеи иттилооти фарсударо дучор меоянд. Чунин кўҳнагарой имкон намедиҳад, ки хонандагон бори дигар бо дилбастагӣ ба китобхона ташриф оваранд.

Мушоҳидаи солҳои охир нишон медиҳад, ки хонанда ба китобхонаи бузургтар ташриф меоварад, аз набудани китоб ё иттилооти зарурии хеш нороҳат гашта чунин меафзояд: «Ин чӣ маъно дорад, дар китобхонаи мўътабари ҷумҳурӣ китоб нест?» бале, мутаассифона нест. Мо ҳам мехостем, ки онро дошта бошем. Маҳз чунин вазъият водор месозад, ки масъулин роҳҳои беҳбудии онро бичўянд, начоти онро дар тафаккури хеш бипарваранд. Ворида ИНТЕРНЕТ ба китобхонаҳо худ як инқилобест дар фаъолияти китобхонаҳо. ИНТЕРНЕТ, ки он ба унвони шабакаи шабакаҳо ёд мешавад, яке аз бузургтарин шабакаҳои компютери чухон мебошад. Барои ба низоми ИНТЕРНЕТ ворид гардидан, қаблан корҳои зиѐдERO бояд анҷом дод. Яъне барои он ки моли маънавии мо ҳам бозоргир шавад, лозим аст, ки онро ба стандарти чухонӣ мутобиқ созем.

Китобхонаҳои ҷумҳурӣ, ки имрӯз ба таблиғу тарвиҷи осор ва мероси замони Сомониён пардохтаанд, бояд фаъолияти кишвар-шиносиро бештар густариш диҳанд. Қаблан ташкили маҷмӯаи кишваршиносӣ ва маводи дигари иттилоотӣ дар бораи Тоҷикистон дар ҳар як китобхона, новобаста ба навъу тааллуқи идории он муҳим мебошад. Бештар хонандагонро ба мутолиаи чунин китобҳо раҳнамун сохтан зарур аст, ки дар натиҷа парвариши меҳру муҳаббат нисбати ватани хеш руҷд ёбад. Бигузор дар ин вазъи касодии маънавӣ чунин мавод ва ё ёддоштҳои шоиру нависандагони маҳал ва фарзонагони диёр дар бойгонии рӯзномаву маҷалла бошад, муҳимаш он аст, зеро чунин мавод нақши созанда ва омӯзанда дорад.

Лозим ба ёдоварист, ки фаъолияти китобхонаҳоро бидуни ҷалби ҷавонону наврасон ба ин муассисаи фарҳангӣ иттилоотӣ тасаввур кардан ғайриимкон буда, маҳз онҳо қодиранд дар амали мувофиқу мутобиқ сохтани фаъолияти китобхонаҳо саҳмгузор бошанд. Президенти ҷумҳурӣ, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле бамаврид «ҷавононро ояндаи миллат ва ҷомеа» арзёбӣ намуда, барои гулгуншукуфоии ин сарзамини аҷдодӣ ва ҷалби онҳо дар ин амали созанда чунин маслиҳат додаанд: «аз ҳоло онҳоро ба созандагӣ бояд таблиғ намуд, зеро фардо дер мешавад».

Дар шафати иншоотҳо ва корхонаҳои навтаъсис, қароргоҳи роҳсозон, корхонаҳои барқу дигар

иншоотҳои муҳими аср китобхонаҳо низ сохтан лозим аст. Коргари имрӯза ғайри кор бояд, бихонад, савияи донишу биниши хешро биафзояд. Ташаббус ва ғамхорӣ барои онҳое, ки шабу рӯз қору меҳнат мекунанд низ лозим аст.

Барои ҳалли проблемаҳои ғавқ мутахассисони риштаи китобдорӣ бояд дар сарғаҳи кор бошанд. Бозомӯзии мутахассисони китобдорӣ ва иттилоърасонӣ яке аз масоили мубрами рӯз гаштааст. Факултаи китобдорӣ ва иттилоотшиносии Донишкадаи давлатии санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода имрӯз яке аз марказҳои асосии омӯзишу парвариши мутахассисони риштаи китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ дар сатҳи донишгоҳ фаъолият дорад. Қаблан даҳҳо нафар олимону мутахассисони соҳибтаҳсили шаҳрҳои Маскаву Санкт- Петербург дар ин факулта фаъолият доштанд. Мутаассифона солҳои охир аз мушкилии иқтисодӣ, хусусан камии маош ва бо сабабҳои дигар тарки илму вазифа намуданд. Ба ҳар ҳол, дастовардҳои илмии факулта солҳои охир хеле ҳам чашмрас мебошад. Таълифи як силсила китоби дарсӣ: «Китобхонашиносии умумӣ», «Таърихи китобдории тоҷик», «Библиографияи адабии тоҷик», «Таърихи номаҳои Аҷам», «Китобшиносӣ», «Библиографияи кишоварзӣ», «Менечменти фаъолиятҳои китобдорӣ ва иттилоърасонӣ» «Сайре дар олами китоб» ва таҳияву тарҷумаи китобҳои «Истилоҳномаи китобдорӣ» ва чанд маводи омӯзишӣ амалиро метавон ном бурд.

Устодони факулта дар таҳқиқу баррасии китобдории хориҷӣ низ муваффақиятҳо ба даст овардаанд, он қобили таваҷҷӯҳи аҳли илм гардидааст. Эҳёи маҷмӯи мақолоти илмии кафедраи китобхонашиносӣ «Фаслномаи китоб» ва таъсири маҷаллаи илмию фарҳангии «Паёмномаи фарҳанг» барои рушди ин соҳаи илм аз падидаҳои тозаи фарҳангиву илмии ҷумҳурӣ мебошад. Бо пешниҳоди олимони соҳа ва ибтикори аъзои Шӯрои олимони ДДСТ ба номи М. Турсунзода дар заминаи факултаи китобдорӣ шӯъбаи бойгонихоӣ давлатӣ ва марказҳои иттилоотӣ таъсис ёфт, ки он ба тарбияи кадрҳои баландихтисоси соҳаи зикрёфта иқдом меваразанд. Инчунин тасмим гирифта шудааст, ки минбаъд доираи факултаро боз ҳам васеъ намуда, омӯзиши риштаҳои ноширӣ ва хушнависӣ ба роҳ монда шуда, кафедраи китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ таъсис дода шавад. Ба фикри мо қаблан иваз кардани номи Донишкадаи давлатии санъат ба Донишгоҳи фарҳанг ва ҳунар тақозои замон аст.

Такмили таҳассуси китобдорон низ имрӯз яке аз масъалаҳои муҳим ва ояндасоз мебошад. Имрӯз, ки ин масъулият ба зиммаи ДДСТ ба номи М. Турсунзода гузошта шудааст, ки зудамалӣ ва талошҳои бештареро барои роҳандозии ин кор тақозо мекунад.

Доир ба ҷогузории кадрҳои китобдорӣ бояд гуфт, ки қаблан донишу биниш ва сатҳи таҳсилоти онҳо ба инобат гирифта шавад. Он меъёре, ки замони шӯравӣ амал мекард, имрӯз бояд аз тафаккур дур андохта

шавад. То имрӯз дар китобхонаҳои соҳавӣ шахсони ғайримутахассис сарварӣ мекунанд. Дар натиҷаи чунин муносибат, онҳое, ки дар донишгоҳҳо солиёни тӯлонӣ таҳсил кардаанд, худро канор гирифта, дар соҳаҳои дигар кор мекунанд. Имрӯз бояд беш аз ҳарвақта аз нерӯи илмӣ ва таҷрибаи андӯхтаи онҳо барои рафъи ақибмондагӣ дар риштаи китобдорӣ истифодаи самаранок барем. Дигар нагузорем, ки онҳо дилсарду сарсон ба бозомӯзии риштаҳои дигар умри худро сарф намоянд, зеро ки чунин муносибат аз рӯи адолат намебошад. Дар хотима лозим ба ёдоварист, ки барои рафъи кулли шикасту рехтҳои риштаи китобдорӣ ва фаъолияти китобхонаҳо татбиқи амалии Қонун «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» ва «Барномаи давлатии рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» зарурати воқеӣ дошта, ташкили Маркази миллии иттилоърасонӣ яке аз вазифаҳои муҳими рӯз маҳсуб меёбад. Муттаҳид шудан мақсади ягонаи мост, шаклу навъи муттаҳидшавӣ гуногун мебошад, аммо вазифаи ҳамаи он – эҳёи ҷомеаи аз ҷиҳати маънавӣ солим аст.

*Ғуломшоев С.,
номзади илмҳои таърих*

Вазъи китобдории ВМКБ дар замони истиқдод

Китобхона аз калимаи юнонии *bibliothēke* гирифта шуда, *biblio-* китоб ва *theke* –нигоҳдорӣ мебошад. Китобхона махзани мадорик, китоб ва муассисаи фаҳангию маърифатӣ буда, ба ҷамъоварию мавод, нигоҳдорӣ ва тарғиби он дар байни хонандагон машғул мебошад. Китобхонаҳоро аз рӯй таркиби захира ва таъиноти хонандагӣ ба китобхонаҳои оммавӣ, илмӣ ва махсус ҷудо менамоянд. Китобхонаҳои замони муосир натавонанд ҷои нигоҳдорию китоб, балки дастгоҳи таблиғоти буда, дар баробари садою симо дар тарғиби амру фармонҳои Президенти кишвар, қарору қонунҳои Маҷлиси Олӣ, вазорату раёсат ва адабиёти мухталифмазмун нақши босазо дорад. Нақши китобхона дар баланд бардоштани сатҳи маънавии ҷомеа босазо назаррас мебошад, ки ин яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи он ба шумор меравад. Чунки инкишофи пешрафт ва тараққиёти ҳар як ҷомеа ва мамлакат ба дараҷаи маърифатнокию сокинони он вобаста аст. Аз ин рӯ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ба даст овардани истиқлолияти миллӣ ба фаъолияти китобхонаҳо диққати махсус медиҳанд. Бунёди бинои нави Китобхонаи миллӣ, қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» (13.12.1997), Қонун «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (01.08.2003), «Концепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (30.12.2005) ва «Барномаи фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» гуфтаҳои болоро тақвият медиҳанд.

Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон бо масоҳати 63,7 ҳазоркилометри мураббаъ (44,5 %) дар қисми шарқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир будаⁱ, дар он ҷо 185 китобхона ба аҳоли хизмат мерасонанд.

Агар ба таърихи китобдории ВМКБ назар андозем танҳо баъди ба Россия ҳамроҳ гардидани Бадахшон (29.08.1895) дар назди отряди сарҳадбонони рус соли 1903 аввални китобхонаи шахсии А.Е. Снесаров ташкил ёфтⁱⁱ.

Баъди ғалабаи Инқилоби Октябр ва таъсисёбии ВАБК (02.01.1925) бо Қарори КМ ПК(б) Узбекистон аз 11 июни соли 1925 ба Бадахшон 60 номгӯй китобҳои тоҷикию қирғизӣ интиқол дода шуда, дар Хоруғ нахустин китобхонаи оммавӣ таъсис дода шуд.ⁱⁱⁱ

Соли 1935 онро баъди даҳ сол ба китобхонаи шахрӣ (ш. Хоруғ) табдил дода, Сурманисо Ҳокимшоева сарвари он таъин гардид. Соли 1947 дар асоси китобхонаи шахрӣ китобхонаи вилоятӣ кушода шуд, ки 20 ҳазор захираи китобӣ ва ду коргар дошт. Ба фаъолияти китобхонаи вилоятӣ солҳои 1947 -1955 Сурманисо Ҳокимшоева, 1955 - 1956 С.Ризонова ва солҳои 1956 -1969 Ойбегим Алидӯстова, 1969 - 1998 Лола Шерова сарварӣ менамуданд. Аз соли 1998 ин масъулиятро яке аз мутахассисони ботҷриба Алидод Ҷароғабдолов ба дӯш дорад.

Бо Қарори Шӯрои Вазирони РСС Тоҷикисон аз 10 марти соли 1975 марказонии кори китобхонаҳо дар Бадахшон оғоз ёфта, 154 китобхонаи деҳот ба

китобхонаҳои ноҳияҳо марказонида шуданд. Калонтарин маркази методии ВМКБ китобхонаи вилояти ба шумор мерафт, ки ба тамоми китобхонаҳо мактубҳои методӣ равон мекард. Ба ин минвол 188 китобхона бо 1376 ҳазор нусха китоб ба сокинони Бадахшон хизмат мерасониданд.

Баъди соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон (09.09.1991) муноқишаҳои сиёсӣ ба кори китобхонаҳо низ таъсири худро расонд. Дар чунин давраи мушкил 3 май соли 1992 яке аз ноҳияҳои калонтарини ВМКБ Шуғнон ба ду ноҳия - Шуғнон ва Роштқалъа тақсим гардид.

Китобхонаи марказии ноҳияи Шуғнон, ки дар деҳаи Роштқалъа ҷойгир буда, 44 филиал дошт ва 63 китобдор бо 275028 номгуй мавод ба 53832 хонандагон хизмат мерасонданд, соли 1992 ба ду қисм, китобхонаи марказии ноҳияи Шуғнон ва ноҳияи Роштқалъа тақсим гардид. Баъди тақсимот дар ноҳияи Роштқалъа 1 китобхонаи марказӣ, 2 китобхонаи бачагона ва 19 филиал бо теъдоди 125478 нусха китоб ба 1877 хонанда хизмат мерасонданд.

Китобхонаи марказии ноҳияи Шуғнон дар як ҷои холӣ таъсис гардида, дар ташкил намудани он нақши китодори соҳибтаҷриба сарвари китобхона Ситора Султонмамадова хеле калон буд.

Дар ноҳияи Шуғнон ҳамагӣ 31 китобхона мавҷуданд, ки ба онҳо 1 китобхонаи марказӣ, 1 китобхонаи бачагона ва 29 филиал дохил мешаванд. Захираи

умумии китобхонаҳо 162503 нусха китобро ташкил дода, 44 китобдор ба 17827 хонанда хизмат мерасонанд^{iv}.

Ба фаъолияти китобхонаҳои ноҳияи Шуғнон ва Роштқалъа аз соли 1975 то кунун (соли 2011) шахсони зерин сарварӣ менамуданд:

Балхов Ч. Аз соли 1975 то 10 майи 1978;

Шомкулиев Ш. аз 10 майи 1978 то 7 декабри 1979;

Яхшибеков А. аз 7 декабри соли 1979 то 5 апрели 1981;

Мизробов М. аз 5 апрели 1981 то 7 ноябри 1993;

Эроншоев Н. аз 7 ноябри 1993 то 23 феввали 1995;

Асанкулиев М. аз 23 феввали 1995 то 15 майи 2002;

Шомирзоева Г. аз 15 майи 2002 то ҳозира (2011).

Солҳои 1993 -1996 ВМКБ дар вазъияти сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ қарор дошт, ки ин душвориҳо ба пешрафти қори китобхонаҳо таъсири худро мерасонданд. Кормандони баландихтисос аз сабаби паст будани маош ҷои корро тарк мекарданд. Мутахассисони ҷавон ба қор намеоманд. Таҷизоти китобхонаҳо фарсуда гардида, таъмирталаб мешуданд. Бадахшон дар бумбасти коммуникатсионӣ қарор дошта, китобдорон аз нарасидани барқ, сӯзишворӣ, маводҳои ғизоӣ, китобҳои рӯзномаҳои нав ва техникаи китобхонавӣ мушкилӣ мекашиданд. Вале дар ҷунин лаҳзаҳои мушкил ва тақдирсози миллат кормандони фарҳанг ва китобхонаҳо ягон соат аз тақдири талхи миллат дар қанор набудаанд ва бо гузаронидани маҳфили чорабиниҳо ба монанди «50- солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ», «70-солагии ташкилҳои

ВМКБ» ва ғайраҳо мардумро ба ояндаи нек умедвор менамуданд.

Дар арафаи иди Наврӯз ба кор даромадани НБО «Помир-1» (21.03.1994), пахш гардидани барномаҳои телевизиони тоҷик (31.12.1996) ва кушодашавии роҳи Кӯлоб- Қалъаи- Хумб- Хоруғ (30.01. 1999) Бадахшонро аз бумбасти коммуникатсионӣ озод намуданд, ки ин ба инкишофи фаъолияти китобхонаҳо мусоидат намуд.

Соли 2001 дар Бадахшон 722 муассисаи маданӣ-равшанамой ба халқ хизмат мерасонданд, ки ба онҳо 192 китобхона, 188 муассисаи клубӣ, 5 хонаи фарҳанги шаҳрӣ, 7 хонаи фарҳанги ноҳиявӣ, 3 театри халқӣ, 1 театри вилоятӣ, 1 осорхонаи таърихӣ кишваркушоӣ, 3 хона- осорхона, 1 мактаби санъат, 6 мактаби мусиқӣ, 1 рӯзномаи вилоятӣ, 1 матбааи вилоятӣ фаъолият менамоянд, ки дар онҳо зиёда аз 722 нафар кор мекунанд. Дар ин давра дар ВМКБ 192 китобхонаи оммавӣ ва 286 китобдор ба фаъолият машғул буданд. Ба онҳо 1 китобхонаи вилоятӣ, 1 китобхонаи бачагонаи вилоятӣ, 8 китобхонаи марказии шарҳу ноҳияҳо, 9 китобхонаи бачагона, 3 китобхонаи багагонаи деҳот ва китобхонаҳои деҳот дохил мешуданд.

Китобхонаи вилоятӣ дар иморати собиқ меҳмонхона ҷой дода шуда, чун маркази методӣ ба тамоми китобхонаҳои вилоят ёрии методӣ ва амалӣ мерасонад. Дар китобхонаи вилоятӣ 19 нафар китобдор бо 183863 номгуй китоб (148335 нусха бо забони русӣ ва 35220 бо забони тоҷикӣ) ба 2480 хонанда хизмат мерасонанд.

Соли 2005 дар 185 китобхонаи вилоят 280 нафар китобдор бо 1223602 нусха китоб ба 93190 хонанда хизмат мерасонданд. Аз шумораи умумии 185 китобхона, 7 китобхонаи марказии ноҳиявӣ, 161 китобхонаи деҳот, 10 китобхонаи бачагона, 1 китобхонаи марказии шаҳрӣ, 2 филиали шаҳрӣ, 2 китобхонаи бачагонаи шаҳрӣ, 1 китобхонаи бачагонаи вилоятӣ ва 1 китобхонаи вилоятӣ ба 93190 хонандагил хизмат мерасонданд^v.

Шумораи китобхонаҳои ВМКБ дар 1 январи соли 2011

Ноҳия ҳо	Ҳа мағӣ	Китобх онаи марказӣ	Китобх онаи деҳот	Китобх онаи бачагона
Дарвоз	24	1	22	1
Ванҷ	25	1	23	1
Рушон	37	1	33	3
Шуғно н	31	1	29	1
Роштқ алъа	21	1	18*	2
Ишко шим	27	1	25	1
Мурғо б	13	1	11	1

шаҳри Хоруғ	7	3	1 вилоятӣ	3
Ҳамаг ӣ	185	10	162	13

**Филиали рақами 12 қишлоқи Дашт бо 3829 нусха китоб 6 августи соли 2002 зери сел монд ва китобдор Мирзошоева Сакина ҳамроҳи дигар хешовандонаш ба ноҳияи Бишкенти вилояти Хатлон рафт.*

Дар шаҳри Хоруғ 7 китобхона фаъолият доранд, ки ба онҳо 1 китобхонаи марказии шаҳрӣ, 2 филиали китобхонаи шаҳрӣ, 2 китобхонаи бачагонаи шаҳрӣ, 1 китобхонаи бачагонаи вилоятӣ ва 1 китобхонаи вилоятӣ дохил мешаванд.

Соли 2007 ба ифтихори 1150 солагии Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ Китобхонаи вилоятӣ (собиқ ба номи В.И. Ленин) ба номи А. Рӯдакӣ гузошта шуд.

Дар Китобхонаи вилоятӣ бахшида ба 17- солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ваҳдати миллӣ, 1150 – солагии Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ, Паёмҳои Президенти мамлакат, аз ҷумла оиди ба танзим даровардани расму оинҳо ва маросимҳои мардумӣ, қарорҳои Раиси вилоят нақшаҳои махсус тартиб дода шуда, чорабиниҳо гузаронида шуданд.

Бахшида ба 1005- солагии шоири маъруфи тоҷик Носири Хусрав, 1420 – солагии Борбади Марвазӣ, 470-солагии Абдураҳмон Мушфиқӣ, 130- солагии

Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айнӣ, 100 - солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Бобочон Ғафуров, Абдуғанӣ Мирзоев, Нодир Шанбезода, Раҳим Ҳошим, 80-солагии Гулчехра Сулаймонӣ, Расул Ҳодизода, Камол Айнӣ, Маҳмадалишоҳ Ҳайдаршоҳ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Худоёр Юсуфбеков, 70-солагии Бозор Собир, Раҳим Муслмонқулов, Бурҳон Ғанӣ, Бобо Ҳочӣ, Озод Аминзода, Юсуф Ақобиров, 60-солагии Ато Ҳамдам, Зебо Аминзода, Муборакшоҳ Ҷумъаев, Файзали Ҳасанов, Фаррух Қосимов чорабиниҳои гуногунмазмун гузаронида шудаанд.

Дар китобхона дар асоси нақшаи солона 110 адад чорабини гузаронида шуда, дар онҳо зиёда аз 2500 нафар ширкат намуда, баҳра бурданд. Аз ҷумла дар китобхона 25 адад чорабиниҳои калонҳаҷми комплекси, 4 конференсияи хонандагон, 7 шаби мавзӯӣ, 3 вохӯри, 1 маҷаллаи шифоҳӣ, 3 шаби адабӣ, 1 мубоҳиса ва 12 мизи мудаввар гузаронида шудаанд.^{vi}

Ҳамкориҳои китобхонаи вилояти бо Мақомотҳои маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояту шаҳр ривоч ёфта, ҳангоми ташкил ва гузаронидани чорабиниҳои сиёсӣ фарҳангӣ, аз ҷониби китобхона намоиши китобҳо гузаронида мешавад. Ин гуна намоишҳо дар рӯзҳои Ваҳдати миллӣ, Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1150 - солагии зодрӯзи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ ва дигар санаҳои муҳимми таърихӣ фарҳангӣ ташкил карда шуданд.

Соли 2008 бахшида ба Соли бузургдошти забони тоҷикӣ корҳои зиёд анҷом дода шудаанд. Саҳмгузорӣ дар татбиқи амалии Қонуни забон барои ҳар як муассисаю ташкилот ин нишонаи эҳтиром ба забони миллӣ аст.

Дар китобхонаҳои вилоят бо мақсади амалӣ намудани Қонуни ҶТ «Дар бораи забони давлатӣ» кӯшиши зиёде ба харҷ дода, тамоми ҳуҷҷатгузарӣ ва ороиши аёнӣ бо забони адабии тоҷикӣ ба роҳ монда шуда, чорабиниҳо бо забони тоҷикӣ гузаронида мешаванд. Китобхонаҳои ВМКБ бахшида ба густаришу омӯзиши забони адабии тоҷикӣ чорабиниҳои оммавӣ - фарҳангӣ таҳти унвони «Забон - пояи миллат», «Забони Рӯдакиро пос дорем», «Форсӣ гӯи дарӣ гӯи варо...», «Забони модар чун модар азиз аст», «Забон донӣ - ҷаҳон донӣ», «Забони илму фарҳанги ҷаҳонӣ», «Забони модариро омӯзем!» (рӯихати тавсиявии адабиёт) баргузор намуданд, ки ба тарғибу бузургдошти забони адабии тоҷик бахшида шудаанд.

Китобхонаи вилоятӣ бахшида ба 1150 солагии Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ ва 17- солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар толори Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят намоиши китобии сайёр бо унвони «Забон – пояи миллат», «Султони шоирони Аҷам», «Истиқлолият ганҷи бебаҳост» ташкил намуд.

Бахшида ба 1150 – солагии Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ дар китобхонаи вилоятӣ рӯйхати тавсиявии адабиёт

«Дар бораи Рӯдакӣ ва осори ӯ хонед!», конференсияи хонандагон дар мавзӯи «Рӯдакӣ ва назми баландпоя», шаби адабӣ «Бӯи ҷӯи Мӯлиён ояд ҷаме...» гузаронида шудаанд. Инчунин бо иштироки Бахши бадахшонии Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва факултаи филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии Хоруғ базми шеърӯ суруд таҳти унвони «Мо ворисони Рӯдакӣ» баргузор гардид. Дар баробари шаби адабӣ намоиши китобӣ ва картотекаи тавсиявӣ мураттаб карда шуданд.

Дар китобхонаи вилояти ба ифтихори 17- солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзи Ваҳдати миллӣ намоиши китобӣ, мизи мудаввар, рӯйхатҳои тавсиявӣ, картотекаҳои мавзӯӣ ва вохӯриҳо таҳти унвони «Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо», «Ваҳдат – иқболу саодат», «Тоҷикистон Ватанам», «Асри XXI - асри Бадахшон», «Зинда бош Тоҷикистони азиз» гузаронида шуданд.

Дар Китобхонаи оиди Паёми сарвари мамлакат дар мавзӯи «Расму оин ва маросим сарватҳои пураарзиши миллатанд», «Расму оин ва маросимҳои танзими нав мебояд», «Маросимҳои камхарҷ тақозои замонанд», «Паёми муфид» мизи мудаввар, конференсияи хонандагон, намоиши китобӣ ва картотекаи мавзӯӣ мураттаб гардонида шуданд.

Баҳшида ба Соли Нав, Рӯзи Артиши миллӣ, Иди модарон, Иди Наврӯз, Рӯзи байналмилалӣ меҳнатқашон, Рӯзи Ғалаба, Рӯзи матбуот, Рӯзи

байналмилалии муҳофизати кўдакон ва ғайраҳо намоишу чорабиниҳо баргузор гардиданд. Аз ҷумла ба ифтихори Рӯзи модарон бо собиқ директори Китобхонаи вилоятӣ, Корманди Шоистаи Ҷумҳурии Тоҷикистон Лола Шерова ва дигар шоиру нависандагон вохӯрӣ баргузор гардид.

Соли 2009 дар китобхонаҳои вилоят бахшида ба 18-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли бузургдошти Имоми Аъзам, 110- солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шоҳтемур, Паёми Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон чорабиниҳои зиёд баргузор гардиданд, ки ба онҳо намоишҳои китобии доимо-амалқунандаи «Расму оинҳои миллӣ», «Файзи истиқлол», «Тоҷикистони соҳибистиқлол», «Забони мо - давлати мост», «Ваҳдат, сулҳ ва созандагӣ», «Нашъа – марази ҷомеа» ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Инчунин ба муносибати ҷашнҳои таърихӣ намоиши китобии «Соли нав- иқболи нав», «Артиш посбони мост», «Зан - сарчашмаи ҳаёт», «Наврӯзи Аҷам», «Қаҳрамони маҳбуби халқ» бахшида ба 110-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Шириншоҳ Шоҳтемур, «Абӯҳанифа – чароғи уммат» ба соли бузургдошти Имоми Аъзам, «Онҳо фаромӯш намешаванд», «110-солагии Пайрави Сулаймонӣ», «Матбуот манбаи илму дониш», «Оила асосии ҷомеа», «Ҷавонӣ- навбахори зиндагонӣ», «Нури Имом ва маърифат», «Кўдакон бахту иқболи моанд», «Ваҳдат-бахту саодати ҷомеа» ва ғайраҳо баргузор гардиданд.

Дар Китобхонаи вилоятӣ баҳшида ба рӯзи Артиши миллӣ бо ёрдамчии сардори Комиссариати ҳарбии ВМКБ подполковник Қаламфуров Қаламфур ва донишҷӯёни факултаи таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Хоруғ воҳурӣ баргузор гардид.

Дар китобхонаи вилоятӣ баҳшида ба «Наврӯзи оламафрӯз» бо иштироки Шоири Халқии Тоҷикистон - устод Ширин Бунёд ва шогирдонаш Лаълҷубаи Мирзоҳасан, Лутфишоҳи Додо, Алишоҳи Мазабшоҳ, Ҷонибеки Қозибек, Муҳиддини Шохинбод, Хушмоади Алидод, Анвари Андаробӣ, Рудобаи Мукаррам, Гулнисои Ризвоншоҳ, Гулнисои Атоӣ, Алидоди Чароғабдол ва донишҷӯёни факултаи филологияи тоҷики Донишгоҳи давлатии Хоруғ воҳурӣ гузаронида шуд.

Инчунин «110- солагии Пайрав Сулаймонӣ», 70-солагии Амирҳайдари Давлат («Хунарманди асил ва нотакрор», «Ғалабаи бузург», «Коинот ва асрори он», «Имоми Аъзам - чароғи уммати ислом» чорабиниҳо гузаронида шуданд.

Аз ҷониби шӯъбаи методи Китобхонаи вилоятӣ мактубҳои тавсиявӣ - методӣ бо унвони «Зан агар оташ намешуд», «Наврӯзи Аҷам», «Ҳам зулфи парешон, ҳам оташи сӯзон» (баҳшида ба 55 солагии шоираи тоҷик Зулфия Атоӣ), «Устоди насри баладпоя» (баҳшида ба 100 солагии Раҳим Ҷалил), «Имоми Аъзам- чароғи уммат» мураттаб гардонида, ба тамоми китобхонаҳои вилоят ирсол гардиданд.

Соли 2010 барои мардуми тоҷик, хусусан барои бадахшонӣён соли хотирмон ва бобарор буд. Чунки ҷашни умумичумхуриявии 13-солагии Ваҳдати миллӣ дар Бадахшон таҷлил гардид ва Сарвари давлат, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таи як ҳафта аз Бадахшон дидан намуда, бо ҳаёт ва қору фаъолияти мардум аз наздик шинос гардид.

Кормандони китобхонаҳои ВМКБ ҷашну санаҳои таърихии 19- солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 16 –солагии Коститутсия, 65- солагии Ғалаба, «Соли 2010-соли маориф ва фарҳанги техники», Рӯзи Рӯдакӣ, Рӯзи Парчам, Рӯзи миллӣ тоҷик, Рӯзи Артиши миллӣ, Рӯзи ҷавонон, Рӯзи дониш, Рӯзи омӯзгорон, «Ҳафтаи китоби кӯдакон ва наврасон» ва ғайраҳо таҷлил намуданд.

Дар китобхонаҳои ВМКБ бахшида ба 110 - солагии Суҳайлӣ Ҷавҳарзода, Ҳасан Ирфон, Сайидали Вализода, 100-солагии Боқӣ Раҳимзода, 70-солагии Сорбон, Ғоиб Сафарзода, Ҳадиса Қурбонова, Шоҳмузаффар Ёдгорӣ, Ҷумъа Одина, Меҳмон Бахтӣ, 60- солагии Нуқраи Суннатниё, Хосият Вализода, Камол Насрулло, Латофат Кенҷаева, Акбари Абдулло ва 50-солагии Маҷид Салим, Салими Хатлонӣ, Қурбон Аламшо конфронси хонандагон, вохӯрӣ, мизи мудаввар, намоиши китобӣ, картотекаи мавзӯӣ ва хулосаи библиографӣ ташкил карда шуданд.

Соли 2010 дар Китобхонаи вилояти ба номи А. Рӯдакӣ намоишҳои адабиёт, лавҳаҳо, картотекаҳои

мавзӯӣ, рӯйхати ахборотӣ ва тавсиявии адабиёт, сӯхбатҳои фардӣ ва гирди мизи мудаввар, шабҳои саволу ҷавоб, конференсияҳои хонандагон, вохӯриҳо ва дигар чорабиниҳои оммавиरो баргузор намуданд, ки намунае аз онҳо: «Ваҳдат - бақои миллат», «Ваҳдат - саодати зиндагӣ» (ба ифтихори 13-солагии Рӯзи Ваҳдат), «Дирӯз, имрӯз ва фардои Тоҷикистон», «Тоҷикистон Ватанам», «Сулҳ - офтоби бахти инсон», «Бадахшон - дарвозаи тиллоии Тоҷикистон» ва ғайраҳо мебошанд.

Дар китобхонаҳои вилоят сӯхбату шабҳои мавзӯӣ таҳти унвони «Соли 2010 – Соли маориф ва фарҳанги техникӣ» ва «Хизмат ба Ватан қарзи фарзандист», дар китобхонаи деҳаи Сардеми ноҳияи Шуғнон (китобдор Бердов К.), «Ваҳдат - асоси пояи давлат» ва «Сарқонун раҳнамои мо» дар китобхонаи деҳаи Андроби ноҳияи Ишқошим (китобдор Имомназарова А.), «Хизмат ба Ватан қарзи фарзандист» дар китобхонаи деҳаи Пастбачуви ноҳияи Рӯшон (китобдор Бойқарова М.), «Сарқонун раҳнамои мо» дар китобхонаи деҳаи Ричисти ноҳияи Роштқалъа (китобдор Мирмастова У.), «Файзи истиқлол» дар китобхонаи марказии ноҳияи Дарвоз, «Танзим - баракати зиндагӣ» дар китобхонаи марказии ноҳияи Ванҷ, «Сулҳ - шиори тоҷикон» дар китобхонаи деҳаи Шаймоқи ноҳияи Мурғоб баргузор гардиданд.

Соли 2010 барои таъмири Китобхонаи вилоятӣ аз ҷониби Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 ҳазор сомонӣ ва аз тарафи Ҳукумати ВМКБ 10 ҳазор

сомонӣ ҷудо гардида, ба ифтихори иди Ваҳдати миллӣ як қисми китобхона таъмир карда шуд. Инчунин барои таъмири китобхонаи бачагонаи маркази ноҳияи Рӯшон 7 ҳазор сомонӣ ҷудо карда шуд.

Мутаасифона имрӯз заминаи моддӣ-техникии китобхонаҳои вилоят хеле заиф буда, аз 185 китобхона танҳо китобхонаи вилоятӣ, китобхонаи бачагонаи вилоятӣ, китобхонаи марказии шаҳри Хоруғ ва китобхонаҳои ноҳияи Рӯшон яктогӣ компютер доранд. Қисми зиёди китобхонаҳо дар хонаҳои шахсӣ, синфхонаҳои мактаб, бунгоҳҳои тиббӣ ҷойгир буда, қисми дигари онҳо ба таъмири асосӣ ниёз доранд.

Шумораи китобхонаҳои ВМКБ 1 январи соли 2011

Ноҳия ҳо	Ҳа магӣ	Китобх онаи марказӣ	Китобх онаи деҳот	Китобх онаи бачагона
Дарвоз	24	1	22	1
Ванҷ	25	1	23	1
Рӯшон	37	1	33	3
Шуғно н	32	1	29	1
Роштқ алъа	21	1	18*	2
Ишко	27	1	25	1

шим				
Мурғо б	13	1	11	1
шаҳри Хоруғ	7	3	1 ВИЛОЯТӢ	3
Ҳамаг Ӣ	186	10	162	13

Ба ҳолати 1 январи соли 2011 дар 191 китобхонаи системаю муассисаҳои вилоят 1334510 нусха китоб мавҷуд аст. Соли 2010 аз захираи китобхонаҳо ба 92594 хонанда 774332 нусха китоб дода шудааст. Аз шумораи умумии ин китобхонаҳо 185 китобхонаи системаи Вазорати фарҳанг мебошанд. Ин китобхонаҳо 1198188 нусха китоб дошта, ба 85447 хонандагон бо 721770 нусха китоб хизмат расонданд.

Хулоса, китобдорони китобхонаҳои ВМКБ дар давраи тақдирсози миллат сарбаландона ва софдилона фаъолият намуда, новобаста аз тамоми мушкilotи рӯзгор рисолати таърихӣ хешро ба ҷо оварданд. Дар тарғиби сиёсати сулҳҷӯёнаи Сарвари давлат, Ваҳдати милли ва тамоми чорабиниҳои фарҳангӣю сиёсӣ фаъолона ҳиссагузор буданд.

Сарварони

китобхонаи
ВИЛОЯТӢ

Ҳокимшиоева

Ойбегим

1956- 1969

Шерова Лола

1969-1998

Сурманисо

Алидўстова

1947-

1955

Алидоди Чарогабдол

Адабиёти истифодашуда.

¹ ГБАО // Ежегодник БСЭ. 1990 г. -Вып. 34. - М., 1990. - С. 170.

² Гаврилюк А., Ярошенко В. Памир: Фотоальбом.- М.: Планета, 1987. - 480 с.

³ История культурного строительства в Таджикистане (1917- 1977 гг.) / Под ред. К.П.Марсакова.- Душанбе: Дониш, 1979. - Т.1. - С. 208-221.

⁴ Гуломшоев С. История библиотечного дела на Памире. - Душанбе, 2009. – 216 с.

⁵ Ҳисоботи китобхонаи вилоятӣ (соли 2007)

Раҷабова Н.

Санъати мутолиаи китоб

Мутахассиси соҳаи мантиқ Сергей Иннокентевич Поварнин (1870-1952) дар китоби худ «Китобҳоро чӣ тавр бояд хонд?» мутолиаро ба қисмҳои зерин: қироати

сода, зарарнок, мутолиа ҳамчун санъат, қонунҳои асосии мутолиа, ҳадаф, мақсаду тарзи қироат, мутолиаи амиқ тақсим намудааст.²²²

Тарзи хондани китоб ба табъ, хусусиятҳои равонӣ, таҷрибаи андӯхта, ҳолатҳои ботинию зоҳирӣ вобастагии зиёд дорад.

Мувофиқи илми равоншиносӣ хонандаи китобро аз ҷиҳати синну сол ба чунин гурӯҳҳо тақсим мекунад:

1. Бачагони синни томактабӣ. Ин кӯдакон ҳоло хонда наметавонанд ва бо мазмуни асарҳо, афсонаҳо, қиссаҳо ба воситаи нақли модаркалону бобо, падару модар ва мураббиён шинос мешаванд. Маҳз ҳамин давра давраи ҳалқунанда ба ҳисоб меравад ва ба дӯши калонсолон масъулияти бузург гузошта шудааст, зеро маҳорату санъати қиссагӯӣ дар кӯдакон ҳисси меҳру муҳаббат, зебоипарастӣ, дӯстию рафоқатро бедор мекунад. Шавқу завқи онҳо нисбати китоб зиёд мегардад.

2. Бачагони синии хурди мактабӣ, яъне синфҳои ибтидоӣ. Бачагони 7-10 сола аллакай мустақилона хонда метавонанд. Дар ин давра омӯзгорон ва китобдор ба хонандагон бояд афсонаҳои халқӣ, ҳикояҳои хурд, чистону масалҳо, дostonҳо, яъне китобчаҳои хурди суратдорро пешниҳод кунанд. Расмҳо барои равшантар ифода ёфтани ғояи асар аҳамияти калон доранд. Аз ҳамин сабаб хизмати рассом дар нақшу нигори китобҳои кӯдакона на камтар аз нависанда аст.

²²² Поварнин С..И. Как читать книги?.-М., 1974.

Баъди хондани китобҳо вазифаи муаллим ва китобдор пурсидани мазмуни маводи хондашуда мебошад. Фақат бо ҳамин тарз хонандагони хурдсол метавонанд таркиби луғавии худро ғанӣ гардонида, озод сухан ронданро ёд гиранд.

Баъзан дар синфҳои ибтидоӣ муаллимон хониши мустақилона супорида, дода, намегузоранд, кӯдак садое барорад, ҳоло он ки кӯдакон дар ин синну сол хеле серҳаракатанд. Дарсҳо бояд шавқовар, ба тарзи саволу ҷавоб, бо истифодаи ягон бозии дидактикӣ гузаронида шуда, матнҳои хондашуда дар шакли сахнаҷаҳо бозӣ карда шаванд.

Дар тарбияи эстетикӣ ахлоқии хонандагон китобдор низ бояд ғаълола иштирок кунад. Дар байни хонандагон конфронсу вохӯриҳо, намоиши китобҳои нав, шабнишиниҳо ташкил намояд.

3. Хонандагони синни миёнаи мактабӣ (синни 10-13). Дар ин синну сол хонандагон бояд аз масъалаҳои сода ба мураккаб гузаранд. Онҳо бештар аз фаҳмидани моҳияти масъалаҳои нисбатан мураккаби зиндагӣ мароқ зоҳир менамоанд. Вобаста ба ин, ба онҳо асарҳои гуногуншаклу гуногунмазмун, ба мисли китобҳои бадеӣ, китобҷаҳои саволу ҷавоб оид ба илми табиатшиносӣ, муаммоҳои риёзӣ, ҳодисаҳои физикӣ, маълумот дар бораи кайҳон ва ғайра пешниҳод карда мешаванд.

4. Хонандагони синни калонимактабӣ (синни 14-17). Ин давраи гузариш ва худшиносии мактаббачагон ба шумор меравад. Маҳз дар ҳамин синну сол хислату

иродаи хонандагон шакл мегирад. Онҳо бештар ба хондани китобҳои умумӣ шавқ пайдо мекунамд. Интихоби дурусти китобе, ки ба зехну завқ, фаҳмишу тассавурот ва ҷаҳонбинии наврасон мувофиқ аст, дар ташаккули шахсияти онҳо аҳамияти калон дорад.

Албатта, панду насиҳати хушку холи ба хонандагон таъсири амиқе расонида наметавонад. Фикру андешаҳои панду ахлоқӣ дар ҳамбастагӣ бо образҳои барҷастаи бадеӣ, шавқу завқи хонандаро бедор карда, ӯро ба корнамоиҳо раҳнамун месозад. Бехуда нест, ки адибони классики мо, аз ҷумла, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Носири Хусрав, Ҷалололдини Балхӣ, Саъдӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ ва дигарон барои ифодаи фикрҳои пандуахлоқии худ аз ҳикоятҳои ҷолибу шавқангези назмию насрӣ ба таври фаровон истифода бурдаанд. Барои намуна чанд мисол меорем:

Достони «Ишқи подшоҳ ва канизак» (аз Маснавии маънавӣ)-и Ҷалололдини Балхӣ:

Буд шоҳе дар замонҳо пеш аз ин,
 Мулки дунё будашу ҳам мулки дин.
 Иттифоқан шоҳ шуд рӯзе савор,
 Бо хавоси хеш аз баҳри шикор.
 Як канизак дид шоҳ ба шоҳроҳ,
 Шуд ғуломи он канизак ҷони шоҳ
 Мурғи ҷонаш дар қафас чун метапид,
 Дод молу он канизакро харид... ²²³

²²³ Ҷалололдини Балхӣ. Ҳикоеҳои маснавий.- Душанбе, 2003, С. 6.

Шоир бо ин ҳикояти ҷолиб афзалияти ишқи ҳақиқиро аз ишқе, ки зоҳирию бепоя аст, нишон додааст.

Ҳикоят аз «Гулистон»-и Саъдӣ:

Яке аз мулуки беинсоф, порсоеро пурсид: Аз ибодатҳо кадом фозилтар аст:

Гуфт: «Туро хоби нимрӯз, то дар он як нафас халкро наёзорӣ!»

Золимеро хуфта дидам ними рӯз,
 Гуфтам: ин фитнаст, хобаш бурда бех,
 В-он, ки хобаш беҳтар аз бедорӣ аст,
 Ончунон бадзиндагонӣ мурда бех! ²²⁴

Дар бораи бо образҳо ифода кардани андешаҳои панду ахлоқӣ В.Г.Белинский гуфта буд, ки панду насиҳати дилгиркунандаро калонсолон ҳам дӯст намедоранд, бачагон бошанд, онро ниҳоят бад мебинанд. Онҳо дар шахсияти нависандаи худ на мураббӣ, балки дӯсти ғамхорро дидан мехоҳанд, аз нависанда на танҳо панд, балки кайфу ҳаловат ва ҳикоятро таманно доранд. ²²⁵

Тақсимои синнусолии хонандагон ба мо имконият медиҳад, ки сатҳи китобхонии ҷавонро

²²⁴ Тазкираи адабиёти бачагон. Ҷилди 3.- Душанбе: Маориф, 1982.- С. 180.

²²⁵ В.Г.Белинский, Н.Т. Чернышевский, Н.А.Добролюбов. О детской литературе.- М., 1954.- С. 42-43.

муайян созем ва ба саволи «Чаро сатҳи дониши ҷавонон паст рафтааст?», ҷавоб ёбем. Албатта, паст рафтани сатҳи дониши ҷавонон ба чанд омил вобаста аст, вале мо танҳо омилеро, ки ба тарзи китобхонӣ вобаста аст, дида мебароем:

- Қироати хониши зарарнок. Аввалан чиро ва чӣ тарз хондан лозим? Агар мо китобҳои ба синну соламон номувофиқ, пастмазмунро «фурӯ бурдан» гирем, ба касалиҳои асаб гирифта шуданамон мумкин аст. Бемории асаб бошад, ба инкишофи организм низ таъсир расонида метавонад. Қобилияти мутамарказонидани диққат ва хотираро паст намуда, фикррониро суст менамояд. Қироати нодуруст ду намуди одамонро ба вучуд меорад: лофзан ва гаранг.

Ҷиҳати дигари қироати нодуруст сад(д) гузоштан байни китоб ва зиндагӣ мебошад, яъне ҷудо будани назария аз амалия. Ҷавоне, ки китоби зиёде хондасту таҷрибаи зиндагӣ надорад, донишаш номукамал мебошад.

Китобхонӣ ҳам санъат аст. Одамоне ҳастанд, ки китобҳои зиёде хондаанд, аммо чизе дар хотир надоранд ва баҳрае набурдаанд. Агар ҳангоми қироат санъати китобхониро истифода накунем, тамоми кӯшиши мо беҳуда аст. Ин санъат ба осонӣ ба даст намеояд. Дар ин бора Гёте хеле хуб гуфтааст: «Ин одамони хуб ҳатто тасаввур карда наметавонанд, ки хонданро ёд гирифтаан кори саҳду осон нест ва вақту заҳмати зиёдеро талаб мекунад. Шахсан ман 80 солро

сарф намудам, вале то ҳол гуфта наметавонам, ки оё ба мақсад расидаам».

Қоидаҳои асосии мутолиа:

Хонандаи моҳир ҳангоми китобхонӣ бояд қоидаҳои зеринро ба инобат гирад:

- барои аз худ намудани маълумоти муҳими китоб онро дуруст хонда, маводро ҳазм кардан лозим аст;

- тарзи хондан ба ҳадафи он бояд мувофиқ ояд.

Ҳадафи мутолиа.

Китобро бо чанд мақсад хондан мумкин аст: барои вақтузаронӣ, ҳудро аз фикрҳои манфӣ раҳо сохтан, ҳамчун маводи хобовар.

Ҳадафи асосии мутолиаи китоб инҳо мебошанд:

- баланд бардоштан ва ғанӣ гардонидани дониши касбӣ;

- рӯҳу тавони тоза бахшидан ва мустақкам гардонидани ирода ва ҳидоят намудан ба корнамоиҳо;

- баланд бардоштани сатҳи дониш, таҷриба, ҷаҳонбинӣ ва ҳиссиёт;

- баҳри омӯзиши ягон китоб ва ҳалли ягон масъала;

- барои худомӯзӣ.

Ҳадафи мутолиа ва китоб

Ҳангоми китобхонӣ ҳадафи он ба китоб вобаста аст. Мо ҳамон як китобро метавонем, бо мақсадҳои гуногун бихонем. Масалан, китоби «Шоҳнома»-и Фирдавсро чун асари бузурги адабӣ, таърихӣ, ҳамчун сарчашмаи муҳими ҳаёти мардуми Эрон ва Тӯрон. Танҳо принсипи асосиро набояд фаромӯш кард, яъне ҳадаф аз тарзи қироат вобаста аст.

Тарзҳои қироатро метавон ба чунин гурӯҳҳо тақсим намуд:

- а) танҳо варақ задани китоб;
- б) сарсарӣ аз назар гузаронидан;
- в) қироати оҳиста ва ноपुरраи интиҳобӣ, хондани қисмҳои зарурӣ;
- г) қироати пурра ва коркарди матн;
- д) қироати пурраи китоб ва коркарди мазмуну мундариҷа.

Мутолиа ҳам метавонад ду хел бошад:

- хонандае, ки ба иродаи муаллиф дода шуда, дар дунёи офаридаи нависанда ва қаҳрамони ӯ зиндагӣ мекунад;

- хонандае, ки ба фикрҳои муаллиф розӣ нашуда, мазмуну мундариҷаи асарро аз нуқтаи назари худаш таҳлил карда, баҳогузорӣ мекунад.

Мутолиа инчунин ду навъ мешавад: сатҳӣ ва амиқ.

Мутолиаи сатҳӣ он аст, ки китобро сарсарӣ хонда, барои худ чизе гирифта наметавонем.

Мутолиаи амику чиддӣ сарфаҳм рафтан ба мазмуни китоб ва гирифтани маълумоту дониши зарурӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, аз аз матолиби мазкур чунин хулосаҳо баровардан мумкин аст:

- барои китобхонӣ худро тарбия намуда, бояд синну соли хонандаро бояд ба назар гирифт;

- шавқу завқи китобхонӣ аз давраи томақтабӣ дар оила, боғча оғоз ёфта, дар синфҳои болоӣ тақмил дода шавад;

- бояд ба кӯдакону наврасон мураббияҳои ихтисосманд ва омӯзгорони ҷуртаҷриба бояд дарс гӯянд;

- китобдорон дар таълиму тарбияи ҷавонон бояд фаъолона иштирок намоянд;

- бояд ба ҷавонон санъат, тарз ва ҳадафҳои китобхонӣ омӯзондан лозим аст.

Адабиёт:

1. Белинский В.Г., Чернышевский Н.Г., Добролюбов Н.А. О детской литературе.- М., 1954.- С. 42-43
2. Педагогика .- М., 1983.- С. 46-43
3. Поварнин С.И. Как читать книги?.- М, 1974.
4. Тазкираи адабиёти бачагон, Ҷ. 3.- Душанбе, 1982.- С. 180
5. Ҳикоёти Маснавӣ .-Душанбе, 2003. С. - 6.

Раҷабова Н.

**Ташаккули фарҳанги иттилоотии
кўдакону наврасон**

Иттилоот ҳамеша қисми таркибии ҳаёти инсон мебошад. Аммо то миёнаҳои асри XX масъалаи нақшу таъсири он ба шахсияту ҷомеа ҳанӯз мавриди таҳлилу омӯзиши дақиқу ҳамаҷонибаи олимону мутахассисон ва умуман афкори умум қарор нагирифта буд. Дар таҳқиқотҳои сотсиологии гуногуни доманадор, ки қаблан бо мақсади омӯзиши рағбатҳои хонандагони категорияҳои мухталиф, доираи хониши онҳо

гузаронида шудаанд, иттилоот ҳамчун падидаи иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор нагирифта буд.

Афзоиши босуръати селай иттилоот аз нимаи дуюми асри XX тамоили маъмули «таркиши иттилоотӣ»-ро ба вучуд овард, ки дар натиҷаи он ҷомеаро бӯҳрони иттилоотӣ фаро гирифт. Хусусияти хоси бӯҳрони иттилоотӣ ин тазод миёни раванди афзоиши босуръати ҳаҷми селай иттилоот ва аз ҷониби дигар имкониятҳои маҳдуди инсон ҷиҳати ҷустуҷӯӣ ва дастбӣ ба иттилооти мавриди ниёз мебошад.

Асри XXI – асри ҷомеаи иттилоотӣ мебошад. Дар ҷомеаи иттилоотӣ танҳо ҳамон аъзоёни ҷомеа иттилооти мавриди ниёзро ба даст оварда метавонанд, ки агар дорои донишу малакаҳои зарурии ҷустуҷӯӣ иттилоот дар фазои иттилоотии муосир бошанд. Воридоти технологияи муосири иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ ба китобхонаҳо зиддиятҳои мавҷударо боз ҳам тезутунд гардонид.

Дар чунин шароит масъалаи дар замири кӯдакону наврасон тарбия намудани ҳисси ниёз ба донишандӯзӣ, парваридани малакаҳои хониш ва ҷустуҷӯӣ мустақилонаи иттилоот ва мураттабсозии он аҳамияти хоса пайдо мекунад. Зеро ба андешаи олимону мутахассисон дар ҷомеаи иттилоотӣ суръати навшавии (таҷдиди) иттилоот ниҳоятдараҷа афзуда истодааст. Дар натиҷа афзоиши иттилоот нисбат ба суръати ивазшавии наслҳо афзалият пайдо кардааст.

Имрӯз беҳтарин ва муосиртарин машинаҳои электроники ҳисоббарор, расонаҳои навтарини оптикию лазерии иттилоърасон аз ӯҳдаи ҳалли мушкилоти инсонӣ чомеа дар самти дастбонии озодона ва дилхоҳ ба иттилоот баромада наметавонанд. Аз ин рӯ, чомеа ва инсон бояд моҳияти глобалии падидаи фарҳанги иттилоотиро бо тамоми тобишҳои он дарк намоянд. Танҳо дар чунин маврид фосола миёни тазодҳои маъмул, ки дар ибтидо зикр намудем, хоҳиш хоҳад ёфт.

Омили асосие, ки боиси зуҳури падидаи фарҳанги иттилоотӣ гардид, аз он иборат аст, ки иттилоот ба дараҷаи категорияи универсалии рушди чомеа табдил ёфт. Бо ибораи дигар имрӯз рушди чомеаро бидуни иттилоот, бахусус иттилооти тозаӣ илмию техникӣ тасаввур кардан имконнопазир аст.

Бо назардошти тағйиротҳои кулли фазои иттилоотии муосир яке аз вазифаҳои муҳими бунёди чомеаи тозаистиқлоли Тоҷикистон ин ташаккули фарҳанги иттилоотии шаҳрвандон, бахусус насли наврас ба шумор меравад.

Бо тақозои чомеаи иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои ҳуқуқию ташкилӣ ва техникӣ технологияи барои ташаккули фарҳанги иттилоотӣ фароҳам омадаанд. Дар мамлакат марҳилаи якуми компютеркунонии мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ бомуваффақият ба анҷом расид. Ин имкон дод, ки насли наврас аввалин малакаҳои кор бо технологияи компютеркунониро омӯзанд. Ин иқдом бо шарофати

кабули як силсила санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла қонунҳо - «Дар бораи иттилоот», «Дар бораи ҳифзи иттилоот», «Дар бораи фарҳанг», «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» муяссар гардид.

Вақти он расидааст, ки ҷомеа дар самти ташаккули фарҳанги иттилоотӣ аъзоёни худ аз тамоми имкониятҳои мавҷудаи институтҳои иҷтимоӣ, ки дар маҷмӯъ низоми ягонаи ташаккули чунин фарҳангро ташкил медиҳанд, самаранок истифода барад. Барои он ки низоми ягонаи ташаккули фарҳанги иттилоотӣ ташаккул ёбад, бояд марказҳои ҷамоагароӣ муттаҳид созмон ёбанд, то бо азму талош аносири парокандаи низомро баҳри расидан ба як ҳадаф муттаҳид созанд.

Яке аз унсурҳои муҳими низоми мазкур китобхонаҳои давлатӣ- оммавӣ ба шумор меравад, ки теъдодашон дар мамлакат ба 1332 адад, аз ҷумла беш аз 80 китобхонаи бачагона ва баробар ба шумораи макотиби миёнаи таҳсилоти умумии китобхонаҳои мактабӣ мебошанд.

Мавриди зикр аст, ки дар раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ ҳар кадоме аз ин муассисаҳо имконият ва услубҳои ба худ хосро доро мебошанд. Новобаста аз ин онҳоро як ҳадаф – ташаккули фарҳанги иттилоотӣ муттаҳид месозад. Зимнан бояд ёдовар шуд, ки мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ чист?

Бояд қайд намуд, ки бо назардошти ҷаҳду талошҳои сершумори олимону мутахассисон мавқеу

андешаҳо дар мавриди муайянсозии мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ хеле гуногун мебошанд. Танҳо як чиз мусаллам аст, ки новобаста аз сермаъногӣ, гуногунии мавқеъ ва андешаҳо мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ ба маънои васеи он ин маҷмӯи донишу малакаҳоест, ки инсон тӯфайли онҳо иттилооти мавриди ниёзро дар ҳаҷму сифати зарурӣ ва дар доираи вақти дилхоҳи хеш дастрас менамояд.

Аммо баррасӣ ва маънидод намудани мафҳуми фарҳанги иттилоотӣ нисбат ба ҷомеа, шахс, институтҳои иҷтимоӣ муносибати мушаххасро тақозо менамояд. Сатҳи фарҳанги иттилоотии ҳар як ҷомеаи иҷтимоӣ –иктисодӣ, аъзоёни ҷомеа, институтҳои иҷтимоӣ гуногун аст. Ҳатто фарҳанги иттилоотии шахсу ҷомеаи мушаххас мутақобил буда метавонанд. Бо назардошти афзоиши босуръати техникаву технологияи муосири иттилоотӣ фарҳанги иттилоотии идеалии шахс вучуд надорад. Зеро ҳар қадар инфраструктураи ҷустуҷӯи иттилооти тоза ривочу равнақ ёбад, ба ҳамон андоза эҳтиёҷ ба ташаккули фарҳанги иттилоотии шахс меафзояд.

Яъне талабот ба такмили таҷдиди назар намудани донишу малакаҳои қаблан андӯхта ҳамеша боқӣ мемонад. Чунин вазъият ҷомеаро гаштаву баргашта ба таҳкими низоми ташаккули фарҳанги иттилоотӣ водор месозад. Агар ҷомеа дар чунин маврид қонуниятҳои раванди босуръат ва аз лиҳози сифат зуд-зуд

тағйирёбандаро сарфи назар намояд, яқин ба пешрафту тараққиёт умед баста наметавонад.

Аз ин лиҳоз, инфраструктураи мавҷудаи низоми ташаккули фарҳанги иттилоотиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд мунтазам ба талаботи ҷомеаи муосири иттилоотӣ мутобиқ сохт. Чунки вазъи имрӯза ҷавобгӯи ҳамин талабот нест.

Бо назардошти чунин вазъият ва бо мақсади замонавӣ гардонидани инфраструктураи мазкур дар мамлакат тадбирҳои муайян андешида шудаанд. Аз ҷумла қабули барномаҳои давлатии «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015», «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои давлатии нашриявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2013», «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» барои ривочу равнақи унсурҳои алоҳидаи инфраструктура мусоидат хоҳанд кард. Вале новобаста аз ин, бояд аллакай чашмандозҳои тозаи концептуалии илмӣ бо назардошти афзоиши босуръати техникаву технологияи иттилоотӣ, кашфиётҳои нави илму техника ҳадафу равандҳои нави ҷомеаи иттилоотӣ тарҳрезӣ шаванд.

Тарзу услубҳои фаъолияти институтҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ бояд

таҷдиди назар шаванд, сатҳи маълумоти касбии кормандони онҳо баланд бардошта шавад, фонд ва имкониятҳои иттилоърасонии онҳо такмил ёбад. Китобхонаҳое, ки дар раванди иттилоърасонӣ талаботу дархостҳои иттилоотиро танҳо туфайли фонди хеш қонеъ мегардонанд, ба ниёзмандон хизмати хирсона мекунад. Зеро барои қонеъгардонии ҳама гуна ниёзҳои иттилоотӣ дар фазои иттилоотии муосир имкониятҳо хеле васеъ гардидаанд.

Ташаккули фарҳанги иттилоотӣ дар ҳар як ҷомеа муносибати мушаххасро тақозо мекунад, вале дар ин маврид низ як талабот барои ҳама муҳим аст. Яъне ташаккули фарҳанги иттилоотӣ бояд аз синни хурдсолӣ, овони томактабӣ, синни хурди мактабӣ оғоз ёбад. Агар чунин талабот ба инобат гирифта шавад, туфайли донишу малақаҳои мавҷуда тай намудани марҳилаҳои минбаъда, мутобиқгардонии фарҳанги иттилоотӣ ба талаботи ҷомеаи иттилоотӣ осон мегардад.

Масалан, имрӯз дар китобхонаҳои мамолики мутараққӣ, аз ҷумла Россия баҳри ташаккули иттилоотии кўдакону наврасон, аз ҷумла кўдакони синни томактабӣ ва мактабӣ аз бозиҳои компютерӣ, дарсҳои иттилоотӣ, китобхонавӣ, экскурсияҳо, дарсҳои омӯзиши компютер, соатҳои кор бо интернет, машғулиятҳои муштараки иттилоотии кўдакон ва волидайн, сўҳбату маслиҳатҳо, семинарҳо ва ғайра истифода мебаранд.

Ташаккули фарҳанги иттилоотӣ аз синни томактабӣ ва хурди мактабӣ боз аз он нуқтаи назар муҳим аст, ки имрӯз қўдакону наврасонро аз падидаҳои номатлуби майл ба сӯи иттилооти дорои мазмуни фаҳшу зуроварӣ, ангезаҳои бадбинии наҷодиву мазҳабӣ, миллатгароӣ, ваҳмангез эмин нигоҳ дорем.

Баҳри ташкили самарабахши раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ, омӯзиши афкори умум, яъне баргузори таҳқиқоти сотсиологӣ, семинарҳо, нишастҳо ва мубоҳисаҳои илмӣ, таҳияи амсилаҳо, омӯзиши таҷрибаи пешқадам бағоят муҳиманд.

Баргузори таҳқиқотҳои сотсиологӣ имкон медиҳанд, ки сатҳи фарҳанги иттилоотии шаҳрвандон муайян карда шуда, вобаста ба он услубҳои тарбия ва ташаккули фарҳанги иттилоотӣ интихоб карда шаванд. Мутаассифона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳанӯз ягон таҳқиқоти сотсиологӣ вобаста ба мавзӯи мазкур гузаронида нашудааст. Аксарияти марказҳои илмӣ-таҳқиқотӣ барои баргузори чунин таҳқиқотҳо омода нестанд ё нерӯи кофӣ барои гузаронидани ин гуна таҳқиқотҳоро надоранд. Ҳол он ки барои ташкили раванди ташаккули фарҳанги иттилоотӣ чунин таҳқиқотҳо бағоят муҳиманд.

Тавре ки аллақай зикр гардид, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаҳои моддӣ-техникӣ, яъне инфраструктураи зарурӣ барои ташаккули фарҳанги иттилоотӣ фароҳам оварда шудааст. Масалан татбиқи нишондодҳои Нақшаи чорабиниҳои «Барномаи

давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» оғоз гардидааст ва он имкон медиҳад, ки ҳар як китобхонаи вилоятӣ, аз ҷумла китобхонаҳои бачагонаи вилоятӣ, китобхонаҳои марказии шаҳру ноҳияҳо, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М.Миршакар бо 8 донагӣ компютер, 3 донагӣ принтер ва 1 донагӣ сканер мучаҳҳаз гарданд. Ин имкон медиҳад, ки дар ҳар як маркази маъмурӣ-ҳудудӣ базаи зарурӣ барои баргузори машғулиятҳо чиҳати омӯзиши технологияи компютерӣ, кор бо шабакаи интернет фароҳам оварда шавад.

Тибқи ҳамин Барнома ҳар як маркази номбурда бояд ба шабакаи глобалии интернет пайваст шуда, дар ин марказҳо озмунҳо, семинарҳо, семинар-тренингҳо, нишастҳои илмӣ доир гарданд.

Ба андешаи мо бояд Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявии ба номи М.Миршакар, Ассотсиатсияи кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ташаббускор ва маркази асосии илмӣ-методӣ, илмӣ-таҳқиқотӣ ва ҳамоҳангсозӣ дар масъалаи тарбия ва ташаккули фарҳанги иттилоотии кормандони китобхонаҳои бачагона ва мактабӣ, хонандагони макотиби таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгорон, мураббӣён ва волидайн бошанд. Чунки дар ин муассисаҳо аллакай таҷрибаи кофӣ, мутахассисони варзида, дастуру нишондодҳои зарурӣ, базаи моддӣ-техникӣ барои оғози машғулиятҳо

ва ҳатто ташкили курсҳои доимоамалкунанда барои ташаккули фарҳанги иттилоотии ин категорияҳои шахрвандон мавҷуданд. Тавре ки дар доираи Фестивали ҷумҳуриявии «Ҳафтаи китоби кӯдакону наврасони Тоҷикистон», ки ҳамасола тибқи «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» баргузор мегардад, озмуну викторинаҳои гуногунро бо ин мақсад гузаронидан мумкин аст.

Хулоса, барои ташкили раванди муназзами ташаккули фарҳанги иттилоотии кӯдакону наврасон дар мамлакат тамоми имкониятҳо мавҷуданд. Вақти он расидааст, ки ин имкониятҳо тибқи нақша, бо мақсадҳои муайян самаранок истифода бурда шаванд.

*Камолзода С.,
кандидат пед. наук*

Библиотечное обслуживание детей

Дореволюционные таджикские мыслители А. Дониш (1827-1897), Ш. Шохин (1859-1894), С. Хайрат (1878-1902), Возех (1818-1894), Т. Асири (1864-1905), С. Айни (1878-1954) и другие боролись за приобщение широких масс к свету просвещения, за образование детей, организацию светских школ, распространение науки, техники, прогрессивной культуры русского

народа и т.д. Весьма ценным являются их мысли о создании библиотек, обязательных и доступных для широких слоев населения. Мыслители стремились к созданию системы библиотечного обслуживания, выступали за организацию новых форм и методов библиотечного обслуживания, боролись за совершенствование содержания библиотечных фондов. Несмотря на историческую ограниченность во взглядах и в силу объективных причин, таджикские просветители, развивая великие идеалы своих предшественников, вносили большой вклад в развитие библиотечного дела.

А. Дониш в известном произведении «Наводир-улкае» (Редкостные происшествия) зло высмеял порядки библиотек. Он в своих рассказах о России выражал симпатию к ее культуре и стремился, хотя и иносказательным путем, доказать преимущества европейской культуры перед феодальным бытом Бухарского эмирата.

С. Айни издает в 1909 году книгу чтения под названием «Тахсиб ус-сибиен» (Обучение детей). В ней много говорится о необходимости давать таджикам светское образование посредством книг и библиотек. С. Айни в своих дореволюционных произведениях выступает как неутомимый борец за распространение книги и библиотеки среди детей.

Передовые люди таджикского народа, говоря о необходимости распространения в крае библиотек для

детей, разумеется не могли не мечтать о библиотечном строительстве в крае. Но подобные идеи передовых людей среди таджиков, по понятным причинам, не могли быть претворены в жизнь в Бухарском ханстве и в колониальном Туркестанском крае.

Только Октябрьская революция раскрыла широкие возможности для приобщения детского населения к книге и библиотечному делу. Уже в первые годы советской власти были открыты библиотеки нового вида. Если в дореволюционном Таджикистане имелось всего две общественные библиотеки, которые функционировали в основном за счет добровольных пожертвований, то к моменту образования Таджикской ССР (1929) их количество увеличилось до 11, в них было сосредоточено 12 тыс. экземпляров книг и журналов, Однако книг для детей было еще очень мало. В 1929 году средний фонд библиотек в республике едва превышал 1000 экз. Объясняется это тем, что до революции на территории современного Таджикистана не существовало книгопечатания. В первые годы Советской власти детская книга в мизерном количестве издавалась в Туркестанском государственном издательстве в Ташкенте.

В 1924 году в Таджикской АССР возникает первая типография, а в 1925 году создается Таджикское государственное издательство (ныне «Ирфон»), которое возглавили основоположник новой таджикской

литературы С. Айни и поэт А. Лахути. Развитию книгоиздания в республике способствовал переход с арабской графики на латиницу (1930г.), а затем на русскую графику (1940г.).

ТаджикГИЗ уделял внимание выпуску учебников для учащихся общеобразовательных школ. Из художественной литературы в первые годы деятельности издательства печатались только небольшие отрывки произведений, доступные широкому кругу детей и взрослых, освоившие грамоту. В дореволюционном Таджикистане широко были использованы вакуфные библиотеки для детей. По этому вопросу резолюции первого расширенного пленума Оргбюро ЦК КП (б) Узбекистана в Таджикской АССР по вопросам народного образования и коммунистического просвещения (9 ноября 1925 г.) было отмечено, что «Наркомпросу необходимо заняться внимательным изучением вакуфного вопроса, положения с религиозными и школьными вакуфами. При этом необходимо осторожно, не затрагивая первых, то есть религиозных вакуфов, стремиться школьные вакуфы использовать возможно больше на дело укрепления народного образования, обратя их доходы на советскую школу».

Частичные изменения в организации библиотечного дела в республике произошли после постановления ЦК ВКП (б) «Об улучшении библиотечной работы» (1929г.). Значительно

оживилась работа массовых библиотек с детьми, становились новые методы работы и массовых мероприятий. Активную пропаганду книги сельские библиотекари стали тесно увязывать с насущными потребностями воспитательного процесса. Увеличилась сеть культурно-просветительных учреждений в отдельных районах республики. Так, в 1927г. Науский отдел народного образования открыл в районе 12 школ, где занималось 184 человек. Но всего этого еще недостаточно. Поэтому районный отдел народного образования наметил и успешно провел ряд мероприятий по увеличению количества школ, библиотек и красных чайхан. Например, увеличилось число классов. Количество учащихся выросло до 869, из них 76 девушек.

Из протокола заседания коллегии агитационно - пропагандистского отдела обкома КИ (б) Узбекистана в Таджикской АССР выясняется, что было слушание вопроса «О состоянии библиотечного дела в Таджикской АССР», Отмечалось, что «... со стороны Наркомпроса мер к организации библиотечного дела в Таджикской АССР до сих пор предпринято не было...». В сметы на содержание библиотек не включались средства на закупку литературы, а если и включались, то главным образом на обеспечение заказов ТаджикГИЗа на массовую литературу, издающуюся по плану на таджикском языке.

В целях обеспечения организации библиотечного

дела было решено:

а) добиться включения необходимых ассигнований в бюджеты вилесиолкомов на 1928/29 гт. на содержание библиотечных работников...»

б) своевременно принять меры к подыскиванию необходимых помещений под работу библиотек...»

Были попытки введения латинизации таджикского письма. В постановлении 3 сессии Центрального исполнительного комитета Советов Таджикской АССР 1-го созыва «О необходимости введения нового таджикского алфавита» было решено «добиться введения преподавания нового алфавита во всех школах 2-й ступени в 1928/29 учебном году и по возможности и в начальных классах».

Было отмечено, что вновь выработанный алфавит для таджикской письменности, имея большие технические преимущества перед старым арабским, при проведении его в жизнь значительно продвигает вперед дело поднятия культуры и облегчит усвоение и изучение родного языка массами Таджикистана.

Однако уровень развития библиотечной сети, нельзя было признать удовлетворительным. Рост сети детских библиотек резко отставал от потребностей детского населения в книге и знаниях. Подавляющее большинство сельских населенных пунктов не имело ни стационарных, ни передвижных библиотек, не говоря о детских библиотеках в целом.

Постановление предусматривало всемерное расширение сети детских библиотек, В результате принятых в республике мер уже к 1932 г., сеть массовых библиотек увеличилась в 10 раз и достигла 119 библиотек, а их фонды возросли с 12 до 107 тыс экз., т.е. в 9 раз. Однако рост сети происходил, в основном, за счет городов, где сеть библиотек в целом возросла в 46 раз, в то время как на селе - 7,5.

Таджикгосиздат стал систематически выпускать детские книги. Только за 1930г, было издано 9 названий книг, тиражом 29 тыс. экз (52, с.191).

Во второй половине 30-х годов, на основе постановления ТТИК ССР «О библиотечном деле в Союзе ССР» (27 марта 1934 г.) были приняты меры по развитию библиотечной сети с таким расчетом, чтобы к 1935 году во всех районных центрах открыть районные библиотеки, располагающие достаточным фондом литературы на языках местных национальностей, обеспеченные необходимыми материалами и кадрами.

На основе библиотечной переписи 1934 года в республике функционировало 268 массовых библиотек с книжным фондом 167634 тыс. экз. Из них 194 библиотеки с книжным фондом 99439 тыс. экз. располагались в сельской местности (15,с. 1.39).

Надо отметить, что перепись показала и недостатки в организации библиотечного обслуживания детей в республике. Эти недостатки

выяснились в нехватке сети детских библиотек, прежде всего на селе,

1. Предпринимались попытки создания сети детских библиотек или отделов при библиотеках для взрослых. Наряду с созданием массовых библиотек для детей, большое внимание уделялось организации школьных библиотек, 11 июля 1934 года ЦИК Таджикской ССР принял постановление, которым обязал Наркомпрос республики уделять больше внимания созданию школьных библиотек, а книгоцентр ТаджикГИЗа - «усилить завоз детской литературы на русском, таджикском и узбекском языках во все районы республики» (85, с. 42).

В 1937 году СНК Таджикской ССР принял постановление «О сети и состоянии ученических библиотек при школах». Отмечалось, что сеть ученических библиотек при школах составляет всего 363 при наличии в республике 2629 начальных и 45 неполных средних и средних школ, с общим количеством книг для внешкольного чтения 5521 экз., что является совершенно недопустимым как по наличному фонду литературы, так и по количеству библиотек. Такое положение явилось результатом полнейшего невнимания со стороны Наркомпроса к делу организации ученических библиотек при школах, вследствие чего учащиеся подавляющего большинства школ лишены возможности пользоваться книгами для внешкольного чтения.

Исходя из этого, Совет Народных Комиссаров Таджикской ССР принял постановление: «В соответствии с решением СНК Союза №1993 от 16 ноября 1936 г. обязать Наркомпрос Таджикской ССР обеспечить, начиная с 1937г, доукомплектование уже существующих при школах ученических библиотек во всех начальных, неполных средних и средних школах, в которых ученических библиотек еще не имеется». Отмечалось, что «в период летней переподготовки ознакомить учителей с составом литературы учительских библиотек и установить порядок выдачи и хранения детской литературы» (85,с.42-43).

В результате проведенных мероприятий к 1937 г, в республике было создано 368 школьных библиотек с общим количеством книг в них 5521 экз. Однако работа по созданию школьных библиотек по существу только начиналась. Они открывались пока в основном в крупных городских школах и школах районных центров. Так, например, к концу 1940г. в Кулябской области в школах функционировала 121 библиотека Библиотеки располагали значительными фондами.

Исходя из архивной выписки института истории партии при ЦК КП Таджикистана, из протокола совещания при культпропе ЦК КП (б) Таджикистана от 3-4 декабря 1939 года, в январе 1933 года была организована Сталинабадская городская библиотека Книжный фонд библиотеки насчитывал

7971 экз., читателей 601 человек, штат библиотеки - 5 человек. Библиотека вела повседневную работу среди населения, уделяя особое внимание привлечению к чтению детей,

Говоря о комплектовании библиотек, надо отметить, что в результате принятых мер положение детских отделов библиотек стало постепенно улучшаться. С 1934 г, началось планомерное комплектование библиотек через созданный в городе Душанбе Республиканский библиотечный коллектор, что заметно улучшило книгоснабжение детских отделов библиотек.

Исследователи данной проблемы отмечали, что библиотеки не всегда получали литературу в том количестве, в котором заказывали. Происходило это в силу того, что сам коллектор несвоевременно получал выходящую новую литературу, а книготорг неполностью удовлетворял потребности коллектора в литературе (85,с.44). Коллектор недостаточно поставлял в библиотеки литературу на таджикском языке, не учитывался национальный состав населения того или иного населенного пункта, его специфический профиль; имелись случаи посылки литературы на таджикском языке в библиотеки, обслуживающие читателей киргизской и узбекской национальностей.

В эти годы у библиотек начал появляться авторитет среди самих детей. Дети сами просили об организации библиотек, о комплектовании книжного

фонда. В газете «Коммунист Таджикистана» сообщается, что «Пионеры Памира в своем приветствии III съезду комсомола Таджикистана просили прислать им детские книги. Просьба их выполнена. На днях в Хороге получено 100 детских библиотечек на таджикском языке. Среди полученных книг произведения Чехова, Маршака, Лахути, Айни и др. Каждый пионерский отряд будет иметь свою детскую библиотечку» (Коммунист Таджикистана, 1936 -18 июня).

Началась организация читальных залов для детей, 15 июня 1936 года в г.Душанбе состоялось открытие первого в республике детского парка культуры и отдыха, где работал читальный зал (Точ.Сурх, 1936 - 21.06). Надо отметить, что были предприняты новые шаги по библиографированию детской литературы, с этой целью в 1937г. была создана Книжная палата. Этим было положено начало организации систематической учетно-регистрационной и информационной работы в области детской литературы. С 1939г. вышла в свет «Книжная летопись» за 1937-1938 гг. на таджикском и русском языках. Книжная палата начала выпускать свои первые библиографические указатели.

Говоря о кадрах детских библиотек республики надо отметить, что проблема создания библиотечных кадров имела особое значение и свои трудности. Профессионального обучения кадров для детских

библиотек в Таджикистане не было.

Учитывая необходимость подготовки кадров, в 1934г. в постановлении ЦК КП (б) Таджикистана «О расширении сети библиотек и улучшении организации библиотечного дела в Таджикистане» отмечалось, что несмотря на некоторые успехи библиотечной работы в Таджикистане (создание государственной публичной библиотеки, рост сети кишлачных библиотек, увеличение читателей из местных национальностей), состояние библиотечного дела в целом по республике остается крайне неудовлетворительным. Было решено при летних курсах переподготовки учителей в г.Душанбе подготовить 30 библиотекарей, а также в 1934-35 учебном году создать при Душанбинском педтехникуме библиотечное отделение и запретить использование получивших библиотечную подготовку на другой работе. Для развертывания библиотечной сети и подготовки библиотечных кадров привлекать, кроме средств местного и государственного бюджета, средства профсоюзов и других организаций и ведомств.

Как справедливо отмечает З.М.Шевченко, «Конечно, ускоренная подготовка на курсовых мероприятий могла лишь частично удовлетворить самые насущные потребности в кадрах. Но не могла обеспечить библиотеки республики высококвалифицированными специалистами».

Назревал вопрос о создании специального учебного заведения для систематической подготовки специалистов библиотечного дела. С этой целью решено было открыть в Душанбе библиотечный техникум, который начал работать в 1934 году. Но все таки необходимы были и краткосрочные курсы переподготовки библиотечных кадров. Такой метод подготовки кадров стали практиковать чаще. В 1936г. четырехмесячные курсы по подготовке заведующих районными библиотеками в Душанбе окончили 23 человека таджиков и узбеков.

Подводя итог работы по организации библиотечного обслуживания детей в 20-е- 30-е годы, следует отметить, что в этот период был проведен ряд мероприятий, направленных на создание библиотечной базы для обслуживания детей и предприняты следующие практические шаги;

- создание системы библиотек для детей;
- обеспечение их кадрами и необходимыми ресурсами;
- начало выпуска литературы для детей на таджикском языке;

В период Великой отечественной войны деятельность всех типов и видов библиотек, в том числе и детских библиотек, была подчинена военному времени. Важнейшей задачей перестройки работы библиотек являлось усиление и совершенствование патриотического воспитания детей.

Эта задача приобрела особое значение в условиях, когда резко усилилась необходимость «подготовки стойких и мужественных бойцов, готовых отдать свою жизнь за свободу и независимость своего народа, своей родины» (92а,с.97). Эта работа требовала изменения существовавших до войны форм и методов воспитательной работы, а также поисков новых путей для того, чтобы формировать и укреплять у детей чувство ненависти к фашистским захватчикам, любви и преданности к своей Родине, Воспитание детей должно было проводиться через широкую систему внешкольных и внеклассных мероприятий.

В тяжелые годы войны требовалось максимально бережное использование бюджетных ассигнований, расходов на нужды библиотек, чтобы не причинять ущерба делу подготовки грамотной смены.

В государственном бюджете республики на 1945г. ассигнования на просвещение заняли основное место в затратах на социально-культурные мероприятия и составили 71% ко всей сумме расходов, или 40% в общем объеме бюджета республики. Наиболее значительная часть ассигнований на просвещение (почти 155 млн. руб.) направлялась на финансирование школьной сети Наркомпроса, поскольку в 1945 году намечалось увеличение количества школ до 3051 и числа учащихся до 294 тысяч.

За счет этих ассигнований были и затраты на приобретение книг и создание библиотек при школах.

До войны (на 1 января 1941г.) в республике насчитывалось 401 массовая библиотека с фондом 495,5 тыс. экз. Из них 100 библиотек находились в городах и 301 в сельской местности. В среднем на одну библиотеку приходилось 1240 книг и журналов, т.е. в сравнении с 1934 г. книгообеспечение выросло вдвое. Однако если в городах средний фонд библиотеки составлял 272,0 экз., то на селе лишь 740 экз., т.е. почти в 4 раза меньше. На 100 человек населения в массовых библиотеках республики было всего 32 книги.

В условиях войны особой заботой и вниманием были окружены дети, оставшиеся без родителей и эвакуированные в Таджикистан из временно оккупированных районов. Уже в конце 1941г., в республику прибыло значительное количество эвакуированных детей. Были предприняты меры по обеспечению их библиотечными услугами. Школьные библиотеки стали активными участниками обеспечения детей книгами и художественной литературой, многие библиотеки оформляли альбомы вырезок из газет и журналов. В них собирали материалы о героях Отечественной войны, о деятельности подпольной организации «Молодая гвардия», о выдающихся женщинах Родины и зарубежных стран - И.К.Крупской, В.Василевской, Д.Ибаррури и др. Работники школьных библиотек являлись организаторами учащихся на сбор металлолома и создание тимуровских команд.

Особенно активно проходила работа школьников по сбору литературы для госпиталей. За сбор литературы для санитарного поезда школе №5 г. Душанбе железнодорожным отделом красного полумесяца была объявлена благодарность.

В годы войны много детских книг из библиотек были переданы госпиталям, воинским частям, детским домам и т.д. Часть литературы была утеряна. В книжных фондах библиотек республики образовались серьезные проблемы, особенно в художественной и детской литературе, Тиражи издаваемых сразу после войны книг были еще не велики и не удовлетворяли запросов библиотек. Республиканский библиотечный коллектор, занимаясь комплектованием библиотек, не всегда учитывал их запросы и часто направлял в детские библиотеки литературу без учета их потребностей.

Несмотря на трудности, которые переживала вся страна, правительство республики проявило большую заботу о дальнейшем развитии сети библиотек , об их содержании. В 1950 году республика имела уже 962 массовые библиотеки, которые обслуживали детей. Сеть массовых библиотек республики в 1950 году по сравнению с 1940 годом увеличилась в 2,4 раза. Бурный рост сети библиотек особенно характерен для сельской местности. Число сельских библиотек с 1940 года по 1950 год возросло в 3 раза (78, с.29).К 1960 г. В

Таджикистане имелись 884 массовые библиотеки. Одна библиотека приходилась на 2,3 тыс. жителей, а в сельской местности на 3,1 тыс.

Развитие библиотечного обслуживания детей в Таджикистане также шагнуло вперед.

В эти годы в республике функционировало 2614 школ, в которых обучалось более 331 тыс. учащихся и работало свыше 21 тыс. учителей.

В долях широкой мобилизации библиотечной общественности на улучшение обслуживания населения книгой в январе 1961 г. был созван первый съезд библиотечных работников республики. Съезд разработал широкую программу совершенствования библиотечного дела. Особое внимание съезд уделил вопросу библиотечному обслуживанию детей.

Министерство культуры издал приказ «О состоянии и мерах по улучшению библиотечного дела в республике». В этом документе впервые была выдвинута задача доведения библиотечной книги до каждой семьи и в масштабах всей республики. Были созданы Библиотечная инспекция, увеличен штат методистов при ГБ им. А.Фирдавси; в областных библиотеках были созданы методические отделы, во всех городах и районах организованы межведомственные библиотечные советы (115). В этом же году районные библиотеки Советского, Рушанского, Пянджского, Шугнанского, Куйбышевского районов и 38

кишлачных библиотек были размещены в зданиях.

Для более четкой координации работы детских библиотек, привлечения учителей и общественности к их работе на основе постановления Совета Министров Таджикской ССР от 21 сентября 1960г, «О создании межведомственного библиотечного Совета Таджикской ССР», был создан республиканский библиотечный совет (63а, №6, с. 18).

В 60-е годы в республике насчитывалось 2503 школы, из них: начальных – 1060, восьмилетних - 1002, средних – 435. Всего в школах обучались 465632 учащихся 1-8 классов. Сеть детских библиотек выглядела таким образом: массовые библиотеки - 519, школьных - 1258 (из них с книжным фондом от 750 экз. - 673 библиотеки). Самостоятельных детских библиотек в республике - 21, а в течение 1965г. намечалось открыть еще 5 детских библиотек. В 1963 году было ликвидировано 29 библиотек, на 1.01 1963г. - было 50 детских библиотек, их фонды переданы в районные и городские библиотеки для взрослых читателей. В большинстве случаев помещения библиотек были заняты другими организациями. Таким образом, детские библиотеки имелись далеко не в каждом районе. В городе Душанбе на 47946 учащихся 1-8 классов имелась лишь одна детская библиотека,

В городе Душанбе всего 1508 учащихся не были охвачены библиотечными услугами. Поэтому

детские библиотеки г. Душанбе начали работу по выявлению школьников, которые нигде не читали.

Надо отметить, что в республике не осуществлялось дифференцированное библиотечное обслуживание детей. Районные, городские, сельские библиотеки обслуживали детей наряду со взрослыми. В детских и школьных библиотеках, в том числе и в г. Душанбе, как правило, не были выделены дни и часы работы со школьниками различных возрастных групп (1-4 и 5-6 классов). Такое положение затрудняло работу библиотекарей и отражалось на качестве руководства чтением детей. Затрудняло руководство чтением детей и тот факт, что почти во всех библиотеках для детей формуляры школьников стояли вместе с формулярами взрослых читателей в порядке общего алфавита фамилий. В сельских библиотеках учащиеся часто составляли большинство читателей (50%). Например, Гиссарская районная библиотека на 1.01. 1965г. имела 1900 читателей, в т.ч. детей 1113 человек. За счет детей в этой библиотеке была очень высокая читаемость - 31 книга. В библиотеке Шахринау Гиссарского района половину читателей составляли учащиеся. Тем не менее для обслуживания детей не было даже элементарных условий: не были выделены фонды детских книг, не проводилась массовая работа с детьми, для детей не были организованы книжные выставки и т.д. В то же время детские библиотеки

обслуживали и взрослых читателей. Такой подход приводил к дублированию фондов библиотек и ухудшению библиотечного обслуживания детей.

Просмотр формуляров детских библиотек этих лет показал, что очень слабо пропагандировали научно-популярную литературу для детей. Даже в лучшей детской библиотеке (г. Душанбе) анализ формуляров показал, что чтение ребят были случайным, не чувствуется руководящей роли библиотекаря. В формулярах преобладает в основном художественная литература. На формулярах, как правило, не делались никакие заметки, не были составлены рекомендательные списки по темам, не был проведен анализ чтения ребят за какой-то определенный период.

Можно сделать вывод о том, что в эти годы индивидуальная работа с детьми в библиотеках республики была поставлена плохо.

Наблюдения над фотографиями библиотек тех лет показывает, что плакаты и выставки часто перегружены текстовым материалом плохо смотрятся, не служат рекомендации книг, а эффективность их не учитывалась в дневниках. Ни в одной библиотеке не велась работа «по пропаганде основ библиотечно - библиографической грамотности среди детей.

Комплектованием детской литературы занимался библиотечный коллектор. Если коллектор в

1964г. обслуживал 672 библиотеки республики, то в 1965г. лишь 425 библиотеки заключили договоры с коллектором. При коллекторе не была организована группа комплектования, не проводились обзоры поступивших книг. Библиотекари детских библиотек приходили в коллектор лишь тогда, когда у них появились деньги, и отбирали имеющиеся в данный момент книги. Коллектор не выполнял индивидуальные заказы и тем самым убеждая библиотекарей в бесполезности заказа по тематическому плану издательства. При коллекторе не работал Совет по комплектованию, - отмечалось в отчетах библиотек.

Сложившаяся в республике практика библиотечной работы с детьми являлась крайне неудовлетворительной, языковые составы фондов библиотек были бедны, изучение содержания и функционирования внешних книжных потоков и книгоснабжения библиотек многоязычной литературой не сложилось. Справедливо отмечает З. Шорахматов: «По существу, библиотеки многонациональных сел республики не стали информационными, коммуникативными и педагогическими массового чтения литературы на различных языках, центром укрепления содружества наций и народностей».

Детские сельские филиалы и вообще библиотеки в сельских районах республики затруднялись в

приобретении литературы для детей. В этих библиотеках для детей имелись лишь маленькие стопки книг, хотя в сельских библиотеках учащиеся составляли половину и более читателей. Из-за нехватки средств библиотекари не могли комплектовать детские книги. Приказ Министерства культуры СССР №17 от 22.01.1964г. «Об участии органов культуры в работе по воспитанию детей и юношества» в части расходования 20% средств на комплектование сельской библиотеки для приобретения детской литературы в республике не выполнялся. Также плохо обстояло дело с комплектованием фондов школьных библиотек. Многие школьные библиотеки мало и нерегулярно получали деньги на комплектование литературой. В отчетах говорится, что 11 -летняя школа №1 (700 учащихся) г. Душанбе в 1964г. не потратила ни одного рубля на приобретение литературы. Лишь незначительная часть школьных библиотек заключила договор с библиотечным коллектором на комплектование (210 библиотек). Школьные библиотекари, как правило, не знают, сколько денег отпущено им на комплектование литературы.

Одной из причин плохого состояния фондов библиотек по нашему наблюдению являлось децентрализация в республике средств на комплектование.

Анализ библиотечных документов тех лет

показывает, что в фондах детских библиотек и школьных имелись много книг для взрослых (так как детские библиотеки обслуживали взрослых читателей). Книжный фонд не везде был правильно организован. Даже в тех библиотеках, где имелась возможность, не был организован полный или частичный доступ читателей-детей к полкам. Книжные фонды библиотек плохо использовались. Например, фонд детской библиотеки г. Ленинабада был оторван от кафедры выдачи. Из 12000 экземпляров книг, имеющих в библиотеке, лишь 600 были представлены на открытом доступе.

Большинство библиотек не имели каталогов и картотек. Сами библиотекари плохо ориентировались, в своем фонде, не учитывали потребностей детей в литературе по различным отраслям знаний.

Все вышеизложенное с особой остротой поставило вопрос о подготовке квалифицированных библиотечных кадров. В 1965 г. Республиканская трехгодичная школа по подготовке культурно-просветительских работников была преобразована в Республиканское культурно-просветительское училище (63а, с.20). В связи с этим был увеличен прием учащихся на заочное отделение по специальности «Библиотечное дело», были созданы постоянно действующие курсы по подготовке заведующих сельскими библиотеками из числа лиц, не имевших специального образования. Учащимся этих курсов устанавливалась стипендия. Они обеспечивались бесплатным общежитием (Коммунист Таджикистана,

1970. 10 янв.).

Библиотечные работники высшей квалификации готовились через филиал Московского государственного института культуры в г. Фрунзе (Бишкек). В республику прибывали выпускники библиотечных вузов из Москвы и Ленинграда. Посланцы Таджикистана проходили учебу во многих других городах страны. Однако потребность в квалифицированных кадрах было все еще чрезвычайно велика, особенно в этом нуждались детские библиотеки. Так. Из 640 работников библиотек системы Министерства культуры только 14 человек имели специальное высшее образование, 161 специальное среднее образование. Среди библиотечных работников многие не имели даже среднего образования (72, с.114).

В 1967 г. при педагогическом институте им. Т.Г. Шевченко в г. Душанбе было организовано библиотечное отделение, которое с 1971 г. начало выпуск кадров высшей квалификации для библиотек республики.

В 1973 г. был открыт институт искусств и по 2000 год им подготовлен 1875 специалистов (Приложение № 4).

В периоды, которые мы исследуем, методическую помощь детским библиотекам республики оказывали Республиканская библиотека им. А. Фирдавси, межрайонная (г. Ленинабад) и районные библиотеки, в Республиканской библиотеке им. А.Фирдавси был выделен методист по работе с детьми. В плане и отчете методического отдела имелся раздел «Помощь библиотекам в работе с детьми». Издавались пособия для

детских библиотек, поднимались важные и нужные темы. Так, в 1964 году была выпущена брошюра из опыта работы библиотек республики «Эстетическое и политехническое воспитание детей». Положительным моментом явилось то, что эстетическое воспитание детей строилось в неразрывной связи с краеведческой работой. Наиболее интересно обобщен опыт работы детской библиотеки пос. Дусти Кумсангирского района. Ценность этой работы в значительной мере снижается тем, что в ней не были отражены методы работы. Описывается, что делает библиотекарь, а вот как он достигает успеха – об этом не говорится ни слова.

В эти годы постоянно издавались методические материалы по темам «К неделе детской книги», «Эстетическое воспитание детей», «Помощь библиотекам в политехническом обучении школьников» и др. Причем некоторые методические разработки и письма издавались одновременно на таджикском и русском языках. Были изданы «Примерный годовой план работы детской библиотеки» и описан опыт работы с детьми библиотек Ленинского района. Изредка издавались информационные листки, посвященные работе с детьми. Методисты посещали детские и школьные библиотеки различных районов республики.

Методисты республиканской библиотеки им. Фирдавси работали совместно с институтом

усовершенствования учителей, ежегодно проводили 10-дневный семинар для работников детских и школьных библиотек республики. Тематику этих семинаров, разработанную методистами, дополняли и утверждали сотрудники института. Составители тематики стремились охватить весь комплекс вопросов работы с детьми. Однако анализ этих материалов показывает, что остались забытыми такие вопросы, как привлечение всех детей к чтению, пропаганда основ библиотечно-библиографических знаний среди учащихся 1-8 классов и некоторые другие важные библиотечные вопросы. Следует отметить, что посещаемость занятий детскими и школьными библиотекарями была очень низкой. Так, в 1961 г. Участвовало 53 человека, в 1962 28, в 1964 – 42 человека. Частая смена работников детских и школьных библиотек заставляла на семинарах повторять одни и те же темы. Не было системы повышения квалификации библиотекарей различных категорий – начинающих, заведующих библиотеками.

В повышение квалификации библиотечных работников большой вклад внесли и сами библиотеки. Ленинабадская межрайонная библиотека в 1965 г. Провела 3-х дневные семинары с работниками детских и школьных библиотек в городах Ленинабаде, Ура-Тюбе и Ганчи, разработала примерный план районного семинара для школьных библиотекарей.

Однако республиканская и межрайонная

библиотека ничего не сделали для улучшения комплектования библиотек. Методический отдел не принимал активного участия в обсуждении тематического плана издательств. Методисты, выезжая на места, знакомясь с книжными фондами детских библиотек, не знали, в какой литературе больше всего нуждались детские библиотеки. Например, в отчетах и планах Ленинабадской межрайонной библиотеки также не обнаружен раздел «Работа с детьми», хотя все районные библиотеки обслуживали учащихся. Методический отдел Республиканской библиотеки им. А. Фирдавси мало внимания уделял работе с детьми в сельских библиотеках. Ежегодно в республике проходили 5-дневные кустовые семинары сельских и колхозных библиотек. В предложенной Республиканской библиотекой тематике этого семинара не поднимались вопросы работы с детьми. Методисты Республиканской библиотеки им. Фирдавси не всегда доводили результаты своих командировок до сведения Министерства просвещения, и районо, не посылали им копии справок о проверке школьных библиотек.

Детские библиотеки, в которых, как правило, работал один библиотекарь, не являлись методическими центрами своего района по работе с детьми. Они (кроме г. Душанбе) не проводили семинаров со школьными библиотеками.

В начале 1965 года в г. Душанбе было создано

методобъединение детских и школьных библиотекарей. 2 раза в месяц проходил семинар. Имелся Совет методобъединения, состоявший из 7 человек, В его состав был введен и методист по работе с детьми Республиканской библиотеки им. А. Фирдавси, Отдельные районные библиотеки проводили ежеквартальные семинары для всех библиотек, привлекая к участию в них и школьных библиотекарей.

Анализ отчетов и других библиотечных документов тех лет показывает, что в целях устранения недостатков в библиотечном обслуживании детей были рекомендованы:

- создание на базе городской библиотеки г. Душанбе Республиканской детской библиотеки как центра методической помощи всем детским библиотекам республики;
- передача Республиканской детской библиотеке имеющиеся в Республиканской библиотеке им. А. Фирдавси книг для детей, полученных по союзному платному обязательному экземпляру;
- восстановление штатов ранее существовавших детских библиотек с тем, чтобы в каждом районе была открыта детская библиотека;
- открытие в г. Душанбе (детское население около 50000 человек) городской библиотеки;
- для упорядочения комплектования детских библиотек централизация части средств на

республиканском бюджете; создание при коллекторе Совета по комплектованию с секцией «детских и школьных библиотек»;

- просить Министерство культуры и Министерство просвещения Таджикской ССР обсудить вопрос улучшения библиотечного обслуживания школьников, координации работы детских и школьных библиотек.

Республиканской библиотеке им. А. Фирдавси было рекомендовано упорядочить обслуживание школьников в библиотеках для взрослых, создать детские отделения там, где возможно. Наладить дифференцированное обслуживание читателей: выделить фонды для детей; установить, что в детских библиотеках читают учащиеся 1-8 классов и дошкольники с 6 лет, умеющие читать; взять под контроль комплектование библиотек, обслуживающих детей, выделять в сельских библиотеках 20 % всех средств на приобретение детской литературы, организовать открытый доступ к фондам в тех библиотеках, где для этого имеются условия и упорядочить его в библиотеках, где фонды читателю уже открыты; активизировать работу библиотек по привлечению учащихся к чтению, уделить особое внимание индивидуальной работе с читателями и т.д.

Следует отметить, что в 1960-1970 гг. республика отставала от соседей - Узбекистана и

Казахстана по вопросам формирования сети детских библиотек. Также по числу детских библиотек по отношению к количеству детского населения Таджикистан отставал от общесоюзного уровня и показателей ряда республик. Как отмечает, Б.С. Холов: «более того, темпы роста числа библиотек отставали от темпов роста населения». Если в 1965 г. на одну массовую библиотеку в республике приходилось 2410 жителей, то в 1970г. - уже 2830. Как отмечают исследователи, этот показатель был самым высоким из всех союзных республик при среднем показателе по СССР - 1950 жителей на одну библиотеку.

Если попытаться подвести некоторые итоги развития библиотечного обслуживания детей, необходимо отметить, что несмотря на все трудности, оно все время характеризовалась устойчивым поступательным движением вперед. В десятки раз выросло число библиотек для детей, увеличились их фонды. Расширялся контингент читателей - детей, поднялись книговыдача и читаемость, улучшился кадровый состав библиотек и их материально-техническая база.

В то же время библиотечное обслуживание детского населения Республики характеризовалось целым- рядом существенных недостатков, отставало от быстро растущих потребностей детей. Прежде всего оставался низким уровень обеспечения детей литературой на национальном языке и на языках

других национальностей, проживающих в республике. Неудовлетворительно обстояло дело с охватом библиотечным обслуживанием детей, особенно на селе. Не удалось решить проблему размещения сети детских библиотек.

Такое положение с библиотечным обслуживанием детей объяснялось, с одной стороны, объективными трудностями его организации в республике, (разбросанность населенных пунктов, большие расстояния между ними в высокогорных районах и т.п.) с другой стороны - недостаточной заботой партийных и советских органов о развитии библиотечной сети для детей; нехваткой финансовых средств; слабым привлечением в число читателей руководителей чтения, женщин и, наконец, самих детей.

Во многом устранение этих и других недостатков библиотечного обслуживания детей в Таджикистане было связано с централизацией библиотечной сети, которая явилась новым этапом в развитии детских библиотек в Таджикистане.

*Мамадазимова М.,
старший научный сотрудник
НИИ Культуры и информации
Мамадазимова М.,
аспирантка*

**Деятельности Государственной библиотеки
(послевоенный период) (1946-1954 гг.)**

После победоносного окончания Великой Отечественной войны перед советским народом встала важнейшая задача: в кратчайшие сроки восстановить народное хозяйство, экономики, культуры, народного образования огромной страны.

Так, как культурно-просветительных учреждений являлись важнейшими структурами идеологической работы государства, этим учреждениям придали особое значение. Это выразалось в принятии различных постановлений Коммунистической партии и Советского правительства, а также союзных республик по улучшению деятельности культурно-просветительных учреждений, включая библиотек.

ЦК КП (б) Таджикистана и Совет Министров республики проявляли постоянную заботу о развитии культурно-просветительных учреждений. Так, 11 марта 1946 г. было принято Постановление которым предусматривалось освободить все помещения культурно-просветительных учреждений, занятых не по

назначению. Это дало возможность библиотекам занять ранее занимаемые другими организациями помещения, многие из них были использованы для нужд тыла фронта (госпитали, военные склады и т.д.). С 29-30 апреля 1946 года на совещания были приглашены библиотечные работники, специалисты области, ответственных из партийных и государственных учреждений. Участники совещания обменялись опытом, говорили об успехах и недостатках работы и наметили пути улучшения библиотечного обслуживания населения. Они призвали всех библиотечных работников стать верными помощниками партии и Советского правительства в деле мобилизации населения для решения важнейших политических и хозяйственных задач²²⁶.

В целях стимулирования соревнований среди культурно-просветительных учреждений 7 мая 1946 год ЦК КП(б) и Совет Министров Таджикистана приняли Постановление «Об учреждении переходящих Красных знамени Комитета по делам культурно-просветительных учреждений для победителей в социалистическом соревновании – клубов, парков, красных чайхан и массовых библиотек республики». Подводя итоги социалистического соревнования за 1946 год Совет Министров и ЦК КП (б) Таджикистана присудил переходящее Красное Знамя Комитета по

²²⁶ Шевченко З.М. Роль библиотек в годы борьбы за завершение построения социализма (1946-58гг.). // Из истории библиотечного дела в Таджикистане.- Душанбе.- 1968.- С.61-62.

делам культурно-просветительных учреждений и денежную премию в сумме 3 тысяч рублей Хорогской городской библиотеке²²⁷.

В данной период времени, сотрудники Государственной публичной библиотеки им. Фирдоуси активно участвовали в политических мероприятиях, проводимые в республике. Один из таких важнейших политических мероприятий являлись выборы в Верховный Совет Таджикской ССР. В период подготовки к выборам в Верховный Совет Таджикской ССР, Государственная публичная библиотека организовала встречи избирателей с кандидатами в депутаты, драматургом Сотим Улуг-Заде и с выдающимся писателем и ученым Садриддина Айни.

22 января 1947 года в Государственном публичном библиотеке им. Фирдоуси состоялся вечер, которому предшествовала большая подготовительная работа. В читальном зале устраивались специальные выставки библиографических и литературных материалов, отражающих жизнь и творчество писателей, которым был посвящен данный творческий вечер.

В качестве лекторов были приглашены лучшие литературоведы, профессора и преподаватели высших учебных заведений. Лекции и концерты устраивались регулярно и посвящались жизни и

²²⁷ Гуломшоев С.А. История библиотечного дела на Памире. - Душанбе. - 2009. - С.95.

творчеству классиков художественной литературы и советских писателей. Так же, библиотекой были организованы многочисленные творческие вечера: 10-летия со дня смерти известного советского (русского) писателя А.М.Горького, 105-летие со дня смерти писателя М.Ю.Лермонтов, 125-летие со дня рождения писателя Н.А. Некрасова, 110-летие со дня смерти великого русского поэта А.С. Пушкина²²⁸.

Для дальнейшего развития Государственной публичной библиотеки особое значение имело ее оснащения и восполнения с кадрами, так как большинство ее кадры были мобилизованы в фронт против врага. Пополнение рядов сотрудников библиотеки специалистами являлось главным фактором повышения эффективности работы и улучшение обслуживания читателей. К управление библиотеки пришло новое руководство.

По приказу Комитета по делам культурно просветительных учреждений при Совете Министров Таджикской ССР с 18 октября 1946 директор Государственной публичной библиотеки Тальман Рина Осиповна была освобождена и того же дня была назначена заведующей справочно-библиографического отдела.²²⁹ И с 19 октября месяца 1946 года по приказу №112 Комитета по делам культурно просветительных

²²⁸ Лебедев Г. Лекции-концерты // Библиотекарь .- 1947.-№6.- С.39.

²²⁹ Архив НБ РТ. им. Фирдоуси. Оп 2. Ед.хр 8 С.22. Приказ №48. 1946-1947гг.

учреждений при Совете Министров Таджикской ССР директором Государственной публичной библиотеки был назначен опытный библиограф Исохон Зокиров²³⁰.

Согласно отчету директора ГПБ Зокирова И. в начале 1948 года из тридцати пяти сотрудников библиотеки одиннадцать имели высшее и двое среднее специальное образование. Статистика выглядит так: Гаррицкая О.Н. общий стаж библиотечной работы 30 лет (образование высшее), Люперсольская Л.В. 24 года, время поступления на работу в Государственной публичной библиотеки с 1 ноября 1929г. (образование высшее), Тальман Р.О. общий стаж библиотечной работы 20 лет время поступления на работу в Государственной публичной библиотеки 23 мая 1935г. (образование высшее), Икромова С. 14 лет 1 октября 1934 г. (пед.техникум), Моисеенко Т.А. общий стаж библиотечной работы 17 лет (образование высшее), Егошина Е.К. (высшее библиотечные курсы 3-х год.) 22 года (ср. спец.) Бутовская 17 лет (образование высшее). В тяжелые годы войны и после него большинство из этих сотрудников продолжали работать в Государственной Публичной библиотеке²³¹.

1 марта 1948 год Комитет по делам культурно-просветительских учреждений при Совете Министров Таджикской ССР издал приказ «Об упорядочении снабжения литературой библиотек

²³⁰ Архив НБ РТ. им. Фирдоуси. Оп 2. Ед.хр 8 С.22. Приказ №49. 1946-1947гг.

²³¹ ЦГА РТ. Ф.1589 Оп.1 Ед. хр. 332. Л 12-13.

республики». Все постановления данного Комитета были направлены на дальнейшее развитие сети культурно-просветительских учреждений республики. Улучшение их материально-технической базы, увеличение книжных фондов, улучшение состава работников и повышение уровня культурно-массовой работы и т.д.²³²

К времени 15-летнего юбилея со дня создания Государственной публичной библиотеки ее фонд составлял 365 тысяч томов различной литературы на 110 языках мира и 4000 ценных рукописей²³³.

Послевоенные годы было возобновлено массовое посещение читателей главной библиотеки республики. Постепенно число ее читателей возросло. Так как ещё шли годы восстановления народного хозяйства, поэтому требование на литературу по сельскому хозяйству, хлопководству, а также техническую литературу возросло. Перед библиотекой стала задача расширения комплектования по востребованной литературе данных тематик и улучшения обслуживания читателей.

Общую рабочую атмосферу, царившей в эти годы в главной библиотеки республики поэт М. Миршакар описал следующими словами: «Люди покупают произведения классиков марксизма-

²³² Шевченко З.М. Роль библиотек в годы борьбы за завершение построения социализма (1946-58гг.) // Из истории библиотечного дела в Таджикистане. - Душанбе. - 1968. - С.61-62.

²³³ Крупнейшая библиотека Таджикистана // Правда. - 1948. - 5 март.

ленинизма, книги русских писателей, поэмы Рудаки, Фирдоуси. Низами, Навои. С гордостью читаю на обложке «Государственное издательство Таджикистана...», до Советской власти у нас совсем не издавались книги. Я захожу в Государственную публичную библиотеку им. Фирдоуси в читальном зале - ученые, писатели, педагоги, молодые рабочие и колхозники, они работают над книгами, к которым раньше не было доступа простому народу»²³⁴. Деятели литературы и искусства часто посещали главную библиотеку Таджикистана. Устраивались вечера поэзии, диспуты, громкие читки другие виды культурно-просветительских мероприятий. В библиотеке организовались книжные выставки, отражающие жизнь и творчество литераторов, поэтов, писателей и других представителей творческой интеллигенции.

В тяжелые послевоенные годы в главной библиотеке республики трудились люди, которые без преувеличения стояли в истоках создания библиотеки нового советского типа в Таджикистане. К их числу можно отнести заведующего методического кабинета публичной библиотеки Евгения Григорьевича Беякова.

Е.Г. Беяков в первые годы своей деятельности заведовал библиотекой Дома офицеров. Позже был старшим инспектором отдела библиотек Комитета по делам культурно-просветительный учреждений при

²³⁴ Миршакар М. Я горжусь этим // Сталинская молодежь. - 1947. - 7 ноябр.

Совете Министров Таджикской ССР и заведующим методическим кабинетом в Государственной публичной библиотеке им. Фирдоуси. Согласно приказу Комитет по делам культпросветучреждений при Совете Министров Таджикской ССР от 15 мая 1948 г. за свой труд в дело развития и улучшения работы библиотек республики он был занесён в «Книгу почета».

Е.Г. Беляков был награжден орденом «Боевого Красного Знамени», медалью «XX лет РККА», двумя Почетными Грамотами Президиума Верховного Совета Таджикской ССР, грамотами и ценными подарками комитета культурно-просветительной учреждений²³⁵.

В эти годы подготовка библиотечных кадров в республике оставалось важнейшей задачей соответствующих органов.

В соответствии с постановлением ЦК ВКП(б) от 14 декабря 1944 г., в 1945 г. был организован библиотечный техникум в столице. Это являлся первым учебным заведением по подготовке библиотечных работников республики.

В 1948 году библиотечный техникум выпустил первую группу библиотечных работников в количестве 33 человека, в том числе 12 человек местной национальности. Позже техникум был переведен в Кокташской район (ныне р. Рудаки) Таджикской ССР²³⁶.

²³⁵ Садрулин Ш. Пионер библиотечного дела // Коммунист Таджикистана.-1961.-24 янв.

²³⁶ Из истории культурного строительства в Таджикистане 1941-1960гг. т.2.- Душанбе .- 1972.- С. 311.

Среди выпускников техникума вышеупомянутого 1948 года 25 составляли девушки. В 1949 году 24 учащихся закончили данный техникум по специальности библиотекаря и некоторые из выпускников продолжали обучение в Государственном библиотечном институте им. Молотова города Москвы. Среди первых выпускников библиотечного техникума 1947-1948 гг. были сотрудники Государственной публичной библиотеки Надежда Грушенко, Зоя Тухфатуллина, Зоя Черних, Малла Холов, Хукумат Халифаева и Лола Исматуллоева, которые посвятили свою жизнь этой профессии²³⁷.

Студенты техникума были также активными агитаторами в компании по сбору хлопка. В дни выборов Верховного Совета СССР они организовали громкие читки, а во время отдыха колхозников в полях носили им книги и т.д.

Кроме стационарных учебных заведений и заочного обучения, подготовка кадров проводилась и без отрыва работы. В 1948 году при Государственной публичной библиотеке им. Фирдоуси был организован 6-дневный семинар по специальной программе. На семинарских занятиях обучалась 68 библиотечных работников²³⁸.

²³⁷ Мустафокулов. Кадрҳои баландиҳтисос тайёр мекунам // Газетаи муаллимон.- 1950.- 8 июл.

²³⁸ Из истории культурного строительства в Таджикистане 1941-1960гг. т.2.- Указ. раб.- С 312.

В конце 40-х годов прошлого века сфера деятельности Республиканской библиотеки им. Фирдоуси расширяется. Пополняется книжные фонды по многим отраслям знаний.

В дни литературы и искусства советского Таджикистана в Москве в 1949 году, в котором приняли участия 1200 представителей интеллигенции: учёные, писатели, художники, кинематографисты включая библиотечных работников главной библиотеки республики. На этой важной для республики мероприятии из Государственной публичной библиотеки участвовали Каримова О. (директор), Икромов С., Саидова И. и Халифаева Х., которые организовали книжную выставку, посвященной достижениям Таджикской ССР. В данной выставке была продемонстрирована 2000 том книг. В том числе сочинения классиков таджикско-персидской литературы Абуабдулло Рудаки, Абулкасима Фирдоуси, Абуали ибни Сино, Омара Хайяма, Камолиддина Худжанди, Низома Ганджави, Саъди Ширази, Хафиза Ширази, Абдурахмана Джами, произведения современных литераторов Садриддина Айни, Абулкасима Лахути, Мирзо Турсун-заде, Джалола Икромии, Сотима Улугзаде, Абдусалома Дехоти, Баки Рахимзаде, Мирсаида Миршакара и многих других. Избранные сочинения зарубежных поэтов и писателей, переведенных на таджикский

язык. И книги изданные в Таджикистане также были выставлены для посетителей данной выставки²³⁹.

В 1949 году в текстильном комбинате столицы был открыт филиал Государственной публичной библиотеки. Фонд библиотеки в комбинате составлял свыше 10 тыс. томов, а имел свыше 1800 читателей. Среди читателей можно было увидеть рабочих, инженеров, техников, женщин-передовиков производства и многих других посетителей. Данный филиал библиотеки ежедневно посещали 60-80 читатели-рабочие. Здесь стали организовывать вечера, книжные выставки, политические лекции, конференции другие культурные мероприятия²⁴⁰.

С ростом книжных фондов библиотеки возрастает потребность к справочно-библиографической работе. Библиографы библиографической отделе расписали новую литературу. В 1949 г. Республиканская библиотека им. Фирдоуси возобновила публикацию библиографических указателей рекомендательного характера для различных категорий читателей. От школьников до взрослых читателей имели возможность получить литературу по интересующимся им темам. Ежедневно выполняли устные и письменные справки, кроме библиографические обслуживание библиографы подготовили и составили библиографические

²³⁹ Ахмадов Б. Чехраи китобдор // Чумхурият. - 2004. - 6 март.

²⁴⁰ Каримова О.Б. Китобхонаи ба номи Фирдавси // Занони Тоҷикистони советӣ. - 1951. №9. С.9

указатели. Во второй половины 50-х годов библиотека серьезно стала заниматься подготовкой публикацией библиографических указателей. Ежегодно их выпуск составлял не менее 7 указателей. Например, 1945-1958 гг. Библиотека опубликовала более 60 библиотечно-библиографических работ, в том числе 4 работы совместно с Центральной научной библиотеки АН Таджикской ССР, Книжной палатой Таджикской ССР и Государственной библиотекой им. Ленина²⁴¹.

Немаловажное значение в этих годах приобретали сбор, изучение и описание древних таджикско-персидских рукописей. Они отразили непомерный рост самосознание таджикского народа, который постепенно стал обращать свое внимание своему историческому прошлому и огромному культурному наследию своих предков. Отдел Восточной рукописей главной библиотеки республики постепенно превратился в золотой фонд библиотеки. Он был основан ещё начала 30-х годов прошлого века. Однако тяжелые годы войны таджикский народ, как и другие народы, стал искать опору в историческом опыте своих предков, которые показывали чудеса и пример мужества против чужеземных интервентов. Первоначальный поиск примеров и образцов мужества своих предков, для повышения чувства патриотизма и самоотдачи в тяжелой войне против сильного врага (введение ордена Суворова, Нахимова и др., снятие фильма о А. Невском,

²⁴¹ Шевченко З.М. Из истории культурного строительства в Таджикистане. Душанбе .- 1968.- С.80

книга «Темурмалик» С. Айни) в послевоенные годы превратились в повышения огромного интереса к своему прошлому среди всех советских народов. Таджикистан не оставался в стороне от этого процесса, где был огромный интерес к своему колоссальному духовно-поэтическому прошлому.

В национальной библиотеке хранится уникальных рукописей дивана (сборник стихов) Абдурахмана Джамии (1414—1492). Эта рукопись переписана спустя 34 года после смерти поэта. «Диван» Джамии - был подарком узбекского народа таджикскому народу в честь 20-летия Таджикской ССР. На футляре рукописи сохранилась следующая надпись: «Аз халқи ўзбек ба халқи тоҷик дар рӯзи 20-солагии республикаи Советии Социалистии Тоҷикистон» (От узбекского народа—таджикскому народу в день 20-летия Таджикской Советской Социалистической Республики)²⁴².

На основе изучения этого фонда в республике было впервые осуществлено издание серии «Классики таджикской литературы», принятое Таджикгосиздатом в связи с подготовкой к декаде таджикской литературы в Москве в 1949 года.

Над рукописными первоисточниками библиотеки скрупулезно работал тогда ещё партийный и государственный деятель, доктор

²⁴² Талман Р.О. Государственная Публичная библиотека им. Фирдоуси.- Сталинабад.- 1954.- С.32.

исторических наук Б. Гафуров, создавая свой труд „История таджикского народа в кратком изложении“, (том I. с древнейших времен до Великой Октябрьской Социалистической революции 1917 года).

Также исследованием рукописного наследия великого поэта прошлого Сайидо Насафи занимался известный литературовед, академик Академии наук Таджикской ССР Абдулгани Мирзоев.

За 20 лет своей деятельности, с 1933 по 1953 гг. Библиотека накопила огромные культурные ценности в виде рукописных памятников таджикской письменности и истории таджикского народа. В Отделе Восточных рукописей Инвентарную книгу вели по рукописным книгам 26 марта 1955года, а литографированным книгам 8 октября 1952 года²⁴³.

До 1953 года с помощью и усилием известных ученых Б.Г.Гафурова, З.Р.Раджабова, профессоров Н.Н.Ниёзмухаммедова, М.Фозилова и сотрудников библиотеки была собраны уникальные книги, в том числе редкие рукописи, которые были и остаются гордостью библиотеки. Среди них были редкий экземпляр «Таърихи Табари» (История Табари) (XIII-XIV век), «Таърихи гузида» (Избранная история) Халидуллохи Казвини (XVII век), «Хабиб-

²⁴³ Архив ГПБ им. Фирдоуси Отдел Восточной рукописи

ус-сияр» (XVI век) Хондамира и др. Собранные книги с 1933 по 1953 годов составили уникальный фонд ГПБ им. Фирдоуси.

Однако позже согласно Указа Совета Министров республики 3290 экземпляров книги, (в том числе 1804 рукописей) были переданы в распоряжение АН Таджикской ССР. Как известно, эти книги были переданы в Отдел рукописей Академии Наук республики. Таким образом, на основе этих рукописей был создан Отдел востоковедения и письменного наследия (ныне Институт языка, литературы и письменного наследия) АН Таджикистана²⁴⁴.

Комплектование уникального фонда восточных рукописей библиотеки продолжалось за счет сбора их у населения. Старейший сотрудник библиотеки 70-летний Гази Ахмедов был руководителем группы поиска редких книг. По его информации за 1956-1960 год были обнаружено и приобретено около 600 уникальных рукописей. Среди редчайших экземпляров была рукопись «Таърихи фаришта» («История ангела»), энциклопедия XI-XII веков. Составитель индийский (мусульманский) автор Мулломухаммадкасым Хиндшо. Рукопись, относящая к 1352 году, хорошо сохранилась²⁴⁵.

²⁴⁴ Юнусов А. Бесценные сокровища Таджикской культуры // Библиотеке им. А.Фирдоуси – 50 лет. - Душанбе. - 1983. - С.61.

²⁴⁵ Новые находки уникальных рукописей // Коммунист Таджикистана. - 1960. - 24 фев.

Сотрудники библиотеки с целью сбора и покупки рукописей и редких книг неоднократно побывали на командировке в городах Самарканда, Бухары, Коканда, Хивы, Фергана и Андижан.

В 1951 году для закупки рукописей и старопечатных книг было выделено на командировочные расходы в Самарканд и Бухару 1739 рублей, для командировки в Ашхабад 1251 рубль, в Москву 2037 рубль, в Ленинабадской области 1318 рубль. Итого было выделено 6345 рубль ²⁴⁶.

В конце 50-х годов прошлого века в отделе Рукописей работали опытные работники Гази Ахмадов и Каюм Джамолов, с Бекназаром Ахмедовым побывали в командировке за покупки рукописей и старинных книг в городах Самарканд и Бухара. У одного жителя колхоза Бухарского района, книголюба Мухиддина Макдума приобрели книг «Девони Носир Алии Хиндустони», «Шархи касидаи Кошони»-и поэта Шодмони, «Таърихи Фирузшохи»- Зиёвуддини Баравни.

Полномочным представителем Государственной Республиканской библиотеки по покупке старинных рукописей был Б.Ахмедов. В архиве библиотеки сохранилось его удостоверение, дающей ему право выступить от имени данной библиотеки:

²⁴⁶ ЦГА РТ. Ф.1589. Оп.1. Хр. 336. С.28.

«Удостоверение № 251, с 21 августа 1958г. Владелец Б.Ахмедов является представителем Государственной Республиканской библиотеки Таджикской ССР им. Фирдоуси для покупки рукописей и старопечатных книг. Директор О.Каримова»²⁴⁷.

Год за годом расширился фонд рукописей и редких книг в отделе восточных рукописей и все больше становились посетители и гости главной библиотеки республики. Отдел должен был работать с 9.00 утра по 20 00 вечера.

Таким образом, год за год обогащались все отделы книжных фондов Государственной Публичной библиотеки им. Фирдоуси. Мы в качестве примера анализировали, что данная таблица показывает постепенное увеличение поступления литературы в ГПБ после Великой Отечественной Войны 1946-1950 гг.²⁴⁸.

Отчет о работе отдела Обработки Государственной Публичной библиотеке им. Фирдоуси за 1946-1950 гг.						
По всем фондам ГП библиотеки	19 46	19 47	19 48	1949	1950	Всего (За пять лет)

²⁴⁷ Ахмадов Б. Осори нотакрор // Ганчинаи фарханг 70-сол Ёашиннома бахшида ба 70-солагии Китобхонаи Миллии Ёумњурии Тољикистон ба.номи Фирдавси. – Душанбе.- Эҷод, 2004. сах49.

²⁴⁸ ЦГА РТ. Ф1589 Оп 1. Ед.хр.206. С.1, 2,4,8,9.

Зарегистрировано, закаталогизированно и сдано в хранение книг	25 86 2	31 93 0	34 53 3	38 162- (фили ал 2 545)	41 532- (фили ал 2 842)	172 019 (фили ал 5 387)
По русскому фонду	18 97 8	24 70 2	26 95 8	31 459	34 002	136 099
По таджикскому фонду	1 49 2	2 48 9	3 00 1	3 614	3 338	13 934
Книги на языках народов СССР	3 07 9	2 62 0	1 30 8	124	678	7 809
Книги иностранной литературы	40 0	20 6	25 6	82	171	1 115
Нот	1 05 8	1 12 1	1 59 0	1 452	2 510	7 731
Карт географических	62	-	45	465	155	727
Серийное издание	79 3	79 2	1 37 5	966	678	4 604
для филиала библиотеки	-	-	-	2 345 200	2 842 -	5 187 200

Текстилкомбин ата						
----------------------	--	--	--	--	--	--

В Государственную Публичную библиотеку им. Фирдоуси в 1946 году зарегистрировано, каталогизировано и сдано в хранение книг 25 862, из них по русскому фонду 18 978 по таджикскому фонду 1492 экземпляров. А в 1950 году 41 532 книг, по русскому фонду 34 002, по таджикскому фонду 3 338 экземпляров литератур. В 1950 году библиотека получила 18512 экз. больше литературы чем на 1946 году, это уже был хороший показатель развитие Государственной публичной библиотеки.

По нашему исследованию, со дня образования библиотеки русский и таджикский фонды и отдел обработки литературы (отдел иностранной литературы) велись отдельные инвентарные книги. В 1950 году в русский фонд библиотеки в Инвентарной книге №142 зафиксировано 385 727 экземпляров книг на русском языке. В таджикском фонде в Инвентарному книгу №18 (2) стр.61 (на таджикском и на языках народов Средней Азии) имелось 54 292 экз., на иностранных языках мира, Инвентарная книга №5 насчитывалось 9970 экземпляров литературы. В конце 1950 года библиотека имела 401 189 экз. литературы (кроме газет, журналов, нот, карт.)²⁴⁹

²⁴⁹ Архив НБ им. Фирдоуси. Русский, Таджикский фонд и Отдел иностранной литературы.

Год за годом государственные органы увеличивали финансовое ассигнование для развития Государственной публичной библиотеки.

Если в 1933 году Государственной публичной библиотеке имени Фирдоуси было выделено за счет бюджетных ассигнований 131.258 рублей, то через 20 лет, в 1953 году бюджетные ассигнования главной библиотеки республики составили 1 млн.745 тысяч рублей, т.е. возросли в 13 раз. Число штатных работников в библиотеке за этот же отрезок времени увеличилось с 17 до 103 человек, книжные фонды — с 18 785 до 753 тысяч экземпляров²⁵⁰.

О темпах роста библиотечных фондов могут дать представление следующие цифры: если в 1933 году в Библиотеке имелось всего 18.950 экземпляров книги, спустя двадцать лет в 1953 году фондах Библиотеки насчитывались 564 342 экземпляров книг (без включения газет, журналы и изографии)²⁵¹.

Основная гордость библиотеки составляли ее кадры. Подготовка библиотечных кадров являлась одной из задач руководство новообразованного 25 апреля 1953 года Министерство культуры Таджикской ССР. Если в 1948 году из тридцати общего количества работников Государственной

²⁵⁰ История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977гг.) - Душанбе, 1979.- С.198.

²⁵¹ Архив НБ им. Фирдоуси. Русский и таджикский фонд

публичной библиотеки одиннадцать ее сотрудников были с высшем и двое с среднее специальным образованием, то в 1953 году из 50 сотрудников 18 были с высшем и 14 специальным библиотечным образованием, а остальные сотрудники обладали большой библиотечный стаж. Например: Гаррицкая О.Н. общий стаж библиотечной работы 34 лет (образования высшее), Люперсольская Л.В. 29 лет, время поступления на работу в Государственной публичной библиотеки с 1ноября 1929г. (образования высшее), Тальман Р.О. 25 лет с 23 мая 1935г (образования высшее), Икромова С.19 лет время поступления на работу в Государственной публичной библиотеки 15 октября 1934г. (Пед.техникум) Моисеенко Т.А. общий стаж библиотечной работы 22 лет (образования высшее) Егошина Е.К. 30лет (высшее библиотечные курсы 3-х год), Лебедева М.М. общий стаж библиотечной работы 25 лет, Бутовская 21 лет (обр.высшее) и т. д.

С 20 марта 1950 года Государственную публичную библиотеку им. Фирдоуси возглавила Каримова О.Б.²⁵².

По словам директора Государственной публичной библиотеки им. Фирдоуси Каримова О. 1951 году в республике свыше 80% сотрудников

²⁵² ЦГА РТ. Ф.1589 Оп.1 ед.Хр.336. Л127-29.

библиотек составляли женщины. Из 67 сотрудников 61 составляли женщины²⁵³.

Координация работы и оказание помощи библиотекам республики стали важной задачей главной библиотеке республики. Для этой цели Приказом Комитета по делам культурно-просветительных учреждений при Совета Министров Таджикской ССР в Государственной Республиканской Библиотеки имени Фирдоуси в 1950 год был организован методический отдел. На него была возложена задача «Содействовать улучшению качества работы библиотек по обслуживанию населения книгой оказания методической и практической помощи работникам районных библиотечной работы. (сотрудники отдела всего 2 человека.) Только за первые два года (1950-1951гг.) отделом было подготовлено и издано 5 работ, тираж которых составил около 20 000 экземпляров²⁵⁴.

Научно-методический отдел являлся методическим, координационным и информационно-ресурсным центром для всех библиотек Республики Таджикистан. На него были возложены следующие задачи:

²⁵³ Каримова О. Китобхонаи ба номи Фирдавси // Занони Тоҷикистони советӣ.- 1951.-№9.- С.9

²⁵⁴ Гойбназаров С. Основные этапы методической работы библиотек Таджикистана // Китобшиносӣ ва библиографияи Тоҷикистон. (маҷмӯаи мақолаҳо).- Душанбе, 1977.- С.45-63.

- содействовать улучшению качества работы библиотек по обслуживанию населения книгой;
- оказание методической и практической помощи работникам районных, городских, сельских, детских и других библиотек по всем вопросам библиотечной работы;
- изучение передового опыта работы библиотек;
- повышения квалификаций библиотечных работников путем организаций семинаров, практикумов и подготовка методических пособий и т.д.

Особое внимание научно-методический отдел библиотеки стал уделять подготовке и изданию пособий по пропаганде общественно-политической литературы: «Красная Армия на страже социалистической Родины» (1941), «50-летия первой русской революции (1905-1906гг)» (1955), «Великая Октябрьская революция и рассвет Советского Таджикистана» (1957), «Решения XXV съезда КПСС в жизнь» (1976) и многие другие²⁵⁵.

Отделом были подготовлены и изданы следующие методические пособия: «Гиссарская районная библиотека» (1956), «Пахтаабадская библиотека» (1960), «Приближаем книгу к читателю» (1961), «Регарская детская библиотека» (1961), «Воспитываем патриотов» (1980) и другие.

²⁵⁵ Там же С.60.

Издания отдела были отражены в библиографических указателях «Библиотека им. Фирдоуси» (1973, 1982)²⁵⁶.

Однако в методической работе имелись еще ряд существенных недостатков. Главными из них являлись отсутствие необходимого количество специалистов как в ГРБ им. Фирдоуси, так и отсутствие методических отделов и областных, городских и районных библиотеках²⁵⁷.

В 25 апреля 1953г. было образовано Министерство культуры Таджикской ССР, Комитет по делам культурно-просветительных учреждений при Совете Министров Таджикской ССР вошел в состав Минкультуры Таджикской ССР и был реорганизовано в Управление культурно-просветительных учреждений, в котором была образована библиотечная инспекция²⁵⁸.

В 1954 год все народы Советское Государства готовилась отметить 300-летия воссоединения Украины с Россией. ГПБ им. Фирдоуси также готовилась к празднования данной исторической даты. Посвященной этой даты читателям было выдано 500 экземпляров книг и много библиографических справок. 17 января 1954 года проводился литературный вечер на тему «300-

²⁵⁶ Шукурова Г. Из Отчета заведующего научно-методического отдела НБ им.Фирдоуси 2010г.

²⁵⁷ Гонбазаров С. Основные этапы методической работы библиотек Таджикистана // Китобшиноса ва библиографияи Тоҷикистон. (маълӯаи мақолаҳо) Указ. раб. С.45-63.

²⁵⁸ ЦГА Таджикской ССР.Ф.1589. Оп.2.Стр.5.

летие воссоединение Украины с Россией». Особенно большим спросом пользовались книги Н.Рыбака «Переяславская Рада», О.Гончара «Знаменосец», произведение П.Тычины, М. Рылского и др. В библиотеке организовалась большая книжно-иллюстративная выставка, отображающая истории братского украинского народа. Также в филиале Государственной публичной библиотеки в столичном текстильном комбинате организовался литературный вечер на тему: «Украинская художественная литература»²⁵⁹.

Стремительный рост книжных фондов библиотеки и увеличение сферы деятельности потребовало дополнительных помещений для размещения ее книжных фондов. Эти вопросы актуализировали вопрос строительства нового, более обширного помещения главной библиотеки республики.

Одним из важным событием в культурной жизни республики в 1954 году являлся открытие нового здания Государственной публичной библиотеки им. Фирдоуси, который состоялся 20 марта того же текущего года.

На митинге посвященной к открытию Дворца Книги, собрались работники научных и просветительных учреждений, студенты, учащиеся,

²⁵⁹ Каримова О. директор ГПБ им. Фирдоуси. Навстречу праздника // Коммунист Таджикистана.- 1954.- 16 янв.

преподаватели школ и вузов, представители партийных и советских органов, городской общественность столицы.

В церемонии открытия выступили Секретарь столичного горкома КП Таджикистан Фадеичева, Заместитель министра культуры Таджикской ССР Исламов, Директор Государственной публичной библиотеки Каримов О.Б. От имени профессорско-преподавательского состава и студенчества Таджикского Государственного университета им. В.И. Ленина выступил проректор С.Т. Табаров, воспитанница библиотеки секретарь Центрального райкома комсомола Бабаева и другие²⁶⁰.

По словам одной из сотрудников библиотеки Моисеенко Т. - «Двадцать с лишним лет тому назад раскрыла свою дверь ГПБ им. Фирдоуси. Ее первыми читателями были студенты Педагогического института им. Шевченко первого вуза в Таджикистане. Библиотека была включена в список библиотек получающих бесплатного обязательного экземпляра всей печатной продукции издаваемой в СССР. Достаточно сказать, что на первое января 1954 года книжный фонд библиотеки насчитывало свыше 736 тыс. томов. В библиотеке представлено почти все литературы на таджикском языке выпедший в свет с 1930 года, не менее 250 экз. книг и журналов, почти 500 экз. газет. Если в 1934 г. был

²⁶⁰ Открытие нового здания Государственной публичной библиотеки // Коммунист Таджикистана.- 1954.- 22 март.

1801 читателей, то в конце 1953 года количество читателей составлял 11 683 человек»²⁶¹.

После открытие новой просторной здании были организованы кружки, семинары, занятия по библиотечному делу и т.д. В 1954 год силами Государственной Республиканской библиотеки им. Фирдоуси при Центральной библиотеки им. Лахути г. Душанбе было организовано методический семинар для массовых библиотек столицы. В её работе принимали участие заведующие государственными профсоюзными библиотеками. Занятия состоялись в ГРБ им. Фирдоуси и Центральной библиотеки им. Лахути²⁶².

После открытие новое здание в Государственную публичную библиотеки Таджикской ССР им. А. Фирдоуси увеличился приток экскурсантов. Школьники побывали в книгохранилище, зале каталогов, юношеский читальный зал познакомились с большой книжно-иллюстративной выставкой посвященной 25-летию со дня образования Таджикской ССР. Интересный был разделы «Прогрессивное значение присоединение Средней Азии к России», «Великая Октябрьская революция», «Образование Таджикское Советское Социалистическое республика» и т.д.

²⁶¹ Моисеенко Т. Ведущая библиотека Таджикистана // Коммунист Таджикистана. - 1954.-27 май.

²⁶² Гоибназаров С. Основные этапы методической работы библиотек Таджикистана // Китобшиносӣ ва библиографияи Тоҷикистон. (малъмуи мақолаҳо).- Душанбе, 1977.- С.45-63.

Библиотеку посетили гости республики, посланцы индийского народа. Президент общества англо-советской дружбы лауреат международной премии мира Хьюллетт Джонсон, делегации союзных республик Латвии, Литвы, Эстонии, Азербайджан, Белоруссии²⁶³.

Таким образом, деятельность Государственной публичной библиотеки им. А.Фирдоуси в послевоенные годы была направлена на комплектование книжных фондов библиотеки, проведение различных массовых мероприятий, подготовка квалифицированных библиотекарей и пропаганда достижений партии и государства в восстановление народного хозяйства республики.

Муаллифони мо.

²⁶³ Эскурсии в ГПБ им. Фирдоуси // Коммунист Таджикистана. - 1954. 31 окт.

Авғонов Қ.Ғ., номзади илмҳои педагогӣ, дотсент. Раиси
Китобхонаи давлатии бачагонаи
ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар.

Бӯриев Қ.Б., номзади илмҳои таърих, директори ПИТФИ.

Ғуломшоев С., номзади илмҳои таърих, ходими илмии
шўъбаи

китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва
библиографишиносии ПИТФИ

Камолзода С. - номзади илмҳои педагогӣ. Мудири шўъбаи
китобшиносӣ, китобхонашиносӣ ва
библиографишиносии ПИТФИ

Комилзода Ш. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.
директори Китобхонаи миллии Ҷумҳурии
Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ.

Муҳиддинов С.Р. – доктори илмҳои таърих, профессор,
ходими

пешбари шўъбаи китобшиносӣ,
китобхонашиносӣ
ва библиографишиносии ПИТФИ

Сулаймонӣ С. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор,
ходими

пешбари шўъбаи таърих в назарияи

фарҳангшиносии ПИТФИ.

Шосаидов С.Ҳ. – номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент.
Сардори Раёсати рушди муассисаҳои
фарҳангӣ-фарогатӣ ва ҳунарҳои мардумии
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мундариҷа

Пешгуфтор

.....3

Сарсухан

.....

8

Лутфуллоев М., Шарифзода Ф. Пажӯҳишгари
фарҳанг.....10

Комилзода Ш. Рушди библиографияи адабиёт барои
кӯдакон

ва

наврасон

дар

Тоҷикистон.....17

Комилзода Ш. Истифодаи Интернет дар китобхонаҳои
бачагона39

Комилзода Ш. Дастгоҳи маълумотӣ-библиографияи
китобхонаҳои бачагона ва
мактабӣ.....45

- Бўриев Қ.Б. Ба муҳаққиқи ҷавон оид ба сарчашмаҳои соҳаи китобдорӣ.....60
- Бўриев Қ.Б. Аз таърихи пайдоиши ахбороти библиографӣ дар китобхонаҳо.....83
- Сулаймонӣ С., Камолзода С. Проблемаҳои навини мудирияти китобхонаҳои исломӣ123
- Камолзода С. Фаъолияти китобдорӣ: дастовардҳо ва мушкилоти рушди он128
- Ғуломшоев С. Вазъи китобдории ВМКБ дар замони истиқлол137
- Раҷабова Н. Санъати мутолиаи китоб.....149.
- Раҷабова Н. Ташаккули фарҳанги иттилоотии кўдакону наврасон.
- Камолзода С. Библиотечное обслуживание детей.....149
- Мамадазимова М. Деятельности Государственной библиотеки (послевоенный период) (1946-1954 гг.).....169

Мураттибон	С.Ҳ. Шосаидов, Қ.Б. Бўриев
Мухаррир	Қ.Б. Бўриев
Мухаррири техникӣ	А. Камолов
Тарроҳ	З. Чўраева
Ҳуруфчини Компютери	Ф. Бўризода.

Ба матбаа 16.09.2011 супорида шуд. Ба чопаш
07.11.2011 имзо шуд. Андозаи 60x84^{1/16}. Коғази офсетӣ.

Чопи офсетӣ.

Љузъи чопӣ 10. Адади нашр 500 нусха.

Супориши № 82/10

Муассисаи нашриявии «Маориф ва фарҳанг»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон. 734018,
ш. Душанбе, кўчаи Н. Қарабобоев -17. Тел/факс: 233-93-
97

E-mail: najmiddin64@mail.ru
